THE

YOGVÁSISHTA

PUBLISHED BY

MR. JAIRÁJBHOY MANJIBHOY.

Chapter I & II

યોગવાસિષ્ઠ

મીસ્ટર જેરાજભાઈ મનજીભાઈયે

મુંબાઈમાં,

યુનીયન પ્રેસ છાપખાનામાં છપાવ્યો.

સંવત ૧૯૧૯—સન ૧૮૬૩.

BOMBAY

PRINTED AT THE UNION PRESS

1863.

શ્લોક.

सत्यव्रतंसत्यपरंत्रिसत्यं । सत्यस्ययोनिंनिहितंचसत्ये ॥
सत्यस्यसत्यंऋतसत्यनेत्रं । सत्यात्मकंत्वांशरणंप्रपन्नः ॥१॥

યોગવાસિષ્ઠ એ ગ્રંથ ઘણા પ્રાચીન કાળનો છે, અને હાલ એ, અને એના જેવા ભિન્ન વિષયના ગ્રંથોની અલ્પતા એટલી તો છે કે, એવા સુન્દર ગ્રંથોની સૂચી ગણનારાઓને લાગશે, તેની એકપણ નકલ મોહોટી મુશ્કેલીથી હાથેન્દ્ લાગી શકેછે. આપણા લોકનો સ્વભાવ અસલથીજ એવોછે કે, હરેક વિદ્યા, હુન્નરની ચીજો ગુપ્ત રાખવી; તેથી વસ્તુનો મોહોટો ફેલાવો કરવો, તે તેઓના સ્વભાવથી કેવળ ઉલટું છે, પણ આ પ્રમાણે વર્તવાથી પરીણામ એ નિપજ્યું કે, અસલના મહાસમર્થ ગ્રંથો નાશ પામ્યા, અને હાલ જુજ રહી ગયેલા છે તેઓ નાશ પામતા જાય છે. વળી ગ્રંથોને છપાવવા, એ અશુદ્ધ અને અપવિત્ર કામ છે, એમ આ ઘણા લોકો સમજે છે, હિન્દુના વેદ ઘણા પવિત્ર ગણાય છે. શુદ્રને વેદ જોવાનો અધીકાર નથી. યવન લોકોએ, હાલ ઘણે શ્રમ કરીને વેદ છપાવ્યા છે; પણ પ્રાચીન જો આ પ્રમાણે તેઓએ કીધું ન હોત તો થોડા વખતમાં તેનો લય થઈ જાત. અસલના જુના ગ્રંથનો જેમ બચાવ થાય તેમ કરવો, એહવું મ્હારૂં મત છે, અને ખુદાએ જેહને જર બક્ષિયું છે, તેઓ પોતાના પૈસાની એક ન્હાની રકમ આ કામ માટેજ વાપરશે, તો તેઓને કોઈ એમ નહીં કેહશે કે, તેણે પોતાની દોલતનો બેગુનાસબ ઉપયોગ કીધો. મ્હારો આ ગ્રંથ છપાવી પ્રગટ કરવાની મુળ મતલબ એ છે કે, સારા સારા પુસ્તકખાનામાં રેહેવાથી તેનો નાશ થતો અટકે; તેને

હાલના જુવાન વિદ્યાર્થીયો વાંચી, તેમાંના ગુણ દોષ શોધી તેપર ધરતી ટીકા કરે, અને આપણા લોકોના મનપર કોઈ કાળના ચુસ્ત થયેલા વેહમોને દુર કરે; અને તે ગ્રંથ કર્તાંઓ જે, સુવિચારના તથા ઉત્કૃષ્ટ બુદ્ધિના હોય, અને તેઓના વિચાર આ કાળના વિદ્વાન લોકોને ઘણા નાદુરસ્ત ન લાગતા હોય, તો તેઓના નામ અમર રેહે.

આ યોગવાસિષ્ઠ ગ્રંથ ઘણો મ્હોટો છે, અને તેને વશિષ્ઠઋષીયે સંસ્કૃત ભાષામાં રચીને, એના શિષ્ય રામચન્દ્રજીને કહી સંભળાવિયો, હતો. એ આખા ગ્રંથના શ્લોક બત્રીસ હજારછે. એના છ પ્રકરણમાં વિભાગ કીધા છે, તે આ પ્રમાણે ૧ વૈરાગ્ય પ્રકરણ, ૨ મુમુક્ષ પ્રકરણ, ૩ ઉત્પત્તિ પ્રકરણ, ૪ સ્થિતિ પ્રકરણ, ૫ ઉપસમ પ્રકરણ, અને ૬ નિર્વાણ પ્રકરણ. એ પ્રકરણોનું હિન્દુસ્તાનીમાં ભાષાન્તર કોણે કીધું તે કંઈ માલુમ પડતું નથી. આમાના પેહલાં અને બિજા પ્રકરણને મેં છપાવી પ્રસિદ્ધ કીધાં છે. અસલ એ બે પ્રકરણો બાળબોધ લિપીમાં હતાં; પણ હાલ તે લિપીમાં છપાવી પ્રસિદ્ધ કરવાથી, ઘણા ખરા એ લિપીના નજાણીતા લોકોના ઉપયોગમાં નહીં આવે; એટલા માટે, એ પ્રકરણોની લિપી પતરોગે, બીજે તેમાં જરાપણ વધારો ઘટારો કીધા વગર, મેં તેને ગુજરાતી લિપીમાં પ્રસિદ્ધ કર્યાં છે. આ ગ્રંથ છપાવતી વખતે મ્હને કેટલીક કિમતી મદત મારા મિત્ર ડાક્ટર ધીરજરામ દલપતરામ પાશેથી મળી છે, તેને સારૂ હું તેમનો મોહોટો ઉપકાર માનુ છું.

મેરટે, એ ગ્રંથમાં મ્હારી તરફથી કાંઈ દોષ રહેલા હોય તો સર્વ સજ્જનોયે કૃપા કરી, તેઓને સુધારીને, વાચવો એવી મ્હારી તેઓને વિનંતી છે.

મુંબઈ તારીખ ૧ }
જુલાઈ સને ૧૮૬૩. }

જેરાજભાઈ મનજીભાઈ.

અનુક્રમણિકા.

વૈરાગ્ય પ્રકરણ.

મુમુક્ષુ પ્રકરણ.

યોગવાસિષ્ઠ.

॥ શ્રી પરમાત્મનેનમઃ ॥

અથ શ્રી યોગવાશિષ્ટે વૈરાગ પ્રકરણ લિખ્યતે.

સત્ ચિત્ આનંદ રૂપ જો આત્મા હે તિનકો નમસ્કાર હે. સો કૈસા હે જીસતે યહ સબ ભાસત હે, અરૂ જીસ બિષે યહ સર્વ લીન હોત હે, અરૂ જીસ બિષે યહ સબ સ્થિત હે, તિસ સત્ય આત્માકોં નમસ્કાર હે. જ્ઞાતા, જ્ઞેય, દૃષ્ટા, દર્શન, દૃશ્ય, કર્તા, કરણ, ક્રિયા, જીસકર સિદ્ધ હોતા હે, ઐસા જો જ્ઞાન રૂપ આત્મા હે તિસકોં નમસ્કાર હે. જીસ આનંદ કે સમુદ્ર કે કણસો સંપૂર્ણ વિશ્વ આનંદવાન્ હે; અરૂ જીસ આનંદ કરિ સર્વ જીવ જીવતે હે, તિસ આનંદ આત્માકોં નમસ્કાર હે. કોઈ એક સુતિક્ષ્ણ અગસ્તકા સિષ્ય હોત ભયા, તિસકે મનમેં એક સંશય ઉત્પત્તિ હુઆ, તિસકોં નિવૃત્તિ કરનેકે અર્થ અગસ્ત મુનિકે આશ્રમકોં ગમન કિયા. જાય કર બિધિ સંયુક્ત પ્રનામ કરિ સ્થિત ભયા; ઔર નમ્રતા ભાવસોં પ્રશ્ન કરન લગા.

સુતિક્ષ્ણોવાચ. હે ભગવન્! સર્વ તત્વજ્ઞ, સર્વ શાસ્ત્રોકે જ્ઞાતા, એક સંશય મુજકોં હે, સો તુમ કૃપા કરકે નિવૃત્ત કરો. જો મોક્ષકા કારન કર્મ હે, કે જ્ઞાન હે, કે દોનોં હેં, યાતેં જો મોક્ષકા કારન હોવે સો કહો.

અગસ્ત્યોવાચ. હે બ્રાહ્મણ! કેવલ કર્મ મોક્ષકા કારન નહી, ઓર કેવલ જ્ઞાનતેં ભિ મોક્ષ પ્રાપ્ત નહિ હોતા. દોનોં કરકે મોક્ષકી પ્રાપ્તિ હોતી હે. કર્મ કરકે અંતઃકરન શુદ્ધ હોતા હે. મોક્ષ નહિ હોતા. અરુ અંતઃકરન શુદ્ધિ બિના, કેવલ જ્ઞાનતેં ભિ મુક્તિ નહિ હોતી. અર્થ યહ જો શાસ્ત્રકા તાત્પર્ય જ્ઞાનકા નિશ્ચય, અંતઃકરન શુદ્ધિ હુએ બીના જ્ઞાનકી સ્થિતિ નાંહિ હોતી. તાતેં દોનોં કર મોક્ષકી સિદ્ધિ હોતી હે. કર્મ કરકે પ્રથમ અંતઃકરન શુદ્ધિ હોતી હે. બહુરિ જ્ઞાન ઉપજતા હે. તબ મોક્ષકી સિદ્ધિ હોતી હે. જેસેં દોનો પાંખ કરકે પંખી આકાશ મારગકોં સુખેનસોં ઉડતા હે. તેસેં કર્મ અરુ જ્ઞાન દોનોં કર મોક્ષ સિદ્ધ હોતા હે. હે બ્રાહ્મણ! ઇસિ અર્થકે અનુસાર એક પુરાતન ઇતિહાસ હે. સો તું શ્રવન કર.

એક કારુન નામ બ્રાહ્મન અગ્નિવેષકા પુત્ર થા. સો ગુરુકે નિકટ જાય કર ચાર બેદ અરુ અંગ સહિત અધ્યયન કરત ભયા. અધ્યયન કરકે ઘરકોં આવત ભયા. ઓર કર્મતેં રહિત હોય કર ચૂપ રહા. અર્થ યહ જો સંશય યુક્ત હોય કર્મહિતેં રહિત ભયા. તબ પિતાને દેખા જો યહ કર્મતેં રહિત હોય કર સ્થિત ભયા હે. એસા દેખકે ઇસ પ્રકાર કહત ભયા.

અગ્નિવેષોવાચ. હે પુત્ર! કર્મકી પાલના ક્યોં નહિ કર્તા. ઓર તું કર્મકે અનુષ્ઠાનતેં સિદ્ધતાકોં કેસેં પ્રાપ્ત હોવેગા. જીસકર તું કર્મતેં રહિત હુઆહે, સો કારન કહિદે.

કારુણ્યોવાચ. હે પિતાજી! એક સંશય મુજકોં ઉપજ હુઆ હે. જિસ કરકે મેં કર્મતેં ચૂપ રહાહોં, સો શ્રવન કરો. મિરને એક ઠોર કહા હે, જો જબ લગ જીવતા રહે તબ લગ કર્મકોં કરેગા. જો અગ્નિ હોત્રાદિક કર્મ હેસો કરતાઈ

રહે. અરૂ ઓર કોર કહા હૈ, જો ધન કરિકેં મોક્ષ હોતા
નાંહી, ઓર કર્મ કરકેં મોક્ષ હોત નાંહી, ઓર પુત્રાદિક કરકે
મોક્ષ હોત નાંહી, કેવલ ત્યાગતેં મોક્ષ હોતા હૈ, ઇન દોનોં
વિરે મુજકો કા કર્તવ્ય હૈ, યહ સંશય હૈ સો તુમ કૃપા કરકે
નિવૃત્ત કરો, જો ક્યા કર્તવ્ય હૈ.

અગસ્ત્યોવાચ. હે સુતિક્ષ્ણ! એસેં જબ કારનનેં પિતા
કોં કહા; તબ તિસકા બચન સુંન અગ્નિવેષ કહત ભયા.

અગ્નિવેષોવાચ. હે પુત્ર! એક કથા સુનતેં તું શ્રવન
કર. જો પહિલેં હુઈ હૈ, તિસકો સુંન કર હૃદેવિરે ધરકે,
આગેં જો તેરી ઇચ્છા હોય સોઈ કરનાં. એક સુરૂચિનામ
અપ્સરા હતી, સો જેતી કછુ અપ્સરા હુતી, તિનકેવિરે ઉ
ત્તમથી. સો એક સમયનેં હિમાલયકે શિખર પર બેઠીથી.
સો હિમાલય પર્વત કેસા હૈ, સો, જો કામના કરકે સપત લે
હુદેમેં સિધારે; સો પાવે. તહાં દેવતા અરૂ કિંનરકે ગન;
અપ્સરા કે સાથ ક્રીડા કરતે હૈ. ઓર કેસા હૈ. જહાં ગં
ગાજીકા પ્રવાહ લહરી દેત ચલા આવત હૈ. સો ગંગા કેસીહૈ
જો મહા પવિત્ર જલ હૈ જીસકા એસે શિખરપર સુરૂચિ
અપ્સરા બેઠીથી. તિસનેં ઇંદ્રકા દૂત અંતરિક્ષતેં ચલા આ
વત દેખા. જબ નિકટ આયા તબ અપ્સરાનેં કહા. અહો
સૌભાગ્ય દેવદૂત! તું દેવગનમેં શ્રેષ્ઠહૈ તુ કહાંતેં આયા, ઓર
કહાં જાયગા, સો કૃપા કરકે કહિયે.

દેવદૂતોવાચ. હે સુભદ્રે! તેનેં પુછ્યા હૈ સો શ્રવન કર.
અરિષ્ટનેમી એક રાજર્ષિથા વાનેં અપનેં પુત્રકોં રાજ દે કર,
બૈરાગ લિયા, સંપૂરન વિરયોંકી અભિલાખ્યા ત્યાગ કરિકે,
ગંધમાદન પર્વતમેં જાય કર તપ કરન લાગા. અરૂ ધર્માત્મા

થા, તિસકે સાથ મેરા એક કારજ થા. સો કાર્ય કરકે મેં અબ ઇંદ્રિપાસ ચલા જાતહોં. તિસકામેં દૂતહોં. સંપૂરન વૃત્તાંત નિવેદન કરનેંકોં ચલાહોં.

વ્યાસરોવાચ. હે ભગવન્! વૃત્તાંત કોંનસા હે. મોકોં સો કહો. મેરેકોં તું અતિ પ્રિય હે, યહ જાંન કર પુછતી હોં. ઓર જો મહા પુરુષ હે તિનસોં કોઈ પ્રશ્ન કરતા હે, તબ ઉદ્વેગતેં રહિત હોકર ઉત્તર કહતા હે, તાતેં તું કહિદે.

દેવદૂતોવાચ. હે ભદ્રે! જો વૃત્તાંત હે સો શુંન. વિસ્તાર કરકે મેં તુઝકોં કહતા હોં. ઉહ જો રાજા ગંધમાદન પર્વતમેં તપ કરનેં લાગા, સો બડા તપ કિયા. તબ દેવતાકે રાજા જો ઇંદ્રિ હે, તિસ મુજકોં બોલાય કર આગ્યા કરી જો, હે દૂત! તું ગંધમાદન પર્વતપે જા, ઓર વિમાન, અપ્સરા, નાના પ્રકારકી સામગ્રી, ગંધર્વ, યક્ષ, સિદ્ધ, કિનર, તાળ, મૃદંગ, આદિ વાજીત્ર, સંગ લે જા. ઓર ગંધમાદન પર્વત કેસા હે, જો નાના પ્રકારકી લતા વૃચ્છ કરકે પૂરનહે, તહાં જાયકે રાજાકોં વિમાન પર બેઠાયકે, ઇહાં લ્યાવ. હે સુંદરી! જબ ઇંદ્રનેં એસા કહા, તબ મે વિમાન અરૂ સામગ્રી સહિત તહાં આયા. અરૂ રાજાકો કેહા હે રાજન્ તેરે કારન વિમાન લે આયા હોં, તાપર બેઠકે તું સ્વર્ગકોં ચલ, ઓર દેવતાન કે ભોગ ભોગુ. જબ મેં એસેં કહા તબ મેરા બચન શુંન કર રાજા બોલત ભયા.

રાજોવાચ. હે દેવદૂત! પ્રથમ સ્વર્ગકા વૃત્તાંત તું મુજકો કહ. જો તેરે સ્વર્ગમેં દોષ કહા અરૂ ગુન કહા હે, તિનકોં શુંનકે મેં હૃદય મેં બિચારોં, પાછે જો મેરી ઇચ્છા હોવેગી તો આઉગા.

દેવદૂતોવાચ. હે રાજન્! સ્વર્ગમેં બડે દિવ્ય ભોગહે, સો

સ્વર્ગ બડે પુન્યસોં જીવ પાતા હૈ. જો બડે પુન્યવારે હોત હૈ સો ઉત્તમ સુખ સ્વર્ગકોં પાતા હૈ. જો મધ્યમ પુન્ય વારે હૈ સો મધ્યમ સુખ સ્વર્ગકોં પાતા હૈ અરૂ કનિષ્ટ પુન્ય વારે હૈ સો કનિષ્ટ સુખ સ્વર્ગકોં પાતા હૈ. યહ તો ગુન સ્વર્ગમેં હૈ સો તોકોં કહા હૈ ઔર સ્વર્ગકે જો દોષ હૈ સો સુન હે રાજન્! જો આપસેં ઉંચે બૈઠે દ્રિષ્ટ આવતે હૈ, અરૂ ઉત્તમ સુખ ભુગતે હૈ તિનકોં દેખકે તાપકી ઉત્પત્તી હોતી હૈ, કાહે જો ઉનકી ઉત્કૃષ્ટતા સહી નહી જાતી હૈ. અરૂ જો કોઈ આપને સમાન સુખ ભુગતે હૈ તિનકો દેખકે ક્રોધ ઉપજત હૈ. જો મેરે સમાન ક્યોં બૈઠે હૈ અરૂ જો આપનેં નીચેં બૈઠે હૈ, જો કનિષ્ટ પુન્યવારે, તિનકો દેખકે આપકોં અભિમાન ઉપજત હૈ જો મેં ઈનતેં શ્રેષ્ઠહોં ઔર એક ઔરભી દોષ હૈ જો જબ ઉસકે પુન્ય છીન હોતે હૈ, તબ તિસિ ક્ષનમેં ઈસકોં મૃત્યુ લોકમેં ગિરાય દેતે હૈ એક છીનભી રહન દેતે નહી. હે રાજન! ઈહિ જો દોષ કહે સો સ્વર્ગમેં હૈ સો તેનેં પુછા સો મેંને ગુન અરૂ દોષ કહા હે બ્રહ્મ! જબ ઈસ પ્રકાર રાજાકોં મેંને કહા તબ મોકોં રાજાનેં કહા, હે દેવદૂત! ઈસ સ્વર્ગકે જોગ હમ નાહી. અરૂ હમકો ઈસ્કી અભિલાષા નહી હૈ હમ ઉગ્ર તપ કરેંગે તપ કરકે ઈસ દેહકોંભી, ત્યાગ દેંગે. જૈસેં સર્પ અપની ત્વચાકોં પુરાતન જાનીકે ત્યાગ કરતા હૈ, તૈસેં દેહભી ત્યાગ કરેંગે. હે દેવદૂત! તુમ તુમારે વિમાનકોં જહાંતે લાયા હો, તહા લે જાઓ હમારે તો નમસ્કાર હૈ હે દેવી જબ ઈસ પ્રકાર રાજાનેં મુજકો કહા, તબ વિમાન અપ્સરા આદિ સબકોં લેકે સ્વર્ગમેં ગયા, અરૂ સંપૂરન વર્તમાન ઈંદ્રકોં કહા તબ

ઈંદ્ર પ્રસન્ન હુઆ અરુ સુંદર બાની કરકેં, મુઝકોં કહત ભયા. હે દૂત! તું બહુરિ જહા રાજા હે તહાં જા. વહ સંસારનેં ઉપરાંત હુઆ હે. ઇસકો અબ આત્મા પદકી ઇચ્છા હુઇ હે. ઇસકોં સાથ લેકે વાલ્મીક ઋષનેં આત્મ તત્વકા આત્મા કરી જાન્યા હે. તિસકે પાસ લે જાય મેરા સંદેશા કેહેના. જો, હે, મહાઋષી! ઇસ રાજાકોં તત્વબોધકા ઉપદેશ કરના. જો યહ બોધકા અધિકારી હે. કાહે તેં, જો ઇસકોં સ્વર્ગકીભી ઇચ્છા નહીં. અરુ અપરકીભી વાંછા નહી. તાતેં તુમ ઇનકોં તત્વબોધકા ઉપદેશ કરો. જો તત્વબોધકોં પાય કરકેં સંસાર દુઃખતેં મુક્ત હોવે. હે સુભદ્રે! જબ ઇસ પ્રકાર દેવ રાજાનેં મુઝકોં કહ્યા, તબ મેં ચલા. જહાં રાજા-થા, જાઈ કરીકે મેનેં કહ્યા, જો હે રાજન! સંસાર સમુદ્રતેં મોક્ષ હોનેકે નિમિત્ત વાલ્મીકકે પાસ ચલ. વાલ્મીક તુઝકોં ઉપદેશ કરેગા. તબ તિસકોં સાથ લે કર, મેં વાલ્મીકકે સ્થાન પર આય પ્રાપ્ત ભયા. તિસ સ્થાનમેં રાજાકોં બેઠાયા. અરુ ઈંદ્રકા સંદેશા દિયા. જો ઉહાં વૃતાંત ભયા સો સુન. જબ ઉહાં ગયે; અરુ પ્રનામ કર બેઠે, તબ વાલ્મીકનેં કહ્યા હે રાજન! કુશલ હે?

રાજોવાચ. હે ભગવન્! પરમ તત્વજ્ઞ, ઓર વેદાંત જાનને વારેમેં શ્રેષ્ઠ મેં અબ કૃતારથ હુઆ. તુમારે દર્શન કરકેં, અબ મુઝકોં કુશલ હુઆ હે. અરુ કછુ પુછતા હોં. કૃપા કરકેં, ઉત્તર કેહેના, જો સંસાર બંધનતેં મુક્તિ હોય.

વાલ્મીકોવાચ. હે રાજન્! મહારામાયણ ઓખદ તુઝકોં કહતા હોં. સો શ્રવન કરકે તિસકા તાત્પર્ય હૃદેવિષે ધારણ કા યત્ન કર. જબ તાત્પર્ય હૃદે વિષે ધરેગા, તબ જીવ-મુક્ત

હોય કર બીચરેગા. હે રાજન્! વશિષ્ઠજી અરૂ રામચંદ્રજીકા સંવાદ હૈ. તિસમેં સબ કથા મોક્ષકા કોઈ ઉપાય કહા હૈ. તિસકોં શુનકે જૈસેં રામચંદ્રજી અપને સ્વભાવ બિષે સ્થિત હુએ, અરૂ જીવ-મુક્ત હોયકે બિચરે હૈ, તૈસે તુંભી બિચરેગા.

રાજોવાચ. હે ભગવન્! રામચંદ્રજી કોન થા, અરૂ કૈ-સા થા, અરૂ કૈસેં હોકર બિચરતા હૈ, સો કૃપા કરકે કહો.

વાલ્મીકિરોવાચ. હે રાજન્! શાપકે બસતેં, હરિ જો વિષ્ણુ તિનનેં રૂપ ધરકેં મનુષ્યકા દેહ ધરા, સો અદ્વૈત જ્ઞાનકર સંપન્ન હૈ, તો ભી કેછુક અજ્ઞાનકો અંગીકાર કરકેં, મનુષ્યકા શરીર ધરતા થા.

રાજોવાચ. હે ભગવન્! ચિદાનંદ રૂપ જો હરી હૈ, તિનકોં શાપકિસ કારન હુઆ? અરૂ કિસને દિયા? સો કહો.

વાલ્મીકિરોવાચ. હે રાજન્! એક કાલમેં સનત્કુમાર જો નિષ્કામ હૈ સો બ્રહ્મપુરીમેં બૈઠે થે, અરૂ ત્રિલોકપતી જો વિષ્ણુ ભગવાન, સો વૈકુંઠસેં ઉતરકેં બ્રહ્મપુરીમેં આએ. તબ બ્રહ્મા સહીત સર્વ સભા ઉઠકેં ખડી હુઈ. અરૂ પૂજન કિયા. અરૂ સનત્કુમારનેં પૂજન કિયા નહીં. તિસકોં દેખ કર વિષ્ણુ ભગવાન બોલત ભયા હે સનત્કુમાર! તુજકોં નિષ્કામતાકા અભિમાન હૈ. તાતેં તુ કામ કરકે અવતાર પાવેગા, અરૂ સ્વામી કાર્તિક તેરા નામ હોવેગા. તબ વિષ્ણુ ભગવાનનેં એસા કહા, તબ સનત્કુમાર બોલા હે વિષ્ણુ! સર્વજ્ઞતાકા અભિમાન તુજકોં હૈ. તેરી સર્વજ્ઞતા કોઈ કાલ નિવૃત્ત હોવેગી, અરૂ અજ્ઞાની હોવેગા. હે રાજન્! એક તો યહિ સાપ હુઆ; ઓરભી શુન. એક કાલમેં ભૃગુકી સ્ત્રીજાત રહીથી; તિસકે વિજોગકર વહરૂપી તપાયમાન

હુઆથા. તિસકોં દેખકે બિષ્ણુજી હસે, તબ ભૃગુ બ્રાહ્મનને શાપ દિયા. હે બિષ્ણુ! મેરેતાઈ દેખી તેંને હાંસી કરી હે. સો મેરી નાંઈ તુંભી સ્ત્રીકે વિજોગ કર આતુર હોવેગા.

અરુ એક દિવસ દેવશર્મા બ્રાહ્મનને નરસિંગ ભગવાનકોં શાપ દિયાથા. સો સુન.—એક દિના નરસીંહ ભગવાન ગંગાકે તીરપર ગયેથે, તોંહાં દેવશર્મા બ્રાહ્મનકી સ્ત્રીથી. તિસકોં દેખકે, નરસીંહજી ભયાનક રૂપ દેખાયકે હસે. તિનકોં દેખકે ઋષીકી લુગાઈ ભય પાય પ્રાન છોડદીને, તબ દેવશર્માને શાપ દિયા. જો તુમને મેરી સ્ત્રીકા વિજોગ કિયા તાતેં તુમભી સ્ત્રીકા વિજોગ પાઓગે. હે રાજન્! સનતકુમાર, અરુ દેવશર્માકે શાપ કરકે વિષ્ણુ ભગવાનને મનુષ્યકા શરીર ધર્યા. સો રાજા દશરથકે ઘરમે પ્રગટે. હે રાજન્! એ જો શરીર ધર્યા હે, અરુ આગેં જો વૃતાંત હુઆ હે સો સાવધાન હોય શ્રવન કર. દિવ્ય જો હે દેવલોક, અરુ ભૂ જો હે પૃથ્વી લોક, અરુ પાતાળ લોક એસી ત્રિલોકીકોં પ્રકાશતા હે. અરુ અંતર બાહિર આતમ તત્વકરી પૂરન હે. એસા અનુભવાત્મક મેરા આતમા હે. તિસસ્વરૂપાકોં નમસ્કાર હે. હે રાજન્! ઈહશાસ્ત્ર જો આરંભ કિયા હે, તિસકા વિષય ક્યા હે? અરુ પ્રયોજન ક્યા હે? અરુ સંબંધ ક્યા હે? અરુ અધિકારી કોન હે? સો શ્રવન કર. સત, ચિત, આનંદ, રૂપ અચિંત્ય ચિન્માત્ર આત્માકોં જનાવતા હે, સો વિષય હે. અરુ પરમાનંદ આત્માકી પ્રાપ્તી, અરુ અનાત્મ અભિમાન દુઃખકી નિવૃત્તિ, ઈહ પ્રયોજન ઈસમેં હે. અરુ બ્રહ્મવિદ્યા મોક્ષ ઉપાય કર આત્મપદ પ્રતિપાદન હે, સો સંબંધ હે. અરુ જીસકોં યહ નિશ્ચય હે,

જેમેં અદ્વૈત બ્રહ્મ અનાત્મ દેહકા સાથી હુઆહો, સો કિસી પ્રકાર છુટેં એસા જ્ઞાન વાન હે,—અરૂ મુમુક્ષુ હે. એસા જો નિવૃતિ આત્મા હે સો ઈહાં અધિકારી હે ઈસ, શાસ્ત્રકા મોક્ષ ઉપાય હે. પરન્તુ કેસા હે? મોક્ષ ઉપાય પરમાનદકી પ્રાપ્તી કરનહારા હે. જો પુરૂષ ઈસકોં વિચારે સો જ્ઞાનવાન હોવે. બહુરી જન્મમૃત સંસારમેં ન આવે. હે રાજન્! યહ મહા રામાયણ જો હે સો પાવન હે. શ્રવન માત્રનેં સબ પાપકા નાશ કર્તા હે. જીસ બિધે રામકથા હે સો પ્રથમમેં અપને ભારદ્વાજ શીષ્યકોં શ્રવન કરાઈ હે. એક સમે ભારદ્વાજ ચિતકોં એકાગ્ર કરકે મેરે પાસ આયા થા. તિસકોં મેં ઉપદેશ કિયા થા. તિસકોં શ્રવન કરકે વચનરૂપી સમુદ્રનેં સાર રૂપી રત્ન સો શ્રવન કરકે હૃદે વિષે ધરકે એક સમે સુમેરૂ પરવત પર ગયા તહાં પિતામહ જો બ્રહ્મા સો બેઠાથા. અરૂ ભારદ્વાજનેં જાયકર પ્રનામ કિયા. અરૂ પાસ બેઠા. અરૂ બ્રહ્માજીકોં યહ કથા સુનાઈ. તબ બ્રહ્માનેં પ્રસન હોકર ભારદ્વાજકોં કહા. હે પુત્ર! કછુવર માગ! મેં તુજ પર પ્રસન હુઆ હોં. હે રાજન્! જબ ઈસ પ્રકાર બ્રહ્માજીને કહા, તબ પરમ ઉદાર જીસકા આશય હે, એસા જો ભારદ્વાજ સો કહત ભયા હે ભૂત ભવિષ્યકે ઈશ્વર! જબ તુમ પ્રસન હુઆ હો, તબ યહ બર દેહુ જો સંપૂર્ણ જીવ સંસાર દુખતેં મુક્ત હોહીં અરૂ પરમ પદકોં પાવહીં સો ઉપાય કહો.

બ્રહ્મોવાચ. હે પુત્ર! તુ અપને ગુરૂ વાલ્મીકપાસ ગમન કર. બહુરી જો તિમનેં, આત્મબોધ મહારામાયન અનિંદિત શાસ્ત્રકા આરંભ કિયા હે, તિસકોં શ્રુન કર, જીવ મહા

મોહ સંસાર સમુદ્રતેં તરેંગે. કૈસા શાસ્ત્ર હૈ? મહા રામાયન, જો સંસાર સમુદ્ર તરનેકો પૂલ હૈ; અરૂ પરમ પાવન હૈ.

વાલ્મીકોવાચ. હે રાજન્! જબ ઈસ પ્રકાર કહા, તબ આપ પરમેષ્ટી બ્રહ્મા સો ભારદ્વાજકોં સાથ લે કર મેરે આશ્રમમેં આયે. તબ મેંને ભલે પ્રકારસોં ઈનિકા પૂજન કિયા. સો બ્રહ્માજી કૈસે હૈં? સરવ જીવકે હિતમેં પ્રીતી હૈ જીનકી, સો મુજકો કહત ભયા.

બ્રહ્મોવાચ. હે મુનીમેં શ્રેષ્ટ વાલ્મીકા યહ જો રામકે સુભાવકા કથનકા આરંભ તુમી કિયા હૈ તિસ ઉદ્યમકા ત્યાગ નહી કરના. ઈસિકોં આદીતેં અંત પર્યંત સમાપ્ત કરના. કૈસા હૈ યહ મોક્ષ ઉપાય, જો સંસાર રૂપી સમુદ્રકે પાર કરનેકોં જહાજ હૈ. ઈસ કર સરવ જીવ કૃતાર્થ હોવેંગે.

વાલ્મીકોવાચ. હે રાજન્! ઈસ પ્રકાર બ્રહ્માજી મુજકોં કહીકેં અંતર્ધ્યાન હો ગયે. જૈસેં સમુદ્રતેં આવર્ત્ત ચક્ર એક મુહૂર્ત્ત પર્યંત ઉઠકેં બહુરી લીન હો જાવે તૈસેં બ્રહ્માજી અંતર્ધ્યાન હો ગયે. તબ મેં ભારદ્વાજ કોં કહા. હે પુત્ર! બ્રહ્માજીનેં ક્યા કહા?

ભારદ્વાજોવાચ. હે ભગવન્! તુમકોં બ્રહ્માજીને એસા કહા, જો હે મુનિ શ્રેષ્ટ! તુમને રામકે સભાવકા કથનકા ઉદ્યમ કિયા હૈ તિસકા ત્યાગ નહીં કરના. અંત પર્યંત સમાપ્તી કરના. કાહેતેં જો યહ સંસાર સમુદ્રકે પાર કરનેકોં યહ કથા જહાજ હૈ. ઈસકર અનેક જીવ કૃતારથ હોવેંગે અરૂ સંસાર સંકટતેં મુક્ત હોવેંગે.

વાલ્મીકોવાચ. હે રાજન્! જબ ઈસ પ્રકાર બ્રહ્માજીને મુઝકોં કહા, તબ બ્રહ્માજીકી આગ્યાકે અનુસાર મેંને

પ્રશ્ન કિયા. અર ભારદ્વાજકોં કહા. હે પુત્ર વશિષ્ટજીકે ઉપદેશકોં પાયકર જીમ પ્રકાર રામજી નિરાકુ હોઈ બિચરે હૈ, તેમેં તુમી ભીચર. તબ ઉન પ્રશ્ન કિયા.

ભારદ્વાજોવાચ હે ભગવન્! જિસ પ્રકાર રામચંદ્રજી જીવન્મુક્ત હોકર બિચરે હૈ, સો આદીસોં ક્રમ કરકેં મુજકોં કહો.

વાલ્મીકીરુવાચ. હે ભારદ્વાજ! રામચંદ્ર, લક્ષ્મન, ભરત, શત્રુઘ્ન, સીતા, કૌશલ્યા, સુમિત્રા, દશરથ, એ આઠોં અષ્ટમંત્રી, અષ્ટગુણ, આદીલેકર જીવન્મુક્ત હોય બિચરે હૈ, તિનકે નામ સુન.—રામજી લેકે દસરથ પર્યંત આઠોં પે કૃતારથ હુએ હૈ. અનિરોધ, પરમબોધવાન ભયે હૈ ઔર કૃતભાસી ૧, શતવર્ધન ૨, શુકવામ ૩, વિભીષણ ૪, ઇંદ્રજીત ૫, હનુમાન ૬, વશિષ્ટ ૭ વામદેવ ૮, એ અષ્ટમંત્રીમો નિ શંકે હોય ચેષ્ટા કરત ભયે હૈ. અર સદા અદ્વૈત નિષ્ઠ હુએ હૈ. ઇનકોં કદાચિત્ સ્વરૂપતેં દ્વૈત ભાન નહી હુવા હૈ. અનામય પદ વિષે સ્થિતિમેં તૃપ્ત રહે હૈ જો કેવળ ચિન્માત્ર, શુદ્ધપદ, પરમપાવન, તાકોં પ્રાપ્ત હુએ હૈ

ઇતિ શ્રી યોગવાસિષ્ટે વૈરાગ્ય પ્રકરણે કથારંભ વર્ણન નામ પ્રથમઃ સર્ગઃ

ભારદ્વાજોવાચ. હે ભગવન્! જીવન્મુક્તકી સ્થિતિ કૈસી હૈ? અર રામજી કૈસેં જીવન્મુક્ત હુએ હૈ? સો આદીતેં લેકર અંત પર્યંત સબ કહો

વાલ્મીકીરુવાચ. હે પુત્ર! યહ જગત, જો ભાસતા હૈ, સો વાસ્તવિક કછુ નહી ઉત્પત્તિ ભયા અવિચાર કરકેં

ભાસતા હે. વિચાર કિયેતેં નિવૃત્તિ હો જાતા હે. જેસેં આકાશમેં નીલતા ભાસતી હે સો ભ્રમ કરકે હે. જબ બિચાર કરકે દેખિયે તબ નીલતા પ્રતીતિ દૂર હો જાતી હે. તેસેં અવિચાર કરકે જગત ભાસતા હે, અર બિચારતેં લીન હો જાતા હે. હે શિષ્ય, જબલગ સૃષ્ટિકા અત્યંત અભાવ નહી હોતા; તબ લગ પરમ પદકી પ્રાપ્તી નહીં હોતી. જબ દૃશ્યકા અત્યંત અભાવ હોય જાવે, તબ પાછેં શુદ્ધ ચિદાકાશ આત્મસત્તા ભાસેગી. કોઈ ઇસ દૃશ્યકોં મહાપ્રલયમેં કદાચીત અભાવ કહતે હેં, પરંતુ મેં તુજકોં તીનોઈ કાલકા અભાવ કહતા હોં. સો સશાસ્ત્રકર ઇસશાસ્ત્રમેં અહા સયુક્ત આદીતેં લેકર અંતતક શ્રવન કર; અર તીનકોં ધાર, તબ તીસકી ભ્રાંતિ નિવૃત્તિ હોય જાવે. અર અખ્યા કૃત પદકી પ્રાપ્તી હોવે. હે શિષ્ય! સંસાર ભ્રમ માત્ર સિદ્ધ હે, ઇસકોં ભ્રમ માત્ર જાન કર વિસ્મરન કરનાં, સો મુક્તિ હે. અર ઇસકોં બંધનકા કારન બાસના હે. બાસના કરકે ભટકત ફીરતા હે. જબ વાસનાકો ક્ષય હો જાય, તબ પરમ પદકી પ્રાપ્તી હોવે. જો વાસનામેં ફરતા હે, તિસકા નામ મન હે. જેસેં જલ સરદીકી દૃઢ જડતાપાવકે બરફ હોતા હે, પાછેં સૂર્યકે તાપતેં બહુરી ગવકર જલ હોતા હે, તબ કેવળ શુદ્ધ જલ હોય રહતા હે. તેસેં આત્મા રૂપી જલ હે. તિસ બિષે સંસારકી સત્યતા રૂપી જડતા સીતલતા હે. તિસ કરકેં મનરૂપી બરફકા પૂતલા હુવ્યા હે. જબ જ્ઞાનરૂપી સૂર્ય ઉદય હોવેગા, તબ સંસારકી સત્યતારૂપી જડતા, સીતલતા, નિવૃત્ત હો જાવેગી. જબ સંસારકી સત્યતા અરૂવાસના નિવૃત્ત હુઈ, તબ મન નષ્ટ હો જાવેગા. જબ

મન નષ્ટ હુઆ, તબ પરમ કલ્યાન હુઆ. તાતેં ઈસકોં યેં ધનકા કારન વાસના હે. અરૂ બાસનાકે ક્ષય હુવેતેં મુક્તિ હે. સો વાસના દો પ્રકારકી હે. એક શુદ્ધ અરૂ દુસરી અશુદ્ધ. સો આપને વાસ્તવિક સ્વરૂપકે અજ્ઞાનતેં અનાત્મા જો દેહાદિક, તિનમેં અહંકાર કરના, સો જબ અનાત્મમેં આત્મ અભિમાન હુઆ, તબ નાનાપ્રકારકી વાસના ઉપજત હે. તિસ કરકે ઘટી યંત્રકી નાઈ ચક્ર ભ્રમતા હે. હે સાધુ! યહ જો પંચ ભૂતકા શરીર તૂ જો દેખતા હે સો સબ વાસના રૂપ હે. વાસના સો ચક્ર હે. જેસેં મનકે ધાગે કે આશ્રયતેં ખડે હોતે હે, ઓર જબ ધાગા ટુટ પર્યા. તબ મનકા ન્યારા ન્યારા હોય પડતા હે, અરૂ ઠહરતા નાહીં હે. તેસેં વાસના કે ક્ષય હુએ પંચભૂતકા શરીર નહી રહતા. તાતેં સબ અનરથકા કારન વાસના હે અરૂ જો શુદ્ધ વાસના હે તિનમેં જગતકા અત્યંત અભાવ નિશ્ચય હોતા હે. હે શિષ્ય! અજ્ઞાનીકા જો નિશ્ચય હે, સો વાસના કર બહુરી જન્મકા કારન હો જાતા હે. અરૂ જ્ઞાનીકી વાસના હે, સો બહુરી જન્મકા કારન નહી હોતા હે. જેસેં એક કચ્ચા બીજ હોતા હે; દુસરા દગ્ધ બીજ હોતા હે. તિસમેં જો કચ્ચા હે સો બહુરી ઉગતા હે અરૂ જો દગ્ધ હુઆ હે સો બહુરી નહી ઉગતા. તેસેં અજ્ઞાનીકી વાસના હે સો રસસહીત હે, સો જનમકા કારન હે. અરૂ જ્ઞાનીકી વાસના હે સો રસ રહીત હે, સો જનમકા કારન નહી. જ્ઞાનીકી ચેષ્ટા સ્વાભાવિક ગુન કરકે ખડી હોતી હે. ઓર કિસી ગુન સાથ મિલકર આપનેમેં ચેષ્ટા નહી દેખતા. ખાતા હે. પીતા હે. લેતા હે. દેતા હે. બોલતા હે. ચ

ષતા હૈ. બિચાર કરતા હૈ. પરંતુ અંતર સદા અદ્વૈત નિશ્ચેષ્ટાકોં ધરતાં હૈ. કદાચીત્ દ્વૈત ભાવના તિસકોં ફુરતી નાંહીં હૈ. અપને સ્વભાવ વિષે સ્થિત હૈ. તાતેં નિર્ગુન અરૂ અરૂપ હૈ. તાકી ચેષ્ટા જનમકા કારન નહી હૈ. જેસેં કુંભારકા ચક્ર હૈ, સો જબલગ ઉસકોં ફેર ચઢાવે, તબલગ વહ ફીરતા હૈ; ઓર જબ ફેર ચઢાવના છોડ દિયા, તબ ક્ષીયમાનગતીમેં ઉતરત ઉતરત ફીરકે સ્થિર રેહે જાતા હૈ. તેસે જબલગ અહંકાર સહીત વાસના હોતી હૈ તબલગ જનમ પાવતા હૈ. જબ અહંકારતેં રહીત હુઆ તબ બહુરી જનમ નહીં પાવતા. હે સાધુ! યહ જો અજ્ઞાનરૂપી વાસના હૈ તિસકોં નાશ કરનેકા ઉપાય એક બ્રહ્મ વિદ્યા શ્રેષ્ટ હૈ. બ્રહ્મ વિદ્યા મોક્ષ ઉપાયક શાસ્ત્ર હૈ. જબ ઈસતેં અોર શાસ્ત્રમેં ગીરેગા તબ કલ્પ પર્યંતહૂ અખ્યાકૃત પદકોં ન પાવેગા. અરૂ જો બ્રહ્મ વિદ્યાકો આશ્રય કરેગો સો સુખ-નસોં આતમ પદકોં પ્રાપ્ત હોવેગા. ~હે ભારદ્વાજ! યહ મોક્ષ ઉપાય રામજી અરૂ વશિષ્ટજીકા સંવાદસોં વિચારના જોગ્ય હૈ. બોધકા પરમ કારન હૈ. તા તેં આદ્યંત પર્યંતમોક્ષ ઉપાય શ્રવન કર. જેસેં રામજી જીવન્મુક્ત હોય બિચરે હૈસો સુન.—એક દિનાં રામજી બિદ્યા પઢકે અધ્યયન શાલાતેં અપને ગૃહમેં આવે. અરૂ સપૂરન દિન બિચાર કરત બ્યતીત કર દિયા. બહુરી મનમેં વીચેં, ઠાકુરદ્વારકા સંકલ્પ ધર પિતા દશરથકે પાસ આયા. પિતા સોં મિલકે જો સપૂરન પ્રજાકોં સુખમેં રાખનાથા; અરૂ સબ પ્રજા તીસકે નિકટ રહેકે સુખ પાઈ તિસ દશરથકા સજન શ્રી રઘુનાથજીને ગૃહન કિયા. જેસેં સુંદર કમલકોં હંસ ગૃહન કરે

તેમેં પિતાકા ચરન ગૃહન કિયા. જેમેં કમલકે તરે કોમલ તરિયાં હોતિહે, તિન તરિયા સહિત કમલકો હંસ પકડતા હે, તૈસેં દશરથજીકી અંગુરીનકોં રામજી ગૃહન કિયા. અરૂ બોલે જો, હે પિતા! મેરા ચિત્ત તીર્થ અરૂ ઠાકુરદ્વારેકે દર્શનકો ઉઠાહે. તાતેં તુમ આગ્યા કરો તો મેં તીર્થકા અરૂ ઠાકુરદ્વારા દર્શન કર આઉં. મેં તુમારા પુત્ર હું. તુમારે પાવના કરની જોગ્ય હે. ઓર આગેં મેં કબી કહા નહી યહ પ્રાર્થના અબ કરી હે. તાતેં તુમ આગ્યા દેહુ; જો મેં જાઉં. યહ બચન મેરા ફેરના નાહીં કાહે તે જો ઐસા ત્રિલોકીમેં કોઉ નાહિહે, જીસકા મનોરથ ઈસ પરતે સિદ્ધ હુઆ નહીં હે. સબકા મનોરથ સિદ્ધ હુઆ હે. તાતેં મુઝકો કૃપા કર આગ્યા દેહુ.

વાલ્મીકીરોવાચ. હે ભારદ્વાજ! ઈસ પ્રકાર જબ રામ કહા, તબ વશિષ્ઠજી પાસ બેઠેથે, તિનનેંભી દશરથકો કહા, હે રાજન્! રામજીકો આગ્યા દેહુ. સો તીરથ કર આવે. જો ઈનકા ચિત્ત ઉઠા હે. રાજકુમાર હે. ઈસકો સાથ સેના દીજેં, ધન દીજેં, મંત્રી દીજે, બ્રાહ્મન દીજેં, જો યહ દર્શન કર આવે. હે ભારદ્વાજ! જબ ઐસે બિચાર કિયા, તબ શુભ મુહુર્ત દેખકર રામજીકો આગ્યા દીની. જબ ચલને લાગે, તબ પિતા અરૂ માતાકે ચરન લાગે. અરૂ સબકો કંઠ લગાઈ રૂદન કરને લાગે. તિનકો મિલકર આગેં ચલે. અરૂ લછમન આદી જો ભાઈ હે ઓર મંત્રી થે, તિનકો સાથ લેકર, અરૂ વશિષ્ઠ આદી જો બ્રાહ્મન વિધીકો જાનને વાલે થે, અરૂ બહુત ધન, બહુત સેના તિનકો સાથ લે ચલે ઓર દાન પુન્ય કરકે જબ

गृहके बाहीर नीकसें, तब जहांके जे लोग थे अरु स्त्रियां थी तिन सभने रामजीके उपर फुल अरु फुलकी मालाकी वरखा करी. सो बरखा बरफ बरखती है ऐसी दीखती है. अरु रामजीकी जो मूर्ति है सो हृदयमें धर लीनी. ईस प्रकार रामजी उहांसों चले; तहां ब्राह्मन अरु निर्धनकों दान देते देते तीर्थ जे गंगा, जमुना, सरस्वती आदी हैं हे, ईसमें स्नान विधी संयुक्त कर पृथ्वीके चारो कौन उत्तर, दख्छन, पूर्व, पच्छमको दान कियो. अरु चारों ओर समुद्रके स्नान कीये. अरु सुमेर पर्वत परगये. हिमाळीय पर्वतपर गये. अरु शाळीग्राम, बद्रिकेदार आदी गंगामें स्नान किये. अरु दरशन किये. ऐसें सब तीर्थ स्नान, दान, तप, ध्यान, विधि संयुक्त यात्रा करत भये. जेसी जेसी जहां विधी थी तेसी तेसी तहां करी. एक वर्षमें संपूर्न यात्रा करके रामजी बहुरी अपने घरमें आये.

इतिश्रीयोगवासिष्टे वैराग प्रकरणे तीर्थयात्रा वर्णनं नाम द्वितीयः सर्गः २.

वाल्मीकीरोवाच. हे भारद्वाज जब रामजी यात्रा करके अपनी अयोध्यामें आवत भये, तब नगरके वासि लोग पुरुष ओर स्त्री फुलकी बरखा करत भये, अरु जे जे शब्द सुभते उच्चारन लागे, अरु प्रेम हास्य करन लागे. ओर जेसें ईंद्रका पुत्र अपने स्वर्गमें आवत है, तेसें रामचंद्रजी अपने घरमें आये. पहिलें राजा दशरथको प्रनाम कर, फिर वशिष्टजीकों प्रनाम कर, फिर सब सभा के लोग कों जथा जोग मिल, फिर अंतःपुरमें आवत भये. तहां कौ-

શિક્ષા આદિ જો માતા થી ઇનિકો જથા જોગ નમસ્કાર કિ. ઔર જો ભાઈ બાવન્ન કુટુંબ થા તિન સબનકો મિલે. હે ભારદ્વાજ ઇસ પ્રકાર રામજીકે આવનકા ઉત્સાહ સાતદિન પર્યંત હોતા રહા. વા સમયમેં કોઉ મિત્રને આકે કોઉ કછુ બૈને આકે તિનકો દાનપુન્ય કરત ભયે બહુત ઉત્સાહ હુઆ ભાટ આદિ સ્તુતિ કરન લાગે તદનંતર રામજીકા આચરન હુઆ સો સુન. પ્રાત કાલમેં ઉઠકે સ્નાન સંધ્યાદિક સત્કર્મ કરતે બહુરિ ભોજન કરતે બહુરિ ભાઈ બંધુકો મિલ આપને તીર્થકી કથા કરતે દેવદ્વારકે દરશનની વાર્તા કરતે ઇસ પ્રકારસો ઉત્સાહ કર દિન રાત વ્યતીતાવતયે એક દિન પ્રાત કાલમેં ઉઠકે પિતાજી દશરથકો દેખે સો જૈસે ઇંદ્રકા તેજ હે તૈસા તેજવાન્ દેખ્યા. અરુ વસિષ્ઠાદિકકી સભા બૈઠીથી તહા વશિષ્ઠજીકે સાથ કથા વાર્તા રામજી કરત હતે, તહા એકદિના રાજા દશરથ કહત ભયા હે રામજી તુમ શિકાર ખેલને જાયબો કરો તા સમયમેં રામજીકી અવસ્થા વર્ષ ૧૬ મેં થોરેક મહિના કમતી થા તબ રાજકુમાર રામજીકે સાથ લક્ષ્મન અરુ શત્રુઘ્ન ભાઇ થે ભરત નહાનેકો ગયાથા. ફિર તિનકે સાથ સ્નાન સંધ્યાદિક નિત્ય કર્મ કરકે, ભોજન કરકે શિકાર ખેલને જાતે તહા જો જીવકો દુઃખ દેનહારે જાનવર દેખે તિનકો મારતે અરુ અવર લોકોકો પ્રસન્ન કરતે, ઇસ પ્રકાર દિનકો શિકાર ખેલન રાત્રીકો ભાજતે નિસા આપને ઘરમેં આવતે એસે કરત કેતેક દિન બીતે તામેં રામજી આપને અંત પુરમેં આઈ સબકો ત્યાગ કરકે એકાંતમેં ચિંતન કરત બૈઠી રહતે હે ભારદ્વાજ જેતી કછુ રાજકુમારકી ચેષ્ટા સો સબકો રામ

જીને ત્યાગ કર દીનીથી. જેતે કછુ રસે સંયુક્ત ઇંદ્રિયોંકે વિષય- હૈ ઇનકોં ત્યાગકે શરીરતેં દુર્બલ જૈસે હો મુખકી કાંતી ઘટ ગઈ પીત બરન હોય ગયે. જૈસેં કમલ સુખકે પીત બરન હોય જાતા હૈ તૈસેં રામજીકા મુખ પીરા હોય ગયા. અરુ મુખે કમલપર ભંવરે બૈઠતેહે તૈસેં મુખે મુખ કમલપર નેત્ર રૂપી ભંવરે આસન લાગે. સો હુ શોભા હોવન લાગી. અરુ ઇચ્છા નિવૃત્ત હોય ગઈ. જૈસેં શરદકાલમેં તાલ નિર્મલ હોતા હૈ; તૈસેં ઇચ્છા રૂપી મલનતેં રહિત ચિત્ત રૂપી તાલહુ નિર્મલ હોતા હૈ. તૈસેં બાસના નિવૃત્ત હોતા દિન દિનપેં શરીર નિર્બલ હોય.ગયા. અરુ જહાં બૈઠે તહાં ચિંતા મયુક્ત બૈઠે રહિ જાવે. ઉઠૈ નાહી. અરુ બૈઠે તબ હાથપેં ચિબુક ધરકે બૈઠે. જબ ટહલુએ મંત્રી બહુત કહતી. જો હે પ્રભો યહ સ્નાન સં- ધ્યાકા સમય હુઆ હૈ સો અબ ઉઠો, તબ ઉઠ કર સ્નાના દિક કરહિ. અરુ હૃદયમેં ન બિચારહીં. જેતી કછુ ખાને પીને, બોલને, ચલને, પહિરનેકી ક્રીયા હૈ, સો સબ બિરસ હોય ગઈ હૈ. ઐસે રામચંદ્રજી ભયે. તબ લછમન અરુ શત્રુઘ્નહુ રામજીકો સરાપ સંયુક્ત દેખકેં તિમ,પ્રકાર હો બૈઠે. તબ દશરથ યહ બારતા સુનકેં રામજી પાસ આય બૈઠે. અરુ દેખે તબ મહા દૂરા જૈસા હોય ગયા હૈ. ઇસ ચિંતા કરકે આતુર હુઆ. જો હાય હાય ઇનકી ક્યા અવસ્થા હુઈ હૈ! ઐસા શોકકે લિયે રામજીકોં ગોદમેં બૈઠાવે. અરુ પૂછન લાગા, કોમલ સુંદર શબ્દ કરકે બોલે. જો હે પુત્ર તુમકોં ક્યા દુઃખ પ્રાપ્ત ભયા હૈ, જીસ કર તુમ શોકવાન હુએ હો. તબ રામજીને કહા જો હે પિતા! હમકોં તો દુખ કોઉ નહી હૈ. ઐસેં કહકે ચુપ હો રહા. જબ કિતૅક

દિવસ ઇસે પ્રકાર બિતીત ભયા. તબ રાજાભી શોકવાન હુઆ. અરૂ સબ સ્ત્રિયાભી શોકવાન ભઈ. અરૂ રાજા, મંત્રી, મિલકે બિચાર કરને લાગે જો પુત્રકા કિસી ઠોર વિવાહ કરના. અરૂ બહોત બિચાર કિયા. જો ક્યા હુઆ હે, જો મેરે પુત્ર શોકવાન હોય રહેતે હે. તબ વશિષ્ઠજીકો પુછા, જો હે મુનીશ્વર! મેરે પુત્ર શોકમેં ક્યોં રહેતે હે, તબ વશિષ્ઠજીને કહા. હે રાજન્! મહા પુરૂષકો જો ક્રોધ હોતા હે, સો કીસી અલ્પ કારન કર નહી હોતા. અરૂ મોહભી અલ્પ કારન કર નહી હોતા. અરૂ શોકભી અલ્પ કારન કર નહી હોતા. જેસેં, પ્રથ્વી, જલ, તેજ, વાયુ, આકાશ, જો મહા ભૂત હે, સો અલપ કારનમેં બિકારવાન નહી હોતે. જબ જગતકી ઉત્પતિ પ્રલય હોતા હે તબ બિકારવાન હોતે હે. તેસેં મહાપુરૂષ અલ્પ કારનમેં બિકારવાન નહી હોતે. તાતેં હે રાજન! તુમ સોચ કરને લાયક નહી. અરૂ રામજી જો શોકવાન હુઆ હે, સોભી કેસ અર્થકે નિમિત્ત હોયગા. પાછે ઇસકો સુખ મિલેગા તુમ શોક મત કરો.

વાલ્મીકોવાચ. હે ભારદ્વાજ! એસેં વશિષ્ઠજી અરૂ રાજા દશરથ બિચાર કરતે થે, તિસકાલમેં વિશ્વામિત્ર અપને યતકે અર્થ આવત ભયે. રાજા દશરથકે ગૃહમેં આયકર પોરિયાકો કહત ભયે; જો રાજા દશરથકો કહો. ગાધીકા પુત્ર વિશ્વામિત્ર બાહીર ખડે હે. તબ ઉનને ઓર ખડે પોરિયાકો જાય કહા. હે સ્વામી! એક બડા તપસી દ્વારપે આય ખડા હે, તીન હમકો કહા જો રાજા દશરથકે પાસ જાય કહો, જો વિશ્વામિત્ર આયે હે. સો શુનકે રાજા દશ

રથકે પાસ ગએ. અર કહ્યા જો વિશ્વામિત્ર, ગાધીકા પુત્ર બાહીર ખડા હે. અર સપુરન મંડલેશ્વર કર પૂજ્ય જો રાજા દશરથ સબન સહીત અપને સિંઘાસન પર બેઠા હે. અર બડે તેજ કર સંપંન હે. તિસકોં કહ્યા, જો વિશ્વામિત્રનેં હમકોં કહ્યા હે જો દશરથકે પાસ જાય કહો જો, વિશ્વામિત્ર બાહીર ખડા હે. હે ભારદ્વાજ! જબ ઈસ પ્રકાર બડે પોરિયાનેં રાજાકોં કહ્યા તબ રાજા શુનકર સુબરનકે સિંહાસનનેં ઉઠ ખડા હુઆ. અર ચરણોં કર ચલ્યા. એક ઓર બશિષ્ટજી, ઓર દુસરી ઓર વામદેવજી, અર સુભટકી નાંઈ મંડલેશ્વર, સ્તુતિ કરત ચલે. તબ જહાંતેં વિશ્વામિત્ર દ્રષ્ટી આયા તબ તહાંતે પ્રનામ કરને લાગે. જહાં પૃથ્વીપર શીશ રાજાકા લાગે તાંહાં પૃથ્વીભી હીરા મોતીકી સુંદર હોય જાને. ઈસ પ્રકાર શીશ નમાવત નમાવત રાજા વિશ્વામિત્રકે આગેં ચલ્યા. અર બડી જટા શિર પરતેં કાધ પર પરી હે. એસે વિશ્વામિત્ર અગ્નીકી નાંઈ પ્રકાશિત હે. અર શરીર સુવરનકી નાંઈ પ્રકાશતા હે. અર હૃદયમેં શાંતિ, કોમલ સ્વભાવ, જાનવેમેં આવે એસે અર મહા તેજવાન, સુંદર કાંતિ, અર શાંતિ રૂપ, અર હાથમેં વાંસકી લકડી, અર મહા ધૈર્યવાન એસે વિશ્વામિત્રકો પ્રનામ કરત રાજા દશરથ ચરન ઉપર જાય ગિરયા. જેસેં સૂર્ય શશિકે ચરન પર જાય ગિરે તેસેં મસ્તક નંવાય કર કહ્યા, મેરે બડે ભાગ્ય હુએ જો તુમારા દર્શન હુઆ હે. હમારે ઉપર તુમ બડા અનુગ્રહ કિયા હે. હમકું બડા આનંદ પ્રાપ્ત હુઆ હે. જો અનાદિ, અનંત હે, આદિ, મધ્ય, અંતતેં રહિત અવિનાશી હે. એસા જો

અકૃત્રિમ આનંદ હે, સો તુમારે દર્શન કર મુજકોં પ્રાપ્ત હુઆ દ્રષ્ટિમેં આવતા હે. હે ભગવન્! આજ મેરે બડે ભાગ્ય હુએ હે! જો મેં ધર્માત્માકે ગિનનેમેં આઉંગા. કાહેતેં જો તુમ મેરે કુશલ નિમિત્ત આવે હો. હે ભગવન્' તુમારા આવના હમારા લક્ષમેં નહી થા. અર તુમને બડા અનુગ્રહ કિયા હે. જેસેં સૂર્ય કોઈ કાર્ય કરનેકો પૃથ્વી પર આવે, તેસેં તુમ મુજકો દ્રષ્ટીમેં આવતે હો. અર સબતેં ઉત્કૃષ્ટ દ્રષ્ટીમેં આવતે હો. કાહેતેં જો તુમમેં દો ગુન હે. એકતો ક્ષત્રિયકા સ્વભાવ તુમારેમેં હે, અર દુસરા બ્રાંમન-કા સુભાવભી તુમારેમેં ભાસતા હે. અર શુભ ગુન કર સંપૂરન હો. હે મુનીશ્વર તુમ ક્ષત્રિયમેંતે બ્રાહ્મન ભયે હો. એસી કોઈકી સામર્થ નહી દેખી. અર તુમારા શરીર પ્રકાશ કર દીપતા હે. અર જીસ મારગ તુમ આયે હો, અર જીસ મારગ તુમ દ્રષ્ટી કરત આયે હો. તહાતેં અમૃત વૃષ્ટી કરત આયે હો, એસા દ્રષ્ટી આવતા હે. હે મુનીશ્વર! તુમ આયે સો તુમારે દર્શન કર મુજકો બડા લાભ હુઆ હે. હે ભારદ્વાજ! ઇસિ પ્રકાર રાજા દશરથ વિશ્વામિત્રકો બોલ્યા. અર વસિષ્ટજી આય કર વિશ્વામિત્રકો કંઠ લગાયકેં મિલે. ઓર જો મંડલેશ્વર રાજા થે સો બહુત પ્રનાંમ કર ઇસિ પ્રકાર સબ મિલે. તબ વિશ્વામિત્રકો રાજા દશરથ ઘરમેં લે આયા. જહા રાજ સિંઘાસન થા, તહા આન કર બેઠાયા. અર વસિષ્ટ વામદેવકો બેઠાયે. ઓર રાજા દશરથને વિશ્વામિત્રકા પૂજન કિયા. અર અર્ઘ પા-દાર્ચન કરકેં અભ્યર્થના કરી. બહુરી વસિષ્ટજીનેં વિશ્વામિત્રકા પૂજન કિયા. અર વિશ્વામિત્ર વસિષ્ટજીકા પૂજન કિયા.

એસેં અન્યોન્ય પૂજન હુઆ. ઇસિ પ્રકાર પૂજન કરકેં સબ અપને અપને આસન પર યથાયોગ્ય બૈઠે. તબ રાજા દશરથ બોલે. હે ભગવન! હમારે બડે ભાગ્ય હૈ જો તુમારા દર્શન હુઆ. જેસેં કોઉ તાકેં અમૃત પ્રાપ્ત હોવે. અરૂ જન્માંધકોં નેત્ર પ્રાપ્ત હોવે, સો આનંદ પાવે. જેસેં નિર્ધનકોં ચિંતામણિ પ્રાપ્ત હોવે, અરૂ આનંદકોં પાવે. અરૂ જેસેં કિસીકા બાંધવ મુવા હોય, સો વિમાન પર ચઢ્યા હુવા આકાશતેં આવે, ઉસકુ જેસા આનંદ પ્રાપત હોવે તેસેં તુમારે દર્શન કર, મેં આનંદકોં પ્રાપ્ત હુઆ હોં. હે મુનીશ્વર, તુમારા આવના જીસ અર્થ હુઆ હૈ, સો કૃપા કર કહો. અરૂ જો તુમારા અર્થ હૈ સો પૂરન હુવા જાનોં. કાહેતેં જો એસા પદારથ કોઉ નાંહી, જો તુમકોં દેખના કઠીન હૈ. સબ કછુ મેરે વિદ્યમાન હૈ. જો તુમારા અર્થ હૈ, સો નિશ્ચય કર જાનને યોગ્ય હોય રહા હૈ. જો કછુ તુમ આગ્યા કરોગે સોમેં દેઉંગા.

ઇતિશ્રી યોગવાશિષ્ટે વૈરાગ્ય પ્રકરણે વિશ્વામિત્ર ગમન વર્નનં નામ તૃતીયઃ સર્ગઃ ૩.

વાલ્મીકીરૂવાચ. હે ભારદ્વાજ! જબ ઇસિ પ્રકાર રાજા દશરથનેં કહા તબ, મુનિમેં શાર્દૂલ જો વિશ્વામિત્ર, સો બહુત પ્રસંન ભયે. અરૂ રોમ ખડે હો આયે. જેસેં પૂર્નમાસીકે ચંદ્રમાકોં દેખકે છીર સાગર પ્રસંન હોતા હૈ, તેસે પ્રસંન હો કર કહત ભયા. હે રાજશાર્દૂલ! તુમ ધન્ય હો! એસા ક્યોં ન હોવે, જો તુમારેમેં દો ગુન શ્રેષ્ટ હૈ. એકતો રઘુવંશી હો. દુસરા વસિષ્ટજી તુમારા ગુરૂ હૈ. તાસી

આશ્રમમેં ચલતે હો. તાતેં હે રાજન્! જો કછુ મેરા પ્ર
યોજન હે, સો તુમારે વિદ્યમાન પ્રગટ કરતા હોં, અવન
ક્રે. દશરાત્ર યજ્ઞકા મેનેં આરંભ કીયા હે; સો જબ
યજ્ઞકો કરનેં લાગતા હો, તબ રાક્ષસ, ખર અરૂ દૂષન
સો યજ્ઞકો તોર ડારતે હે. જહા જહા મેં જાય કર યજ્ઞ
કરતા હોં, તહા તહાં આય કર અપવિત્ર જો રૂધિર અરૂ
માંસ, અરૂ અસ્થિ સો ડારતેં હે. સો સ્થાન યજ્ઞ કરને
યોગ્ય નહી રહતા. ઔર બહુરીમેં ઔર ઠોર કરને લાગતા
હું; તહાંભી ઉસી પ્રકાર અપવિત્ર કરજાતે હે. તિનકે નાશ કરને
કે નિમિત્ત મેં તુમારે પાસ આયાહો કદાચીત એસેં કહે
જો તુમી સમર્થ હે. તો હે રાજન્! મેં યજ્ઞકા આરંભ કીયા
હે. દીક્ષાકા અંગ છમાહે. જો ઉસકોંમેં શાપ દેઉં, તો વહ
ભસ્મ હો જાવે, પરંતુ શાપ ક્રોધ બિના હોત નાહીં. અરૂ
ક્રોધ કિયે તેં યજ્ઞ નિષ્ફલ હો જાતા હે. અરૂ જો મેં ચુપ
કર રહોં હોં તો વહ રાક્ષસ અપવિત્ર વસ્તુ ડાર જાતા હે
તા તેં મેં તુમારી શરન આયા હોં. મેરા કારજ કરો
હે રાજન્! તેરા જો રામજી પુત્ર હે, સો કમલ નૈન કાક
પક્ષ સયુક્ત હે. અગ્ય વહ જો બાલક દૂસરી શિખા
સહિત રહે હે. તિનકો મેરે સાથ દેહુ. જો રાક્ષસકો
મારે, તબ મેરા યજ્ઞ સફલ હોય. ઔર તુમારે એસા
શોક કરના નહીં જો મેરા પુત્ર બાલક હે. યહ તો બડે
બડે સમાન શૂર બીર હે. ઇનકે સમીપ વહ રાક્ષસ ઠહ
રન સકેંગે. જેસેં સિંહ કે સન્મુખ મૃગકે બચ્ચા ઠહ નહીં
કર શકતા, તેસેં તેરે પુત્રકે સન્મુખ રાક્ષસ ન ઠહર શકેગે
તાતેં મેરે સાથ ઉનકુ તુમ દેહુ. જો તુમારી ધર્મ રહે

અર જાસણી રહે. મેસા કારણભી હોવે. ઈસમેં સંદેહ નહીં કરનાં. હે રાજન્! એસા પદારથ ત્રિલોકીમેં કોઉ નાહી જો રામજીકા કિયા કછુ ન હોવે. ઈસીતેં મેં તેરે પુત્રકો લે જાત હો. યહ મેરે કરસોં હાંપા રહેગા; અર ઈસકોં કોઈ ભીઘન મેં હોને ન સ્કેગા. અર જો તેરે પુત્ર બસ્તુ હે સો મેં જાનતા હું; ઓર વશિષ્ઠજી હુ જાનતે હે. ઓર જો ધ્યાનવાન ત્રિકાલ દર્શી હોવેગા, સોભી ઈસકોં જાનત હોયગા. ઓર કોઈકી સમર્થતા નહીં હે. જો ઈસકોં જાન સકે, તાતેં તુમ ઈસકોં મેરે સાથ દેહુ, જો મેરે કારજકી સિદ્ધિ હોઈ. હે રાજન! જો સમે કર કારન હોતા હે, સો થોરે કરભી બહુત સિદ્ધિ પાવતાહે. જેસેં દુતિયાકે ચંદ્રમાકોં દેખકે એક તંતુકા દાન કિયા હોય, સોભી બહુત હે; પીછેં વસ્ત્રકા દાન કિયેતેંભી તેસા કારજ સિદ્ધિ નહી હોતા. તેસેં સમે કર થોડા કારજભી બહુત સિદ્ધિકો દેતા હે. અર સમે બિના બહુત કારજભી થોરે ફલકોં દેતા હે. તાતેં તુમ મેરે સાથ અબ રામજીકો દીજે. પાર, દૂષન, એ બડે દૈત્ય હે. સો આય કર મેરા યજ્ઞ ખંડન કરતે હે. જબ રામજી આવેંગે તબ વહ ભાજ જાયગે. રામજીકે આગેં ખડે હોય ન શકેંગે. ઈસકે તેજ કર ઉહ સબ અસમ હો જાવેંગે. જેસેં સુરજકે તેજ કરકે તારાગનકા પ્રકાસ છીપ જાતા હે, તેસેં રામજી કે દર્શન કર વહ સ્થિત ન રહેગેં. જેસેં ગરુડકે આગેં સરપ નાંહીં ઠહર સકે, તેસેં રામજીકે આગે રાક્ષસ ન ઠહર સકેંગે. દેખ કર ભાગ જાંયગે. તાતેં તુમ મેરે સાથ દેહુ. જો મેરા કારજ હોવે; અર તુમારા ધરમભી રહે. રામજીકે નિમિત્ત સંદેહ મત

કરના વહ રાક્ષસોંકી સામર્થતા નહીં જો રામજીકે નિકટ આવે. અર મૈંભી રામજીકી રક્ષા કરૂંગો.

વાલ્મીકિરુવાચ. હે ભારદ્વાજ! જબ વિશ્વામિત્રને એસે કહા તબ રાજા દશરથ સુનકર ચુપ રહા, અર સિર પડ્યા. એક મુહૂર્ત પર્યંત પડ્યા રહા.

ઇતિશ્રીયોગવાશિષ્ટે વૈરાગ્ય પ્રકરણે વિશ્વામિત્રેચ્છા વર્ણન નામ ચતુર્થ સર્ગઃ ૪.

વાલ્મીકીરુવાચ. હે ભારદ્વાજ! એક મુહૂર્ત પાછે રાજા ઉઠે, અર મહા દીન જૈસે હો ગયે. અર મહા મોહકો પ્રાપ્ત હોય ગયે. ધૈર્ય તે રહિત હો કર બોલા.

રાજોવાચ. હે મુનીશ્વર! તુમ ક્યા કહા? રામજી અબ તો કુમાર હૈ. શસ્ત્રવિદ્યા, અસ્ત્રવિદ્યાભી શીખે નાહી હૈ. અબતો ફૂલકી શય્યા પર શયન કરને વારે હૈં. વહ જુદ્ધકો ક્યા જાને. અબ પુરમેં સ્ત્રિયનકે પાસ બૈઠને વારા હૈ. રાજકુમાર બાલક કે સાથ ખેલને વારા હૈ. ઔર કદાચીત રણભૂમી દેખીહુ નાહીહૈ. ભ્રકુટીકોં ચઢાયકે કદાચીત યુદ્ધભી નહીં કિયા. અર કમલકે નાઈ જિસકે હાથ હૈ. અર કોમલજીસકા શરીર હૈ. વહ રાક્ષસકે સાથ યુદ્ધ કૈસેં કરેગા. કહુ પથ્થરકા અર કમલકાભી યુદ્ધ હુઆ હૈ! રામજીકા વપુ કમલ સમાન કોમલ હૈ. અર વહ મહા ક્રૂર પથ્થરકી નાઈ હૈ. ઉનકે સાથ યુદ્ધ કૈસેં હોવેગા. હે મુનીશ્વર મૈં નવ સહસ્ર વર્ષકા હુઆ હૌં. અબ દશમા સહસ્ર લગ્યા હૈ. વૃદ્ધ હુઆ હૌં. મહ વૃદ્ધાવસ્થામેં મેરે ઘર પુત્ર હુવે હૈં. સો આગેકે મેરા

રામજી કમલનૈન, કછુ પોડશ બરષકા હુઆ હે. અર મુઝકોં બહુત પ્રિય હે. અર મેરા પ્રાન હે. રામજી બિન મેં એક છીન બી રહી નહી શકતા. જો તુમ ઇનકોં લે જાઓગે, તો મેરા પ્રાન નીકસ જાયગા. મેં મૃતક હો જા-ઉંગા. હે મુનીશ્વર! કેવલ મેરાઈ એસા શનેહ મો નાંહીં હે. ઉસકા ભાઈ જો લછમન, ભરત શત્રુઘ્ન અર ઉસકી માતા જો હે, સો સબહીકે પ્રાન રામજી હે. જો તુમ રામ-જીકોં લે જાઓગે, તો હમ સબહી મર જાંયગે. વિજોગ કરકે જો હમકોં મારનેં આયે હો તો લે જાઓ. હે મુનીશ્વર! મેરે ચિત્તમેં રામઈ પુર રહ્યા હે. તિસકોં મેં તુમારે સાથ કેસે દેઉં. મેં ઉસકોં દેખત દેખત પ્રસંન હોતાહોં. જેસેં પૂર્નમાસીકે ચંદ્રમાકોં દેખકર છીર સમુદ્ર પ્રસંન હોતા હે; અર ચંદ્રમાકોં દેખ કર ચકોર પ્રસંન હોતા હે. અર મેઘ બુંદકો દેખકર પપૈયા પ્રસંન હોતાહે, તેસે રામજીકોં દેખ-કર મેં પ્રસન હોતા હો. તબ રામજીકે બિજોગ કર મેરા જીવના કેસા હોયગા. હે મુનીશ્વર! મેરેકોં રામજી જેસી પ્રિય સ્ત્રીભી નહીં, અર ધનભી એસા પ્રિય નહીં. અર રાજભી એસા પ્રિય નહીં. અવર પદારથભી મુઝકોં કોઈ રામકે શમાન નાહીં હે. એસા રામજી પ્યારા હે. હે મુનીશ્વર! તુમારે બચન શુનકે બડા શોકકોં પ્રાપ્ત હુઆ હોં: મેરે બડે અભાગ્ય આયે હેં, જો તુમારા આવના ઇસ નિમિત્ત હુઆ હે. તુમારે બચન શુનકર જેસેં કમલકે ઉપર પથ્થરકી બરખા હોય એસા બ્યથા મેરેકોં હોતહે. અર પથ્થરકી બરખાતેં જેમેં કમળ નષ્ટ હો જાતે હેં, તેસેં તુમારે બચનનેં મેરી ન-ષ્ટતા હો જાયગી. જેસેં બડા મેઘ ચઢ આવે, તામેં બડા

પવન ચલે, તબ મેઘકા અભાવ હોય જાય. તૈસે તુમારે આગમનતેં મેરી બડી પ્રસનતાકા અભાવ હોય જાતા હૈ. જૈસે બસંત ઋતુકી મંજરી લપેટ, આહારકે ગુડ જાતી હૈ તૈસે તુમારે બચન સુન મેરે હ્રદેકી પ્રસનતા જર જાતી હૈ હે મુનીશ્વર! રામચંદ્રકોં દેને મેં સમર્થ નાહીં હોં. જો તુમ કહોતો એક અક્ષોણી સેના મેરી હૈ, સો બડે શુરવીરની હૈ, જીસમેં શસ્ત્રવિદ્યા, અસ્ત્રવિદ્યા, મંત્રવિદ્યા, સબ આવતી હૈ ઓર સભી યુદ્ધમેં ચતુર હૈ તિનકે સાથ મેં તુમારે સંગ ચલતા હોં. જાયકર મેં ઉનકોં મારુંગા. અરુ હસ્તિ ઘોડા રથ, પાદિ, ઐસી ચતુરંગિની સેનાકોં સાથ લે જાઉંગા. અરુ જો તિહારે યજ્ઞકે ખંડન હારે હૈ તિસકોં નાશ કરોં અરુ એક સાથ મેં યુદ્ધ ન કર સકુંગા. જો [illegible]ચિત વન [illegible] હારા કુમેરકા ભાઈ, અરુ વિશ્રવાકા પુત્ર, રાવન હોય તો ઉસકે સાથ યુદ્ધ કરનેકુ મેં સમર્થ નહીં. હે મુનીશ્વર! આગેં મેરેમેં બડા પરાક્રમ થા, જેસા ત્રિલોકીમેં કોઇકોં નાહી થા. જો મેરે નિકટ શત્રુ આવે, તો વાકો માર દેતો. અબ મેરી વૃદ્ધાવસ્થા હુઈ હૈ, અરુ દેહ જરજરી ભાવકોં પ્રાપ્ત હુઆ હૈ. ઇસ રીત રાવન સાથ યુદ્ધ કરનેકો મેં સમર્થ નહીં. હે મુનીશ્વર! મેરા બડા અભાગ્ય હૈ જો તુમારા આવના ઇસ નિમિત્ત હુઆ હૈ. અબ મેરા વૈસા પરાક્રમ નહી. મેં રાવનસેં ડરતા હોં કેવલ મેં નહીં ડરતા ઇંદ્રાદિક દેવતા સબ રાવનતેં ડરતે હૈ અરુ રાક્ષસ મન ઉસકે બસ ભાગતે હૈ. અબ કિસીકી શક્તિ હૈ જો રાવનકે સાથ યુદ્ધ કરે! જમ કાલમેં વહ બડા સૂરવીર હૈ. હે મુનીશ્વર! અબ મેરી સમર્થતાઈ નહી રહી

તો રાજકુમાર રામજી કેમે સામર્થ હોવેંગે. અરૂ જીસ રામજીકો બિન કર તુમ આયે હો, સો રોગી હોય રહ્યા હે. ઉનકો ચિંતા એસી આય લગી હે, જીસકર વહ મહા દુર્બલ હો ગયા હે. અરૂ અંતઃપુરમેં એકાંતમેં બેઠ રહતા હે. ખાના પીના ઇત્યાદિક જો રાજકુમારકી ચેષ્ટા હે સો સબ ઉસકો બીસર ગઈ હે. અરૂ મેં નહીં જાનતા જો ઉસકો કયા દુઃખ પ્રાપ્ત હુઆ હે. જેસેં કમલ સુખકે બીત જાનેસે મલીન હોય જાતા હે, તેસા ઉસકા મુખ હોય ગયા હે. ઉસકોં યુદ્ધ કરનેકી સામરથના નહી. અરૂ અપને રણવાસતેં બાહિરકી પૃથ્વીકુ નહીં દેખી હે. સો યુદ્ધ કેસેં કરેંગે। હે મુનીશ્વર। વહ યુદ્ધ કરનેકો સમર્થ નહીં હે. અરૂ હમારે પ્રાન વહી હે. જો ઉસકા વિજોગ હોવેગા તો હમારા જીવના નહી હોવેગા. જેસેં જલ બિના મચ્છી જીવતી નહી હે. તેસે હમ રામજી બીના કેસેં જીવેંગે. અરૂ જો રાક્ષસકે યુદ્ધ નિમિત્ત કહો તો હમ તુમારે સાથ ચલેં, અરૂ રામજી યુદ્ધ કરનેકોં યોગ્ય નહીં.

ઇતીશ્રી યોગવાશિષ્ઠે વૈરાગ્ય પ્રકરણે દશરથોક્તિ વર્નનંનામ પંચમઃ સર્ગઃ : ૫

વાલ્મીકોવાચ. હે ભારદ્વાજ। જબ ઇસ પ્રકાર રાજા દશરથ કહા, તબ મહાદીન જેસેં મોહ સહિત અધીર્ય બાન બચન સુનકર, ક્રોધસોં વિશ્વામિત્ર કહત ભયા.

વિશ્વામિત્રોવાચ. હે રાજન। તું અપને ધરમકા સુમિરન કર. યહ પ્રતિજ્ઞા તેનેં કરી હે. જો તેરા હોવેગા સો પૂરન કરૂંગા. ઓર પૂરન હુવા જાનના એસા તુમને કહા

હે. અબ અપને ધરમકો લાગતા હે ઓર જો તુ સિદ્ધ હુઆ મૃગોકી નાઈ ભાગતા હે તો ભાગ, પરન્તુ આગે રઘુ વંશમેં એસા કોઈ નાહી હુઆ. જેસેં ચંદ્રમાકે મંડલમેં શીતલતા હોતી હે. અગ્નિ નીકસતા નહીં હે તેસેં આગે કુલ વિષે એસા કદાચીત નહીં હુઆ અરૂ જો તુ કરતા હે તો કર હમ ફિર જાયગે કાહેતેં જો શુરા ગૃહતેં શુનેઈ જાતા હે પરન્તુ વહ તુમકો જોગ ન થા અરૂ તુમ જાસને રહો રાજ કરને રહો અરૂ જો કછુ હોવેગા સો હમ સામગ્ર લેવગે અરૂ જો અપને ધરમકો તુ લાગતા હે, તો લાગ દે.

વાલ્મીકીરોવાચ હે ભારદ્વાજ! ઈસ પ્રકાર જબ સંપૂર્ન ક્રોધવાન હોકર બિશ્વામિત્ર બોલા તબ ઈસકે ક્રોધકર પચાસ કોટ પૃથ્વી કંપને લાગી અરૂ ઈંદ્રાદિક દેવતાભી ભયકોં પ્રાપ્ત હુવે જો યે કયા હુઆ તબ વસિષ્ઠ બોલે

વસિષ્ઠોવાચ હે રાજા! ઈક્ષ્વાકુકે કુલમેં રાજા પરમાર્થી હુએ હે ઓર તુ અપને ધરમકો લાગતા હે ઔર વિદ્યમાન તો રહા હે, જો તુમારા અરથ હોવેગા સો મેં પૂરન કરૂંગા, અબ તુ કયોં ભાગતા હે રામજીકો ઈસકે સાથ દે. અરૂ યહી તેરે પુત્રકી રક્ષા કરેગે જેસેં સારપનેં અમૃતકી રક્ષા ગરૂડ કરતા હે તેસેં તેરે પુત્રકી રક્ષા વહ કરેગા અરૂ યહ એસા પુરૂષ હે સો અબતક ઈસકે સમાન અન્ય કિસીકા નહી સાક્ષાત જ્ઞાનકી મૂર્તી હે અરૂ ધર્માત્મા હે, સાક્ષાત ધરમકી મૂર્તી હે અરૂ એસે જેતરીકો હુ નાહીં હે અરૂ તપકી ખાની હે અરૂ ઈસકે સમાન કોઈ બુદ્ધીમાન નાહીં હે અરૂ ઈસકે સામા। કોઈ શુરમા

નાહી હે. અર અસ્ત્ર શસ્ત્ર વિદ્યામેં ઈસી જેસા કોઊ નાંહીં હે. કાહે તેં જે દક્ષ પ્રજાપતીકી દોઈ પુત્રી થી. એક જે, અર એક સુભગા. સો યે ઋષીકોં દીની હે. અર જે, થી, તીસકોં દૈત્યકે મારને નિમિત્ત પાંચસો પુત્રકોં પ્રગટ કીયેથે. અર સુભગાકેભી પાંચસો પુત્ર ભયેથે સો સબ દૈત્યકે નાશ નિમિત્ત ઉત્પત્તી કીયેથે. સો સીમાં ઈસકે વિદ્યમાન મૂર્તી ધરકે સ્થિત હુઈ હે. તાતેં યમકોં જીતને કોઊ સમર્થ નહીં હે. જીસકા સાથી વિશ્વામિત્ર હોવે, સો ત્રિલોકીમેં કાહુસે ડરે નાહીં. તાતે ઈસકે સાથ તું અપના પુત્ર દે. અરુ સશય મતી કર. કિસીકી સામરથ નહી જે ઈસકે હોતેં તેરે પુત્રકોં કછુ કોઊ કહી સકે. ઈસકી દ્રષ્ટીકે દેખને તે દુઃખકા અભાવ હો જાતા હે. જેસેં સૂર્યકે ઉદયતેં અંધકારકા અભાવ હો જાતા હે તેસેં. હે રાજન! ઈસકે સાથ તેરે પુત્રકોં એહ કહા હોવે. તું ઈક્ષ્વાકુકે કુળકા હે. અર દશરથ તેરા નામ હે. સો તું જેસે જબ અપને ધરમમેં સ્થિત ન રહે તો ઓર જીવનેં ધરમકી પાલના કેસેં હોવગી. જો કછુ શ્રેષ્ટ પુરૂષ ચેષ્ટા કરતે હેં. તીનકે અનુસાર ઓર જીવ કરતે હેં. જો તુમ મરજે અપને વચનકી પાલના ન કરેંગે, તબ ઓરનકી કહા બનેગી? અરુ તુમારે કુળમેં એેસા કબહુ નહીં હુવા, તાતેં અપને ધરમકોં ત્યાગના યોગ્ય નાહીં. અર જે તું ઉનકે ભય કર શોકવાન હોવે, તોભી ના મતી કહે. ઓર મૂર્તી ધારી કાલ આય કર સ્થિત હોવે તોભી વિશ્વામિત્રકે વિદ્યમાન તેરે પુત્રકોં કછુ હોવે નાહીં. તું શોક મતી કર. અપને પુત્રકો ઈસીકે સાથ દે. અરુ જો ન દેગા, તો દો પ્રકારકા તેગ ધન નષ્ટ હોવેગા. એક ધન યહ

હે જો કૂપ બાવરી, તાલ, ઠગાવે હોવગે, તીનકા જો પુન્ય હે, સો નષ્ટ હો જાવેગા. અરૂ તપ, વ્રત, યજ્ઞ, દાન, સ્નાનાદિકા જો પુન્ય હે. અરૂ ક્રિયા હે તિસ સબકા ફલ નષ્ટ હો જાવેગા, જો તેરા ગૃહ નિરર્થ હોય જાવેગા. તાતેં મોહ અરૂ શોકકોં ત્યાગ; અરૂ અપને ધરમકા ગુમગન કર. રામજી ઈસીકે સાથ દે દે. તેરે સબ કારજ સુફલ હોવેગે. હે રાજન! ઈસ પ્રકાર જબ તેરે કરનાં થા, તબ પ્રથમહી બિચાર કર કેહેના થા. જો બિચાર બિના કામ કરનેકા પરિનામ દુઃખ હોતા હે. તાતેં ઈમીકે સાથ તેરે પુત્રકો દેહુ.

વાલ્મીકોવાચ. હે ભારદ્વાજ! જબ ઈસ પ્રકાર વશિષ્ઠજી કહા, તબ રાજા દશરથ ધૈર્યવાન હોકર, ભૃત્યમેં જો શ્રેષ્ટ ભૃત્ય થા. વાકો બુલાય કર કહત ભયા. હે મહા બાહુ! રામજીકો લે આઓ. તબ ઈસકે માય જો ચાકર અંતર બાહીર આવને જાવને વાગા થા. અરૂ છબનેં ગહીત થા, સો રાજાકી આગ્યા લેકર રામજીકે નિકટ ગયા. એક મૂરત પાછે પીછા આયા. અરૂ કહત ભયા હે દેવ રામજી તો બડી ચિંતામેં બેઠે હૈં. મે રામજીકો વારંવાર કહા જો અબ ચલિયેં, તબ વહ કહત હે જો ચલે હૈં. એસે કહી કહી ચુપ હો રહેહૈ. હે ભારદ્વાજ! ઈસ પ્રકાર જબ રાજાનેં શ્રવન કિયા, તબ કહા. રામજીકે મંત્રી અરૂ ટહલુએ સબ બુલાઓ. તબ સબકો બુલાય નિકટ લ્યાયે. તબ રાજા આદરસોં કોમલ સુંદર બચન સુનકી સોં કહત ભયા. હે રામજીકે પ્યારે! રામજીકી કહા દશા હે. ઓર એસી દશા ક્યોં કર હુઈ હે. સો સબ ક્રમ કરકે કહો.

મંત્રીઉવાચ. હે દેવ! હમ ક્યા કહેં. જેતે હમ કછુ

દ્રષ્ટ આવતે હૈ સો સબ આકાર અરૂ પ્રાન દેખને માત્ર હમ હૈ. અરૂ સબ હમ મૃતકહૈં. કાહે તેં જો હમારા સ્વામી રામજી બડી ચિંતાકોં પ્રાપ્ત હુઆ હૈ. હે રાજન! જીસ દીનતેં રઘુનાથજી તીરથ કર આયે હેં તીસ દીનતેં ચિંતાકોં પ્રાપ્ત ભયે હૈ. જબ ઉત્તમ ભોજન હમ લે જાતે હૈ, ઓર પાન કરનેકા પદારથ, ઓર પેહેરનેકા પદારથ, અરૂ દેખનેકા પદાર્થ, કછુ લે જાતે હૈ, સો સુખદાઈ પદારથ રસ સહીત, સો દેખકે કિસી પ્રકાર .પ્રસંન હોતે હમને નહી દેખ્યા હૈ. એસી ચિંતાકે વિષે વહ લીન હૈ, જો દેખતાભી નહી. અરૂ જો દેખતા હૈ તો ક્રોધ કરતા હૈ. અરૂ સુખદાઈ પદારથકા નિરાદર કરતાહૈ. અરૂ અંતઃપુરમેં ઇનકી માતા, નાના પ્રકારકે હીરે અરૂ મનીકે ભૂષન દેતી હૈ, તો ઉનકોંભી ડાર દેતા હૈ. નાહિતો કીસી નિર્ધનકો દેતા હૈ. પ્રસંન કિસી પદારથપેં હોતે નહી હૈ. સુંદર સ્ત્રિયા બડી વિદ્યમાન હોતિયાં હૈ, નાના પ્રકારકે ભૂષનકું સહિત મહા મોહ કરને હારિયા નિકટ હોઈ કરી લીલા કરતિયાં હૈ, કટાક્ષકું સહિત પ્રસન કરને નિમિત્ત તોભી વિષવત જાનત હૈ. ઉનકી ઓર દેખતાભી નહીં. જેસેં પપૈયા અવર જલકોં દેખતાભી નહી. જબ અંતપુર — હુ વિષે નિકસતા હૈ. તબ ઉનકોં દેખી કરી ક્રોધવાન હોતા હૈ. હે રાજન! અવર કછુ ઉસકોં ભલા નહીં લગતા. કિસી બડી ચિંતા વિષે મગ્ન હૈ. ઓર તૃષહો કરી ભોજન નહીં કરતા, ક્ષુંધાત રહતા હૈ. ન કછુ પહરને, ખાને, પીનેકી ઇચ્છા રખતા હૈ. ન ગજકી ઇચ્છા હૈ, ન કિસી ઇંદ્રિયહુંકે સુખકી ઇચ્છા હૈ. મહા ઉન્મત્ત કીનાઈ બેઠા રહતા હૈ, અરૂ

જબ કોઈ સુખદાઈ પદારથ સુખાદિક લે જાતે હૈં તબ, ક્રોધ કરતા હે. હમ નહીં જાનતે જો કા ચિંતા ઉસકો ભઈ હે. એક કોટરીમેં પદ્માસન કરકે અરૂ હાથમેં મુખ ધરી બેઠ રહતે હૈં. અરૂ જો કોઉ બડા મંત્રી આયકે પુછતા હે, તબ તાકોં કહતા હે, જો તુમ ઉસકો સંપદા માનતે હો સોઈ આપદા હે. ઉસકોં આપદા જાનતે હો સો આપદા નહીં હે. અરૂ નાના પ્રકારકે સંસારકે પદારથ, જો રમણીય કર જાનતે હો, સો સબ જૂઠે હે. વાહીમેં સબ ડુબે હે. યે સબ મૃગ તૃષ્ણાકે જલવત્ હે; તિનકો સત્ય જાની મૂરખ જો હરન સો દોરતે હૈં. અરૂ દુખ પાવતે હૈં. હે રાજન્! કદાચિત બોલતે હે તો એસે બોલતે હૈ. ઔર કછુ ઉનકે ઉર સુખદાઈ નહીં ભાસત હે. અરૂ જો હમ હાંસીકી બારતા કરતે હૈં, તો વહ સુનત નાહીં હૈં. ઉસ પદારથકો ઐસી સંપુરન કરે સો તીસર ફલરૂપકો અપરાધી કરતે હૈં. અરૂ દિન દિનમેં દુર્બલ જૈસે હો જાતે હૈં. અરૂ અંતઃપુરમેં સ્ત્રિયોંકે પાસ બેઠના હે; અરૂ વહ નાના પ્રકારકી ચેષ્ટા રામજીકે પ્રસન્ન કરને નિમિત્ત દેખાવતી હૈ ઇનકોંભી દેખકે પ્રસંન નાહી હોત. અરૂ જૈસેં મેઘકી બુંદતેં પર્વત ચલાયમાન નહી હોતે હે, તેસે આપ ચલાયમાન નહીં હોતે હે. અરૂ જો બોલના હે તો ઐસે કેહેના હે, ન રાજ સત્ય હે, ન ભોગ સત્ય હૈ. ન જગત સત્ય હે, ન મિત્ર સત્ય હે; મિથ્યા પદારથકે નિમિત્ત મૂરખ પરે જતન કરતે હે. ઉનકો સત્ય જાનતે હૈં અરૂ સુખદાયક જાનતે હૈં, સો બંધનકા કારન હે, ઔર કહા કહિયે. જો કોઈ ઇનકે પાસ ગાન અથવા પંડિત જાવે તિનકો દેખકર કહતા હે,–વહ પશુ હે

આશારૂપી ફાંશીકર બાંધે હુએ હે. હે રાજન્! જો કુછ યોગ્ય પદારથ હે તિનકો દેખકર ઉનકા ચિત્ત પ્રસંન નહીં હોતા. અર દેખકે ક્રોધવાન હોતા હે. જેસેં પંપૈયા માર-વાડમેં આવે, અર મેઘકી બુંદહુ દેખતા નહીં હે અર ખેદ-વાન હોતા હે, તેસે રામજી વિષયહુંનેં ખેદવાન હોતા હે. હે રાજન્! ઇનકરકેં હરખવાન નહીં હોતા, તાનેં હમ જાનતે હે જો ઇનકોં પરમપદ પાવનેકી ઇચ્છા હે. પરંતુ કદા-ચિત મુખનેં સુન્યા નાહીં હે. અર ત્યાગકા અભિમાનભી કદાચિત્ સુન્યા નહીં હે. કબહુ ગાતા હે, અર બોલતા હે તબ એસેં કહતા હેઃ—હાય હાય! મેં અનાથ! મેરે આગેં તુમ સંસાર સમુદ્રમેં ક્યોં ડુબતે હો. યહ સંસાર પરમ અનર્થકા કારન હે. ઇસમેં સુખ કદાચિત્ કુ નાહીં હે. ઇસતેં છુટનેકા ઉપાય કહો. હે રાજન્! એસેંભી કદાચિત હમ સુનતે હેં. અર કિસી સાથ બોલતા નહીં હે. ન હ-સતા હે, ન મંત્રીકે સાથ, ન અપને અંતઃપુરનકી સ્ત્રીયોંકે સાથ કે માતાકે સાથ બોલતા હે. કોઉ પરમ ચિંતામેં મગન હે. અર કિસી પદારથ કર આશ્ચર્યવાન નહીં હોતા. જો કોઉ કહે જો આકાશમેં બાગ લાગા હે. તિસમેં ફૂલ ફૂલે હે તિસકોં મેં લે આયા હોં; તીસકોં સુનકરભી આશ્ચર્યવાન નહીં હોતા સબ ભ્રમ માત્ર દેખતા હે. ન કોઉ પદાર્થતેં ઉસકોં હરખ હોતા હે, ન કોઉ પદાર્થ તેં ઉસકોં શોક હોતા હે. કીસી બડી ચિંતામેં મગન હે. સો કોઉ ચિંતા નિવારનેમેં હમ સામર્થ નહીં દેખતે હે. વહ તો ચિંતાકે સમુદ્રમેં મગન હે. હે રાજન્! વહ ચિંતા હમકો લગ રહી હેં; જો રામજીકોં ન ખાવનેકી ઇચ્છા હે, ન પહીરનેકી ઇચ્છા હે, ન બોલનેકી,

ન દેખનેકી ઇચ્છા રહી હૈ, ન કોઉ કર્નેકી ઇચ્છા રહી હૈ. તાતેં મૂઢ્ક ન હો જાવે એસી ચિંતા હૈ. અરુ જો કોઉ કહતા હૈ જો તુ ચક્રવર્તી રાજા હૈ, તેરે બડો આયબલ હોહુ, અરુ બડે સુખકોં રહો. તબ તીનકે બચન સુંન કોં બોલતા હૈ. હે રાજન્! કેવલ રામજીકો એસી ચિંતા નહીં લછમન અરુ શત્રુઘ્નકોભી એસી ચિંતા લાગ રહી હૈ. રામકે દેખકર જો કોઉ ઉનકી ચિંતા દૂર કરનહાર હોવે તો આઓ; નહી તો બડી ચીંતા મધી ડૂબી રહેંગે. કિસી પદારથકી ઇચ્છા ઉનકો નાહી રહત હૈ, હે રાજન્! અબ કહા કહતા હૈ! તેરા પુત્ર અબ આધીન હોય રહ્યા હૈ. એક ઉપરેના ઓઢી બેઠા હૈ. તાતેં કોઈ ઉપાય કરો, જીસકર ઉસકી ચિંતા નિવૃત્ત હોવે.

વિશ્વામિત્રોવાચ. હે સાધુ! જો રામજી એસે હૈ, તો હમારે પાસ વિદ્યમાન લાઓ, હમ ઉસકા દુઃખ નિવૃત્તિ કરેંગે. હે રાજા દશરથ! તુ બડા ધન્ય હૈ! જો જીસકા પુત્ર વિવેક અરુ વૈરાગકોં પ્રાપ્ત ભયા. હે રાજન્! હમ તેરે પુત્રકોં પરમ પદકી પ્રાપ્તિ કરેંગે. અબી સબ દુઃખ ઉનકે મિટ જાયેંગે. હમ વશિષ્ઠાદિ જો બૈઠે હૈં, સો એક યુક્તિ કર ઉપદેશ કરેંગે. જિસકર ઉનકોં આતમ પદકી પ્રાપ્તી હોવેગી. તબ વહ દશા તેરે પુત્રકી હોવેગી જો પથ્થર અરુ સુવરનકોં સમાન જાનેંગે. અરુ જો કછુ તુમારે છત્રીકી પ્રકૃતીકા આચરન હૈ, સો કરેંગે. અરુ હૃદયમેં પ્રેમતેં ઉદાસી હોવેંગે. તાતેં હે રાજન! ઉસકર તુમારા કુલ કૃતકૃત હોવેગા. તાતેં રામજીકોં શીઘ્ર બોલાઓ.

વાલ્મીકોવાચ. હે ભારદ્વાજ! એસે મુનીદ્રકે બચન સુન

કર રાજા દશરથ મંત્રી અરુનો કહેકોં કહત ભયાઃ જો રામજી અરુ લછમન અરુ શત્રુઘ્નકોં લે આઓ જેસેં હર-નીકોં હરન લે આવત હે તેસેં લે આઓ. જબ રાજા દશરથનેં એસા કહા, તબ મંત્રી અરુ નોકર રામજીકે પાસ જાયકે કહ્યા; તબ રામજી આયેસો આવત આવત રાજા દશરથ, અરુ વશિષ્ટજી, અરુ વિશ્વામિત્રકો દેખે, સો તીનોંકે પર ચમર હોય રહે હેઃ અરુ બડે મંડલેશ્વર બેઠે હેં. તિનને-હુ રામજીકોં દેખે. જો શરીરનેં દૂરા હોય રહે હે. જેસેં મહાદેવજી સ્વામી કાર્તિકકોં આવત દેખે, તેસેં રામજીકોં આવત રાજા દશરથ દેખત હે. તહાં રામજી આય કર રાજા દશરથજીકે ચરનપેં મસ્તક લગાય નમસ્કાર કિયા. ફેર તે-સેંહિ વશિષ્ટજીકોં અરુ વિશ્વામિત્રકોં નમસ્કાર કિયા. બહુરી સભામેં જો બ્રાહ્મણ બડે બડે બેઠેથે, તિનકોંહુ નમસ્કાર કિયે. અરુ જો બડે બડે મંડલેશ્વર બેઠેથે તિનનેં ઉઠકર રામજીકોં પ્રનામ કિયા. ફિર રાજા દશરથનેં રામજીકોં ગોદમેં બેઠાયા. અરુ દેખકર મસ્તક ચુંબ્યા. અરુ બહુત પ્રેમ પુલકી હોય રામજીકો કહત ભયાઃ— હે પુત્ર! કેવળ વિરક્તતા કર પરમ પદકી પ્રાપ્તિ નાહીં હોતી હે. અરુ વશિષ્ટજી ગુરુ હે, તિન-કે ઉપદેશકી યુક્તી કર પરમ પદકી પ્રાપ્તી હોયગી.

વશિષ્ઠોવાચ. હે રામજી! તુમ ધન્ય હો! અરુ બડે સુર મે હો, જો વિષય રૂપી શત્રૂ તુમને જીતે હે. જો વિરાય અ-જીત હે, અરુ દૃઢ હે તાકોં તુમને જીતે, તાતેં તુમ ધન્યહો!

વિશ્વામિત્રોવાચ. હે કમલનયન રામ! આપને અંત-રકી ચપલતા હે, તિનકો ત્યાગ કરકે. જો કછુ તુમારા આશય હોય સો પ્રગટ કર કહો. હેં રામજી! વહ જો તુમકોં મોહ પ્રાપ્ત

હુઆ હૈ, સો કૈસે, અર કિસ કારન હુઆ હૈ, અર કેતાક હૈ, સો કહો. અર જો આપ કછુ તુમકોં વાંછિત હોય સો કહો, હમ તુમકોં તિસી પદમેં પ્રાપ્ત કરેંગે. ઇસમેં કછુ કદચિત હોવે નહી, ઔર આકારાકોં ચુરા કાઢી નાહીં સકત હૈ, તૈસેં તુમકોં પીડા કદાચિત્ ન હોવેગી. હે રામજી તુમા કે સપુરન દુખ નાશકર દેવેગે. તુમ શરાપ મત કરો; જો કછુ તુમારા વૃત્તાંત હોય સો હમકોં કહો.

વાલ્મીકોવાચ. હે ભારદ્વાજ' જબ ઐસેં વિશ્વામિત્રને કહા, સો સુનકે રામજી બહુત પ્રસન ભયે, અર શોકકોં ત્યાગ દિયા. જૈસેં મેઘકોં દેખકે મોર પ્રસન્ન હોતા હૈ, તૈસેં વિશ્વામિત્રકે બચન સુન રામજી પ્રસન હુએ. અર અપને હૃદયમેં નિશ્ચય કિયા, જો અબ મુઝકો વહ પદકી પ્રાપ્તિ હોવેગી.

ઇતિશ્રી યોગ વાશિષ્ટે વૈરાગ્ય પ્રકરણે રામાચરન બર્નન નામ ષષ્ઠઃ સર્ગઃ ૬

વાલ્મીકોવાચ. હે ભારદ્વાજ! ઐસેં મુનીશ્વરકે બચનકો રામજી સુનકે બહુત પ્રસન હોયકે બોલે.

શ્રીરામોવાચ. હે ભગવન્! જો વૃત્તાંત હૈસો, તુમારે વિદ્યમાન ક્રમ કરકે કહતા હોં — યહ રાજા દશરથકે ઘરમેં જો મેં ઉત્પત્તિ પાયા હોં, અનુક્રમ કરકે બડા હુઆ હોં ઉપવિત પાયા હોં, અર આગેનિર પઢકર બ્રહ્મચર્યાદિ વ્રત પાયા હોં, તાપાકે એક દિન પઢકે મેં ઘરમેં આયા. તબ મેરે હૃદયમેં બાત આય રહી જો તીર્થાટન કરોં અર દેવદ્વારમેં જાયકે દેવનકે દર્શન કરોં; તબ મેં પિતાકી આગ્યા લે કર

ગયા. અરૂ ગંગાઆદિ સંપૂરન તીર્થમેં સ્નાન કિયા; અરૂ શાળિગ્રામ અરૂ કેદાર આદિ ઠાકુરકે વિધિ સંયુક્ત દર્શન કિયે; અરૂ જાત્રા કરકે ઈહાં આયા. ફિર ઊત્સાહ હુઆ, તબ મેરેમેં બિચાર આયા, જો પ્રાતઃકાલ ઉઠકે સ્નાન સંધ્યાદિક કર્મ કરના, બહુરી ભોજન કરના ઐસે ઈસ પ્રકારસોં કેતેક દિન બ્યતીત ભયે, તબ મેરે હૃદયમેં બિચાર ઊપજ હુઆ. સો વિચાર મેરે હૃદયકોં ખેંચ લે ગયા. જેસેં નદીકે તટ પર તૃન લતા હોત હે તિસકોં નદીકા પ્રવાહ ખેંચ લે જાતા હે, તેસેં મેરે હૃદયમેં જો કછુ જગતકી આસ્થા રૂપ તૃનલતા થીસો વિચાર રૂપી પ્રવાહ લે ગયા. તબ મેં જાનત ભયા જો રાજ્ય કરકે કયા હે, અરૂ ભોગતેં કયા હે, અરૂ જગત કયા હે? સબ ભ્રમ માત્ર હે. ઈસિકી વાસના મૂરખ રખતે હેં. યહ થાવર જંગમ રૂપી જેતા કછુ જગત હે, સો સબ મિથ્યા હે. હે મુનીશ્વર! જેતે કછુ પદારથ હે, સો મનસોં રચે હે. સો મનભી ભ્રમમાત્ર હે. અનહોતા મન દુખદાઈ હુઆ હે. મન જો પદારથ સત્ય જાન કર દોરતા હે, અરૂ સુખ દાયક જાનતા હે, સો મૃગ તૃષ્ણાકે જળવત્ હે. જેસેં મૃગ તૃષ્ણાકો દેખકર મૃગ દોરતે હેં, અરૂ હે નહી; સો મૃગ દોરત દોરત થકકે પડ જાતા હે; તો હુ જલ તિસકો પ્રાપ્ત નહીં હોતા, તેસેં મૂરખ જીવ પદારથકોં સુખદાઈ જાન કર ભોગનેકા જતન કરતા હે; અરૂ શાંતિકો નહી પાવતા હે. તેસેં હે મુનીશ્વર! ઇંદ્રિયકે ભોગ મૃગ તૃષ્ણાવત્ હે. જીનકા મારયા હુઆ, જનમ મરનકોં પાવત હે. જન્મતેં જન્માંતરકોં પાવતા હે. ભોગ અરૂ જગત સબ ભ્રમ માત્ર હે. તિન વિષે જો આસ્થા કરતે હેં,

સો મહા મૂરખ હૈ. ઐસા મૈં વિચાર કરકે જાનતા હોં. જો સબ આગમાપાઈ હૈ. અર્થ યહ જો આવતે હુ હૈ, અર જાતે હુ હૈ. તાતેં ઉસ પદારથકા નાશ ન હોય, સો પદારથ પાવને યોગ્ય હૈ. ઈસી કારનતેં મૈં ભોગકા ત્યાગ કિયા હૈ. હે મુનીશ્વર! જેસેં જો કછુ સંપદા રૂપ પદારથ ભાસતે હૈ, સો સબ આપદા હૈ. ઈનમેં રંચક સુખ નાહીં હૈ. જબ ઈનકા વિયોગ હોતા હૈ, તબ ઉસકી તાપ મનમેં ચુભતા હૈ. જબ ઇંદ્રિયકો ભોગ પ્રાપ્ત હોતા હૈ, તબ રાગ હોકર જલતા હૈ. અર જબ નહી પ્રાપ્ત હોતા તબ તૃષ્ણા કર જલતા હૈ. તાતેં ભોગ દુઃખ રૂપ હૈ. જેસેં પાષાણકી શિલામેં છિદ્ર નહી હોતા, તેસેં ભોગ રૂપી દુઃખકી શિલામેં રંચકભી સુખરૂપી છિદ્ર નહી હોતા હૈ. હે મુનીશ્વર! વિષયકી તૃષ્ણામેં બહુત કાલસોં જલતા રહ્યા હોં. જેસેં હરા વૃક્ષકે છિદ્રમેં રંચક અગ્નિ ધર્યા હોય, તબ ધુવાં હોય ધીરા ધીરા જલતા રહતા હૈ તેસેં ભોગરૂપી અગ્નિ કરકે મન જલતા રહતા હૈ. યહ વિષયમેં સુખ કછુ ભી નાહીં. અર દુઃખ બહુત હૈ. ઈનકી ઇચ્છા કરની સોઈ મૂરખતા હૈ. જેસેં ખાઈકે ઉપર તૃન અરુ પાત હોતા હૈ તિસ કર ખાઈ આચ્છાદિત હોય જાતી હૈ, તિસકો દેખકે હરન કૂદ પરતા હૈ, અર દુઃખ પાવતા હૈ, તેસેં મૂરખ ભોગકો સુખરૂપ જાનકે ભોગનેકી ઇચ્છા કરતા હૈ; જબ ભોગતા હૈ તબ જન્મસેં જન્માંતર રૂપ ખાઈમેં જાય પરતે હૈં, અર દુઃખ પાવતે હૈં. હે મુનીશ્વર! ભોગ રૂપી ચોર હૈ, સો અગ્યાન રૂપી રાતમેં લૂટને લગતા હૈ; જો આત્મ રૂપી ધન હૈ, તિસકોં લે જાતા હૈ. તિસકે વિયોગતેં મહાદીન રહતા હૈ.

અરૂ ઉસ ભોગકે નિમિત્ત યહ જતન કરતા હે, સો દુઃખ રૂપ હે. શાંતિકોં પ્રાપ્ત નહીં હોતા. અરૂ ઉસ શરીરકા અભિમાન કરકે યહ જતન કરતા હે, સો ભોગતેં શરીર ક્ષણ ભંગ હોતા હે. અરૂ અસાર હે. ઉસકોં સદા ભોગકી ઇચ્છા રહતી હે, સો મૂરખ અરૂ જડ હે. ઇમકા બોલના ચલનાભી એસા હે. જેસેં શુકે વાંશકે છિદ્રમેં પવન જાતા હે. અરૂ પવનકે વેગ કર શબ્દ હોતા હેં; તેસેં યહ મનુષ્ય-કી વાસના હે. જેસેં થકયા હુઆ મનુષ્ય મારવારકે મારગકી ઇચ્છા નાહીં કરતા, તેસેં દુઃખ જાનકર મેં ભોગકી ઇચ્છા નહીં કરત હોં. અરૂ યહ જો લક્ષ્મી હે સો પરમ અનર્થ કારી હે. જબ લગ ઇસકી પ્રાપ્તિ નહી હોતી, તબ લગ તિસકોં પાવનેકા જતન હોતા હે. અરૂ અનર્થ કરકે પ્રાપ્તિ હોતી હે. અરૂ જબ પ્રાપ્તિ હુઈ, તબ સબ ગુનકા નાશ કર દેતી હે. શીતલતા, સંતોષ, ધરમ, ઉદારતા, કોમલતા, વૈરાગ, વિચાર, દયાદિક ગુનકા નાશ કરતી હે. જબ એસા ગુનકા નાશ હુઆ, તબ સુખ કહાંતેં હોય. પરમ આપદા પ્રાપ્ત હોતી હે. પરમ દુઃખકા કારન જાનકર મેં ઇસકા ત્યાગ કિયા હે. હે મુનીશ્વર! ઇસમેં ગુન તબ લગ હે, જબ લગ લક્ષ્મી નહી પ્રાપ્ત ભઈ. જબ લક્ષ્મીકી પ્રાપ્તિ ભઇ, તબ સબ ગુન નાશ હો જાતા હે. જેસેં વસંત ઋતુકી મંજરી હરિયાવલ, તબ લગ રહતી હે, જબ લગ જેઠ આષાઢ નહી આયા; જબ જેઠ આષાઢ આયા, તબ મંજરી-જર જાતી હે. તેસેં જબ લક્ષ્મીકી પ્રાપ્તિ ભઈ તબ સબ શુભ ગુન જર જાતે હે. અરૂ મધુર વચન તબ લગી બોલતા હે, જબ લગ લક્ષ્મીકી પ્રાપ્તી નાંહીં હે. જબ લ-

ક્ષ્મીકી પ્રાપ્તિ, ભઇ, તબ કોમલતાકા અભાવ હોય કઠોર હો
જાતા હૈ. જૈસેં જલ પતલા તબ લગ રહતા હૈ જબ લગ
શીતલતાકા સંજોગ નહી હોય જબ શીતલતાકા સંજોગ
હોતા હૈ, તબ ગડા હોકર કઠોર દુઃખદાયક હોય જાતા
હૈ તૈસેં યહ જીવ લક્ષ્મીસો કર જડ હોય જાતા હૈ હે
મુનીશ્વર! જો કછુ મમતા હૈ સો આપદાકા મૂલ હૈ; કાહેતેં
જો જબ લક્ષ્મીકી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ તબ મદસે સુખસે ભોગ-
તા હૈ, અરુ જબ તિસકા અભાવ હોતા હૈ તબ તૃષ્ણા કરકે
જલતા હૈ. જન્મસે જન્માંતરોંકો પાવતા હૈ. લક્ષ્મીકી ઇચ્છા
હૈ સોઈ મૂર્છા હૈ યહ તો ઇજન ભાગ હૈ યાતેં ભોગ ઉપ
જતા હૈ, અરુ નાશભી હોતા હૈ જૈસેં જલતેં તરંગ ઉપ
જતે હૈં, અરુ મિટ જાતે હૈં; અરુ બિજલીકી સ્થિર નહી
હોતી હૈ, તૈસેં ભોગકુ સ્થિર નહી રહતે અરુ પુરૂષમેં
શુભ ગુન તબ લગ હૈ જબ લગ તૃષ્ણાકા પરશ નાહીં
કિયા. જબ તૃષ્ણા ભઇ તબ શુભ ગુણકા અભાવ હોય
જાતા હૈ જૈસેં દૂધમેં મધુરતા તબ લગ હૈ જબ લગ
ઉનકા સર્પનેં સ્પર્શ નહીં કિયા, જબ સર્પનેં સ્પર્શ કિયા તબ
દૂધ હૈ, સો વિષરૂપ હો જાતા હૈ

ઇતીશ્રી યોગવાશિષ્ટે વૈરાગ્ય પ્રકરણે રામેણ વૈરાગ્ય વર્ણન
નામ સપ્તમ. સર્ગ. ૭.

શ્રીરામોવાચ. હે મુનીશ્વર! લક્ષ્મી દેખને માત્રહી સુ
દર હૈ, અરુ જબ ઇસકી પ્રાપ્તિ હુઇ, તબ સદ્ગુણોંકા નાશ
કર દેતી હૈ. જૈસેં વિષકી લતા દેખને માત્ર સુંદર હૈ. અરુ
પરશ કિયેતેં માર ડારતી હૈ, તૈસેં લક્ષ્મીકી પ્રાપ્તિ હુએ,
આત્મપદતેં મૂઢ હોતા હૈ. અરુ મહાદીન હોય જાતા હૈ.

जेसें किसीके घरमें चिंतामनी दबी रही. ताकुं ओदकर लेवे नहीं, तबलग दरद्री रहता हे, तेसें अज्ञान करे ज्ञान बिना महादीन जेसा हो रहता हे. आत्मानंदकों पाई नही सकता. आत्मानंदकों पावनेका जो मारग हे, तिसके नाश करनहारी लक्ष्मी हे. इसिकी प्राप्तिमें जीव महा अंध होय जाता हे. हे मुनीश्वर, जब दीपक प्रज्वलित होता हे, तब उसका बडा प्रकाश दृष्ट आवता है; जब दीपक बुझ जाता हे, तब प्रकाशका अभाव होय जाताहे, अरु काजरकी श्यमक्षता रही जाती हे. जो वारंवार वासना उपजती थी, सो रहती हे; तेसें जब इस लक्ष्मीकी प्राप्ति होती हे, तब बडे भोग उनको भुगवाती हे; अरु तृष्णा रूप काजरकीसतें उपजता रहता हे. जब लक्ष्मीका अभाव होता हे; तब वासना तृष्णाकी समक्षता छांड जाती हे. तिस वासना तृष्णा करके अनेक जन्मकों पावता हे. शांतिकेरे कदाचित नही प्राप्त होता. हे मुनीश्वर! जब जीवकों लक्ष्मीकी प्राप्ति होवी हे, तब शांतिके उपजावन हारे गुनका नाश करती हे. जेसें जबलगी पवन नही चलता, तबलगी मेघ रहता हे, जब पवन चला के मेघका अभाव हो जाता हे, तेसें लक्ष्मीकी प्राप्ति हुयें गुनका अभाव होता हे, अरु गरवकी उत्पत्ति होवी हे. हे मुनीश्वर! जो सूरमा होईकें अपने मुखतें अपनी बडाई न कहे, सो दुर्लभ हे. अरु समरथ होय कोइकी अवग्या न करे, सबमें शमबुद्धि राखे सो दुर्लभ हे. तेसें लक्ष्मीवान होकर शुभ गुन संयुक्त होय सोबी दुर्लभ हे. हे मुनीश्वर! तृष्णा रूपी जो सर्प हे, तिसकों बढावनेका स्थान लक्ष्मी रूपी दूध

હે. સો પીવત પવનરૂપી ભોગકા આહાર કરત કદાચિત અઘાવત નાહી. અરૂ મહા મોહરૂપ ઉન્મત્ત હસ્તી હે, તિસકો ફિરનેકા સ્થાન પર્વતકી અટવી રૂપી લક્ષ્મી હે. અરૂ ગુનરૂપ જો સૂર્યમુખી કમલ હે, તિસકી લક્ષ્મી રાત્રી હે। અરૂ ભોગરૂપી ચંદ્રમુખી કમલ હે તિનકા લક્ષ્મી ચંદ્રમા હે. અરૂ વૈરાગરૂપ જો કમલની હે, તિસકે નાશ કરનેહાર લક્ષ્મી ગડા હે. અરૂ જ્ઞાનરૂપી જો ચંદ્રમા હે તિનકા આચ્છાદન કરનેહારી લક્ષ્મી રાહુ હે અરૂ મોહરૂપી જો ઉલૂક હે તિસકી વહ રાત્રી હે. અરૂ દુઃખરૂપી જો બિજુરી હે તિસકો લક્ષ્મી આકાશ હે અરૂ તૃષ્ણા રૂપી જો લતા હે, તિસકો બઢાવન હારી લક્ષ્મી મેઘ હે। અરૂ તૃષ્ણા રૂપ જો તરંગ હે તિસકા લક્ષ્મી સમુદ્ર હે. અરૂ ભોગરૂપી પિશાચ હે તિનકા લક્ષ્મી સ્થાન હે અરૂ તૃષ્ણારૂપી ભ્રમરકો લક્ષ્મી કમલની હે. જનમકે દુઃખરૂપ જલકો વહ લક્ષ્મી તાર હે. હે મુનીશ્વર! દેખને માત્ર વહ સુંદર લગતી હે. અરૂ દુઃખદાઈ હે જેસે ભડકકી આગ દેખને માત્ર સુંદર હોતી હે અરૂ પરસ કિયે નાશ કરતી હે, તેસી વહ લક્ષ્મી. અરૂ વિચારરૂપી મેઘકા નાશ કરનેમેં લક્ષ્મી વાયુ હે. હે મુનીશ્વર! વહુત વિચાર દેખ્યા હે. ઇસમેં સુખ કછુક નાહી. અરૂ મનોરથરૂપી મેઘકા નાશ કરનેહારા વહ શરત્કાલ હે. અરૂ ઇસ મનુષ્યમેં ગુન તબલગી દૃષ્ટ આવે, જબ લગી લક્ષ્મીકી પ્રાપ્તિ નહી ભઈ. જબ લક્ષ્મીકી પ્રાપ્તિ ભઈ, તબ સુબ ગુન નાશ પાવતે હે. હે મુનીશ્વર! લક્ષ્મી એસી દુઃખદાયક જાનકર ઇતકી ઇચ્છા મેને ત્યાગ દીની હે. યહ ભોગ મિથ્યારૂપી હે. જેસેં બિ-

જુરી પ્રગટ હોય છીપ જાતી હે. તેસેં યહ લક્ષ્મીહુ પ્રગટ હોય છિપ જાતી હે. જેસે જલ હે સો હીમ હે, તેસે લક્ષ્મીકી જોતી હે, સો મૂરખ જડકે આપતે હેં. ઇસકોં છલરૂપ જાનકર મેને ત્યાગ કિયા હે.

ઇતિશ્રી યોગવાશિષ્ટે વૈરાગ્ય પ્રકરણે લક્ષ્મી તિરસ્કાર વર્ણનં નામ અષ્ટમઃ સર્ગઃ ૮.

રામોવાચ. હે મુનીશ્વર! જો વાકોં દેખકર પ્રસંન હોતા હે, સો જેસેં પત્રકે ઉપર જલકી બુંદ ન રહતી હે, તેસેં લક્ષ્મી છીન ભંગ હે. જેસેં જલકે તરંગ હોયકે નાશ પાવતા હે, તેસેં લક્ષ્મી હોયકે નાશ પાવતી હે. હે મુનીશ્વર! પવનકોં રોકના કઠિન હે, સોભી કોઉ રોકતા હે; અરૂ આકાશકા ચૂરન કરના અતિ કઠિન હે, સોભી કોઉ ચૂરન કર ડારે; અરૂ વીજળીકોં રોકના અતિ કઠિન હે, સોભી કોઉ રોકે હે, પરંતુ લક્ષ્મી પાયકે કોઈ સ્થિર હોવે સો નાહીં. જેસેં શશાકે સિંગસોં કોઉ માર નહીં શકતા; અરૂ આરશીકે ઉપર જેસેં મોતી નહીં ઠહરતા હે; જેસેં તરંગકી ગાંઠ નહી પરત હે; તેસેં લક્ષ્મીહુ સ્થિર નહી રહત હે. લક્ષ્મી વીજળીકા ચમકા જેસી હે, સો હોતીહુ હે, અરૂ મીટભી જાતી હે, તેસેં લક્ષ્મી પાયકે આપકોં અમર હુઆ ચાહે, સો મહા મૂરખ જાનના. અરૂ લક્ષ્મીકોં પાયકર જો ભોગકી વાંછા કરત હે સો મહા આપદાકે પાત્ર હે, તિનકોં જીવનેતે મરના શ્રેષ્ઠ હે. જીવનેકી આશા મૂર્ખ કરતે હે સો અપને નાશકે નિમિત્ત કરતે હે; અરૂ જો જ્ઞાનવાન પુરૂષ હે, ઉનકી પરમ પદમેં સ્થિતિ હે, અરૂ તિસકર તૃપ્ત

પાયે હૈ, તિનકા જીવના સુખકે નિમિત્ત હૈ. તિનકે જીવનેતેં ઔરકા કાર્યભી સિદ્ધ હો જાતા હૈ. તિનકા જીવના ચિં-તામનિકી નાઈં શ્રેષ્ઠ હૈ. અરુ જીનકો સદા ભોગકી ઈ-ચ્છા રહતી હૈ, ઔર આત્મપદતેં વિમુખ હૈ, તિનકા જીવના કિસી સુખકે નિમિત્ત નહી હૈ, વહ મનુષ્ય નહીં, ગર્દભ હૈ, અરુ જૈસેં વૃક્ષ, પંખી, પશુકા જીવના હૈ, તૈસેં તિસકાભી જીવના હૈ. હે મુનીશ્વર! જો પુરુષ શાસ્ત્ર પડ્યા હૈ, અરુ પાવને જોગ પદ નહીં પાયા, તબ શાસ્ત્ર ઉસકોં ભારરૂપ હૈ. જૈસેં ઔરકો ભાર હોતા હૈ, તૈસેં પડનેકાભી ભાર હૈ. અરુ પડકેં વિચાર ચર્ચા કરતા હૈ, ઔર તિસકા સારકોં નહી ગ્રહન કરતા; તો વહ વિચાર ચર્ચાકુ ભાર હૈ. હે મુનીશ્વર! મન જો હૈ સો આકાશરૂપ હૈ. સો મનમેં જો શાંતિ ન આઈ, તો મનકુ ઉસકોં ભાર હૈ. અરુ જો મનુષ્ય શ-રીરકો પાયા હૈ, ઉસકા અભિમાન નહી ત્યાગત હૈ, તો વહ શરીરભી ઉસકો ભાર હૈ. તો વહ શરીરકો જીવના તબહી શ્રેષ્ઠ હૈ, જબ આત્મપદકો પાવે, અન્યથા ઈસકા જીવના વ્યર્થ હૈ. ઔર આત્મપદકી પ્રાપ્તિ અભ્યાસ કર હોતી હૈ. જૈસેં જલ પૃથ્વીતેં ખોદતે નિકસતા હૈ, તૈસેં અભ્યાસ કર આત્મપદકી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ. અરુ જો આત્મપદતેં વિ-મુખ હોય, આશાકી ફાંસીમેં ફસે હૈ, સો સંસારમેં ભટકત રહતે હૈં. હે મુનીશ્વર! સંસારકે તરંગ અનેક ભાવસોં, ઉત્પન્ન હોય નષ્ટ હોય જાતે હૈં. તૈસેં વહ લક્ષ્મીકુ છનભંગ હૈ, ઈસકો પાકે જો અભિમાન કરત હૈ સો મૂર્ખ હૈ. જૈસેં બિલી ચુવાકો પકડનેકે લિયે પડી રહતી હૈ, તૈસેં લક્ષ્મી ઉનકો નરકમેં ડારનેકે લિયે, ઘરમેં પડી રહતી હૈ,

જેસેં અંજળીમેં જળ નહી ઠહરતા, તેસેં લક્ષ્મી ચલી જાતી હે. એસી છિનભંગ લક્ષ્મી અર શરીરકોં પાયકર જે ભોગકી તૃષ્ણા કરત હે, સો મહા મૂરખ હે. સો મૃત્યુકે મુખમેં પરે હુએ જીવનેકી આશા કરતે હેં. જેસેં સર્પકે મુખમેં મેંડુક પકડતા હે, સો મચ્છરકો ખાવનેકી ઇચ્છા કરતા હે, યાતેં સો મહા મૂરખ હે; તેસેં વહ પુરુષ મૃત્યુકે મુખમેં પડ્યા હુઆ ભોગકી વાંછા કરતા હે. સો મહા મૂરખ હે. અર જુવા આવરદા નદીકા પ્રવાહકી નાંઈ ચલી જાતી હે, બાહુરી વૃદ્ધાવસ્થા પ્રાપ્ત હોતી હે, તામેં મહાદુઃખ પ્રગટ હોતે હે, અર શરીર જર્જર હોય જાત હે; ફિર મરતા હે. ઇક છિનકું મૃત્યુ ઇનકોં બિસારત નહીં હે, શદાઈ દેખત રહતા હે, જેસેં મહા કામી પુરુષકો સુંદર સ્ત્રી મિલતી હે, તબ ઉસકોં દેખનેકા ત્યાગ નહી કરતા, તેસેં મૃત્યુ મનુષ્યકો દેખે બિના નહી રહતા હે. હે મુનીશ્વર! મૂરખ પુરુષકા જીવના દુઃખકે નિમિત્ત હે. જેસેં વૃદ્ધ મનુષ્યકા જીવના દુઃખકા કારન હે, તેસેં અજ્ઞાનીકા જીવના દુઃખકા કારન હે. ઉસકોં બહુત જીવનેતેં મરના શ્રેષ્ઠ હે. જા પુરુષનેં મનુષ્ય શરીર પાયકર આત્મપદ પાવનેકા જતન નહી કિયા, તિનને આપેઈ આપકા નાશ કિયા હે. સો આત્મહત્યારા હે. હે મુનીશ્વર! યહ માયા બહુત સુંદર ભાસતી હે. અર આખર નાશકોં પાવતી હે. જેસેં વૃક્ષકોં અંદરતેં ઘુના ખાય જાતા હે અર બાહીરતેં બહુત સુંદર દિખતા હે. તેસેં યહ પુરુષ બાહીરતેં સુંદર દૃષ્ટ આવતા હે, અર અંતરતેં ઇનકો તૃષ્ણા ખાય જાતી હે. જો પદારથકોં સત્ય અર સુખરૂપ જાનકર સુખકે નિમિત્ત આશ્રય કરતા

હૈ, સો સુખી નહી હોતા હૈ. જૈસેં નદીમેં શીલેકો પકડકે પાર ઉતર્યાં ચાહે, સો પાર નાંહીં ઉતરતા હૈ, વહ મૂરખતા કરકે ડૂબેઇગા, તેસેં જો સંસારકે પદાર્થકો સુખરૂપ જાન કર આશ્રય કરતા હૈ, સો સુખ નહીં પાવતા. સંસાર સ મુદ્રમેંઘ ડૂબ જાતા હૈ. હે મુનીશ્વર! વહ સંસાર ઈંદ્ર ધનુષકી નાંઈ હૈ. જૈસેં ઇંદ્ર ધનુષ બહુત રંગકા દૃષ્ટિમેં આવતા હૈ, અર ફિરકે આપ મિટી કછુ નહીં હોતી હૈ. તેસેં વહ સંસાર ભ્રમ માત્ર હૈ. ઇસમેં સુખકી ઇચ્છા ક રની વ્યર્થ હૈ. ઇસ પ્રકાર જગતકોં મેં અસતરૂપ જાનકર નિર્વાસના હોનેકી ઇચ્છા કરી હૈ.

ઇતી શ્રી યોગવાશિષ્ટે વૈરાગ્ય પ્રકરણે સંસાર સુખ નિષેધ વર્ણન નામ નવમઃ સર્ગઃ

શ્રીરામોવાચ. હે મુનીશ્વર! વહ જો અહંકાર ઉદય હુવા સો અજ્ઞાનસેં મહા દુષ્ટ હૈ. અર વહી પરમ શત્રુ હૈ. ઇસનેં મેરેકોં બાર પ્રાપ્ત કિયા હૈ, અર ગિરયા હૈ. જેતે કછુ દુઃખ હૈ, તિનકી ખાની અહંકાર હૈ. જબ લગ અહંકાર હૈ, તબલગી પીડાકી ઉત્પત્તિકા અભાવ કદાચિત્ નહી હોતા હૈ. હે મુનીશ્વર! જો કછુ મૈં અહંકારસોં ભ જન કિયા, અર પુન્ય કિયા હૈ, અર જો લિયા દિયા હૈ. સો કછુ કિયા હૈ, સો સબ વ્યર્થ હૈ. ઇસકર પરમાર્થકી સિદ્ધિ કછુ નહી હૈ. જૈસેં રાખમેં આહુતી ધરી વ્યર્થ હો જાતી હૈ તેસે જાનત હોં. અર જેતે કછુ દુઃખ હૈ તિ નકા બીજ અહંકાર હૈ. ઇસકા નાશ હોવે તબ કલ્યાન હોવે. તાતે તુમ ઇસકા ઉપાય મુજકો કહો. ઉસકર આ

હંકાર નિવૃત્ત હોવે. હે મુનીશ્વર! જો વસ્તુ સત્ય હે, તિસકા ત્યાગ કરનેમેં દુઃખ હોતા હે. અરૂ જો વસ્તુ નાશવાન અરૂ ભ્રમ કરકે દિખતી હે, તિસકે ત્યાગ કરનેતેં આનંદ હે. અરૂ શાંતિરૂપ જો ચંદ્રમા હે તિસકો આચ્છાદન કરનેકા અહંકાર રૂપી રાહૂ હે. જબ રાહુ ચંદ્રમાકા ગ્રહન કરતા હે, તબ ઉસકી શીતલતા અરૂ પ્રકાશ છપ જાતી હે, તેસેં જબ અહંકાર ઉપજતા હે, તબ સમતા છપ જાતી હે. જબ અહંકાર રૂપી મેઘ ગરજકે બરખતા હે, તબ તૃષ્ણારૂપી કોટિક લતા બઢ જાતી હે, સો કદાચિત્ ઘટત નાંહી. જબ અહંકારકા નાશ હોવે, તબ તૃષ્ણાકા અભાવ હોવે. જેસેં જબ લગ મેઘ હે તબલગ બિજુરી હે. જબ વિવેકરૂપી પવન ચલે, તબ અહંકારરૂપી મેઘકા અભાવ હોવેં બિજુરી નાશ પાવતી હે. જેસેં જબ લગી તેલ અરૂ બાતી હે, તબ લગી દીપકકા પ્રકાશ હે; જબ તેલ બાતીકા નાશ હોતા હે, તબ દીપકકા પ્રકાશભી નાશ પાવતા હે. તેસેં જબ અહંકારકા નાશ હોવે તબ તૃષ્ણાકાભી નાશ હોતા હે. હે મુનીશ્વર! પરમ દુઃખકા કારન અહંકાર હે. જબ અહંકારકા નાશ હોવે, તબ દુઃખકાભી નાશ હોય જાય. હે મુનીશ્વર! યહ જો મેં રામ હોં, સો નહી, અરૂ ઇચ્છાભી કછુ નહીં. કાહેતેં જો મેં નહીં તો ઇચ્છા કિસકું હોવે. અરૂ ઇચ્છા હોય તો યહી કોઈ જો અહંકારકે રહિત પદકી પ્રાપ્તિ હોવે. જેસેં જનીંદ્રકો અહંકારકા ઉત્થાન નહી હુઆ, તેસા મેં હોઉ, એસી મુઝકો ઇચ્છા હે. હે મુનીશ્વર! જેસેં કમલકોં ગડા નાશ કરતા હે, તેસેં અહંકાર જ્ઞાનકા નાશ કરતા હે. જેસેં પારાધી જાલસોં પછીકોં બંધન કરતા હે, તિસાકર પંછી દીન

હો જાતે હે, તેમેં અહંકારરૂપી પારાધીનેં તૃષ્ણારૂપી જાલ ડારકેં જીવકોં બંધન કિયા હે, જિસકર મહા દીન હો ગયા હે. જેમેં પંખી અંનકે કનકોં સુખરૂપ જાનકર ચુગનેકો આતા હે, ફિર ચુગતે ફિરનેં જાલમેં બંધ જાતા હે; વીસ બંધન કર દીન હો જાતા હે, તેમેં વહ પુરૂષ વિષય ભોગકી ઇચ્છા કિયેતેં તૃષ્ણારૂપી જાલમેં બંધ હોય મહા દીન હો જાતા હે. તાતેં હે મુનીશ્વર! મુઝકો કોઈ ઉપાય કહો, જીસ કર અહંકારકા નાશ હોવે. જબ અહંકારકા નાશ હોવેગા તબ મેં પરમ સુખી હોઉંગા. જેસેં વધ્યાચળ પર્વતકે આશ્રયતેં ઉન્મત્ત હસ્તી બડે ગરજતે હેં, તેમેં અહંકારરૂપી જો વધ્યાચલ પર્વત હે, તિસકે આશ્રયતે મનરૂપી હસ્તી નાના પ્રકારકે સંકલ્પ વિકલ્પરૂપી શબ્દ કરતે હે, તાતેં કોઈ ઉપાય કહો જીસકર અહંકારકા નાશ હોવે. સો અહંકાર અજ્ઞાનકા મૂલ હે. જેસેં મેઘકા નાશ કરનહારા શરત્કાલ હે; તેસેં વૈરાગકા નાશ કરનહારા અહંકાર હે. મોહાદિક વિકારરૂપ જો સર્પ હે, તિનકો રહનેકા અહંકારરૂપી બિલ હે; અરૂ અહંકાર કામી પુરૂષકી નાઈ હે. જેમેં કામી પુરૂષ કામકોં ભુગતતા હે, અરૂ ફૂલકી માલા ગરેમેં ડારકેં પ્રસન્ન હોતા હે, તેમેં તૃષ્ણારૂપી તાગા હે; અરૂ મનુષ્યરૂપી ફૂલકે મનકા હે. સો તૃષ્ણારૂપી તાગેકે સાથ પરોયે હે. સો અહંકારરૂપી કામી પુરૂષ ગરેમેં ડારતા હે અરૂ પ્રસન્ન હોતા હે. હે મુનીશ્વર! આત્મારૂપી સૂરજ હે, તિસકા આવરન કરનહાર મેઘરૂપી અહંકાર હે, જબ જ્ઞાનરૂપી સૂર્ય ઉદયકા કાલ આવે, તબ અહંકારરૂપી બાદરકા નાશ હો જાતા હે. અરૂ તૃષ્ણારૂપી તુસારકાભી નાશ હોવે. હે મુનીશ્વર!

યહ નિશ્ચે કર, મૈં દેખ્યા હૈ, જો જહાં અહંકાર હૈ, તહાં સબ આપદા આય પ્રાપ્ત હોતી હૈ. જેસેં સમુદ્રમેં સબ નદી આપકેં પ્રાપ્ત હોતી હૈ, તેસેં અહંકારમેં સબ આપદાકી પ્રાપ્તી હૈ. તાતેં સોઈ ઉપાય કહો જીસકર અહંકારકા નાશ હોવે.

ઇતીશ્રી યોગવાસિષ્ઠે વૈરાગ પ્રકરણે અહંકાર દુરાશા વર્ણુંનં નામ દશમઃ સર્ગઃ ૧૦

શ્રીરામોવાચ. હે મુનીશ્વર! યહ જો મેરા ચિત્ત હૈ, સો કામ ક્રોધ, લોભ, મોહ તૃષ્ણાદિક દુઃખકર જર્જરી ભાવ હો ગયા હૈ. અરુ મહા પુરૂષકે જો ગુન વૈરાગ, વિચાર, ધૈર્ય, સંતોષ, તિનકી ઓર નહી જાતા. સર્વદા વિષયકી ગિરદમેં ઉડતા હૈ. જેસ્સેં મોરકા પંખ પવનકે લાગે ઠહરતા નહી, તેસેં યહ ચિત્ત સર્વદા ભટકત ફિરતા હૈ, અરુ ઇસિકોં લાભ કછુ પ્રાપ્ત નહી હોતા. જેસેં શ્વાન દ્વાર દ્વારમેં ભટકત ફિરતા હૈ, તેસેં યહ ચિત્ત પદારથકે પાવને નિમિત્ત ભટકત ફિરતા હૈ, ઓર પ્રાપ્ત કછુ નહી હોતા. અરુ જો કછુ પ્રાપ્ત હોતા હૈ તિમકરી તૃપ્ત નહીં હોતા. અંતર તૃષ્ણા રહઈ આવત હૈ. જેસેં પિટારેમ જલ ભરિયેં, તામોં વહ પૂર્ન નહી હોતા, ક્યોં જો છિદ્રતેં જલ નિકસ જાતા હૈ; અરુ પિટારા શૂન્યકા શૂન્ય રહેતા હૈ. તેસેં ચિત્તકેં ભોગ પદારથ પ્રાપ્ત હોતા હૈ, તામોં સંતુષ્ટ નહી હોતા હૈ. સદા તૃષ્ણાઈ રહત હૈ. હે મુનીશ્વર! યહ ચિત્તરૂપી મહા મોહકા સમુદ્ર હૈ, તિસમેં તૃષ્ણારૂપી તરંગ ઉઠતેઈ રહતે હૈં; સો કદાચિત્ સ્થિર નહીં હોતા. જેસેં સમુદ્રમેં તિચ્છન વેગકર તરંગ હોતા હૈ, સો તટકે વૃચ્છકોં લાગતા હૈ,

અરૂ જનમેં બહે જાતે હેં, તૈસેં ચિત્તરૂપી સમુદ્રમેં વિકલ્પ બહેઈ જાતે હેં, વાસનારૂપી તરંગકે વેગનેં મેરા જો અચલ સ્વભાવ થા, સો ચલાયમાન હો ગયા હે. સો ઈસ ચિત્તમોં મેં મહા દીન હુઆ હોં. જૈસેં જાલમેં પર્યા પખી દીન હો જાતા હે. તૈસેં ચિત્ત ધીવર, અરૂ વાસનારૂપી જાલમેં પર્યા હુવા મેં દીન હો ગયા હું. જૈસેં મૃગકે સમૂહનેં ભૂલી મૃગી અકેલી બેહવાન હોતી હે તૈસેં મેં આત્મ પદતેં ભૂલ્યા હુઆ ચિત્તમેં બેહવાન હુઆ હોં. હે મુનીશ્વર, યહ ચિત્ત સદા ક્ષોભવાન રહતા હે, કદાચિત્ સ્થિર નહીં હોતા. જૈસેં ક્ષીર સમુદ્ર મંદરાચલ કરકે ક્ષોભવાન હુઆ થા, તૈસેં યહ ચિત્ત સંકલ્પ વિકલ્પકર ક્ષોભ પાવત હે. જૈસેં પિંજરેમેં આયા સિંહ પિંજરેમેં ફિરતા હે, તૈસેં વાસનામેં આયા ચિત્ત સ્થિર નહીં હોતા. હે મુનીશ્વર! ઈસ ચિત્તનેં મેરેકોં દુરનેં દૂર ડાર્યા હો. જૈસેં ભારી પવનમોં સુકા તૃનકુનેં દૂર જાય પરતા હે, તૈસેં ચિત્તરૂપી પવનનેં મુઝકોં આત્માનંદ તેં દૂર ડાર્યા હે. જૈસેં સુકે તૃનકોં અગન જરાવત હે, તૈસેં મોકોં ચિત્ત જારતા હે. જૈસેં અગ્નીતેં ધૂમ નીકસતે હેં, તૈસેં ચિત્તરૂપી અગ્નીતેં તૃષ્ણારૂપી ધૂમ નિકસતા હે, તિસકર મેં પરમ દુઃખ પાવત હોં. યહ ચિત્ત હંસ નહી બનતા હે. જૈસેં રાજહંસ દૂધ અરૂ જલ મિલેકોં ભિન ભિન કરતા હે, તિસકી નાઈ મેં આત્મામેં અગ્યાન કરકે એકસા હો ગયા હોં. તિસકોં ભિન નહી કરી સકતા હોં. જબ આત્મપદ પાવનેકા જતન કરત હોં તબ અગ્યાન પ્રાપ્ત કરને નહીં દેતા. જૈસેં નદીકા પ્રવાહ સમુદ્રમેં જાતા હે, તિસકોં પહાર સૂધે ચલને નહી દેતા હે, અરૂ સમુદ્રકી ઓર જાને નહી દેતા હે. તૈસેં મુ-

અકો ચિત્ત આત્માકી ઓરતેં રોકતા હૈ. સો પરમ શત્રુ હૈ. હે મુનીશ્વર! તાતેં સોઈ ઉપાય કહો, જીસકર ચિત્ત-રૂપી શત્રુકા નાશ હોવે. યહ તૃષ્ણા મેરા ભોજન કરતી રહતી હૈ; જેસેં મૃતક શરીરકોં સ્વાન અરૂ શ્વાનની ભોજન કરતે હૈ, તેમેં આત્માકે જ્ઞાન બિન મેં મૃતક સમાન હોં. જેસેં બાલક અપની પરછાંહીકોં બૈતાલ માનકર ભયકોં પાવતા હૈ, સો જબ વિચાર કરકે સમરથ હોતા હૈ, તબ બૈતાલકા ભય પાવતા નહી. તેમેં ચિત્તરૂપી બૈતાલનેં મેરા સ્પર્શ કિયા હૈ. તિસકર મેં ભયકોં પાવતા હોં. તાત તુમ સોઈ ઉપાય કહો; જીસતે ચિત્તરૂપી બૈતાલ નષ્ટ હોય જાયે. હે મુનીશ્વર! અગ્યાન કરકે મિથ્યા બૈતાલ ચિત્તમેં દૃઢ હો રહા હૈ, તિસકે નાશ કરનેકોં મેં સમર્થ નહી હો શકતા હો. અગનમેં બૈઠના સોભી મેં સુગમ જાનતાં હોં, ઓર અચલકે બડે પર્વતકે ઉપર જાના, સોભી મેં સુગમ માનતા હોં. અરૂ બડે બજ્રકા ચૂરન કરતા યહભી મેં સુગમ માનતા હો. પરંતુ ચિત્તકા જીતના મહા કઠીન હૈ એસા મેં જાનતા હોં. ચિત્ત સદાઈ ચલાયમાન સુભાવવારા હૈ. જેસેં થંબકે સાથ બાંધ્યા હુઆ બાનર કદાચિત સ્થિર હોય નહીં બેઠતા, તેસેં ચિત્ત વાસનાકે મારે સ્થિર કદાચિત્ નહી હોતા હૈ. હે મુનીશ્વર! બડા સમુદ્રકા પાન કર જાના સુગમ હૈ, અરૂ અગ્નિકા ભક્ષન કરનાભી સુગમ હૈ. ઓર સુમેરૂકા ઉલંઘન કરના સોભી સુગમ હૈ; પરંતુ ચિત્તકોં જીતના મહા કઠન હૈ; જો સદા ચળરૂપ હૈ. જેસેં સમુદ્ર અપના દ્રવસુભાવકા કદાચિત્ નહી ત્યાગ કરતા, અરૂ મહા દ્રવીભૂત રહતા હૈ, તિસકર

નાના પ્રકારકે તરંગ હોતે હે, તૈસેં ચિત્તભી ચંચલ સ્વભાવકો કભી ન ત્યાગતા હે. નાના પ્રકારકી વાસના ઉપજતી રહતી હે, અરૂ ભાવકી નાઇ ચંચલ હે, મહા વિષયકી ભોગધાવતા હે. કહુ પદારથકી પ્રાપ્તી હોતી હે, પરંતુ અંતરતેં મહા સંચન રહતા હે, જેસેં સૂર્જકે ઉદય હુએ દિન હોતા હે, અરૂ અસ્ત હુએતેં નાશ પાવતા હે, તૈસેં ચિત્તકે ઉદય હુએ ત્રિલોકીકી ઉત્પત્તી હે, અરૂ ચિત્તકે લીન હુએતેં લીન હો જાતી હે હે મુનીશ્વર! કોઉ સમુદ્રમેં જલ ગંભીર હે, તિસમેં બડે સર્પ રહેતે હેં, સો જબ કોઉ સમુદ્રમેં પ્રવેશ કરે, તબ વહ સર્પ ઉનકોં કાટતા હે. તિનકોં વિષ ચઢ જાતા હે, તિસકર બડા દુ:ખ પાવતા હે. સો દૃષ્ટાંત સુનીયેં. ચિત્તરૂપી સમુદ્ર હે; અરૂ વાસનારૂપી જલ હે, તિસમેં છનરૂપી સર્પ હે. જબ જીવ ઉનકે નિકટ જાતા હે, તબ ભોગરૂપી સર્પ ઉનકોં કાટતા હે. તબ તૃષ્ણારૂપી વિષ પસરતા હે, તિસકર મરતે હેં. હે મુનીશ્વર! જો ભાગકોં સુખરૂપ જાનકર ચિત્ત દોરતા હે. સો ભોગ દુ:ખ રૂપ હે. જેસેં તૃનસોં ખાઈ આચ્છાદિત હોય જાતી હે તિસકોં દેખકર મૂરખ મૃગ ખાનેકોં દોરતા હે, તબ ખાઇ મેં ગિર પરતા હે, અરૂ દુ:ખ પાવતા હે. તૈસેં ચિત્તરૂપી મૃગ ભોગકા સુખ જાનકર ભોગનેકોં લગતા હે, તબ તૃષ્ણારૂપી ખાઈમેં ગિર પરતા હે, અરૂ જન્માંતર દુ:ખકોં ભુગતતા હે હે મુનીશ્વર! યહ ચિત્ત કબહુ બડા ગંભીર હો બૈઠતા, ઔર જબ ભોગકોં દેખતા હે, તબ તિનકી ઓર લગી ગિર પરતા હે. જેસેં ગીધ પંખી આકાશમેં ચઢ ફિરતા હે, સો જબ પૃથ્વીપર માંસકોં દેખતા હે, તબ

તહાં તેં આય પૃથ્વીપર બેઠતા હે, અરૂ માંસકોં લેતા હે, તેસેં યહ ચિત્ત કભી નિરાલા ઉડતા હે, જબ બિષય દેખે, તબ આરાક્રિત પાય વિષયમેં ગિર જાતા હે; અરૂ યહ ચિત્ત વાસનારૂપી સજ્જામેં સોવા રેહતા હે; અરૂ આત્મ પદમેં જાગતા નહીં. ઇસ ચિત્તકી જાલમેં મેં પકરાયા હોં; સો કેસી જાલ હે, તામેં વાસનારૂપી સૂત્ર હે, અરૂ સંગારકી સત્યતારૂપી ગ્રંથી હે, અરૂ ભોગરૂપી તિસમેં ચુન હે; ઇસકોં દેખકે મેં ફરયા હો. કબહુ પાતાલમેં, કબહુ આકારામેં વાસનારૂપી જેવરીકર ઘટી જંત્રકી નાઇ બાંધ્યા હોં. તાતેં હે મુનીશ્વર! તુમ સોઇ ઉપાય કહો, જીસકર ચિત્તરૂપી શત્રુકોં જીતો. અબ મુજકોં કિસી ભોગકી ઇચ્છા નહીં. અરૂ જગતકી લક્ષ્મી મુજકો વિરસ ભાસતી હે. જેસેં ચંદ્રમા બાદરકી ઇચ્છા નાંહીં કરતા, અરૂ ચતુર્માસેમેં આચ્છાદિત હોય જાતા હે. તાતેં મેં ભોગકી ઇચ્છા નહીં કરેતા, ઓર જગતકી લક્ષ્મીકોં મેં નહીં ચાહાતા, અરૂ મેરા ચિત્ત હે સો પરમ શત્રુ હે. હે મુનીશ્વર! મહા પુરૂષ જો જીતનેકા જતન કરતે હે, સો જબ ચિત્તકો જીતે, તબ પરમ પદકોં પાવે; તાતેં મુજકોં સોઇ ઉપાય કહો, જિસ કર મનકોં જીતોં. સબ દુઃખ ઇસકે આશ્રયતેં રહેતે હે. જેસેં પર્વતપર બન હે સો પર્વતકે આશ્રતેં રહતા હે.

ઇતીશ્રી યોગવાશિષ્ટે વૈરાગ પ્રકરણે ચિત્ત દૌરાત્મ્ય વર્ણન નામ એકાદશઃ સર્ગ. ૧૧.

શ્રીરામોવાચ. હે ભ્રહ્મન્! ચૈતન્યરૂપી આકારામેં જો તૃષ્ણારૂપી રાત્રી આઇ હે, તામેં કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહાદિક

ધુવડ વિચરતે હૈ. જબ જ્ઞાનરૂપ સૂર્ય ઉદય હોવે, તબ તૃષ્ણારૂપી રાત્રીકા અભાવ હોય જાવે, જબ રાત્ર નષ્ટ ભઈ, તબ મોહાદિક ઉલૂકભી નષ્ટ હો જાતે હૈ. જબ સૂર્યકા ઉદય હોતા હૈ, તબ બરફ ઉષ્ણ હોય પિગર જાતા હૈ; તેમેં સંતોષરૂપી રસકોં તૃષ્ણારૂપી ઉષ્ણતા સુકાતી હૈ. બહુરી તૃષ્ણા કૈસી હૈ; જૈસેં શૂન્ય બનમેં પિશાચની અપને પરિ- વાર સહિત ફિરત રહતી હૈ, અરુ પ્રસન્ન હોતી હૈ સો વન અરુ પિશાચ કૈસા હૈ, આત્મપદતેં શૂન્ય જો ચિત્ત સો ભયાનક શૂન્ય બન હૈ, તિસમેં તૃષ્ણારૂપી પિશાચની હૈ. અરુ મોહાદિક ઉસકા પરિવાર હૈ, તિનકોં સાથ લેકર ફિરતી હૈ. હે મુનીશ્વર! ચિત્તરૂપી પર્વત હૈ; તિસકે આશ્રતેં તૃષ્ણારૂપી નદીકા પ્રવાહ ચલતા હૈ. અરુ નાના પ્રકારકે સંકલ્પરૂપી તરંગકોં પસારતે હૈ. જૈસેં મેઘકોં દેખકર મોર પ્રસન્ન હોતા હૈ, તેમેં તૃષ્ણારૂપી મોર ભોગરૂપી મેઘકોં દેખકે પ્રસન્ન હોતા હૈ, તાતેં પરમ દુઃખકા મૂલ તૃષ્ણા હૈ. જબ મેં કિસી સંતોષાદિ ગુનકા આશ્રય કરતા હોં, તબ તૃષ્ણા તિસકોં નાશ કર દેતી હૈ. જૈસેં સુંદર સાગરીકોં મુસા તોરી ડારતા હૈ તેમેં સંતોષાદિ ગુનકોં તૃષ્ણા નાશ કરતી હૈ. હે મુનીશ્વર! શાંતિ ઉત્કૃષ્ટ પદમેં વિશ્રામવેકા મેં જતન કરતા હોં. તબ તૃષ્ણા વિશ્રામને નહીં દેતી. જૈસેં જાલમેં ફસ્યા હુઆ પક્ષી આકાશમેં ઉડવેકા જતન કરતા હૈ, પરંતુ ઉડ નહીં સકતા હૈ. તેસેં મેં અનાત્મપદમેંતેં આત્મપદકોં પ્રાપ્ત નહીં હો સકતા. સ્ત્રી, પુત્ર, અરુ કુટુંબ, તિસને જાલ બિછાઈ હૈ, તામેં ફસ્યા હોં સો નિકસ નહીં સકતા. સો આશારૂપી ફાંસીમેં બંધ્યા

हुआ, कबहो ऊरधको जाता हीं; कबहु अधःपात होता हीं; सो घडी पत्रकी नांई मेरी गती हे. जेसें इंद्रका धनुष्य मेघमें होता हे, सो बडा अरु बहोत रंगसों भरया हे, परंतु मध्यतें शून्य हे, तेसें तृष्णा मलिन अंतःकरनमें होती हे, सो बडी हे, अरु गुनरूपी रंगतें रंगी हे. देखवे मात्र सुंदर हे. परंतु इसमें कारज सिद्धि कछु नहीं होती. हे मुनीश्वर! तृष्णारूपी मेघ हे; तिसतें दुःखरूपी बुंद निकसते हें. अरु तृष्णारूपी काली नागनी हे; उसका स्पर्श तो कोमल हे, परंतु बिष्खकर पूरन हे; तिसके डसेतें मृतक हो जाता हे. अरु तृष्णारूपी बादर हे, सो आत्मरूपी सूरजके आगें आवरन करता हे. जब ग्यानरूपी पवन नीकसे तब तृष्णारूपी बादरका नाश होवे; अरु आत्मपदका साक्षात्कार होवे. अरु ग्यानरूपी कमलकों संकोच करनहारी तृष्णारूपी निशा हे; अरु तृष्णारूपी महा भयानक कारी रात्र हे, जीसकर बडे धीरजवानभी भयभीत होते हे. अरु नेनवारेकोंभी अंध कर डारती हें; जब यह आवती हे, तब वैराग अरु अभ्यासरूपी नेत्रकों अंध कर डारती हे; अर्थ यह जो सत असतकों विचारनें नहीं देती. हे मुनीश्वर! तृष्णारूप डाकनी हे, सो संतोषादिक पुत्रकों मार डारती हे. अरु तृष्णारूपी कंदरा हे. तिसमें मोहरूपी उन्मत्त हस्ती गरजते हे. अरु तृष्णारूपी समुद्र हे, तिसमें आपदारूपी नदी आय प्रवेश करती हे. तातें सोई उपाव मुजकों कहो, जीसकर तृष्णारूपी दुःखतें छूटो. हे मुनीश्वर! अग्नीसोंभी एसा दुःख नहीं होता. अरु इंद्रके वज्रकरभी एसा दुःख नहीं होता,

જેસા દુઃખ તૃષ્ણાકર હોતા હૈ. સો તૃષ્ણાકે પ્રહારસોં ઘાયલ ભયે દુઃખકો પાવતા હૈ. અરૂ તૃષ્ણારૂપી દીપક પર્યાં જગતા હૈ; તિસમેં સંતોષાદિ પતંગિયે જર જાતે હૈ. જેસેં જલમેં મચ્છી રહતી હૈ. સો જલમેં કુંડી, રેતીઆદી વેસોંકો દેખ માસ જાનકર વહ મુખમેં લેતી હૈ; તાતેં ઉસકા અર્થ સિદ્ધી કછુ નહી હોતા; તેસેં તૃષ્ણાભી જો કછુ પદારથ દેખતી હૈ, તિસકે પાસ ઉડતી હૈ. અરૂ તૃપ્તિ કિસી કરી નહીં હોતી. અરૂ તૃષ્ણારૂપી એક પખની હૈ, સો કબહુ કહુ ઉડ જાતી હૈ, અરૂ સ્થિર કબહુ નહી હોતી; તેસેં તૃષ્ણાભી કબહુ કિસી પદારથકો, કબહુ કિસીકો ગ્રહન કરતી હૈ. પરંતુ સ્થિર કબહુ નહી હોતી. અરૂ તૃષ્ણારૂપી વાનર હૈ. સો કબહુ કિસી વૃક્ષઉપર, કબહુ કિસીકે ઉપર જાતા હૈ, સ્થિર કબહુ નહીં હોતા હૈ. જો પદારથ નહીં પ્રાપ્ત હોતા, તિસકે નિમિત્ત જતન કરતા હૈ. તેસેં તૃષ્ણાહુ નાના પ્રકારકે પદારથકા ગ્રહન કરતી હૈ. અરૂ ભોગકર તૃપ્ત કદાચિત નહીં હોતી. જેસેં ઘૃતકી આહુતીકર અગ્ની તૃપ્તી નહી પાવે તેસેં જો પદારથ પ્રાપ્તી યોગ્ય નહીં હૈ, તિસકે ઓરભી તૃષ્ણા દોરતી હૈ. ગતીકો નહીં પાવતી હૈ. હે મુનીશ્વર! તૃષ્ણારૂપી ઉન્મત્ત નદી હૈ, તિસમેં જો મહાત્મા પુરૂષ, તાકોં કહાકા કહા લે જાતી હૈ કબહુ તો પહારકી બાજુમેં લે જાય; કબહુ નિરાસમેં લે જાય, પરંતુ ઇનકોં લે ફિરતી હૈ. તેસેં તૃષ્ણારૂપી નદી હૈ, સો મુરખકોં લે ફિરતી હૈ. અરૂ તૃષ્ણારૂપી નદી હૈ, ઇસમેં વાસનારૂપી અનેક તરંગ ઉઠતે હૈ, કદાચિત મિટતે નાહીં હૈ. અરૂ તૃષ્ણારૂપી નટની હૈ, અરૂ જગતરૂપી અખાડા

તિસનેં લગાયા હે. તિસકોં શિર ઊંચા કર દેખતી હે, અર મૂરખ બડે પ્રસંન હોતે હે. જેસેં સૂર્યકે ઉદય હુએ સૂર્યમુખી કમલ ખિલકેં ઊંચા આતા હે, તેસેં મૂરખ તૃષ્ણાકો દેખકર પ્રસન હોતે હેં. તૃષ્ણારૂપી વૃદ્ધ સ્ત્રી હે; જો પુરૂષ ઈસકા ત્યાગ કરતા હે, તબ વાકે પાછે લગી ફિરતી હે, કબહુ ઈસકા ત્યાગ નહીં કરતી. અર તૃષ્ણારૂપી ડોર હે, તિસ સાથ જીવરૂપી પશુ બાંધે હુએ હે—તિસકર ભ્રમતે ફિરતે હે. અર તૃષ્ણા દુષ્ટની હે; જબ સુભ ગુનકોં દેખે, તબ તિનકોં માર ડારતી હે. તિસકે સંજોગતેં મેં દીન હો જાતા હોં. જેસેં પપૈયા મેઘકોં દેખકર પ્રસન હોતા હે, અર બુંદ ગ્રહન કરન લગતા હે; ઓર મેઘકોં જબ પવન લે જાતા હે, તબ પપૈયા .દીન હો જાતા હે. તેસેં તૃષ્ણા શુભ ગુનકા નાશ કરતી હે; તબ મેં દીન હો જાતા હોં. હે મુનીશ્વર! તૃષ્ણાને મુઝકો દૂરતેં દૂર ડાર્‌યા હે. જેસેં સૂકે તૃનકોં પવન દૂરતેં દૂર ડારતા હે, તેમેં તૃષ્ણારૂપી પવનનેં મુઝકોં દૂરતેં દૂર ડાર્‌યા હે. આત્મ પદતેં દૂર પર્‌યા હોં. હે મુનીશ્વર! જેસેં ભોંરા કમલકે ઉપર જાતા હે; કબહુ નીચે પેડતા હે. કબહુ આસપાસ ફિરતા હે; અર સ્થિર નહી હોતા; તેસેં તૃષ્ણારૂપી ભંવરા સંસારરૂપી કમલકે નીચે ઉપર ફિરતા હે. કદાચિત ઠહરતા નહીં હે. જેસેં મોતીકા બાંસ હોતા હે, તિસતેં અનેક મોતી નિકસતે હેં, તેસેં તૃષ્ણારૂપી બાંસતેં જગતરૂપી અનેક મોતી નિકસતે હેં, તિસકર લોભીકા મન પૂરન નહી હોતા હે. તેસેં તૃષ્ણાતેં મન પૂરન નહીં હોતા. દુઃખરૂપી રતનકા તૃષ્ણારૂપી ડબ્બા હે. તેસેં અનેક દુઃખ રહેતે હે. તાતેં મોઈ ઉપાવ કહો,

જીસકર તૃષ્ણા નિવૃત્ત હોવે. યહ તૃષ્ણા વૈરાગસોં નિવૃત્તિ પાવી હે. ઔર કિસી ઉપાય કર નિવૃત્તિ નહી હોવી હે. જેસેં અંધકારકા નાશ પ્રકાશકર હોતા હે, ઔર કિસી ઉપાય કર નહી હોતાં; તેમેં તૃષ્ણાકા નાશ ઔર ઉપાયસોં નહીં હે. અરૂ તૃષ્ણારૂપી હલહે, સો ગુનરૂપી પૃથ્વીકો ખોદ ડારતા હે; અરૂ તૃષ્ણારૂપી સતા હે, સો ગુનરૂપી રસકો પીતી હે. અરૂ તૃષ્ણારૂપી ધૂર હે, સો અંતઃકરનરૂપી જલમેં ઉછલકે મલીન કરતી હે. હે મુનીશ્વર! તૃષ્ણારૂપી નદી હે, સો બરખા કાલમેં બઢતી હે, ફિર ઘટત જાતી હે. તેમેં જબ ઈષ્ટ ભોગરૂપી જલ પ્રાપ્ત હોતા હે, તબ હીંકર બઢતી હે. જબ ભોગરૂપી જલ ઘટ જાતા હે, તબ સૂખકે છીન હો જાતી હે. હે મુનીશ્વર! ઈસ તૃષ્ણાને મુઝકોં દીન કિયા હે. જેમેં મુખે તૃનકોં પવન ઉડાતા હે, તેમેં મુઝકોં ઉડાતી હે; તાતેં સોઈ તુમ ઉપાય કહો, જિસકર તૃષ્ણાકા નાશ હોવે, અરૂ આત્મપદકી પ્રાપ્તિ હોવે, અરૂ દુઃખ નષ્ટ હોવે, અરૂ આનંદ હોવે.

ઈતીશ્રી યોગવાશિષ્ટે વૈરાગ પ્રકરણે તૃષ્ણા ગારૂડી વ- ર્ણનં નામ દ્વાદશઃ સર્ગઃ ૧૨.

શ્રીરામોવાચ. હે મુનીશ્વર! યહ જો અમંગળરૂપ શ- રીર જગતમેં ઉત્પત્તિ પાયા હે, સો બડા અભાગ્યરૂપ હે. સદા વિકારવાન માસ, મજ્જા કર પૂર્ન હે; સદા અપ- વિત્ર હે. ઈનકરકે મેં કછુ અર્થ સિદ્ધિ હોના નહી દેખતા. તાતેં તિન વિકારરૂપ શરીરકી ઈચ્છા મેં નહીં રખતા. યહ શરીર અજ્ઞ હે, ન તજ્જ્ઞ હે. યહ યોનિ જડ હે ન ચૈતન્ય

હે. જેસેં અગ્નિકે સંજોગ કર લોહા અગ્નિવત હોતા હે; સો જલાતાભી હે; પરંતુ આપ નહી જલતા. તેમેં યહ દેહ ન જડ હે, ન ચૈતન્ય હે. જડ ઇસ કારનતેં નહી, જો ઇસતેં કારજભી હોતા હે. અર ચૈતન્ય ઇસ કારનતેં નહી, જો ઇસકોં આપતેં ગ્યાન કછુ નહી હોતા; તાતેં મધ્યમ ભાવમેં હે. કાહેતેં ચૈતન્ય આત્મા ઇસમેં વ્યાપ રહા હે; સો લોહ અગ્નીકી નાંઇ જાંનત હોં, અર આપતેં તો અપવિત્રરૂપ અસ્થિ, માસ, રૂધિર, મૂત્ર, વિષ્ટા કરી પૂરન, અર વિકારવાન, એસી જો દેહ હે સો દુઃખકા સ્થાન હે. અર ઇષ્ટકે પાનેતેં હર્ષવાન હોવી હે, અર અનિષ્ટકે પાપેતેં શોકવાન હોતી હે; તાતેં એસે શરીરકી સુત્રકોં ઇચ્છા નહી. યહ અગ્યાન કર ઉપજતા હે. હે મુનીશ્વર, એસે અમંગળરૂપી શરીરમેં જો અહંપન ફુરતા હે; સો દુઃખકા કારન હે. યહ મસારમેં સ્થિત હોકર નાના પ્રકારકે શબ્દ કરતા હે. અર નાના પ્રકારકી તૃષ્ણી કબહુ નહી ધરતા હે. અર અહંકારરૂપી બિલાડા દેહમેં રહા હુઆ, અહં, અહં, કરતા હે; ચુપ કદાચિત નહી રહતા હે. હે મુનીશ્વર! જો કિસીકે નિમિત્ત શબ્દ હોવે સો સુંદર હે; અન્યથા શબ્દ વ્યર્થ હે. જેસેં જયકે નિમિત્ત ઢોલકા શબ્દ સુંદર હોતા હે; તેમેં અહંકારકે રહિત જો પદ હે, સો શોભનીક હે; ઓર, શબ વ્યર્થ હે. અર શરીરરૂપી નૌકા, ભોગરૂપી ભરતીમેં પડી હે, ઇસકોં પાર હોના કઠિન હે. જબ વૈરાગરૂપ જલ બડે અર પ્રવાહ હોવે; અર અભ્યાસરૂપી પતવારીકા બલ હોવે; તબ સંસારકે પારરૂપી કિનારેપેં પહુંચે. અર શરીરરૂપી બેડા હે; અર સંસારરૂપી સમુદ્ર ઓર તૃષ્ણારૂપી

જલમેં પરયા હૈ, અરૂ બડા પ્રવાહ હૈ. અરૂ ભોગરૂપી તિસમેં મગર હૈ; સો શરીરરૂપી બેડેકો પાર લગને નહી દેતા. જબ શરીરરૂપી બેડેકે સાથ વૈરાગ્યરૂપી વાયુ લગે, અરૂ અભ્યાસરૂપી પતવારીકા બલ લગે, તબ શરીરરૂપી બેડા પારકો પાવે. હે મુનીશ્વર! જીન પુરૂષનેં ઐસે બેડેકા ઉપાવ કર આપકો સંસાર સમુદ્રતેં પાર કિયા હૈ, સો સુખી ભયે હૈં. અરૂ જીનનેં નહી કિયા, સો પરમ આપદાકો પ્રાપ્ત હોતા હૈ, સો ઈસ બેડે કર ઉલટે ડુબેહેંગે. જેસેં બેડામેં છિદ્ર હોવે; ઔર વાનેંનેં જલ પ્રવેશ કર આવે, તબ વહ ડુબ જાતા હૈ,અરૂ તિસમેં જો મચ્છ હૈ સો ખાય જાતા હૈ; સો ઈહા શરીરરૂપી બેડા તૃષ્ણારૂપી છિદ્ર હૈ; તિસ કરકે ઈહા અસાર સમુદ્રમેં ડુબ જાતા હૈ, અરૂ ભોગરૂપી મગર ઈસકો ખાતા હૈ. અરૂ યહ આશ્ચર્ય હૈ જો બેડા આપને નિકટ નહી ભાસતા હૈ. અરૂ મનુષ્ય સો મૂર્ખતા કરકે આપકો બેડા માનતા હૈ, અરૂ તૃષ્ણારૂપી છિદ્ર કરકે દુખ પાવત હૈ અરૂ શરીરરૂપી વૃક્ષ હૈ, તામેં ભુજારૂપી શાખા હૈ. અરૂ અંગુરી ઈસકે પત્ર હૈ. અરૂ જંઘા ઈસકા થંભ હૈ; અરૂ વાસના ઈસકી જડ હૈ, અરૂ સુખ દુખ ઈસકે ફુલ હૈ, અરૂ તૃષ્ણારૂપી ઘુંના હૈ; સો શરીરરૂપી વૃક્ષકો ખાત રહતા હૈ. જબ ઈસકો ચેન ફુલ લગે હૈ, તબ નાશકા સમય પાતા હૈ, કારન જો મૃત્યુકે નિકટવર્તિ હોતા હૈ. બહુરી શરીરરૂપી ઘરકે દાસ હૈ; અરૂ ગિટે ઘરકા ગુછા હૈ. અરૂ દાંત ફુલ હૈ; જંઘા સ્થંભ હૈ, અરૂ કર્મ જાલકર બંધ જાતા હૈ. જેમેં વૃક્ષનેં જલ નિકસતા હૈ; સો ચિકના હૈ. તૈસેં જલ શરીરકે

દ્વાર નિકસતા રહેતા હૈ, અરૂ તૃષ્ણારૂપી બિષર્તે પૂરન મરપની રહતી હૈ. અરૂ જો કામનાકે લિયે ઇસ વૃચ્છકા આશ્રય લેતા હૈ; તબ તૃષ્ણારૂપી સરપની તિસકોં ડસતી હૈ; તિસ બિષ્મોં વહ મરી જાતા હૈ. હે મુનીશ્વર! ઐસા જો અમંગળરૂપી શરીર બૃચ્છ હૈ, તિનકી ઇચ્છા મુઝકોં નહી હૈ. યહ પરમ દુઃખકા કારન હૈ. જબલગ યહ પુરૂષ અપને પરિવારમેં બધ્યા હુઆ હૈ, તબ લગી મુક્તિ નહી હોતી; જબ પરિવારકા ત્યાગ કરે તબ મુક્તિ હોવે. દેહ, ઇંદ્રિય, મન, બુદ્ધિ, ઇસકા પરિવાર હૈ; ઇનમેં જો અહંભાવ હૈ, વાકા ત્યાગ કરે તબ મુક્તિ હોવે, અન્યથા મુક્તિ નહી હોતી. હે મુનીશ્વર! જો શ્રેષ્ટ પુરૂષ હૈ, સો પવિત્રઈ સ્થાનમેં રહતે હૈ; અપવિત્રમેં નહીં રહતે. સો અપવિત્ર સ્થાન યહ દેહ હૈ; ઇસમેં રહેનેવારાભી અપવિત્ર હૈ, અરૂ અસ્થિરૂપી યહ ઘરમેં લકરે હૈ; વામેં રૂધિર, મૂત્ર, વિષ્ટાકા ઇસમેં કીચ લગાયા હૈ; અરૂ માંસકી કહગીલ કરી હૈ; અરૂ અહંકારરૂપી ઇસમેં સ્વપચ રહેતા હૈ, અરૂ તૃષ્ણારૂપી સ્વપચની ઇસકી સ્ત્રી હૈ; અરૂ કામ, ક્રોધ, મોહ, લોભ ઇસકા બેટા હૈ. અાત્ર અરૂ વિષ્ટાદિક કરી પૂરન ભર્‌યા હુઆ હૈ. ઐસા જો અપવિત્ર સ્થાન, અમગળરૂપ જો શરીર, તિનકા મેં અંગીકાર નાહીં કરતા; યહ શરીર રહો ચાવ મત રહો; ઇસકે સાથ મેરે અબ કછુ પ્રયોજન નાહીં. હે મુનીશ્વર! એક બડા ઘર હૈ, તિસમેં બડે પશુ રહતે હૈ; સો ધૂરકોં ઉડાવતે હૈ. સો ઘરમેં ક્રોડ જાતા હૈ, તબ સિંઘસો મારને લગતા હૈ, અરૂ ધૂડભી ઉસકે ઉપર ગિરતી હૈ. સો શરીરરૂપી બડા ગ્રહ હૈ, તિસમેં

ઇંદ્રિયારૂપી પશુ હૈ. જબ ઇસ ગ્રહમેં પેઠતા હૈ, તબ
બડી આપદાકો પ્રાપ્ત હોતા હૈ. તાત્પર્ય યહ જો ઇસમેં અ
હંભાવ કરતા હૈ, તબ ઇંદ્રિયારૂપી પશુ સો વિષયરૂપ
સિંધમેં માગતે હૈ; અરૂ તૃષ્ણારૂપી ધુડ ઇસકો મલીન
કરતિ હૈ. હે મુનીશ્વર! ઐસા શરીરકા મેં અંગીકાર નહી
કરતા. જીસમેં સદા કલહ પડેહિ રહતે હૈં; તિસમેં શાન
રૂપી સંપદા પ્રવેશ નહીં હોતી. ઐસા જો શરીરરૂપી ગ્રહ
હૈ, તિસમેં તૃષ્ણારૂપી ચડી સ્ત્રી રહતી હૈ. સો ઇંદ્રિયારૂપી
દ્વારમેં દેખતી રહતી હૈ, સો સદા કલ્પના કરત રહતી હૈ તિસકર
સમદમાદિ રૂપ સંપદાકા પ્રવેશ નહી હોતા તિસ ઘરમેં
એક સજ્યા હૈ, જબ ઉનકે ઉપર વિશ્રામ કરતા હૈ, તબ
કછુક સુખ પાતા હૈ; પરંતુ તૃષ્ણાકા જો પરિવાર હૈ સો
વિશ્રામ કરને નહી દેતા સો સુષુપ્તિરૂપિ સજ્યા હૈ, જબ
ઉસમેં વિશ્રામ કરતા હૈ, તબ કામ ક્રોધાદિક રૂદન કરતે
હૈ. અરૂ એ ચડી સ્ત્રીકા જો પરિવાર, કામ ક્રોધ, લોભ
મોહ, ઇચ્છા હૈ સો ઊઠાય દેતે હૈ વિશ્રામ કરને નહીં દેત.
હે મુનીશ્વર! ઐસા દુઃખકા મૂલ જો શરીરરૂપી ગ્રહ હૈ
તિસકી ઇચ્છા મૈંને ત્યાગ દીની હૈ. યહ પરમ દુઃખ દે
નહારા હૈ ઇસકી ઇચ્છા મુઝકો નહી હૈ. હે મુનીશ્વર!
શરીરરૂપી વૃક્ષ હૈ; તિસમેં તૃષ્ણારૂપી કૌવાની આય
સ્થિત ભઈ હૈ. સો જૈસેં કૌવાની નીચ પદારથકે પાસ
ઉડતી હૈ; તૈસેં તૃષ્ણારૂપી કૌવાની ભોગરૂપી મલિન પ
દારથકે પાસ ઉડતી હૈ. બહુરી તૃષ્ણા બદરીકી નાઇ શ
રીરરૂપી વૃક્ષકોં હિલાતી હૈ, વૃક્ષકો સ્થિર હોને દેતી નહીં
અરૂ જૈસેં ઉન્મત્ત હસ્તિ કીચમેં ફસ જાતા હૈ, અરૂ નિ

કસ નહી શકતા, અરૂ ભેદવાન હોતા હૈ, તેમેં અગ્યાનરૂપી મદ કર ઉન્મત્ત હુઆ જીવ શરીરરૂપી કીચમેં ફસ્યા હે. સો નિકસ નહી શકતા હે; પશ્ચાત્ દુઃખ પાવતા હે. ઐસેં દુઃખ પાવનેવાલા શરીર હે, તિસકા મેં અંગીકાર નહી કરતા. હે મુનીશ્વર! યહ શરીર અસ્થિ, માંસ, રુધિર કરી પૂરન હે, સો અપવિત્ર હે. જૈસેં હસ્તીકે કરન સદાઈ હલતે હૈં, તેમેં ઇસકોં મૃત્યુ પરા હિલાતા હે. કછુ કાલકા વિલંબ હે, પરંતુ મૃત્યુ ઇસકા ગ્રાસ કર લેવેગા. તાતેં મેં ઇસ શરીરકા અંગીકાર નહી કરતા હોં. યહ શરીર કૃતઘ્ન હે; ભોગ ભુગતા હે; અરૂ ઐશ્વર્યકોં પ્રાપ્તી કરતા હે; પરંતુ મૃત્યુ ઇનકી સંભાવન નહી કરતા હે. જબ જીવ ઇસકોં છાંડ કર પરલોક જાતા હે, તબ અકેલાઈ જાતા હે; ઓર રાગીકોં છોડ દેતા; જીવ ઇસકે સુખ નિમિત્ત અનેક જતન કરતા હે; પરંતુ સંગમેં સદા નહી રહેતા. ઐસા જો કૃતઘ્ન શરીર હે, ઇસકા મેને મનસોં ત્યાગ કિયા હે; સો યહ દુઃખ દેનહારા હે. હે મુનીશ્વર! ઓર આશ્ચર્ય દેખો,—જો વાઇકા ભોગ કરતા હે, તિસકે સાથ ચલતા નહી; જૈસેં ધૂર કર મારગ બાસનેનેં રહે જાતા હે; તૈસેં યહ જીવ જબ ચલને લગતા હે; તબ શરીર સાથ ક્ષોભવાન હોતા અરૂ વાસનારૂપ ધૂર સંયુક્ત ચલતા હે; પરંતુ દિખતા નહી જો કહા ગયા. જબ પરલોક જાતા હે, તબ બડા કષ્ટ હોતા હે; કાહેતેં જો શરીરકે સાથ પરસ કિયા હે. હે મુનીશ્વર! યહ શરીર છિનભંગ હે. જૈસેં જલકી બુંદ પત્રકે ઉપર ગિરતી હે, સો છિનમાત્ર રહતી હે; તેમેં શરીરભી છિનભંગ હે. ઐસે શરીરમેં આસ્થા કરની, સો મૂરખતા હે; અરૂ ઐસે

શરીરકે ઉપર ઉપકાર કરનાણી દુઃખકે નિમિત્ત હે, સુખ કછુ નહીં હે. ઓર જો ધનાઢ્ય શરીરસેં બહોત ભોગ ભુગતતે હૈ; પરંતુ જરાવસ્થા અરૂ મૃત્યુ હોનેકોં રોતે હૈ. ઇસમેં વિશેષતા કછુ નહી. શરીરકા ઉપકાર કરના, ઓર ભોગ ભુગતના, સો તૃષ્ણા રૂપ ઉતર દુઃખકા કારન હૈ. જેસેં કોઈ નાગની ઘરમેં રખકે દૂધકોં દેય પાવે, તોઉ આખીર ઉસે નાગકે મારેગી; તેસેં જીવ તૃષ્ણારૂપની નાગની સાથ ગમાર્ઈ કરી તો મરેગા, સો જો નાદાન હે. ઇસકે નિત જો ભોગ ભુગતનેકા જતન કરના સો મુરખપના હે. જેસેં પતના તેલ આતા હે, અરૂ જલાહે તેસેં યહ શરીર નાદાન હે ઇસમેં પ્રીતિ કરની, સો દુઃખકા કારન હે. ગયા જીવ ઇસકી આસ્થામેં બાંધે દુઃખ રે. ઇસીકા ત્યાગ કોઈ વિરક્તાનેંહી કિયા હે. જેસેં કોઈ વિરવા મૃગ હોતા હે સો મરથલકે જલકી આસ્થા લાગતા હે, સો મગપરે ભમતે હે. કે મુનીશ્વર ! વીજળીકા ઔર દીપકકા પ્રકાશભી આતા જાતા દિખતા હે. પરંતુ ઇસ શરીરકા આદિઅંત નહીં દિખતા હે. જો કહાં તેં આતા હે, અરૂ કહાં જાતા હે. જેસેં સમુદ્રમેં બુદબુદ ઉપજતા હે, અરૂ મિટ જાતે હે, તિસકી આસ્થા કરને તેં કછુ લાભ નહીં, તેસે યહ શરીરકી આસ્થા કરની યોગ્ય નહીં; યહ અસત્ય નાશરૂપ હે, સ્થિર કદાચીત નહીં હોતા હે. જેસેં બિજુરી સ્થિર નહીં હોતી, તેસા શરીરભી સ્થિર નહીં રહતા; ઇસકી મેં આસ્થા નહીં કરતા. ઇસકા અભિમાન મેંને ત્યાગા હે. જેસેં કોઉ રૂઈ તૃનકોં ત્યાગ દેતા હે; તેસેં મેંને અહમમતા ત્યાગી હે.

હે મુનીશ્વર! એસે શરીરકોં પુષ્ટ કરના, સો દુઃખકે નિમિત્ત હે. ઇસ શરીર કિસી અર્થ આવને જોગ નહીં; જલાવને જોગ હે. જેસેં લકડી જલાએ બિન ઓર કામમેં નહીં આતી હે, તેસેં યહ શરીરભી જડ અરૂ ગુંગા જલાવનેકે અર્થ હે. હે મુનીશ્વર! જીન પુરૂષને કાષ્ટરૂપી શરીરકોં જ્ઞાનાગ્નિ કર જલાયા હે; તિનકા પરમ અર્થ સિદ્ધ ભયા હે. અરૂ જીનનેં નહીં જલાયા, સો પરમ દુઃખ પાયા હે. હે મુનીશ્વર! ન મેં શરીરી હોં, ન મેરા શરીર હે, ન ઇસકા મેં હોં, ન યહ મેરા હે; અબ મુઝકોં કામના કછુ નહીં હે. મેં નિરાસી પુરૂષ હોં. અરૂ શરીરસાથ મુઝકોં પ્રયોજન કછુ નહીં હે. તાતેં તુમ સોઈ ઉપાવ કહો; જીસકર મેં પરમ પદકી પ્રાપ્તી પાઊં. હે મુનીશ્વર! જીસ પુરૂષને શરીરકા અભિમાન ત્યાગા હે, સો પરમાનંદરૂપ હે, ઓર જીસકોં દેહકા અભિમાન હે, સો પરમ દુઃખી હે. જેતે કછુ દુઃખ હે, સો શરીરકે સંયોગ કરી હોતે હેં. માન, અપમાન, જરા, મૃત્યુ, દંભ, ભ્રાંતિ, મોહ, શોક, આદિ સંર્વ વિકાર દેહકે સજોગ કર હોતે હે. જીસકો દેહમેં અભિમાન હે, તિનકોં ધિક્કાર હે. ઓર સબ આપદાભી તીસકોં પ્રાપ્ત હોતી હે. જેસેં સમુદ્રમેં નદી આય પ્રવેશ કરતી હે, તેસેં દેહાભિમાનમેં સર્વ આપદા આય પ્રવેશ કરતી હે. જીસકોં દેહકા અભિમાન નહીં, સો પુરૂષનમેં ઉત્તમ હે, અરૂ બંદના કરને જોગ્ય હે; એસેકો મેરા નમસ્કાર હે, અરૂ સર્વ સંપદાભી તિસકોં પ્રાપ્ત હોતી હે. જેસેં માન સરોવરમેં સબ હંસ આય રહતે હેં, તેસેં જહા દેહાભિમાન નહીં રહી, તહા સરવ સંપદા આય રહતી

હૈ હે મુનીશ્વર! જૈસેં અપની છાયામેં બાલક બૈતાલ ક
લ્પતા હૈ અર તિસકર ભય પાતા હૈ જબ ઈસકો વિ
ચારકી નાશી હોતી હૈ તબ બૈતાલકા અભાવ હો જાતા હૈ,
તૈસેં અજ્ઞાનકર મુઝકો અહંકારરૂપી પિશાચને શરીરમેં
દૃઢ આસ્થા બતાઈ હૈ તાંતેં સોઈ ઉપાય કહો, જિસકર અ
હંકારરૂપી પિશાચકા નાશ હોવે અર આસ્થારૂપી ફાંસી
તૂટે. હે મુનીશ્વર! પ્રથમ ના મુઝકો અજ્ઞાનકર સંજોગ
થા, સો અહંકારરૂપી પિશાચકા થા તિસતેં અંતર શરીરમેં
આસ્થા ઉપજી હૈ જૈસેં બીજ તેં પ્રથમ અંકુર હોતા હૈ
ફિર અંકુર તેં વૃક્ષ હોતા હૈ તૈસેં અહંકારતેં શરીરકી
આસ્થા હોતી હૈ હે મુનીશ્વર! ઇસ અહંકારરૂપી પિશાચને
સબ જીવનકો દીન કિયે હૈ જૈસેં બાલકકો છાયામેં બૈતાલ
ભાસતા હૈ અર દીનતાકો પ્રાપ્ત હોતા હૈ તૈસેં અહંકાર
રૂપી પિશાચને મુઝકો દીન કિયા હૈ સો અહંકારરૂપી પિ
શાચ અવિચારતેં સિદ્ધ હૈ અર વિચાર કિયે તેં અભાવકો
પ્રાપ્ત હોતા હૈ જૈસેં પ્રકાશકર અંધકાર નાશ હો જાતા
હૈ તૈસેં વિચાર કિયે તેં અહંકાર નાશ હોય જાતા હૈ હે
મુનીશ્વર! જો શરીરમેં આસ્થા રખી હૈ સો શરીર જ
લકા પ્રવાહકી નાઈ સ્થિર નહીં હોતા ઐસા ચલ હૈ જૈસેં
બિજુરી ચમકા સ્થિર નહીં હોતા, અર ગંધર્વ નગરકી
આસ્થા વ્યર્થ હૈ તૈસેં શરીરકી આસ્થા કરની વ્યર્થ હૈ હે
મુનીશ્વર! ઐસે શરીરકી આસ્થા કરકે અહંકાર કરતે હૈ
અર જગતકે પદારથ નિમિત્ત જતન કરતે હૈ સો મહા
મૂરખ હૈ જૈસેં સ્વપ્ન મિથ્યા હૈ તૈસેં યહ જગત મિથ્યા
હૈ તિસકો સત જાનકર જો ઇસકા જતન કરતા હૈ સો

અપને બંધનકે નિમિત્ત કરતા હે. જેસેં ધુરાન ગુફા બ-
નાતી હે, સો અપને બંધનકે નિમિત્ત હે, અરૂ પતંગ દી-
પકકી ઇચ્છા કરતા હે; સો અપને નાશકે નિમિત્ત હે;
તેસેં અગ્યાની જે અપને દેહકા અભિમાનકર ભોગકી ઇચ્છા
કરતા હે, સો અપને નાશકે નિમિત્ત હે. હે મુનીશ્વર
મેં તો ઇસ શરીરકા અંગીકાર નહીં કરતા; ઇસ શરીરકા
અભિમાન પરમ દુઃખ દેનહારા હે. જીસકોં દેહ અભિ-
માન નહીં રહા, તિસકોં ભોગકી ઇચ્છાભી ન રહેગી. તાતેં
મેં નિરાશ હોં; અરૂ પરમ પદકી ઇચ્છા હે; જીસકે પાયે-
તેં બહુરી સંસાર સમુદ્રકી પ્રાપ્તી ન હોવે.

ઇતિશ્રી યોગવાશિષ્ઠે વૈરાગ પ્રકરણે, દેહ નૈરાશ્ય વર્ણનં
નામ ત્રયોદશઃ સર્ગઃ ૧૩

રામોવાચ. હે મુનીશ્વર! યહ સંસાર સમુદ્રમેં જો જન્મ
પાયા હે, તામેં બાલક અવસ્થા ઇસકોં પ્રાપ્ત ભઈ હે, સોભી
પરમ દુઃખકા મૂલ હે; તિસમેં પરમ દીન હો જાતા હે; અરૂ
જેતે ઓગુન ઇસમેં આય પ્રવેશ કરતે હે. સો કહત હોં. અ-
શક્તતા, મૂર્ખતા, ઇચ્છા, ચપળતા, દીનતા, અરૂ દુઃખ
સંતાપ, એતે વિકાર ઇસકોં આય પ્રાપ્ત હોતે હે. યહ બા-
લાવસ્થા મહા વિકારવાન હે; અરૂ બાલક પદારથકી ઓર
ધાવતા હે. એક વસ્તુકા ગ્રહન કર દુસરીકોં ચાહતા હે;
સ્થિર નહી રહતા હે; ફિર ઓરમેં લગ જાતા હે. જેસેં
બાનર ઠહરકે નહી બેઠતા, અરૂ જો કોઉ ઊપર ક્રોધ કરતા
હે, તબ અંતરતેં પરચા જલતા હે; અરૂ બાજે બાજે ઇચ્છા

કરતા હૈ; તિસકી પ્રાપ્તી નહી હોતી સદા તૃષ્ણામેં રહતા
હૈ; અરૂ છિનમેં બલહીન હો જાતા હૈ; શાંતિકો પ્રાપ્ત નહી
હોતા; ફિર મહા દીન હો જાતા હૈ. જૈસેં કદલીબનકા હસ્તિ ગા
રમેં બાંધા હુઆ દીન હો જાતા હૈ; તૈસેં યહ ચૈતન્ય
પુરૂષ બાલક અવસ્થા કર દીન હો જાતા હૈ, જો કછુ ઇચ્છા
કરતા હૈ, સો બિચાર બીન હૈ તિસકર દુઃખ પાતા હૈ
અરૂ મૂઢ ગૂંગ અવસ્થા હૈ, તિસકર કછુ સિદ્ધિ નહી હોતી,
નેક પદાર્થકી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ, તિસમેં છિનમાત્ર સુખી રહ
તા હૈ; બહુરી તપને લગતા હૈ. જૈસેં તપતી પૃથ્વીપર
જલ ડારિયે તબ એક છિન શીતલ હોતી હૈ ફિર ઉસી પ્રકા
રસેં તપતી હૈ તૈસેં દેહભી તપતા રહતા હૈ. જૈસેં રાત્રીકે
અંતમેં સૂર્ય ઉદય હોતા હૈ, તિસકર ઉલૂકાદિક કષ્ટવાન હોતા
હૈ, તૈસેં યહ જીવ સ્વરૂપકે અજ્ઞાન કર બાલાવસ્થામેં કષ્ટ
હોતા હૈ. હે મુનીશ્વર! જો બાલક અવસ્થાકી મહતી કરતા
હૈ, સોભી મુરખ હૈ, કાહેતેં જો યહ વિવેક રહિત અવસ્થા
હૈ; અરૂ સદા અપવિત્ર હૈ ઔર સદા પદાર્થકી ઓર ધાવ
તા હૈ ઐસી મૂઢ અરૂ દીન અવસ્થાકી મુઝકો ઇચ્છા નહી.
જીસ પદાર્થકો દેખતા હૈ તિસકી ઓર ધાવતા હૈ અરૂ
છિન છિન અપમાનકો પાવતા હૈ. જૈસેં કૂકર છિન છિનમેં
દ્વારકી ઓર ધાવતા હૈ, અરૂ અપમાન પાવતા હૈ, તૈસેં
બાલક અપમાનકો પ્રાપ્ત હોતા હૈ. અરૂ બાલકકો સદા
માતા અરૂ પિતાકા ભય રહતા હૈ બાલકકો સદા ભય રહતા
હૈ, અરૂ આપનેં બડે બાલકકાભી ભય રહતા હૈ અરૂ પશુ
પક્ષીઉકા ભય રહેતા હૈ. હે મુનીશ્વર! ઐસી દુઃખરૂપ
અવસ્થાકી મુઝકો ઇચ્છા નહી. જૈસા સ્ત્રીકા નૈન ચપલ હૈ,

અરૂ નદીકા પ્રવાહ ચચલ હે, ઇસતેંભી મન અરૂ બાલક ચંચલ હે, એસેં જાનતા હોં; અરૂ સબ ચંચલતા બાલકતેં કનિષ્ટ હે; બાલક સબતેં ચચલ હે. જેસા મન ચંચલ હે. તેસા બાલકભી ચંચલ હે. મનકા રૂપ બાલક હે. હે મુનીશ્વર! જેસેં વેશ્યાકા ચિત્ત એક પુરૂષમેં નહી ઠહરતા. તેસેં બાલકકા ચિત્ત એક પદારથમેં નહી ઠહરતા. જો ઇસ પદારથ કર મેરા નાશ હોવેગા, એસા વિચારભી તિસકોં નહીં, અરૂ ઇસકર મેરા કલ્યાન હોવેગા સો વિચારભી નહી. એસેંઇ પરચા ચેષ્ટા કરતા હે; અરૂ સદા દીન રેહેતા હે; અરૂ સુખ દુઃખ ઇચ્છા હોય કરકે તપાયમાન રહતા હે; જેસેં જેઠ આષાઢમેં પૃથ્વી તપાયમાન હોતી હે, તેસેં બાલક તપતાઈ રેહેતા હે. શાંતીકોં કદાચિત્ નહી પાવતા. અરૂ જબ વિદ્યા પઢને લગતા હે, તબ ગુરૂસોં બડા ભય ભીત હોતા હે, જેસેં કોઈ જમકોં દેખકે ભય પાવે, ઓર ગરૂડકોં દેખકે જેસેં સર્પ ભય પાવે, તેસેં ભયભીત હો જાતા હે. જબ શરીરકો કોઈ કષ્ટ આય પ્રાપ્ત હોતા હે, તબ બડે દુઃખકોં પ્રાપ્ત હોતા હે. પરંતુ દુઃખકે નિવારનમેં સમર્થ નહી હોતા; અરૂ સહનકોંભી સમર્થ નહી. અંતરતેં પચ્યા જલતા હે; અરૂ મુખતેં કછુ બોલ શકતા નહી. જેસેં મૂરખ કછુ નહીં બોલ શકતા, અરૂ દુઃખકા નિવારન નહી કરી શકતા, ન સંહાર કર શકતા, અંતરતેં પચ્યા જલતા હે; તેસેં બાલક ગુંગ જુડ હુઆ દુઃખ પાવતા હે. હે મુનીશ્વર! એસી જો બાલકકી અવસ્થા, તિસકી જો સ્તુતિ કરતા હે. સો મૂર્ખ હે. યહ તો પરમ દુઃખરૂપ અવસ્થા હે; ઇસમેં વિવેક વિચાર કછુ નહી. એક ખાનેકા પાતા હે, અરૂ રૂદન કરતા હે.

એસી ઓગુનરૂપ અવસ્થા મુઝકોં નહી સુહાતી હે. જેમેં બિજુરી અર બાદલકે જુદ જુદ સ્થિર નહી રહતે તેમેં બાલકહુ સ્થિર કદાચિત્ નહી હોતા. હે મુનીશ્વર! યહ મહા મૂર્ખ અવસ્થા હે; કબહુ કહતા હે,—હે પિતા! મુઝકોં બરફકા ટુકડા બુની દે; કબહુ કહતા હે,—મુઝકોં ચંદ્રમા ઉતાર દે, એ સબ મૂર્ખતાકે બચન હે. તાતેં એસી મૂર્ખાવસ્થાકો મેં અંગીકાર નહી કરતા. જેમેં દુઃખકા અનુભવ બાલકકોં હોતા હે, સો હમારે સુપનેમેંભી નહી આવા; તાત્પર્ય યહ જે બાળાવસ્થામેં બડા દુઃખ હે. યહ બાળાવસ્થા ઓગુનકા ભૂખન હે, સો અબ ગુન કર શોભતી હે, એસી નીચ અવસ્થાકોં મેં અંગીકાર નહી કરતા. ઈનકી સ્તુતિ કરની સો મૂર્ખતા હે. ઈસમેં ગુન કોઉભી નાહીં હે.

ઈતિશ્રીયોગ વાશિષ્ટે વૈરાગ્ય પ્રકરણે બાળાવસ્થા વર્ણનં નામ ચતુર્દશઃ સર્ગઃ ૧૪

રામોવાચ. હે મુનીશ્વર! દુઃખરૂપ બાળાવસ્થાકે અનતર જો જુવા અવસ્થા આતી હે, સો નીચે તેં ઉંચી ચઢતી હે; સોભી ઉત્તમ ગિનવેકે નિમિત્ત નહી હે. અધિક દુઃખ દાયક હે. જબ જુવા અવસ્થા આવી હે. તબ કામરૂપી પિશાચ આય લગતા હે. સો કામરૂપી પિશાચ જુવા અવસ્થા રૂપી ગડેલેમેં આવસ્થિત હોતા હે. ચિત્ત ફિરતા હે, અર ઈચ્છામેં પસારતા હે. જેમેં સૂર્યમુખી કમલ ખિલી આતા હે, અર પંખુડીનકોં પસારતા હે, તેમેં જુવા અવસ્થારૂપી સૂર્ય ઉદય હોતા હે, તબ નાના પ્રકારકી ઈચ્છા

જરતી હે, અરુ કામરૂપી પિશાચ ઇસકો સ્ત્રીમેં ડાર દેતા હે, તહાં પર્યા દુઃખ પાતા હે, જેસેં કોઈકો અગ્નિકે કુંડમેં ડારી દિયા હોય, અરુ વહ દુઃખ પાવે, તેસેં કામકે ભરા હુઆ દુઃખકો પાતા હે. હે મુનીશ્વર! જો કછુ વિકાર હેં, સો સબ જુવા અવસ્થામેં આયકે પ્રાપ્ત હુએ હેં. જેસેં ધનવાનકો દેખકે નિર્ધન સબ ધનકી આશા કરતે હે, તેસેં જુવા અવસ્થાકો દેખકર સબ દોષ આય ઇકઠે હોતે હે. અરુ જો ભોગકો સુખરૂપ જાનકર ભોગકી ઇચ્છા કરતા હે, સો પરમ દુઃખકા કારન હે, જેસેં મદ્યકા માટ ભર્યા હુઆ દેખને માત્ર સુંદર લગતા હે, પરંતુ જબ ઉનકા પાન કરે, તબ ઉન્મત્ત હોય જાય; તિસ ઉન્મત્તતા કર દીન હો જાતા હે; અરુ નિરાદરકો પાવતા હે. તેસેં યહ ભોગ દેખને માત્ર સુંદર ભાસતા હે; પરંતુ જબ ઇનકો ભુગતતા હે, તબ તૃષ્ણાકર ઉન્મત્ત હો જાતા હે; અરુ પરાધીન હોય જાતા હે. હે મુનીશ્વર! યહ કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, અહંકાર, યે સબ જો ચોર હે સો જુવારૂપી રાત્રિકો દેખકર ઢૂંઢને લાગતા હે; અરુ આત્મજ્ઞાનરૂપી ધનકો ચોર લે જાતા હે, તિસકર યહ દીન હોતા હે. યહ પુરુષ આત્માનંદકે વિયોગકર દીન હુઆ હે. હે મુનીશ્વર! એસી જો દુઃખ દેનહારી જુવા અવસ્થા, તિસકો મેં અંગીકાર નહીં કરતા; અરુ શાંતિ જો હે, સો ચિત્ત સ્થિર કરનેકે લિયે હે; સો ચિત્ત જુવા અવસ્થામેં વિષયકી ઓર ધાવતા હે જેસેં બાન લક્ષ્યકે ઓર જાતા હે, તબ ઉસકો વિષયકા સંજોગ હોતા હે, સો વિષયકી તૃષ્ણા નિવૃત્ત નહીં હોતી; અરુ તૃષ્ણાકે માર્ગે જન્મોં જન્માંતરરૂપ દુઃખકો પાવતા

હૈ. હે મુનીશ્વર! ઐસી દુઃખદાયક જુવા અવસ્થાકી મુઝકો ઇચ્છા નહીં હૈ. હે મુનીશ્વર! જેતે કછુ દુઃખ હૈ સો સબ જુવા અવસ્થામેં આયકર પ્રાપ્ત હોતા હૈ. કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, અહંકાર, ચપલતા ઇત્યાદીક જે દુઃખ હૈ. સો સબ જુવા અવસ્થામેં સ્થિર હોતે હૈ. જૈસે પ્રલય કાલમેં સબ રોગ આય સ્થિર હોતે હૈ, તૈસે જુવાવસ્થામેં સબ ઉપદ્રવ આય મિલતે હૈં; ઔર ક્ષિનભંગ હૈ જૈસે બિજુરીકા ચમકા હોયકે મિટ જાતા હૈ, જૈસે સમુદ્રમેં તરંગ હોતે હૈં, અરુ મિટ જાતે હૈ, તૈસે જુવા અવસ્થા હોયકે મિટ જાતી હૈ. જૈસે સ્વપ્નમેં કોઈ સ્ત્રી વિકારકર છલ જાતી હૈ, તૈસે અજ્ઞાનકર જુવા અવસ્થા છલ જાતી હૈ. હે મુનીશ્વર! જુવા અવસ્થા ઇસકી પરમ શત્રુ હૈ જો પુરુષ ઇસ શત્રુકે શસ્ત્રસે બચે હૈ સો ધન્ય હૈ! ઇસકે શસ્ત્ર કામ, ક્રોધ હૈ. જો ઇસતેં છુટ્યા હૈ, સો વજ્રકે પ્રહાર કરભી છેદ્યા ન જાયેગા. જો ઇનકર ચાલ્યા હુઆ હૈ, સો પશુ હૈ. હે મુનીશ્વર! જુવાવસ્થા દેખનેમેં તો સુંદર હૈ પરંતુ અંતરતેં તૃષ્ણા કરકે જરજરીભૂત હૈ. જૈસે વૃક્ષ દેખનેમેં તો સુંદર હોય, અરુ અંતરતેં ઘુના લગ્યા હુઆ હૈ તૈસેં જુવાવસ્થા જો ભોગકે નિમિત્ત જતન કરતી હૈ સો ભોગ આપાત રમણીય હૈ. કારન યહ જો જબલગ ઇંદ્રિય અરુ વિષયકા સંજોગ હૈ, તબલગ અવિચારિત ભલા લગતા હૈ, અરુ જબ વિજોગ હુઆ તબ દુઃખ હોતા હૈ તાતેં ભોગ કરકે મૂરખ પ્રસન્ન હોતે હૈ અરુ ઉન્મત્ત હોત હૈ, તિનકો શાંતી નહીં હોતી. અરુ અંતરતેં સદા તૃષ્ણા રહતી હૈ. સ્ત્રીમેં ચિત્તકી આસક્તિ રહતી હૈ. જબ ઇસ

વનિતાકા બિજોગ હોતા હૈ, તબ તિસકે સમરન કરકે જલતા હૈ. જૈસેં બનકા બૃચ્છ અગન કરકે જલતા હૈ, તેસેં જુવાવસ્થામેં ઇષ્ટ બિજોગ કરકે જીવ જલત હૈ. જૈસેં ઉન્મત્ત હસ્તી સાકર કરકે બંધન પાતા હૈ, તબ સ્થિર હોતા હૈ; કછુ જાય નહી સકતા; તેસેં કામરૂપી હસ્તિ હૈ, તિસકો સાકરરૂપ જુવા અવસ્થા બંધન કરતી હૈ, અર જુવાવસ્થારૂપી નદી હૈ, તિસમેં ઇચ્છારૂપી તરંગ ઉઠતે હૈ, સો કદાચીત શાંતિકો નહીં પાતે હૈં, અર હે મુનીશ્વર! યહ જુવાવસ્થા બડી દુષ્ટ હૈ; કોઉ બડા બુદ્ધિવાન હોવે; અર સદા નિર્મલ પ્રસન હોવે; ઐતે ગુન કરકે સંપન્ન હોવે; તિસકી બુદ્ધિકોભી જુવાવસ્થા મલીન કર ડારતી હૈ. જૈસેં નિર્મલ જલકી બડી નદી હોવે; અર જબ બરષાકાલ આવે, તબ મલીન હોય જાવે; તેસેં જુવાવસ્થામેં બુદ્ધી મલીન હોય જાતી હૈ. હે મુનીશ્વર! શરીરરૂપી બૃચ્છ હૈ, તિસમેં જુવાવસ્થાકા બલ પ્રગટ હોતા હૈ; સો બલિષ્ટ હોતા હૈ, તબ ચિંતારૂપી ભંવરા આય બૈઠતા હૈ; સો તૃષ્ણારૂપી તિસકી સુગંધ કરકે ઉન્મત્ત હોતા હૈ, અર સબ બિચાર ભૂલ જાતા હૈ. જૈસેં જબ પ્રબલ પવન ચલતા હૈ, તબ સૂકે પત્રકોં ઉડાય લે જાતા હૈ; અર રહને નહીં દેતા, તેસેં જુવાવસ્થા આવતી હૈ તબ, વૈરાગ, સંતોષાદિક ગુનકા અભાવ કરતી હૈ. અર દુઃખરૂપી કમલકા જુવાવસ્થારૂપી સૂર્ય હૈ. જુવાવસ્થાકે ઉદયતેં સબ દુઃખ પ્રફુલિત હોય આતે હૈં. તાતેં સબ દુઃખકા મૂલ જુવાવસ્થા હૈ. જૈસેં સૂર્યકે ઉદયતેં સૂર્યમુખી કમલ ખીલ આતે હૈં, તેસેં ચિત્તરૂપી કમલ, સંસારરૂપી પંખુરી, અર શાંતતારૂપી સુગંધકર ખીલી આતા હૈ. અર તૃષ્ણારૂપી ભૌરા

તિસપર આપ બેઠા હૈ, અરૂ વિષયકી સુગંધ લેતા હૈ. હે મુનીશ્વર ! ગંગાગરૂપી ગર્જી હૈ, તિસમેં જુવાવસ્થારૂપી તાગાગન પ્રકાશતે હૈ; કારન યહ જો શરીર જુવાવસ્થા કરકે સુશોભિત હોતા હૈ. અરૂ જુવાવસ્થા શરીરકો જ જૈસી ભાંત કરકે હો આતી હૈ. જૈસેં પાનકે છોટે વૃક્ષ હરા તબલગ રહે, જબલગ ઉસકોં ફૂલ નહી આયા; જબ ફૂલ આતા હૈ, તબ શુભનેકો લગતા હૈ; અરૂ અંત કે ફલ પરિપક્વ હોતે હૈં, તબ આનકે છોટે વૃક્ષ જરેગ ભાવકોં પાવતે હૈ. ઉસકી હરિયારલ નહી રહ સકતી. તૈસેં જબલગી જુવાની નહી આઈ, તબલગી શરીર સુંદર કોમલ રહતા હૈ; જબ જુવા આઈ તબ શરીર દૃઢ હો જાતા હૈ, ફેર પરિપક્વ હોકર છીન હો જાતા હૈ. અરૂ વૃદ્ધ હોતા હૈ; તાતેં હે મુનીશ્વર । ઐસી દુખકી મૂલરૂપ જુવા અવસ્થા હૈ તિસકી મુઝકોં ઇચ્છા નહી, જૈસે સમુદ્ર બડે જલકર પૂરન હૈ; તરંગકોં પસારતા હૈ, અરૂ ઉછલતા હૈ તોઉભી મર્યાદાકા ત્યાગ નહી કરતા, ઇશ્વરકી આગ્યા મર્યાદામેં રહેનેકા હૈ, અરૂ જુવાવસ્થા તો ઐસી હૈ, જો શાસ્ત્રકી મરજાદા, અરૂ લોકકી મર્યાદા મેટકે ચલતી હૈ. અરૂ તિનકો અપના બિચાર નહી રહેતા. જૈસેં અંધકારમેં પદારથકા ગ્યાન નહી હોતા, તૈસેં જુવાવસ્થામેં શુભ અશુભકા ત્યાગ નહી હોતા. જીસકોં બિચાર નહી રહા તિસકોં શાંતિ કહાંતે હોવે, સદા બ્યાકી તાપમેં જરતા રહતા હૈ જૈસેં જલબિના મચ્છકો શાંતિ નહી હોતી, તૈસેં બિચાર બિના પુરૂષ સંતા જલતા રહેતા હૈ. જબ જુવાવસ્થારૂપ રાત આતી હૈ, તબ કામ પિશાચ આયકે ગરજતા હૈ, તિસકર

ઇસકોં યહી સંકલ્પ ઊઠતે હૈં, જો કોઊ કામી પુરૂષ આવે, તિસકે સાથ મેં યહી ચર્ચા કરોં. હે મિત્ર! વહ કૈસી સુંદર હૈ? અરૂ કૈસે ઉસકે કટાચ્છ હૈં? સો કિસ પ્રકાર મોકોં પ્રાપ્ત હોય. હે મુનીશ્વર! ઇહ ઇચ્છા સાથ વહ સદા જરતાઇ રહતી હૈ: જૈસેં મરૂ થલકી નદીકોં દેખ મૃગ દૌરતા હૈ; અરૂ જલકી અપ્રાપ્તિ કર જલતા હૈ; તૈસેં કામી પુરૂષ વિષયકી વાસના કરકેં જલતા હૈ, અરૂ શાંતિ નહી પાવતા હૈ. હે મુનીશ્વર! મનુષ્ય જન્મ ઉત્તમ હૈ; પરંતુ જિનકે અભાગ્ય હૈ, તિનકોં વિષયતેં આત્મપદકી પ્રાપ્તિ નહી હોતી. જૈસેં ચતામનિ કોઈકોં પ્રાપ્ત હોવે, સો તિસકા નિરાદર કરે ઔર ઉસકોં જાને નહી, ઔર ડારી દેવે, તૈસેં જો પુરૂષ મનુષ્ય શરીર પાયકરે આત્મપદ નહી પાવા, સો બડે અભાગી હૈ; અરૂ મૂરખ્ખતા કરકેં અપને જીવનેકોં બ્યર્થ ખોય ડારતા હૈ. અરૂ જુવાન અવસ્થામેં પરમ દુઃખકા ક્ષેત્ર અપને નિમિત્ત બોતા હૈ; અરૂ એતે વિકાર જુવાવસ્થામેં હૈ, સો સબ આયકે ઇનકોં પ્રાપ્ત હોતે હૈં. માન, મોહ, મદ ઇત્યાદિ વિકાર કરકેં પુરૂષાર્થકા નાશ કરતા હૈ. હે મુનીશ્વર! ઐસેં જુવાવસ્થા બડે વિકારોંકો પ્રાપ્ત કરતી હૈ. જૈસેં નદી આ-પસોં અનેક તરંગ પસારતી હૈ, તૈસેં જુવાવસ્થા ચિત્તકે અનેક કામોંકોં ઉઠાવતી હૈ. જૈસેં પંખી પંખ કર બહુત ઉડતા હૈ; જૈસેં સિંહ જંગલકે બલમેં પશુઓંકોં મારનેકોં દૌર-તા હૈ, તૈસેં ચિત્ત જુવાવસ્થા કર વિક્ષેપકી ઓર ધાવતા હૈ. હે મુનીશ્વર! સમુદ્રકા તરના કઠિન હૈ, કાહે તેં જો તામેં જલ અથાગ હૈ, અરૂ બિસ્તારભી બડા હૈ; અરૂ તિ-સમેં મચ્છ, કચ્છ, મગર બડે દેહધારી રહતે હૈં; ઐસા

દુસ્તર સમુદ્રકા તરના સો મેં સુગમ માનતા હોં, પરંતુ જુવાવસ્થાકા તરના મહા કઠિન હે કારન યહ જો જુવાવસ્થામેં નિર્દોષ રેહના કઠિન હે, એસી સંકટવાલી જો જુવાવસ્થા હે તિસમેં ચળાયમાન નહી હોતે સો પુરુષ ધન્ય હે। અરૂ બંદના કરને જોગ હે હે મુનીશ્વર! યહ જુવાવસ્થા મલીન કર ડાલતી હે જેસેં જનકી બાવરી હે, તિસકે નિકટ ગજ ઠાઢે રહે હોય, સો પવન ચલનેસેં શાખ આય બાવરીમેં ગિરે, તેસેં પવનરૂપી જુવાવસ્થા તેસ રૂપી ધૂર ડાલનેકો ચિત્તરૂપી બાવરીમેં ડારકે મલીન કર દેતી હે એસે ઓગુન કરકે પૂરન જો જુવાવસ્થા તિસકી ઇચ્છા મુઝકો નહી હે જુવાવસ્થા! તેરેપર યહી કૃપા કરની, જો તેરા દર્શન નહી હોવે, તેરા આવના મેં દુઃખકા કારન માનતા હોં જેસે પુત્રકે મરનકા મા પિતા શોક નહી રાખતા, અરૂ સુખકા નિમિત્ત નહી દેખતા તેસા તેરા આવનામેં સુખકા નિમિત્ત નહી દેખતા તાતેં મુઝપર દયા કરની જો અપના દર્શન ન હોવે। હે મુનીશ્વર! જુવાવસ્થાકા તરના મહા કઠિન હે જો કોઉ જોબનવાન હોવે સો નમ્રતા સંયુક્ત હેવે, ઓર શાસ્ત્રકે ગુન, વૈરાગ વિચાર સંતોષ, શાંતિ, ઇનકરે સંપન્ન હોવે સો દુર્લભ હે જેસેં આકાશમેં બન હોના આશ્ચર્ય હે તેસેં જુવાવસ્થામેં વૈરાગ, બિચાર, શાંતિ, સંતોષ પાવના એ બડા આશ્ચર્ય હે તાતેં મુઝકો સોઈ ઉપાય કહો, જીસકર જુવાવસ્થાકે દુઃખસી મુક્તિ હોય જાય, અરૂ આત્મપદકી પ્રાપ્તિ હોય

ઇતીશ્રી યોગવાશિષ્ટે વૈરાગ પ્રકરણ જુવા ગારૂદી વર્ણન નામ પંચદશ સર્ગ ૧૫

હે મુનીશ્વર! જિસ કામ વિલાસકે નિમિત્ત સ્રીકી વાંછા કરતા હે, સો સ્રી, અસ્થિ, માંસ, રૂધિર, મૂત્ર, વિષ્ટાકરી પૂરન હે; ઈસીકી પૂતરી બની હુઈ હે; જેસેં યંત્રીકી બની પુતરી હોતી હે, સો તાગેસેંકર અનેક ચેષ્ટા કરતી હે; તેસેં યહ અસ્થિ, માંસાદિકકી પૂતરીમેં કછુ ઓર નહીં હે. જો બિચાર કર દેખો તો સો ઉન્મની દિખાતી હે. જેસેં પર્વતકે શિખર દૂરતેં સુંદર, અરૂ નિકટતેં અસાર હે; બડે પથ્થરઈ દિખતે હે; તેમેં સ્રી-વસ્ત્ર અરૂ ભૂખનસેં કરી સુંદર ભાસતી હે; અરૂ જો અંગકોં ભિન્નભિન્ન બિચાર કર દેખો તો સાર કછુ નહી હે. જેમેં નાગનીકે અગ બહુત કોમલ હોતે હે; પરંતુ ઉસકા પરસ કરો તો કાટકે માર ડારતી હે; તેસેં જો કોઈ સ્રીકો સ્પર્શ કરતે હે તિનકો નાશ કર ડારતી હે; જેસેં બિષકી બેલી દેખને માત્ર સુંદર લગતી હે, પરંતુ સ્પર્શ કિયેતેં માર ડારતી હે; જેસેં હસ્તિકોં જંજીર કર બાંધા તબ જિસ ઠારપેં રહતા હે, તહાંઈ સ્થિર રહતા હે; તેસેં અજ્ઞાનીકા જો ચિત્તરૂપી હસ્તિ હે, સો કામરૂપી જંજીરકર બંધા હુઆ સ્રીરૂપી એક સ્થાનમેં સ્થિર રહતા હે; ઊહાંતેં કહું જાય નહીં સકતા. ઓર જબ હસ્તિકોં મહાવત અંકુશકા પ્રહાર કરતા હે, તબ બંધનકો તોરકે નિકસ જાતા હે. તેમેં વહ ચિત્તરૂપી મૂર્ખ હસ્તિ હે, સો મહાવતરૂપી ગુરૂકા ઉપદેશરૂપી અંકુશકા વારંવાર પ્રહાર કરતા હે, તબ સોબી નિર્બંધન હોય જાતા હે. હે મુનીશ્વર! કામી પુરૂષ જો સ્રીકી વાંછા કરતા હે, સો અપને નાશકે નિમિત્ત કરતા હે; જેસેં કદલીબનકા હસ્તિ, કાગદકી હસ્તની દેખકર છલ પાયકેં બંધનમેં આતા હે, તાતેં

પરમદુઃખ પાતા હૈ; તૈસેં પરમદુઃખકા મૂલ સ્ત્રીકા સંગ હૈ;–
હે મુનીશ્વર! જૈસેં બનકે દાહકી અગ્નિ સબનકોં જલાવતી હૈ,
તૈસેં સ્ત્રીરૂપી અગ્નિ તિસતેં અધિક હૈ; કાહેતેં જો ઉસ અગ્નિકે
પરસ કિયેતેં તાપ હોતે હૈ; ઔર સ્ત્રીરૂપી અગ્નિ તો સ્મરન
માત્રતેં જલાતી હૈ. ઔર જો સુખ રમનીય દિખાતા હૈ,
સો આપાત રમનીય હૈ; જબ સ્ત્રીકા સુખકા વિજોગ હોતા
હૈ, તબ મુરદેકી નાંઈ હો જાતા હૈ. તિસ કાલમેંભી
(સ્ત્રી સંજોગ કાલ) શબ (મુડદા) જૈસા હો જાતા હૈ.
હે મુનીશ્વર! યહ તો અસ્થિ, માંસ, રુધિરકા પિંજરા હૈ,
સો અગ્નિમેં ભસ્મ હો જાયગા; અથવા પશુપંખીકો આ-
નેકા આહાર હોયગા. ઇનકોં દેખકર પુરુષ પ્રસંન હોતા
હૈ, અર પ્રાન આહારામેં લીન હો જાતે હૈ; તાતેં ઈસ
સ્ત્રીકી ઇચ્છા કરની સો મૂર્ખતા હૈ. જૈસેં અગ્નિકી જ્વા-
લાકે ઉપર સ્યામતા હૈ; તૈસેં સ્ત્રીકે શીશ ઉપર સ્યામ કે-
શ હૈ. જૈસેં અગ્નિકે સ્પર્શ કિયેતેં જલતા હૈ, તૈસેં
સ્ત્રીકે સ્પર્શ કિયેતેં પુરુષ જલતા હૈ. તાતેં જલાના દોનોંમેં
તુલ્ય હૈ. હે મુનીશ્વર! ઇસિકોં નાશ કરનહારી સ્ત્રીરૂપી
અગ્નિ હૈ; જો સ્ત્રીકી ઇચ્છા કરતે હૈ, સો મહામૂર્ખ અ
જ્ઞાની હૈ; સો અપને નાશકે નિમિત્તહિ ઇચ્છા કરતે હૈ.
જૈસેં પતંગ અપને નાશકે નિમિત્ત દીપકકી ઇચ્છા કરતે
હૈ; તૈસેં કામી પુરુષ અપને નાશકે નિમિત્ત સ્ત્રીકી ઇચ્છા
કરતા હૈ. હે મુનીશ્વર! સ્ત્રીરૂપી બિષકી બેલી હૈ; અર
હસ્ત પાવકે અગ્ર તિસકે પત્ર હૈ; અર ભુજા ડારી
હૈ; ઔર અસ્થિરૂપ ગુચ્છે હૈ; નેત્રાદિક ઇંદ્રિય તિસકે
ફૂલ હૈ; અર કામી પુરુષરૂપી ભૌંરે આય બૈઠતે હૈં,

અરૂ કામરૂપી ધીવરનેં સ્ત્રીરૂપી જાલ પસારી હે; તિસપર કામી પુરૂષરૂપી પક્ષી, આય ફસતે હે. કામરૂપી ધીવર તિનકોં ફસાયકર પરમ કષ્ટ પ્રાપ્ત કરતા હે. એસે દુઃખકે દેનહારી સ્ત્રીકી જો વાંછા કરતે હે, સો મહા મૂર્ખ હે. હે મુનીશ્વર! સ્ત્રીરૂપી સરપની હે; જબ તિસકા ફુત્કારા નિકસતા હે, તબ તિસકે નિકટ કમલ ફુલ સબ જલ જાતે હે; એસી સ્ત્રીરૂપી સરપની હે. તિસકિ ઇચ્છારૂપ જો ફુત્કારા નિકસતિ હે, તબ વૈરાગરૂપી કમલ જર જાતે હે; અરૂ જબ સરપની દસતી હે તબ વિષ ચઢતા હે, ઓર સ્ત્રીરૂપી સરપનીકી ચિંતાની કરી તબ અંતરમેં આવૈ બિષ ચઢ જાતા હે. હે મુનીશ્વર! જેસેં બ્યાધ છલકર મચ્છીકોં ફસાવતા હે; તેસેં કામી પુરૂષ મચ્છીવત સુંદર સ્ત્રીરૂપી જાલ દેખકે ફસાતા હે; ઓર સ્નેહરૂપી તાગેસોં કામી પુરૂષ બંધન પાય ખેંચ્યાયા ચલા જાતા હે; ફિર તૃષ્ણારૂપી છુરીસોં કામ માર ડારતા હે. હે મુનીશ્વર! એસે દુઃખકે દેનહારી સ્ત્રીકી મુઝકોં ઇચ્છા નહી; અરૂ કામરૂપી પારાધિ હે, તિસતેં રાગરૂપી ઇંદ્રિયસોં જાલ બિછાય કામી પુરૂષરૂપી મૃગકોં આશક્તિ કર ડારતા હે. અરૂ સ્ત્રીકા સ્નેહરૂપી ડોરી હે; તિસકર કામી પુરૂષરૂપ પેલસોં બાંધ્યા હે. અરૂ સ્ત્રીકા મુખરૂપી જો ચંદ્રમા હે, તિસકોં દેખકર કામી પુરૂષરૂપી કમલની ખીલી આતી હે; જેસેં ચંદ્રમુખી કમલ ચંદ્રમાકોં દેખકર પ્રસંન હોતે હે; ઓર સૂર્યમુખી નહી હોતેં, તેસેં યહ કામી પુરૂષ ભોગ હુકર પ્રસંન હોતે હે; અરૂ ગ્યાનવાન પ્રસંન નહી હોતે હે. જેસે નકુળ સર્પકોં બિલમેંતેં નિકાસકે મારતા હે; તેસેં કામી પુરૂષકોં સ્ત્રી, આત્માનંદમેંતે નિકાસકે માર ડારતી હે. જબ સ્ત્રીકે

નિકટ જાતા હૈ, તબ ઉસકોં ભસ્મ કર ડારતી હૈ. જેસેં સૂખે તૃન અરુ ધૃતકો અગ્નિ ભસ્મ કર ડારતી હૈ, તેસેં કામી પુરૂષકો સ્ત્રીરૂપી નાગની ભસ્મ કર ડારતી હૈ. હે મુનીશ્વર! સ્ત્રીરૂપી જો રાત્રિ હૈ, તિસકા કેશરૂપી અંધકાર હૈ. તિસમેં કામક્રોધાદિક ઉલુક અરુ પિશાચ હૈ. હે મુનીશ્વર! જો સ્ત્રીરૂપી ખડગકે પ્રહારતેં જુવારૂપી સંગ્રામમેંતેં બચ્યા હૈ સો પુરૂષ ધન્ય હૈ! તિસકો મેરા નમસ્કાર હૈ. સ્ત્રીકા આલિંગન પરમ દુઃખકા કારન હૈ, તાતેં મુઝકો ઈસકી ઇચ્છા નહી. હે મુનીશ્વર! જો રોગ હોતા હૈ, તિસકે અનુસાર ઔષધ કરતા હૈ, તબ રોગ નિવૃત્ત હોતા હૈ, અરુ કોઈ કુપથ્ય લિયે, તબ વાકા પ્રબલ હોતા હૈ, રોગ બઢ જાતા હૈ; તાતેં મેરે રોગકે અનુસાર ઔષધ કરો; સો મેરા રોગ સુનિયેં. જરા અરુ મૃત્યુ મુઝકો બડા રોગ હૈ. તિસકા નાશકા ઔષધ મુઝકો દીજિયે. ઔર સ્ત્રીઆદિક જો ભોગ હૈ, સો સબ ઇસ રોગકે વૃદ્ધિ કરતા હૈ. જેસેં અગ્નિમેં ઘૃત ડારિયેં, તબ બઢ જાતી હૈ, તેસેં ભોગસોં જરા મૃત્યુ આદિરોગ સો બઢતા હૈ; તાતેં ઈસ રોગકી નિવૃત્તિકા ઔષધ કરો, નહી તો સબકા ત્યાગ કર બનમેં જાય રહુંગા. હે મુનીશ્વર! જિસકો સ્ત્રી હૈ તિસકોં ભોગકી ઇચ્છાભી હોતી હૈ, ઔર જીસકોં સ્ત્રી નહી તિસકોં સ્ત્રીકી ઇચ્છાભી નહી. જિસને સ્ત્રીકા ત્યાગ કિયા હૈ, તિસને સંસારકાભી ત્યાગ કિયા હૈ. સોઈ સુખી હૈ. સંસારકા બીજભી હૈ, તાતેં મુઝકો સ્ત્રીકી ઇચ્છા નહીં મુઝકો સોઈ ઔષધ દીજેં, જિસતેં જરા મૃત્યુ આદિ રોગકી નિવૃત્તિ હોઈ.

ઇતિશ્રી યોગવાશિષ્ઠે વૈરાગ પ્રકરણે સ્ત્રીદુરાશા વર્ણન નામ ષોડશઃ સર્ગઃ ૧૬

શ્રીરામોવાચ. હે મુનીશ્વર! બાળક અવસ્થાતો મહા જડ હે, અરૂ અશક્ત હે; ઓર જબ જુવાવસ્થા આતી હે, તબ બાળાવસ્થાકો ગ્રહન કર લેતી હે. તિસકે અનંતર વૃદ્ધાવસ્થા આતી હે, તબ શરીર જર્જરીભૂત હો જાતા હે. અરૂ બુદ્ધી છીન હો જાતી હે; બહુરી મૃત્યુકો પાવતા હે. હે મુનીશ્વર! ઈમ પ્રકાર અગ્યાનીકા જીવના વ્યર્થ હે, કછુ અર્થકી સિદ્ધિ નાંહી હે. જેસેં નદીકે તટપર વૃક્ષ હોતે હે, સો જલકે પ્રવાહ કર જર્જરીભૂત હો જાતે હે; તેસેં વૃદ્ધાવસ્થામેં શરીર જર્જરીભૂત હો જાતા હે. જેસેં પવનસોં પત્ર ઉડ જાતા હે, તેસેં વૃદ્ધાવસ્થામેં શરીર નાશ પાતા હે, જેતે કછુ રોગ હે સો સબ વૃદ્ધાવસ્થામેં આય પ્રાપ્ત હોતે, હે; અરૂ શરીર કૃશ હોય જાતા હે; અરૂ સ્ત્રી પુત્રાદિક સબ વૃદ્ધકા ત્યાગ કર દેતે હે; જેસેં પકે ફલકોં વૃક્ષ ત્યાગ દેતા હે, તેસેં વૃદ્ધકો કુટુંબ ત્યાગ દેતા હે, અરૂ દેખ હસતે હે; જેસેં બાવરેકો દેખકેં હસકેં બોલતે હેં ત્યોં ઈનકી બુદ્ધિ મબ જાત રહી. જેસેં કમલ ફૂલનકે ઉપર ગડા પડતે હે, અરૂ કમલ જર્જરીભૂત હો જાતા હે, તેસેં જરા અવસ્થામેં પુરૂષ જર્જરી ભાવકોં પ્રાપ્ત હોતા હે, અરૂ શરીર કૂબરા હો જાતા હે; કેશ શ્વેત હો જાતે હે; શક્તિ છીન હો જાતી હે. જેસેં ચિરકાલકા બડા વૃક્ષ હોતા હે, તિસમેં ઘુના હોતા હે, તેસેં શક્તિ કછુ રહત નાંહી. હે મુનીશ્વર! ઓરહુ સબ કૃતિ છીન હો જાતી હે; પરંતુ એક આશક્તિ માત્ર રહતી હે. જેસેં બડે વૃક્ષપેં ઉલૂક આય રહતે હે; તેસેં ઈસમેં તૃષ્ણાશક્તિ આય રહતી હે; ઓર શક્તિ સબ છીન હો જાતી હે. હે મુનીશ્વર! જરા અવસ્થા દુઃખકા ઘર હે;

જરાં અવસ્થા આતી હૈ, તબ મબ દુઃખ ઈકઠ્ઠે હોતે
તિનકર મહા દીન હો જાતે હૈ; અરુ જુવાવસ્થાકા જો
કા બધ રહતા હૈ, સો જરામેં છીન હો જાતા હૈ, અરુ
વર્ડી આશક્તિ ઘટ જાતી હૈ, તિનતેં ચપલતાકા અ-
ર હો જાતા હૈ. જૈસે પિતાકે નિર્ધન હુવે પુત્ર દીન હો
તા હૈ, તૈસેં શરીર નિર્બલ હુવે ઇંદ્રિયાંહુ નિર્બલ હો જાતી
ઔર એક તૃષ્ણા ઉન્મત્ત હોત બઢ જાતી હૈ. હે મુની-
! જબ જરારૂપી રાત્રિ આતી હૈ, તબ ખાસી રૂપી ગિ-
આય શબ્દ કરતી હૈ, અરુ આધિ વ્યાધિરૂપી ઉલૂક
ાય નિવાસ કરતે હૈ. હે મુનીશ્વર! એસી જો નીચ વૃદ્ધા
થા હૈ, તિસકી મુઝકોં ઇચ્છા નહીં. યહ દેહ જરા આયેતેં
ડી હોય જાતી હૈ; જૈસેં પકે ફલસોં ટાર જૂઝ ઝૂક જાતા
તૈસેં જરાકે આવતેં દેહ કૂબડી હો જાતી હૈ. જો જુ-
વસ્થામેં સ્ત્રી પુત્રાદિક ચાહતે થે, અરુ ટહલ કરતે થે, સો
મંદિરકોં ત્યાગ દેતે હૈ. જૈસેં વૃદ્ધ બેલકોં બૂખવાર ત્યાગ
ા હૈ; તૈસેં ઇનકોં બંધુ ત્યાગ દેતે હૈ, ઔર દેખકે હસતે
અરુ અપમાન કરતે હૈ. તિનકો લાજ નાંઈ આવતી
હે મુનીશ્વર! એસી જો નીચ અવસ્થા હૈ, તિનકી
મકો ઇચ્છા નાંહીં. અબ જો કછુ કારણ મુઝકો કહો
ા મૈં કરોં. ઇસ શરીરકી તીનોં અવસ્થામેં કોઈ સુખદાઈ
હીં હૈ. ક્યોં જો બાલાવસ્થા મહા મૂઢ હૈ; અરુ જુવા
સ્થા મહા વિકારવાન હૈ; અરુ જરા અવસ્થા મહા દુઃખકા
ત્ર હૈ. બાલાવસ્થાકો જુવા અવસ્થા ગ્રહન કર લેતી હૈ
અરુ જુવા અવસ્થાકોં જરા અવસ્થા ગ્રહન કર લેતી હૈ,
અરુ જરા અવસ્થાકો મૃત્યુ ગ્રહન કર લેતા હૈ. યહ અવસ્થા

સબ અલ્પ કાલકી હે; ઈનકે આશ્રય કરકે ચેરેકોં કહા સુખ હોના હે; તાતે મુઝકોં સોઈ ઉપાય કહો, જિસ કર ઈસ દુઃખતેં મુક્ત હો જાઉં. હે મુનીશ્વર! જબ જરા અવસ્થા આતી હે, તબ મરનાભી નિકટ આતા હે. જેસેં સંધ્યાકે આયે રાત્ર તત્કાલ આય જાતી હે, ઓર જો સંધ્યાકે આયે દિનકી ઇચ્છા કરતે હેં, સો મહા મૂરખ હે. તેસેં જરાકે આયે જીવનેકી આશા રખની સો મહા મૂરખતા હે. હે મુનીશ્વર! જેસેં બિલ્લી ચિંતાની કરતી હે, જો મુષા આવે તો પકર લેઉં; તેસેં મૃત્યુ ચિંતવત હે, જો જરા અવસ્થા આવે તો મેં ઈસકા ગૃહન કર લેઉં; અરૂ જરા અવસ્થા માનો કાલકી સખી હે. રોગરૂપી મશાલેકર શરીરરૂપી માંસકોં શુભાતી હે. તબ કાલ જો ઈસકા સ્વામી હે, સો આયકર ભોજન કર લેતા હે; અરૂ શરીરરૂપી ઘર હે તિસકા સ્વામી કાલ હે; જબ કાલ ઘરમેં આવે, તબ તિસકે આગેં તીન પટરાની આતી હે; પહિલી અશક્તતા, દુસરી અંગમેં પીડા, તિસરી ખાસી. સો શીઘ્ર સ્વાસકો ચલાવતી હે; અરૂ શ્વેત કેશ હોતે હેં, સો ચમરકી નાંઈ ઝુલતે હે. એસી જો કાલકી સહેલી હે સો પ્રથમહી આય પ્રવેશ કરતી હે; અરૂ જરારૂપી કલગી શરીરકો બનાવતી હે, તબ જો વાકા સ્વામી કાલ હે, સો આય પ્રવેશ કરતા હે. હે મુનીશ્વર! જો પરમ નીચ અવસ્થા હે, સો જરાઈ હે, સો જબ આવી હે તબ શરીર જર્જરીભૂત કર દેતી હે. કંપનેકો લગતી હે, અરૂ શરીરકોં નિર્બલ કર દેતી હે; અરૂ કૂર કર દેતી હે. જેસેં કમલપર બરફકી બરખા હોવે, અરૂ જર્જરભૂત હોય જાય, તેસેં શરીરકોં જર્જર

ભૂત કુર ડારતી હે. જેસેં બનમેં બાઘન આયકે શબ્દ ક-
રતે હેં, અરુ મૃગકા નાશ કરતે હે, તેસેં આસારૂપી બાઘન
આય મૃગરૂપી બનકા નાશ કરતે હે. હે મુનીશ્વર! જબ
જરા આવત હે, તબ મૃત્યુ પ્રસન હોતા હે. જેસેં ચંદ્રમાકે
ઉદયનેં કમલની ખિન આતી હે, તેસેં મૃત્યુ પ્રસંન હોતા
હે. અરુ વહ જરા અવસ્થા બડી દુષ્ટ હે. બડે બડે
જોધે હુએ હે તિનકોભી દીન કર દિયે હે. જોપી બડે
ગુરમેંનેં સંગ્રામમેં શત્રુકા જીતે હેં, સોઉભીહુ જરાનેં જીત
લીયે હે; અરુ બડે પંડિતકે ચુગન કર ડારે હે તાકાહુ જરા
પિશાચનીનેં મહા દીન કર દિયે હે. વહ જરારૂપી જો ગ
ક્ષમી હે, તિસનેં સબકા દીન કર દિયે હે, સો સબકા જી
તનેવારી હે. હે મુનીશ્વર! વહ જરા શરીરકો અગ્નિકી
નાઇ લગતી હે. જેસેં અગ્નિ બૃક્ષકો લગતા હે, અરુ
ધૂમ નિકસતા હે, તેસેં શરીરરૂપી બૃક્ષમેં જરારૂપી અગ્નિ
લગકેં તૃષ્ણારૂપી ધુંએ નિકસતે હે. જેસેં ડિબ્બેમેં બડે રત્ન
રહતે હે, તેસેં જરારૂપી ડિબ્બેમેં દુઃખરૂપી અનેક રત્ન રહે
હેં. અરુ જરારૂપી બસંતઋતુ હે. તિસ કરકેં શરીરરૂપી
બૃક્ષ દુઃખરૂપી રસ કરકેં પૂરન હોતા હે. જેસેં હસ્તિ
સાકરમેં બંધા હુઆ દીન હો જાતા હે, તેસેં જરારૂપી
સાકર કરકે બંધ્યા પુરુષ દીન હો જાતા હે અરુ અંગ સબ
શિથિલ હો જાતા હે, બલ છીન હો જાતા હે, અરુ ઇંદ્રિ-
યાંભી નિર્બલ હો જાતી હે, અરુ શરીર જર્જરી ભાવકે
પ્રાપ્ત હોતા હે, પરંતુ તૃષ્ણા નહી ઘટતી હે, નિત બઢતી
ચલી જાતી હે. જેસેં રાત્ર આતી હે તબ સૂર્યંમુખી કમલ
સબ મૂંદ જાતે હે; તબ પિશાચની આય બિચરને

લગતી હે, અરૂ પ્રસંન હોતી હે; તેસેં જરારૂપી રાત્રિકે આયેતેં સબ શક્તિરૂપ કમલ મૂંદ જાતે હે, અરૂ તૃષ્ણારૂપી પિશાચની પ્રસંન હોતી હે. હે મુનીશ્વર! જેસેં ગંગાકે તટ-પર બૃક્ષ રહેતે હેં, સો ગંગાજલકે બેગસોં જર્જરી ભૂત હો જાતે હેં. તેસેં જો આયુરૂપી પ્રવાહ ચલતા હે, તિસકે બેગકર શરીર જર્જરીભૂત હો જાતા હે. જેસેં માંસકે ટુકડેકો દેખ આકાશતેં ઉડતી ચીલ નીચેં આય લે જાતી હે; તેમેં જરા અવસ્થામેં શરીરરૂપી માંસકો કાલ લે જાતા હે. હે મુનીશ્વર! યહ તો કાલકા ચારા બન્યા હુઆ હે. જેસેં સુંદર બૃક્ષકો હસ્તિ ખાય જાતા હે, તેમેં જરા અ-વસ્થાવાલા શરીરકો કાલ દેખકે ભોજન કર જાતા હે.

ઇતિશ્રી યોગવાશિષ્ટે વૈરાગ્ય પ્રકરણે જરા અવસ્થા નિરૂપણં નામ સપ્તદશઃ સર્ગઃ ૧૭

રામોવાચ. હે મુનીશ્વર! સંસારરૂપી ગર્ત્ત હે, તિસમેં અજ્ઞાની ગિર્યા હે, સો સંસારરૂપી ગર્ત્ત અલ્પ હે, અરૂ અજ્ઞાની તો બડા હો ગયા હે. સંકલ્પ વિકલ્પકી અધિકતાતેં બડે હે. અરૂ જો જ્ઞાનવાંન પુરૂષ હે સો સંસારકો મિથ્યા જાનતા હે, ફિર સંસારરૂપી જલમેં ફસતા નાંહી. અરૂ જો અજ્ઞાની પુરૂષ હે સો સંસારકોં સત્ય જાનકર સંસારકી આસ્થારૂપી જાલમેં ફસતા હે. અરૂ સંસારકે ભોગકી વાંછા કરતે હે સો એસે હે,—જેસેં દર્પનમેં પ્રતિબિંબ દેખકર બાલક પકરનેકી ઇચ્છા કરતા હે; તેસેં અજ્ઞાની સંસારકોં સત્ય જાનકર જગતકે પદારથકી વાંછા કરતા હે; યહ મેરેકોં હોવે; યહ મેરેકોં નાંહી હોવે; અરૂ યહ જો સુખ હે સો નાશાત્મક હે,

અભિપ્રાય યહ જો આવતેં હૈ અર જાતે હૈ; સો સ્થિર નહી રહતે હૈ; ઇનકા કાલ ગ્રહન કરતા હૈ. જેસેં પક્ષી અનારકોં ચુહા ખાય જાતા હૈ, તૈસે સબ પદારથકોં કાલ ખાતા હૈ. હે મુનીશ્વર! જેતે કછુ પદારથ હૈ, સો કાલ ગ્રસિત હૈ; બડેબડે બલી સુમેરુ જેસે ગંભીર બલવારે પુરુષકે ગ્રાસ કાલને કિયે હૈ. જેસેં સર્પકોં નકુલ ભચ્છન કર જાતા હૈ, તેસેં બડે બલિકા ગ્રાસ કાલ કર જાતા હૈ. અર જગતરૂપી એક ગુલરકા ફુલ હૈ, તિસમેં જો મચ્છર હૈ સો બ્રહ્માદિક હૈ, સો ફલકા જો બૃક્ષ હૈ, તિનકા જો બન હૈ, સો બ્રહ્મરૂપ હૈ, તિસ બ્રહ્મરૂપ બનમેં જેતે કછુ બન હૈ, સો સબ ઇસકા આહાર હૈ, સબકા ભચ્છન કાલ કર જાતા હૈ. હે મુનીશ્વર! યહ કાલ બડા બલિષ્ટ હૈ, જો કછુ દેખનેમેં આતા હૈ, સો સબ ઇસ ગ્રાસ કર લિયા હૈ; તબ અવરકી કા કહની હૈ. ઓર હમારે જો બડે બ્રહ્માદિક, તિનકાભી કાલ ગ્રાસ કર જાતા હૈ. જેસેં મૃગકા ગ્રાસ સિંહ કર લેતા હૈ, ઓર કાલ કિસી કુછ જાન્યા નહી જાતા છિન, ઘડિ, પ્રહર, દિન, માસ, ઓર બર્ષાદિક કર જાનિયેં સો કાલ હૈ, ઓર કાલ કી મૂર્તી પ્રગટ નાહીં હૈ, ઐસા અપ્રગટરૂપ હૈ. અર કીસીકી સ્થિતિ હોને નહી દેતા. અર એક એસી કાલને પસારી હૈ, તિનકી ત્વચા રાત્રિ હૈ; અર ફૂલ તિસકા દિન હૈ; ઓર જીવરૂપી ભોંરે તિસપર આય બેઠતેં હૈ. હે મુનીશ્વર! જગતરૂપી ગુલરકા ફૂલ હૈ, તિસમેં જીવરૂપી મચ્છર બહોત રહેતે હૈ, તિસ ફૂલકા ભચ્છન કાલ કર જાતા હૈ. જેસેં અનારકા ભચ્છન તોતા કરતા હૈ, તેમેં કાલ ભચ્છન કરતા હૈ. અર જગતરૂપી બૃક્ષ હૈ, અર જીવરૂપી તિસકે પત્ર હૈ,

તિસકા કાલરૂપી હસ્તિ ભસ્મન કર જાતા હૈ. અર શુભ અશુભરૂપી બૈરાનકોં કાલરૂપી સિંહ છેદછેદકે ખાતા હૈ. હે મુનીશ્વર! યહ કાલ મહા ક્રૂર હૈ. સો કિસી પરી દયા નહી કરતા; સબકા ભોજન કર જાતા હૈ. જૈસેં મૃગ સબ ફૂલનકોં ખાય જાતા હૈ, તિસાનેં કોઉ રહતા નાંહી હૈ, પરંતુ એક કમલ ઉસનેં બચે હૈ, સો કમલ કૈસા હૈ:— શાંતિ અર મૈત્રી તિસકે અંકુર હૈ, અર ચેતનતા માત્ર પ્રકાશ હૈ, ઈસ કારનતેં વહ બચ્યા હૈ; સો કાલરૂપી મૃગ ઈસકોં પોંહોંચ નહી શકતા. ઈસમેં પ્રાપ્ત હુવા કાલભી લીન હો જાતા હૈ; ઔર જેતા કછુ પ્રપંચ હૈ, સો સબ કાલકે મુખમેં હૈ. બ્રહ્મા, વિષ્ણુ રૂદ્ર, કુબેર, આદીકર સબ મૂર્તિ કાલકી ધરી હુઈ હૈ, ફિર તિનકોંભી અંતર્ધાન કર દેતા હૈ. હે મુનીશ્વર! ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ, અર પ્રલય, સબ કાલતેં હોતે હૈ. અનેક બેર મહા કલપકાકુ ગ્રહન કરેં લેતા હૈ; અર અનેક બેર કરેગા. અર કાલકોં ભોજન કિયેતેં તૃપ્તિ કદાચિત્ નહી હોતી; અર કદાચિત્ હોનહારી હુ નાંહી. જેસેં અગ્નિ ઘૃતકી આહુતીસો તૃપ્ત નહી હોતા, તેસેં જગત અર સબ બ્રહ્માડકા ભોજન કરતેહુ કાલ તૃપ્ત નહી હોતા; અર ઈસકા એસા સુભાવ હૈ જો, ઈંદ્રકોં દરિદ્રી કર દેતા હૈ, અર દરિદ્રીકોં ઈંદ્ર કર દેતા હૈ; ઔર સુમેરકોં રાઈ બનાતા હૈ, અર રાઈકા સુમેર કરતા હૈ; સબતેં બડે ઐશ્વર્યવારેકોં નીચ કર ડારતા હૈ; સબતેં નીચકોં ઊંચ કર ડારતા હૈ; અર બુંદકા સમુદ્ર કર ડારતા હૈ, અર સમુદ્રકા બુંદ કરતા હૈ, એસી શક્તિ કાલમેં હૈ. અર જીવરૂપી જો મચ્છ હૈ, તિનકોં શુભાશુભ કર્મરૂપી છુરેસોં છેદત રહતા હૈ; ફિર

કૈસા હૈ – જો કાલરૂપકા ચક્ર હૈ; જીવરૂપી ટટકોં શુભ અ-
શુભ કર્મરૂપી રજુનીસોં બાંધકર લે ફિરતા હૈ. ફિર કૈસા હૈ –
જીવરૂપી બૂંટકોં ગ્રાસ અરુ દિનરૂપી કુદાગાડર છેદતા હૈ.
હે મુનીશ્વર! જેતા કછુ જગત વિલાસ ભાસતા હૈ, સો સબકા
ગૃહન નાશ કર લેવેગા અરુ જીવરૂપી રતનકા કાન ડિબ્બા
હૈ; સો અપને ઉદરમેં ડારેતા જાતા હૈ ઔર ચૈન કરતા
હૈ, અરુ ચંદ્ર સૂર્યરૂપી ગેંદકોં કબહુ ઉરધ ઉછાલતા હૈ.
કબહુ નીચેં ડારતા હૈ, અરુ જો મહાપુરૂષ હૈ સો ઉત્પત્તિ
પ્રલયમેં જો પદાર્થ હૈ, તિનમેં સ્નેહ કિસીકે સાથ નહી કરતા.
તિસકા નાશ કરનેકોં કાલ સમરથ નાહી. જૈસેં મુડકી
માલા મહાદેવજી ગલેમેં ધરતે હૈં તૈસેં વહભી જીવકી માલા
ગલેમેં ડારતા હૈ. હે મુનીશ્વર! જો બડે બડે બલિષ્ઠ હૈ,
તિનકાભી કાલ ગૃહન કર લેતા હૈ. જૈસેં સમુદ્ર બડા હૈ,
તિનકા બાડવાગ્નિ પાન કર લેતા હૈ, ઔર જૈસેં પવન ભોજ
પત્રકોં ઉડાતા હૈ, તૈસા કાલકા બલ હૈ કિસીકા સામર્થ
નાહી, જો ઇસકે આગેં સ્થિત રહે. હે મુનીશ્વર! સાતિ
ગુન પ્રાધાન્ય જો દેવતા હૈ, અરુ રજોગુન પ્રાધાન્ય જો
બડે રાજા હૈ; અરુ તમો ગુન પ્રાધાન્ય જો દૈત્ય રાક્ષસ
હૈ, તિનમેં કોઈ સમર્થ નાહી, જો ઇસકે આગેં સ્થિત હોવે.
જૈસેં ટોકનીમેં અન્ન અરુ જલ ધરકે અગ્નિપર ચઢાય દિયેતેં
ફિર ઉછલતે હૈં, સો અનેક દાને કબહુ ઉર્ધ ઔર કબહુ નીચેં
ફિર જાતે હૈં, તૈસેં જીવરૂપી અનેક દાને જગતરૂપી ટોકનીમેં
પરે હુએ રાગ દ્વેષરૂપી અગ્નીપેં ચઢે હૈં, અરુ કર્મરૂપી
કડછીકર કબહુ ઉરધ જાતા હૈ, કબહુ નીચે જાતા હૈ. હે
મુનીશ્વર! યહ કાલ કિસીકોં સ્થિર ન હોને દેતા, મહા કઠોર

હે, દયા કિસીપર નહીં ધરતા. ઇસકા ભય મુઝકોં રહેતા હૈ. તાતે સોઈ ઉપાય મુઝકોં કહો, જિસકર મેં કાલતેં નિર્ભય હો જાઉં.

ઈતિશ્રી યોગવાશિષ્ટે વૈરાગ પ્રકરણે કાલ વૃત્તાંત નિરૂપણં નામ અષ્ટાદશઃ સર્ગઃ ૧૮.

શ્રીરામોવાચ હે મુનીશ્વર! યહ કાલ બડા બલિષ્ટ હૈ; જેસેં રાજાકે પુત્ર શિકાર ખેલને જાતે હૈં, તબ બનમેં બડે પશુ પંછી દેખતે હૈ, ફિર મારતે હૈં; તેસેં યહ સંસારરૂપી બન હૈ, તિસમેં પ્રાનીમાત્ર પશુ પંછી હૈ; જબ કાલરૂપી રાજપુત્ર તિસમેં શિકાર ખેલને આતા હૈ, તબ સબ જીવ જબકોં પાવતે હૈ, ફિર તિસકોંઈ મારતા હૈ. હે મુનીશ્વર! યહ કાલ મહા ભૈરવ હૈ, સબકા ગ્રાસ કર લેતા હૈ. પ્રલયમેં સબકા પ્રલય કર ડારતા હૈ; અરૂ ઇસકી જો ચંડિકા શક્તિ હૈ, તિસકા બડા ઉદર હૈ; અરૂ કાલીકા સબકા ગ્રાસ કરતી હૈ, પાછેં, નૃત્ય કરતી હૈ. જેસેં બનકે મૃગકોં સિંહ અરૂ સિંહની ભોજન કરતે હૈ, ઓર નૃત્ય કરતે હૈ, તેસેં જગતરૂપી બનમેં જીવરૂપી મૃગકા ભોજન કરકેં કાલ અરૂ કાલિકા નૃત્ય કરતે હૈ. બહુરી ઇનતેં જગતકા પ્રાદુર્ભાવ હોતા હૈ. નાના પ્રકારકે પદાર્થનકોં રચતે હૈ, પૃથ્વી, બગીચે, બાવરી, આદિ સબ પદારથ ઇનહીતેં ઉત્પન હોતે હૈ; અરૂ સુંદર જીવ-ક્રીડ ઉત્પત્તિ ઇનતેં હોતી હૈ; ઓર એક સમેમેં ઉનકા નારાભી કર દેતી હૈ. સુંદર સમુદ્ર રચકેં ફિર વામેં અગ્નિ લગાય દેતી હૈ; અરૂ સુદર કમલકોં બનાયકે ફિર વાકે ઉપર બરફકી બરખા કરતી હૈ; ઈત્યાદિ નાના પદાર્થનકોં રચીકેં

તિનકા નાશ કરતી હે. જહાં બડે સ્થાન બશતે હૈ તિનકો ઉજાડ કર ડારતી હે; ફિર ઉજાડમેં બસ્તી કર દેતી હે; અર નાશભી કરતી હે; સ્થિર રહેને કિસીકો નહીં દેતી. જેસેં બાગમેં બાનર આયકે બૃક્ષકો ઠહરને નહી દેતા, તેસેં કાલરૂપી બાનર કિસી પદારથકો સ્થિર રહેને નહી દેતા. હે મુનીશ્વર! યહ પ્રકારસોં સબ પદારથ કાલસોંકર જર્જરી-ભૂત હોતેં હે, તિસકા મેં આશ્રા કિસી રીતસોં કરૂં. મુઝકો તો નાશરૂપ ભાસતા હે, તાતેં અબ મુઝકો કિસી જગતકા પદારથકી ઇચ્છા નાહીં.

ઇતિશ્રી યોગવાસિષ્ઠે વૈરાગ પ્રકરણે કાલ વિલાસ વર્ણનં નામ એકોનવિંશતિમઃ સર્ગઃ ૧૯

રામોવાચ. હે મુનીશ્વર ઇસ કાલકા મહા પરાક્રમ હે, ઇસકે તેજકે સન્મુખ રહેનેકો કોઇ સમરથ નાહી; જિનમેં ઉંચકો નીચ કર ડારતા હે, અર નીચકો ઉંચ કર ડારતા હે, તિસકા નિવારન કોઇ કર નહી શકતા: સબ ઇસકે ભયસેં થરે કંપતે હે. યહ મહા ભૈરવ હે, સબ વિશ્વકા ગ્રાસ કર લેતા હે; અર ઇસકી ચંડિકારૂપ શક્તિ હે સો ભગવાન હે, સો નદીરૂપ હે, તિસકા ઉલંઘન કોઇ નહી કરી શકતા હે, અર મહા કાલરૂપ કાલ હે, તિસકા બડા ભયાનક આકાર હે. અર કાલરૂપ જો રૂદ્ર હે, તિસતેં અબિજારૂપી કાલિકા હે; સો સબકા પાન કર લેતે; પાછે ભૈરવ અર ભૈરવની નૃત્ય કરતે હે: સો કાલ કાલિકા કેસી હે,– બડા જિસકા આકાશમેં શીશ હે, અર જિસકા પાતાલમેં ચરન હે, દશોં દિશા જિસકી ભુજા હે; સબ સમુદ્ર જિસકે હાથમેં કંકન

हे, संपूर्ने पृथ्वीरूप तिसके हाथमें पात्र हे, तिस उपर जीव हे सो भोजन योग्य हे. हिमालय अर सुमेरु पर्वत दोनो कानमें भरे रतन हे. चंद्रमा सूर्य जिसके लोचन हे; अर सब तारागन वाके मस्तकमें बिंद हे, अर हाथमें त्रिशूल अर मुशल आदि शस्त्र हे; अर जिसके हाथमें तंद्रा फांसा हे, तिसकर जीवकों मारता हे. असी जो कालिका देवी हे, सो सब जीवका ग्रास करके महा भैरव जो रुद्र हे तिसके आगें नृत्य करती हे; अर अह, अह, असा शब्द करती हे; अर जीवका भोजन करके उनकीं रुंडमाला गरेमें धारन करती हे; सो भैरवके आगें नृत्य करती हे. अर भैरव कैसा हे, जो जिसके सन्मुख रहेनेकी शक्ति कोउमें नहीं हे; अर जहां उजार हे तहा छिनमें बस्ती कर डारते हे; अर जहां बस्ति होवे तांहा छिनमें उजार करते हे.. इसीतें तिनका नामें दैव कहते हे, अर तिसका वृत्तांतभी कहते हे. अर बडे बडे पदारथ होते हे, अर तिसका नाशभी होता हे, अर स्थिर किसीकों रहेन नहीं देता; तिसतें ईसका नाम कृतांत हे; अर नियतरूपीहु यही हे. जो इस आदि धरमा हे सोई कर्ता अर कर्मरूप हे; कहितें जो परिनाम जीवका अनित्यरूप हे, इसीतें इसका करम नाम हे; सो कैसें नाश करता हे; जब अभावरूपी धनुष हाथमें धरता हे, तिसकर रोग दोषरूपी बान चलाता हे, तिस बानतें जर्जरीभूत करकें नाश करता हे; अर उत्पति नाशमें उसकों जतनभी कछु करना नहीं पडता हे; ईसकों तो खेल जैसा हे; जैसें बालक मृत्तिकाकी सेना बनाता हे, फिर उहावहर नासभी कर देता हे, तेसें कालकों उपजावने अर नाश

રેનેમેં જતન કરના નહીં પડતા હે. હે મુનીશ્વર! કાલરૂપી ધીવર હે, જિસને ક્રિયારૂપી જાલ પસારી હે, જિસ વિષે જીવરૂપી પક્ષી પડે ફસતે હે, સો કૈસે હુએ શાંતિકોં નહી પ્રાપ્ત હોતે હે મુનીશ્વર! યહ તો સબ નાશરૂપ પદાર્થ હે, ઇનમેં આશ્રય કિસીકા કરના, જિસકર સુખી હોવે. જો સ્થાવરજંગમ જગત સબ કાલકે મુખમેં હે; યહ સબ નાશરૂપ મુઝકોં દ્રષ્ટિમેં આવે હે તાતેં જો નિર્ભય પદ હોય સો મુજકો કહો.

ઇતિશ્રી યોગવાસિષ્ઠે વૈરાગ પ્રકરણે કાલવિલાસ વર્નન નામ વિંશતિમઃ સર્ગઃ ૨૦.

શ્રીરામોવાચ. હે મુનીશ્વર! જો તે કછુ પદાર્થ ભાસતે હે, સો સબ નાશરૂપ હે, તાતેં કિસીકી ઇચ્છા કરોં? ઔર કોનકો આશ્રય કરોં? ઇનકી ઇચ્છા કરની સો મૂર્ખતા હે; અરૂ જેતી કછુ ચેષ્ટા અજ્ઞાની કરતા હે સો સબ દુઃખકે નિમિત્ત હે. અરૂ જીવનેમેં અરથકી સિદ્ધિ કછુ નહીં હે; કાહેતેં જો બાલક અવસ્થા હોતી હે, તબ મૂઢતા રેહેતી હે, વિચાર કછુ નાંહીં રેહેતા. અરૂ જબ જુવા અવસ્થા આવતી હે, તબ મૂર્ખતા કરકે વિષયકોં સેવતે હે; અરૂ માન મોહાદિ વિકારસોં મોહેઈ જાતે હેં; તામેંભી વિચાર કછુ નહીં હોતા, અરૂ સ્થિરભી નાહીં રહતે. ફિર દીનકા દીન રોગકે બિપતકી તૃષ્ણા કરતા હે; શાંતિકોં નહીં પાવતા હે. હે મુનીશ્વર આયુષ્ય જો હે સો મહા ચંચલ હે; અરૂ મૃત્યુ તો નિકટ હે, યાકો અન્યથા ભાવ નાહીં હોત. હે મુનીશ્વર! જો તે કછુ ભોગ હે સો રોગ હે; અરૂ જિસકોં સંપદા જાનતે હેં, સો આપદા હે; અરૂ જિસકોં સત્ય કેહેતે હે સો અસ

પરૂપ હૈ; અર જિસ સ્ત્રી પુત્રાદિકકોં મિત્ર જાનતે હૈં, સો સબ બંધનકા કરતા હૈ, અર ઇંદ્રિય જો હૈ સો મહા શત્રુરૂપ હૈ, સો સબ મૃગ તૃષ્ણાકે જલવત્ હૈ; અર યહ દેહ હૈ સો વિકારરૂપ હૈ; અર મન ચંચલ હૈ; ઓર સદા અશાંતરૂપ હૈ; અર અહંકાર જો હૈ સો મહા નીચ હૈ. ઇસનેંહી દીનતાકોં પ્રાપ્ત કિયા હૈ; ઇસકર જેતે કછુ પદારથ ઇસકો સુખદાયક ભાસતે હૈં, સો સબ દુખકે દેનહારે હૈં તિસકર ઇસકોં કદાચિત્ શાંતિ નહીં હોતી, તાતેં મુઝકોં ઇનકી ઇચ્છા નાંહીં. જદ્યપી દેખને માત્ર સુંદર ભાસતે હૈં, તોભી ઇનમેં સુખ કછુ નાંહી; સો પદારથ સ્થિર રહેનેકા નાંહીં. જૈસેં સમુદ્રમેં નાના પ્રકારકે તરંગ ભાસતે હૈં, સો સબ બડવાગ્નિકર નાશ હોતે હૈ, તૈસેં યહ પદારથભી નાશકોં પાવતે હૈ. મેં અપની આયવિષે કેસે આસ્થા કરોં. હે મુનીશ્વર ! બડે સમુદ્ર જો દૃષ્ટ આવતે હૈ. અર સુમેરૂ આદિ બડે પદાર્થેન હૈ, સો સબ નાશકોં પાતે હૈ; તબ હમસારિખેકી કહા બારતા હૈ! ઓર બડે બડે દૈત્ય રાક્ષસહુ હોયકે નાશ પાય ગયે હૈ, તો હમ સારિખેકી કહા બારતા હૈ! અર દેવતા, સિદ્ધ, ગંધર્વ, હુએ હૈં સો સબ નાશકોં પાતે હૈ, તિનકી નામ સંજ્ઞાભી નહીં રહતી, તબ હમ સારિખેકી કહા બારતા ! પૃથ્વી, જલ, અર અગ્નિ જો દાહક શક્તિ ધરને હારે અર પવન જો હૈ સો વિર્ય સહિત સબ નાશ હોય જાયગે, કછુ ઇનકી સત્તાભી ન રહેગી, તો હમ સારિખેકી કહા બારતા ! અર યમ, કુબેર, બરૂન, ઇંદ્ર, બડે તેજવારે હૈ સો સબ નાશ પાવેગે તો હમ સારિખેકી કહા કેહેની હૈ! ઓર તારા મંડલ જો દૃષ્ટ આતે હૈ, સો સબ ગિર

પડેગે. જૈસેં સુકે પાત વૃક્ષતેં બાયુસોં ગિર જાતે હૈ તૈસેં તારે ગિરતે હૈ તબ હમ સરિઐકી કહા આસતા ! હે મુનીશ્વર ! ધ્રુવ જો સ્થિર ભાસતા હૈ, સોભી અસ્થિર હોય જાયગા, અરૂ ચંદ્રમા અમૃતમય મંડલકા રૂપમેં આતા હૈ, ઓર સૂર્ય અરૂ મંડલ જો હૈ જિસકા, ઐસા જો પ્રકાશ સરૂપ હૂવ આતા હૈ, સો ભી નાશ હો જાવહિંગે, તો હમ સ્થિર ઐસી કહા આસતા હૈ. ઓરકી! કહા આસતા હૈ! યહ જો કોઈ ઈશ્વર જગતકે અધિષ્ઠાતા હૈ તિનકાભી અભાવ હોય જાતા હૈ પરમેષ્ટિ જો બ્રહ્મા હૈ તિસકાભી અભાવ હોય જાતા હૈ, હરિ જો વિષ્ણુ સોભી હરેં જાવગે મહા ભૈરવ રૂપ જો રુદ્ર, સોભી શૂન્ય હો જાયગો, તો હમ સ્થિરઐસી કહા આસતા કરની? અરૂ કાલ જો સબકા ભક્ષણ કરને હારા હૈ સોભી ટુકટુક હોયકે નાશકોં પ્રાપ્ત હોવેગા અરૂ કાલકી સ્ત્રી જો નેતી હૈ સોહુ અનંતતાકોં પ્રાપ્ત હોવેગી. અરૂ સબકા આધાર જો આકાશ હૈ સોભી નાશ હો જાયગા, તો હમ સ્થિરઐસી કહા આસતા? અરૂ જેતા કછુ જગત અર્થ કર સિદ્ધ હોતા હૈ સો સબ નાશ હો જાવેગા. કોઉ સ્થિર રેહેનેકા નાહીં તબ હમ કિસકી આસ્થા કરે, અરૂ કિસકા આશ્રય કરેં, યહ જગત્ સબ ભ્રમ માત્ર હૈ અજ્ઞાનીકી ઈસમેં આસ્થા હોતી હૈ, ઓર હમારી નાહીહૈ. જો જગત ભ્રમ કરકે ઉત્પત્તિ ભયા હૈ અરૂ મેં ઈતા જાનતા હોં, જો સંસારમેં ઈતના દુખી હોતે હૈ, સો અહંકારને કિયા હૈ. હે મુનીશ્વર ઈસકા જો પરમ શત્રુ અહંકાર હૈ સો કરકે ભટકતા ફિરતા હૈ જૈસેં જેવરી સાથ બાંધે હુએ પતંગ કબહુ ઉંચે, કબહુ નીચે જાતા હૈ, સ્થિર કબહુ નહીં

રેહેતા, તેસેં જીવહુ અહંકાર કરકેં કબહુ ઉર્ધ કબહુ અધ જાતા હે, સ્થિર કબહુ નહી હોતા. જેસેં અશ્વનેં આરૂઢ રથ તિનકે ઉપર બેઠકેં સૂર્ય આકાશ મારગમેં ભ્રમતા હે, તેસેં યહ જીવ ભ્રમતા હે, સ્થિર કદાચિત્ નહીં હોતા. હે મુનીશ્વર! યહ જીવ પરમારથ સતસ્વરૂપતેં ભૂલા હુઆ ભટકતા હે; અરૂ અજ્ઞાન કરકેં સંસારમેં આસ્થા કરતા હે; અરૂ ભોગહુંકો સુખરૂપ જાનકર તિસમેં તૃષ્ણા કરતા હે. ઓર જિસકોં સુખરૂપ જાનતા હે, સો રોગ સમાન હે; ઓર બિખકર પૂરન સરપ જેસેં હે, સો જીવકા નાશ કરનહારે હે: ઓર જિનકોં સત્ય જાનતા હે, સો અસત્ય હે, સબ કાલકે મુખમેં પરે હુએ હે. હે મુનીશ્વર! બિચાર બિના અપના નાશ આપહી કરતા હે; કાહેતેં જો ઈસકા કલ્યાન કરનેહારા બોધ હે; જો સત્ય બિચાર બોધકે શરન જાય તો કલ્યાન હોવે; ઓર જેતે પદારથ હે, સો સ્થિર કોઊ નાંહીં. ઈનકોં સત્ય જાનના દુઃખકે નિમિત્ત હે. હે મુનીશ્વર! જબ તૃષ્ણા આતી હે, તબ આનંદ અરૂ ધિરજકોં નાશ કર દેતી હે: જેસેં બાયુ મેઘકા નાશ કર ડારતા હે, તેસેં તૃષ્ણા નાશ કર ડારતી હે. તાતેં મુઝકોં સોઈ ઉપાય કહો, જિસકર જગતકા ભ્રમ મિટ જાવે, અરૂ અવિનાશી પદકી પ્રાપ્તિ હોવે. ઈસ ભ્રમરૂપ જગતકી આસ્થામેં નહી દેખતા; તાતેં ઈચ્છા ચાહે તેસી કરો, પરંતુ સુખ દુઃખ ઈસીકોં હોને હે સો હોહીંગે, મિટવે કે નાંહીં ભાવે પહારકી કંદરામેં બેઠો, ભાવે કોટમેં બેઠો, પરંતુ જો હોનેકા સો મિથ્યા હે, ઈસ નિમિત્ત જતન કરના મૂરખતા હે.

ઈતિશ્રી યોગવાશિષ્ટ વૈરાગ પ્રકરણે બાળવિલાસ વર્ણનં નામ એકવિંશતિમઃ સર્ગઃ ૨૧.

રામોવાચ. હે મુનીશ્વર! યહ જો નાના પ્રકારકે સુંદર પદારથ ભાસતે હે, સો સબ નાશરૂપ હે, ઈસમેં આસ્થા મૂરખ કરતે હે; યહ તો મનસે કલ્પના કરકે રચે હુએ હે. તિસમેં કિસકી આસ્થા કરોં! હે મુનીશ્વર! અજ્ઞાની જીવ-કા જીવના વ્યર્થ હે; કાહેતેં જો જીવનેતેં ઉનકા અરથ સિદ્ધિ કછુ નાહી હોતા. જબ કુમાર અવસ્થા હોતી હે, તબ મૂઢ બુદ્ધિ હોતી હે, તિસમેં બિચાર કછુ નહીં હોતા. જબ જુવાનાવસ્થા આતી હે, તબ કામ ક્રોધાદિક વિકાર ઉ-ત્પન હોતે હે, તિસકર સદા તપે રહતે હે. જેસેં જંગલમેં પક્ષી બંધ જાતા હે, અરુ આકાશ મારગકોં દેખી નહી સકતા હે, તેસેં કામ ક્રોધાદિક કરી બંધા હુઆ બિચાર મારગકો દેખી નહી સકતા. જબ વૃદ્ધાવસ્થા આતી હે, તબ શરીર જર્જરીભૂત હો જાતા હે, અરુ મહા દીન હોતા હે. બહુરી શરીરકોભી ત્યાગ દેતી હે. જેસેં કમલકે ઉપર બરફ પડતા હે, તબ તિસકા ભૌંરા ત્યાગ કરતા હે, તેસેં જબ શરીરરૂપી કમલકો જરાકા સ્પર્શ હોતા હે, તબ જીવરૂપી ભૌંરા ત્યાગ કર દેતા હે. હે મુનીશ્વર! યહ શરીર તબ લગ સુંદર હે, જબલગ વૃદ્ધાવસ્થા પ્રાપ્ત નહી હોતી. જેસેં ચંદ્રમાકા પ્રકાશ રાહુ દૈત્યને આચ્છન નહી કિયા તબલગ ર-હતા હે, જબ રાહુ દૈત્ય આચ્છન કરતા હે, તબ પ્રકાશ નહી રહતા હે. તેસેં જરા અવસ્થાકે આયે જુવા અવસ્થાકી સુંદરતા જાત રહતી હે. હે મુનીશ્વર! જરાકે આયેતેં શરીર કૃશ હો જાતા હે, અરુ તૃષ્ણા બઢ જાતી હે. જેસેં બર્ષા કાલમેં નદી બઢ જાતી હે; તેસેં જરા અવસ્થામેં તૃષ્ણા બઢ જાતી હે; અરુ જો પદારથકી તૃષ્ણા કરતા હે, સો

પદારથકી દુઃખરૂપ હે; તૃષ્ણા કરકે આપહી દુઃખ પાવતા હે. હે મુનીશ્વર! તૃષ્ણારૂપી સમુદ્ર હે, તિસમેં ચિંતારૂપી બેડા પડ્યા હે; રાગ દ્વેષરૂપી મચ્છ કબહુ ઉરધ જાતે હે, કબહુ નીચે આતે હે, સ્થિર કદાચિત્ નહી રહેતે. હે મુનીશ્વર! કામરૂપી વૃક્ષ હે, સો વૃક્ષમેં તૃષ્ણારૂપી લતા લગતી હે, તિસમેં વિષયરૂપી ફૂલ હે; જબ જીવરૂપી ભૌરા તિસકે ઉપર બેઠતા હે, તબ વિષયરૂપી વેલીમોં મૃતક હો જાતા હે. હે મુનીશ્વર! તૃષ્ણારૂપી એક બડી નદી હે, તિસમેં રાગ દ્વેષાદિક બડે મચ્છ રહેતે હે; તિસ નદીમેં પરે હુએ જીવ દુઃખ પાતે હે; અરૂ જો સંસારકી ઇચ્છા કરતા હે, સો નાશરૂપ હે. હે મુનીશ્વર! ઉન્મત્ત હસ્તિ અરૂ તુરંગકે સમૂહ, ઐસા જો રનરૂપી સમુદ્ર તિસકોં તર જાતે હે તિસકોભી મેં શૂરાં નહીં માનતા, ઔર જો ઇંદ્રિરૂપી સમુદ્ર, તિસમેં વૃત્તિરૂપી તરંગ ઉઠતે હે, ઐસે સમુદ્રકોં જો તર જાતા હે, તિસકોં શૂરા માનતા હોં; જિસકે પરિનામમેં દુઃખ હોવે, તેસી ક્રિયા અજ્ઞાની જીવ આરંભ કરતે હે; ઔર જિસકા પરિનામમેં સુખ હે, તિસકા આરંભ નહી કરતા. ઔર કામકે અર્થકી ધારના કરતા હે, એસે આરંભ કિયેતેં શરીરકી શાંતિ પાઉંહુ સુખકી પ્રાપ્તિ નાહીં હોતી. ઐસેંહી કામના કરકે સદા જલતે રહેતે હે; અનાત્મ પદારથકી તૃષ્ણા કરતે હે, સો શાંતિકોં કેસેં પ્રાપ્ત હોવે. હે મુનીશ્વર! યહ તૃષ્ણારૂપી નદી હે, તિસમેં બડા પ્રવાહ હે, તિસકે કિનારે વૈરાગ અરૂ સંતોષ દોનો વૃક્ષ ખડે હે, સો તૃષ્ણા નદીકે પ્રવાહનેં વે દોનોકી શાંતિ હોતી હે. હે મુનીશ્વર! તૃષ્ણા બડી ચંચલ હે, કિસીકોં સ્થિર હોને નહી દેતી.

અરૂ મોહરૂપી એક બૃચ્છ હૈ, તિસકે ચહુંફેર સ્ત્રીરૂપી બેલી હૈ, સો ફિર કરકે પૂરન હૈ, તિસપર ચિન્તારૂપી ભૌરા આય બેઠતા હૈ, તબ સ્પર્શ માત્રતેં નાશ પાવતા હૈ. જૈસે માર-કા પુત્ર હિરન રહેતા હૈ, તૈસેં અજ્ઞાનીકા ચિત્ત ચંચલ રહતા હૈ, સો મનુષ્ય પશુ સમાન હૈ, જૈસેં પશુ દિનકો જંગલમેં જાય આહાર કરતે ચરતે ફિરતે હૈ, અરૂ રાત્રિકોં આય ઘરમેં ખૂંટાસો બંધન પાવત હૈ. તૈસેં મૂરખ મનુષ્યકુ દિનકો ઘર છોડકે બ્યોહારમેં ફિરતે હૈ, અરૂ રાત્રિકો આય અપને ઘરમેં સ્થિર હોતે હૈ, તાતેં પરમારથકી સિદ્ધિ કછુ નાહીં હોતી. જીવના બૃથા ગુમાવતા હૈ. બાળક અવસ્થામેં શુન્ય રહેતે હૈ અરૂ જુવા અવસ્થામેં કામકરી ઉન્મત્ત હોતે હૈ, સો કામ કરકે ચિન્તારૂપી ઉન્મત્ત હસ્તિ સ્ત્રીરૂપી કદરામેં જાય સ્થિત હોતે હૈ સો બી ક્ષિનભંગુર હૈ; બહુરી વૃદ્ધાવસ્થા હોતી હૈ, તિસકર શરીર દુરા હો જાતા હૈ; જૈસેં બારફતે કમલ જર્જરી ભાવકોં પ્રાપ્ત હોતા હૈ તૈસેં જરા કરકે શરીર જર્જરી ભાવકોં પ્રાપ્ત હોતા હૈ; અરૂ સબ અંગ છીન હો જાતા હૈ; અરૂ એક તૃષ્ણા બઢ જાતી હૈ. હે મુનીશ્વર! યહ પુરૂષ સદા પશુ હૈ, સો આકાશકે ફૂલ લેનેકી ઇચ્છા કરતા હૈ. જૈસેં બડે પર્વતપર ચઢકર આકાશકા ફૂલ લેનેકી ઇચ્છા કરતા હૈ, સો ફિર બડી કદરા અરૂ બૃચ્છમેં ગિર પડતા હૈ, તૈસેં યહ જીવ મનુષ્યરૂપી પર્વતપર આય રહ્યા હૈ, અરૂ આકાશકે ફૂલરૂપી જગતકે પદારથકી ઇચ્છા કરતા હૈ, સો નીચેકોં ગિર પડનેકા હૈ; સો નરક રોગરૂપી કંટક બૃચ્છમેં જાય પડેગા. હે મુનીશ્વર! જેતે કછુ જગતકે પદાર્થ હૈ સો સબ આકાશકે ફૂલકી નાઇ નાશરૂપ હૈ,

ઈનમેં આસ્થા કરની સો મૂરખતા હૈ; યહ તો શબ્દમાત્ર જેસા હૈ; તિસતેં અર્થસિદ્ધિ કછુ નાંહીં હોતી; અરુ જો જ્ઞાનવાન પુરૂષ હૈ, તિનકોં બિષયભોગકી ઇચ્છા નાંહીં રહતી; કાહેતેં જો આત્માકે પ્રકાશકર ઈનકોં મિથ્યા જાનતે હૈ. હે મુનીશ્વર! એસે જ્ઞાનવાન પુરૂષ સો દૂર રહેતે હૈ; હમકોં તો સુપનેમેંભી નહી ભાસતે હૈ; ઓર યહ વિરક્તાત્મા દુર્લભ હૈ; જિનકોં ભોગકી ઇચ્છા નાંહીં હૈ, સર્વદા બ્રહ્મકી સ્થિતિકર ભાસતે હૈ; એસે પુરૂષકોં સંસારકી ઇચ્છા કછુ નહીં રહેતી; કાહેતેં જો યહ પદારથ સબ નાશરૂપ હૈ. હે મુનીશ્વર! પર્વતકોં જિમ ઓર દેખિયે તહાં પથ્થરકર પૂર્ન દ્રષ્ટ આવતા હૈ. અરુ પૃથ્વી પૂર્ન મૃત્તિકાકરી દ્રષ્ટ આંવતી હૈ, અરુ વૃક્ષ કાષ્ટકરી પૂરન દ્રષ્ટ આવતા હૈ; સમુદ્ર જલકર પૂરન દ્રષ્ટ આતા હૈ, તેસેં શરીર અસ્થિ, માંસકર પૂરન ભાસતા હૈ. યે સબ પદાર્થ પાંચ તત્વ કરી પૂર્ન હૈ, ઓર નાશરૂપ હૈ. એસા રૂપ જ્ઞાની જાનકે કિસીકી ઇચ્છા નહીં કરતા. હે મુનીશ્વર! યહ જગત સબ નાશરૂપ હૈ, દેખતેં દેખતેં નાશકોં પાતા હૈ; તિસમેં મેં કિસકા આશ્રય કરકે સુખ પાઉં. જબ જુગકી સહસ્ર ચોકડી હોતી હૈ, તબ બ્રહ્માકા એક દિન હોતા હૈ, તિસ દિનકે ક્ષય હુએતેં સબ જગત્કા પ્રલય હોતા હૈ; બહુરી બ્રહ્માડ કાલકર નાશ હો જાતા હૈ; અરુ બ્રહ્માડ જિતે હો ગયે હૈ, તિનકી સંખ્યા નાંહી હોતી; તો હમ સારિખેકી કહા ગણના કરની હૈ! હમ કોઉ ભોગકી વાસના નાંહીં કરતે, ક્યોં જો સબ જગરૂપ હૈ, કછુ સ્થિર રહેનાકા નાંહીં, સબ નાશરૂપ હૈ, ઈનકી આસ્થા મૂરખ કરતે હૈ, તિસકે

સાથ હમકોં કછુ પ્રયોજન નાહીં. જૈસેં મૃગ મરૂથલકોં દેખ જલપાન કરનેકોં દોરતા હૈ, અરુ શાંતિકોં નહીં પાવતા, તૈસેં મૂરખ જીવ જગતકે પદાર્થકોં સત્ય માનકર તૃષ્ણા કરતા હૈ, પરન્તુ શાંતિકોં નહીં પાવતા, કાહેતેં જો સંસાર અસારરૂપ હૈ; અરુ જો સ્ત્રી, પુત્ર કલત્ર ભાસતે હૈં, સો જબલગ શરીર નષ્ટ નહીં હુઆ તબલગ ભાસતે હૈં; જબ શરીર નષ્ટ હો જાયગા તબ જાનિયેંમેંભી ન આવેગા જો કહાં ગયા? અરુ કહાંતેં આયા થા? જૈસેં તેલ અરુ બત્તીકર દીપક પ્રકાશતા હૈ, તબ લગ પ્રકાશવાન દૃષ્ટ આવતા હૈ, પાછે જબ બુઝ જાતા હૈ, તબ જાન્યા નહીં જાતા જો કહાં ગયા, તૈસેં બત્તીરૂપ બાંધવ હૈ, ઓર તિસબિષે સ્નેહરૂપી તેલ હૈ, તિસકર જો ભાસતા હૈ સો પ્રકાશ હૈ. જબ શરીરરૂપી દીપકકા પ્રકાશ બુઝ જાતા હૈ, તબ જાન્યા નહીં જાતા જો કહાં ગયા. હે મુનીશ્વર! યહ બંધુકા મિલાપ હૈ; સો જૈસેં તીર્થ જાનેકા સંઘ ચલ્યા જાતા હોવે, સો સબ એક દિનમેં વૃક્ષકી છાયા નીચે બૈઠતે હૈ. ફિર ન્યારે ન્યારે હોય જાતે હૈં, તૈસા બાંધવકા મિલાપ હૈ. જૈસેં ઉસ જગામેં સ્નેહ કરના મૂરખતા હૈ તૈસેં ઈનમેંભી સ્નેહ કરના મૂરખતા હૈ. હે મુનીશ્વર! અરુ મમતાકી જેવરીકે સાથ બાંધે હુએ ઘડી જલકી નાઈ સબ ભ્રમતે ફિરતે હૈ, તિનકોં શાંતિ કદાચિત્ નહીં હોતી. યહ દેખને માત્ર તો ચેતન દૃષ્ટ આવતા હૈ, પરન્તુ પશુ અરુ જડ ઈનતેં શ્રેષ્ટ હૈ; જિનકી મમતિ દેહ ઇંદ્રિયોંકે સાથ બાંધી હુઈ હૈ, અરુ આગમા પાઈ હૈ; ઈસમેં આસ્થા રખની સો મહા મૂરખતા હૈ, ઉનકોં આત્મપદકી પ્રાપ્તિ હોની કઠિન હૈ. જૈસેં પવનકર

બૃચ્છકે પાત તુરકે ઉડ જાતે હે. ફિર ઉનકો બૃચ્છકે સાથ લગના કઠિન હે, તેસેં જો દેહાદિક સાથ બાંધે હુએ, તિસકો આત્મપદ પાવના કઠિન હે. હે મુનીશ્વર! જબ આત્મપદતેં વિમુખ હોતા હે, તબ જગતકે ભ્રમકો દેખતા હેઃ અરૂ જબ આત્મપદકી ઓર આતા હે, તબ સંસાર ઇસિકો બડા બિરસ લગતા હેઃ ઓર એસા પદારથ જગતમેં કોઉ નાંહી જો સ્થિર રહેગા, જો કછુ પદારથ હે સો નાશકો પ્રાપ્ત હોતે હે, તાતેં મેં કિસકી આસ્થા કરૂં? ઓર કિસકા આશ્રય કરોં! સબ નાશવંત ભાસતે હે, વહ પદારથ મુજકો કહો, જિસકા નાશ ન હોવે.

ઇતિશ્રી યોગવાશિષ્ઠે વૈરાગ પ્રકરણે સર્વ પદાર્થાભાવ વર્નનં નામ દ્વાવિંશતિમઃ સર્ગઃ ૨૨.

શ્રી રામોવાચ. હે મુનીશ્વર! જેતા કછુ સ્થાવર જંગમ જગત દીસતા હે. સો સબ નાશરૂપ હે. કુછભી સ્થિર રહેનેકા નહી. જો ખાઇયી સો જલકર પૂરન હો ગઇ હે, અરૂ જો બડે જલકર સમુદ્ર પૂરન દિખતે થે, સો ખાઇરૂપ હૈ ગયેઃ અરૂ જો સુંદર બડે બગીચે થે, સો આકાશકી નાંઇ શૂન્ય હો ગયે, અરૂ જો શૂન્ય સ્થાન થે, સો સુંદર બૃચ્છ હુએ બનકર દૃષ્ટ આતે હે. જહાં બસ્તી થી, તહાં ઉજ્જર હો ગઇ હેઃ અરૂ જહાં ઉજ્જર થી તહા બસ્તિ હો ગઇ હેઃ અરૂ જહાં ગડેલે થે, તહાં પર્વત હો ગયે હેઃ અરૂ જહાં બડે પર્વત થે, તહા સમાન પૃથ્વી હો ગઇ; હે મુનીશ્વર! ઇસ પ્રકાર પદાર્થ દેખત વિપર્યય હો જાતે હે, સ્થિર નહીં રહતે, બહુરી મેં કિસકા આશ્રય કરોં? અરૂ કિસ પાવનેકા જતન

કરોં; યહ પદારથ તો સબ નાશરૂપ હૈ. અરુ જો બડે બડે
ઐશ્વર્યકર સંપન્ન હૈં; અરુ જો બડે કર્તવ્ય કરતે હૈ, ઓર
બડે વીર્યવાન, બડે તેજવાન હુએ હૈ, સોભી મરન માત્ર હો
ગયે હૈ, તબ હમ સરીખેકી કહા બાતતા હૈ? સબ નાશ
હોતે હૈ, તબ હમારેભી ઘરી પલમેં ચલ જાના હૈ, રહના
કિસીકા નાહીં. હે મુનીશ્વર! યહ પદાર્થ સંચલરૂપ હૈ,
સો એકરસ કદાચિતહુ નાહીં રહતા. એક છિનમેં કછુ
હો જાતા હૈ દુસરી છિનમેં કછુ હો જાતા હૈ! એક છિનમેં
દરિદ્રી હો જાતે હૈ, દુસરી છિનમેં સંપદાવાન હો જાતે હૈ!
એક છિનમેં જીવતે દૃષ્ટ આવતે હૈ, દુસરી છિનમેં મર જાતે
હૈ. એક છિનમેં સુખેભી જીતે ઉડતે હૈ; યહ સંસારકી સ્થિરતા
કબહુ નહી હોવી. જ્ઞાનવાન ઇસકી આસ્થા નહી કરતે.
એક છિનમેં સમુદ્રકે પ્રવાહકે ઠિકાને મરૂથલ હોય જાતે હૈ,
અરુ મરૂથલમેં જલકે પ્રવાહ હો જાતે હૈ. હે મુનીશ્વર!
ઇસ જગતકા આભાસ સ્થિર નહી રહતા; જૈસે બાલકકા
ચિત્ત સ્થિર નહી રહતા તૈસે જગતકા પદારથ એકભી સ્થિર
નહી રહેતા. જૈસે નટ સ્વાંગકો ધરતા હૈ, સો કબહુ કૈસા
કબહુ કૈસા; સો એક સ્વાંગમેં નહી રહેતા; તૈસે જગતકે પ-
દારથ અરુ શરીરભી એકરસ નહી રહેતે; કબહુ પુરુષ સ્ત્રી
હો જાતા હૈ કબહુ સ્ત્રી પુરુષ હો જાતી હૈ; અરુ મનુષ્ય
પશુ હો જાતા હૈ. પશુ મનુષ્ય હો જાતા હૈ; ઓર સ્થાવરકા
જંગમ. અરુ જંગમકા સ્થાવર હો જાતા હૈ; મનુષ્ય દેવતા હો
જાતા હૈ, ઓર દેવતાકા મનુષ્ય હો જાતા હૈ. ઇસ પ્રકાર
ઘરી સંપત્તી નાહિ શરીરભી સ્થિર નહી રહેતી; કબહુ ઉંચેકો
જાતી હૈ, કબહુ અધોકો જાતી હૈ સ્થિર કબહુ નહી રહતી,

સદા ભટકત રહતી હે. હે મુનીશ્વર! જેતે કછુ પદારથ દૃષ્ટિમેં આતે હે, સો સબ નષ્ટ હો જાનેકે હે. કેસેંઈ સ્થિર રહેનેકા નાંહીં. એ સબ નદિયાં હે સો સબ બડવાગ્નિમેં લય હોય જાયગી; તેસેં જેતે કછુ પદારથ હે સો સબ બડ-વાગ્નિકો પ્રાપ્ત હોહિંગે. અરૂ બડે બલિષ્ટહુ મેરે દેખતે લીન હો ગયે હે; અરૂ જો બડે સુંદર સ્થાન સો શૂન્ય હો ગયે હે; અરૂ જો સુંદર તાલ, અરૂ બગીચે, મનુષ્ય કરી સંપૂરન, એસે સ્થાન સો શૂન્ય હો ગયે હે; અરૂ જો મરૂથલકી ભૂ-મિકા, સો સુંદરતાકો પ્રાપ્ત ભઈ હે, અરૂ ઘટપટ હો ગયે હે; વરકે સાપ હો જાતે હે; સાપકે વર હો જાતે હે. ઈસ પ્રકાર હે વિપ્ર! જો જગત દૃષ્ટિમેં આવતા હે, સો કબહુ સંપદા, ક-બહુ આપદા દૃષ્ટિમેં આવતી હે; અરૂ મહા ચપલ દૃષ્ટ આવતે હે. હે મુનીશ્વર! એસે સબ અસ્થિરૂપ પદારથ હે, તિસકા બિચાર બિના મેં કેસેં આશ્રય કરૂં, અરૂ કિસકી ઈચ્છા કરૂં! સબ નાશરૂપ હે; ઓર જો યહ સૂર્ય પ્રકાશકર દૃષ્ટિમેં આવતા હે, સોભી અંધકારરૂપ હો જાયગા; અરૂ અમૃત-કર પૂરન જો ચંદ્રમા દૃષ્ટિમેં આવતા હે, સોભી શૂન્ય હો જાયગા; અરૂ સુમેરૂ આદિક જો પર્વત દૃષ્ટ આવતે હે, સો સબ નાશ હોવેગે; ઓર સબ લોક નાશ હો જાયગે; તાતેં હે મુનીશ્વર! ઓર કિસીકી ક્યા કરની હે; બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, રૂદ્ર, જો જગતકે ઈશ્વર હે, સોભી શૂન્ય હો જાયગે, તો હમ સારિખેકી કહા બારતા કહેની હે! જેતા કછુ જગત દૃષ્ટ આવતા હે, સો સ્ત્રી, પુત્ર, બાંધવ, ઐશ્વર્ય, વીર્ય, તે-જ, કરીકે નાના પ્રકારકે જીવ જો ભાસતે હે, સો સબ નાશરૂપ હે; બહુરી મેં કિસ પદારથકા આશ્રય કરૂં, ઓર

કિસકી ઇચ્છા કરોં। હે મુનીશ્વર! જો પુરૂષ દીર્ઘદર્શી હૈ,
તિનકો તો સબ પદાર્થ નિરસ હો ગયે, કિસી પદાર્થકી
ઇચ્છા નહીં કરતે કાહેતે કિ સબ પદાર્થ નાશરૂપ ભાસતે
હૈ, ઓર અપની આયુષ્યકો બિજુરીકે ચમત્કારવત્ દેખતે
હૈ, જૈસે બિજુરીકા ચમત્કાર હોતા હૈ તૈસી શરીરકી આ
યુષ્ય હૈ જિનકો અપની આયુષ્યકી પ્રતીતિ હોતી હૈ,
સો કિસીકી ઇચ્છા કરત નાહીં. જૈસે કિસીકો બલિદાનુ
આગ્ય પાવતે હૈં, તબ વહ ખાને, પીને ભુગતનેકી ઇચ્છા
નહીં કરતા; તૈસે જિસકો અપના મરના સન્મુખ ભાસતા
હૈ, તિસકોભી કિસી પદાર્થકી ઇચ્છા નહીં રહેતી. યહ સર્વ
પદાર્થ આપહી નાશરૂપ હૈ, તો હમ કિસકા આશ્રય કર
સુખી હોવેં? જૈસે કોઉ પુરૂષ સમુદ્રમેં મચ્છકે આશ્રય ક
રકે કહે જો મૈં ઇસપર બેઠકે સમુદ્રકે પાર જાઉંગા, અરૂ
સુખી હોઉંગા, સો મુરખતા કરકે કબહીં મરેગા, તૈસે
જિન પુરૂષનેં ઇસ પદારથકા આશ્રય લિયા હૈ, અરૂ અ
પને સુખકે નિમિત્ત જાનતા હૈ સો નાશકો પ્રાપ્ત હોવેગા
હે મુનીશ્વર! જો પુરૂષ જગતકો બિચારતા રહતા હૈ તિ
નકો યહ જગત રમનીય ભાસતા હૈ અરૂ રમનીય જાનકે
નાના પ્રકારકે કર્મ કરતા હૈ અરૂ નાના પ્રકારકે પાપ
કરકે જગતમેં ભટકતે હૈ, કબહુ ઉપર, કબહુ નીચે આતે
હૈ જૈસે પવન કર ધૂર કબહુ ઉંચે કબહુ નીચે આતી
હૈ, અરૂ સ્થિર નહીં રહતી તૈસે યહ જીવ ભટકતે ફિરતે
હૈં, સ્થિર કબહુ નહીં રહેતે, અરૂ જિસ પદાર્થકી ઇચ્છા
કરતે હૈં, સો સબ કાલકા ગ્રાસરૂપ હો ગયે હૈ, જૈસે બ
નમેં અગ્નિ લગતી હૈ, તબ સબ બૃક્ષાદિકકો જારતી હૈ,

તેસેં જેતે કછુ પદારથ હૈ, સો સબ ઇંધનરૂપી જગત બન હૈ; તિસકોં કાલરૂપી અગ્નિ લગી હૈ, તિસનેં સબકોં ગ્રાસ લિયા હૈ; બહુરી જો ઇસ પદારથકી ઇચ્છા કરતે હૈ સો મહા મૂરખ હૈ; અરૂ જિનકોં આતમ બિચારકી પ્રાપ્તિ હૈ, તિનકોં યહ જગત ભ્રમરૂપ ભાસતા હૈ; અરૂ જિસકોં આતમ બિચારકી પ્રાપ્તિ નાંહી હૈ, તિનકો યહ જગત રમનીય ભાસતા હૈ; અરૂ જગતકો દેખતે નાશ હો જાતે હૈ. સુપન પુરીકી નાંઇ સંસારકી મેં કૈસેં ઇચ્છા કરોં? યહ તો દુઃખકે નિમિત્ત હૈ. જૈસેં મિઠાઇમેં બિખ મિલાયા હૈ, તિસકા ભોજન કરનેવાલે મૃત્યુકોં પ્રાપ્ત હોતે હૈ, તૈસેં બિખય ભુગતને વાલે નાશકોં પ્રાપ્ત હોતે હૈ.

ઇતિશ્રી યોગવાશિષ્ટે વૈરાગ પ્રકરણે જગદ્વિપર્યય બર્નનં નામ ત્રયોવિંશતિમઃ સર્ગઃ ૨૩

શ્રીરામોવાચ. હે મુનીશ્વર! ઇસ સંસારમેં ભોગરૂપી અગ્નિ લગી હૈ, તિસકર સબ જલતે હૈ; જૈસેં તાલમેં હાથીકે પાવસોંકર કમલકા ચૂરન હો જાતા હૈ, તૈસેં ભોગસોંકર મનુષ્ય દીન હો જાતે હૈ. જૈસેં બાયુસોં મેઘ નષ્ટ હો જાતા હૈ, તૈસેં કામ ક્રોધ દુરાચારસોં શુભ ગુન નષ્ટ હો જાતે હૈ. જૈસેં કંટારીમેં પત્તેમેં અરૂ ફૂલમેં કાંટે હો જાતે હૈ, તૈસેં બિખયકી બાસનારૂપી કંટક આય લગતે હૈ. હે મુનીશ્વર! યહ જગત સબ નાશરૂપ હૈ; કિસી પદારથકા સ્થિર રહના નાંહી હૈ. બાસનારૂપી જાલ, અરૂ ઇંદ્રિયારૂપી આઠી હૈ, તિસમેં પુરૂષ કાલસોં આય ફસા હૈ, સો બડે દુઃખકોં પ્રાપ્ત હોવેગા. હે મુનીશ્વર! બાસનારૂપી

સૂતમેં ઉન્નરૂપી મોતી પરોયે હુએ હે; અરૂ મનરૂપી નટ આપ પરોયકર ચૈતન્યરૂપી આત્માકે ગરેમેં ડારતા હે. જબ કામનારૂપી તાગ ટૂટી પરતા તબ યહ ભ્રમકી નિવૃત્ત હોયગા. હે મુનીશ્વર! ઇસકા ભોગકી ઇચ્છા સો બંધનકા કારન હે, ભોગકી ઇચ્છા દૂર ભટકતા હે, શાંતિકો પ્રાપ્ત નહી હોતા, તાતેં મુઝકો કિસી ભોગકી ઇચ્છા નાહીં. ન રાજકી ઇચ્છા હે, ન ધનકી, ન જનકી ઇચ્છા હે, ન મરનેકર દુઃખ માનતા હોં, ન જીનેકર સુખ માનતા હોં. કિસી પદાર્થકા સુખ નાહીં; સુખ જો હોતા સો આત્મજ્ઞાનકર હોતા હે, અન્યથા કિસી પદાર્થકર હોતા નાહીં; જેસેં સૂર્યકે ઉદય હુએબિના અંધકારકા નાશ નહી હોતા, તેસેં આત્મજ્ઞાન બિના સંસારકા દુઃખકા નાશ નહી હોતા. તાતે સોઈ ઉપાય મુઝકો કહો જિસકર મોહકા નાશ હોવે, ઔર મેં સુખી હોઉં. હે મુનીશ્વર! ભોગકોં ભુગતનહારા જો અહંકાર હે, સો મેંને ત્યાગ કિયા ફિર ભોગકી ઇચ્છા કેસે હોવે. હે મુનીશ્વર! યહ વિષયરૂપ જિસકા સ્પર્શ કિયા હે તિસકા નાશ હો જાતા હે અરૂ સર્પ જિસકો કાટતા હે, સો એક જન્મ ઇસીકો માર ડારતા હે અરૂ વિષયરૂપી સર્પ જિનકો કાટતે હે, સો અનેક જન્મ પર્યંત મારતે/ચલે જાતે હે, તાતેં પરમ દુઃખકા કારન વિષય ભોગ હે; યાતેં વિષરૂપી પરમ વિષ હે અરૂ વજ્ર કરકે શરીરકા ચૂર્ન હોના સોભી મેં સહુંગો, પરંતુ વિષયકા ભુગતના મેરેસોં કેસેંઈ સહ્યા નહી જાતા. યહ મુઝકો દુઃખ દાયક દૃષ્ટિમેં આતા હે; તાતેં સોઈ ઉપાય મુઝકો કહો, જિસકર મેરે હૃદયકોં અજ્ઞાનરૂપી અંધકારકા નાશ હોવે; અરૂ જો ન કહોગેં તો મેં મેરી છાતીપર ધીરજરૂપી શિલા ધ-

રહેં બેઠા રહોંગા, પરંતુ ભોગકી ઇચ્છા ન કરોંગા. હે મુ-નીશ્વર! જેતે કછુ પદારથ હે, સો સબ નાશરૂપ હે; જેસેં અંજલિમેં જળ નહીં ઠહરતા, તેસેં વિષય ભોગ અરૂ આ-યુષ્ય નાશ હુઈ જાતે હે, ઠહરતે નાંહીં. જેસેં કંઠી કર મચ્છી દુઃખ પાવતી હે, તેમેં ભોગકી તૃષ્ણા કર જીવ દુઃખ પાવતે હે, તાતેં મુજકોં કિસી પદારથકી ઇચ્છા નાહીં. જેસેં કિસીને મરીચિકાકે જલકોં સત્ય જાન જલપાનકી ઇચ્છા કરી હોયા સો જલ પાવત નાંહી, તાતેં મેં કિસી પદારથકી ઇ-ચ્છા નાહીં કરતા.

ઇતિશ્રી યોગવાશિષ્ટે વૈરાગ પ્રકરણે, સર્વાંત પ્રતિપાદન નામ ચતુર્વિંશતિમઃ સર્ગઃ ૨૪.

શ્રીરામોવાચ. હે મુનીશ્વર! સંસારરૂપી પિંજરેમેં અરૂ મોહરૂપી કીચમેં મૂરખકા મન ગિર જાતા હે, તિસકર પ-રમ દુઃખ પાવતા હે, શાંતિવાન કબહુ નહીં હોતા. જબ જરા અવસ્થા આવતી હે, તબ સર્વ શરીર જર્જરીભૂત હોકર કાંપને લગતે હે; જેમેં પુરાતન વૃક્ષકે પત્ર પવન કર હિલતે હે, તેમેં જરા અવસ્થાકર અંગ હિલતે હે, અરૂ તૃષ્ણા વૃદ્ધિ હો જાતી હે; જેસેં નીમકા વૃક્ષ જ્યોં જ્યોં વૃદ્ધ હોતા હે, ત્યોં ત્યોં કડુવા બઢતી હે, તેમેં તૃષ્ણા બઢતી હે. હે મુનીશ્વર! જિસ પુરૂષને દેહ, ઇંદ્રિયાદિકનકા આ-શ્રય અપને સુખ નિમિત્ત લિયા હે, સો મૂરખ સંસારરૂપી અંધકૂપમેં ગિરતા હે, નિકસ નહીં શકતા; અરૂ અજ્ઞાનીકા ચિત્ત ભોગકા ત્યાગ કદાચિત નહીં કરતા હે. હે મુનીશ્વર! જગતકે પદારથમેં મેરી બુદ્ધિ મલીન હો ગઈ હે. જેસેં

ખરખા કાનમેં નહી મલીન હોતી હે; જેસેં માગશર મા
સમેં મજરી શુખી જાતી હે, તેમેં જગતકી શોભા દેખત
દેખત નિરસ હો જાતી હે. જેસેં જગતકા પદારથ મુર
ખોકોં રમણી ભાસતા હે; જેમેં પાનીકા ઝરના તૃનકરી
આચ્છાદિત હોતા હે, અરૂ મૃગકા બાલ- તિસ તૃનકો રમ
નીય જાનકર ખાને જાતે હે, ફિર ગિર જાતે હે; તેમેં યહ
મૂરખ લોગોંકો રમનીય જાની ભુગતકેં ગિર પરે હે, ફિર
મહા દુ ખ પાવતે હે જેસેં મૃગ મૃગતૃષ્ણાકર ઉન્તા હે
સો સુખી નહીં હોતા તેસેં યહ મૃગતૃષ્ણારૂપ સસારકે પ
દારથ ઇન રૂપર મનરૂપો મૃગ ઉડનહારા કેમેં સુખી હોવે.
હે મુનીશ્વર ! જગતકે પદારથમેંકર મેરી બુદ્ધી ચચલ હો
ગઈ હે તાતેં કોઈ ઉપાય કહો, જિસકર પર્વતકી નાઈ મેરી
બુદ્ધી નિશ્ચલ હોવે સો પદ કેસા હે જો પરમાનંદકે જ
તનમેં રોગ હે, અરૂ નિર્ભય, નિરાકાર પદ, જિસકે પાયેંતે
સંસાર કછુભી નહી રહતા હે, બહુરી પાવના કછુ નહી
રહેતા હે તેમેં સદૂરન જગતકી નાના પ્રકારકી રચના સબ
દેખ જાતી હે. તિસ પદ પાવનેકા ઉપાય મુઝકો કહો હે
મુનીશ્વર ! એસેં પદતેં મેરી બુદ્ધિ શૂન્ય હે તાતેં મેં શાંતિ
વાન નહી હોતા યહ સસાર અરૂ સસારકે કર્મ મોહરૂપ
હે ઇસમેં પડે હુએ શાંતિકો પ્રાપ્ત નહી હોતે અરૂ જન
કાદિક સસારમેં રહે હુએ કમલકી નાઈ નિર્લેપ રહતે હે,
શાંતિવાન સસારમેં નિર્લેપ રહેતે હે સો જેસેં કોઉ પી
ચરણોં પૂરન હોય, અરૂ કહે જો મુઝકો કીચકા પરસ નહી
હુઆ, તેમેં રાજાકે વિક્ષેપરૂપી કીચમેં પરેહુએ શાંતિવાન
કેમેં નિર્લેપ રહે હે, તિસકી સમુઝ કહા હે, સો કૃપા કર કહો

અરૂ તુમ જૈસે જો સત જન હે સો વિષયકોં ભુગતતે દૃષ્ટ આવતે હે, અરૂ જગતકી ચેષ્ટા સબ કરતે હેઃ સો નિર્લેપ કેસેં રહતે હે, સો જુક્તિ કહો. જૈસેં તુમ જલ કમલવત્ રહેતે હો સો કહો. યહ બુદ્ધિ તો મોહ કરી મોહી જાતી હે. જૈસેં તાલમેં હસ્તિ પ્રવેશ કરતા હે, ઔર પાની મલીન હો જાતા હે, તેસેં મોહ કરી બુદ્ધી મલીન હોય જાતી હે, તાતેં સોઈ ઉપાય કહો, જિસકર બુદ્ધિ નિર્મલ હોવે. યહ અસંતોષમે બુદ્ધિ સ્થિર કભહુ નહી રહતી. જૈસેં મૂલસોં કુહાડે કર કટ્યા બૃચ્છ સ્થિર નહી હોતા, તેસેં વાસનાસોં કટી બુદ્ધિ સ્થિર નહી રહેતી. હે મુનીશ્વર! સંસારરૂપી વિશૂચિકા મુઝકોં લગી હે, તાતેં સોઈ ઉપાય કહો, જિસકર દુઃખકા નાશ હોવે, ઈસને મુઝકો બડા દુઃખ દિયા હે; અરૂ આત્મજ્ઞાન કબ પ્રકાશ હોય. જિસકે ઉદય હુએ મોહરૂપી અંધકારકા નાશ હોવે. હે મુનીશ્વર! જૈસેં બાદરસોં ચંદ્રમા આચ્છાદિત હોય જાતા હે, તેસેં બુદ્ધિકી મલીનતાકર મેં આચ્છાદિત હુઆ હોં, તાતેં સોઈ ઉપાય કહો જિસકર આવરન દૂર હોવે. અરૂ જો આત્માનંદમો નિત્ય હે, જિસકે પાયેતેં બહુરી પાવના કછુ નહી રહેતા, ઈસતેં સંપૂરન દુઃખ નષ્ટ હો જાતે હે. અરૂ અંતર શીતલ હો જાતા હે, ઐસા જો પદ હે, તિસકી પ્રાપ્તિકા ઉપાય મુઝકોં કહો. હે મુનીશ્વર! આત્મ જ્ઞાનરૂપી ચંદ્રમાકી મુઝકોં ઈચ્છા હે. જિસકે પ્રકાશ કર બુદ્ધિરૂપી કમલની ખિલી આતી હે, અરૂ જિસકી અમૃતરૂપી કિરન કર તૃપ્ત વૃત્તિ હોવી હે સો કહો. હે મુનીશ્વર! અબ મુઝકો ગૃહમેં રહેનેકી ઈચ્છા નાહી, અરૂ બન બિષે જાનેકીભી ઈચ્છા નાંહી. મુઝકોં તો ઈસી

પદકી ઇચ્છા હૈ જિસ પાયેતેં ભીતર શાંતિ હોય જાય

ઇતિશ્રી યોગવાસિષ્ઠે વૈરાગ્ય પ્રકરણે વૈરાગ્ય પ્રયોજન વર્ણનનામ પંચવિંશતિમ સર્ગ. ૨૫

શ્રીરામોવાચ હે મુનીશ્વર! જો જીનેકી આસ્થા રખતે હૈં સો મૂર્ખ હૈ જૈસેં પવનપર જલકી બુંદ ઠહરતી નાહીં, તૈસેં આયુષ્ય છિનભંગુર હૈ જૈસેં બરખા કાલમેં દાદુર બોલતે હૈ, તબ ઉનકા કંઠ ચપલ સદા દિખતા રહતા હૈ તૈસેં આયુર્દા છિન છિનમેં ચપલ હો જાતી હૈ જૈસેં બિજલી આકાશમેં ચમકતી હૈ ॥ ક્ષણભી હૈ તૈસા યહ શરીર હૈ હે મુનીશ્વર! જિસકો મનમેં આસ્થા હૈ સો મહા મૂર્ખ હૈ યહ તન કાલકા ગ્રાસ હૈ જૈસેં બિલ્લી ચૂહેકો પકડ લેતી હૈ તૈસેં સબકો કાલ પકડ લેતા હૈ જૈસેં બિલ્લી ચૂહેકો અભાત કરને નહી દેતી તૈસેં સબકો કાલ અગ્યાનકે ગ્રહન કર લેતા હૈ અરૂ કિસીકો જાનતા નાહીં. હે મુનીશ્વર! જબ અગ્યાનરૂપી મેઘ આય ગર્જતા હૈ તબ લોભરૂપી મોર મગન હોયકે નૃત્ય કરતા હૈ જબ અગ્યાનરૂપી મેઘ બરખા કરતા હૈ તબ દુઃખરૂપી મંજરી બઢને લગતી હૈ, અરૂ લોભરૂપી બિજુરી છિન છિનમેં હોય હોય નષ્ટ હો જાતી હૈ અરૂ તૃષ્ણારૂપી જાલમેં ફસે હુએ જીવરૂપી પક્ષી પડે દુઃખ પાવતે હૈ, શાંતિકી પ્રાપ્તિ નહીં હોતી હે મુનીશ્વર! યહ જગતરૂપી બડા રોગ લગા હૈ, તિસકા નિવારન કરનેકા કૌનસા ઉપાય હૈ, જો પાનેં યોગ્ય હૈ જિસકર ભ્રમરૂપી રોગ નિવૃત્ત હોવે, સોઈ

उपाय कहो. यह जगत मूरखकों रमनीय दिखता हे, ऐसे पदारथ पृथ्वीपर, अर आकाशमें, अर देवलोकमें, अर पातालमें कोइ नांहीं जे ज्ञानवानकों रमनीय दिखे. ज्ञानवानकों सब भ्रमरूप भासता हे; अर अज्ञानी जगतमें आस्था करता हे. हे मुनीश्वर! चंद्रमामें जे कलंक हे, तिसकर शोभा सुंदर नही लगती, जब कलंक दूर होय जाय, तब सुंदर लगे; तेसें मेरे चित्तरूपी चंद्रमामें कामरूपी कलंक लग्या हे, तिसकर उज्वल नही भासता, तातें सोई उपाय कहो; जिसकर कलंक दूर हो जाय. हे मुनीश्वर! यह चित्त बहुत चंचल हे, स्थिर कदाचित् नही होता. जेसें अग्निमें डार दिया पारा उड जाता हे, तेसें चित्तभी स्थिर नही होता; विषयकी तरफ सदा धावता हे, तातें सोई उपाय कहो, जिसकर चित्त स्थिर होवे; ओर संसाररूपी बनमें भोगरूपी सर्प रहते हे, सो जीवका दंश करते हे, तिससों बचनेका उपाय कहो; अर जेती कछु क्रिया हे, सो रागद्वेषके साथ मिली हुई हे, तातें सोई उपाय कहो जिसकर रागद्वेषका प्रवेश न होवे. जेसें समुद्रमें परे होय, अर जलका परश न होय, तेसें यह संसारमें परे हे तिसकों तृष्णारूपी जलका परश न होय, ऐसा उपाय कहो; जिसकर इसकों रागद्वेषका परश न होय; अर मनमें जे मननरूपी सत्ता हे, सो जुगतीसों कर दूर होती हे, अन्यथा दूर नही होती. सो निवृत्तिके अर्थ आप मेरेकों जुक्ति कहो; ओर आगें जिसकों जिस प्रकार निवृत्ति हुई हे, सो कहो. अर जिस प्रकार तुमारे अंतरमें शीतलता हुई हे सो कहो. हे मुनीश्वर! जेसें

તુમ જાનતે હો સો કહો, અરૂ જો તુમારે વિદ્યમાન વહ જુગતી નાહી પાઈ, તબ ને તો કછુ નાહી જાનતા, તો મેં સબ ત્યાગકર નિરઅહંકાર હોય રહોંગા. જબલગ ઉહ જુગતી સુઝેગી ન પ્રાપ્ત હોવેગી તબલગ મેં ભોજન નાહીં કરોંગા, અરૂ જલપાનભી નાહીં કરૂંગા, અરૂ સ્નાનાદિક ક્રિયાભી નાહીં કરોંગા. અપના કારજભી નાહીં કરોંગા, ઔર આપકા કારજભી નાહિં કરોંગા, નિરહંકાર હોઉંગા. ઔર યે ન મેરી દેહ હે, ઔર ન મે દેહ હોં, સબ ત્યાગ કરી મેરી રહોંગા. જેસે કાગજકે ઉપર મૂર્તિ ચીતિત હોતી હે, તેસે હોય રહોંગા. શ્વાસ આવતે જાતે આપહી છીન હોય જાયગે. જેસે તેલ બિના દીપક બૂઝતા હે, તેસે અનર્થબિન દેહ નિર્વાન હોય જાયગા તબ મહા શાંતિકો પ્રાપ્ત હોઉંગા

વાલ્મીકોવાચ. હે ભારદ્વાજ! એસે કહી કરી રામજી ચુપ હોય રહે જેસે બડે મેઘકોં દેખકે મોર શબ્દ કરકે ચુપ હો જાતા હે

ઇતિશ્રી યોગવાશિષ્ઠે વેરાગ પ્રકરણે અનન્ય ત્યાગ દર્શન નામ ષડ્વિંશતિમઃ સર્ગઃ ૨૬

વાલ્મીકોવાચ હે પુત્ર! જબ ઇસ પ્રકાર રઘુ વંશરૂપી આકાશકે રામચંદ્રરૂપી ચંદ્રમા બોલે, તબ સબહી મૌન હો ગયે, અરૂ સબકે રોમ ખડે હો આયે, માનો રોમહુ ખડ હોકર રામજીકે બચન સુનતે હે અરૂ જેતે કછુ સભામેં બેઠે થે, સો સબ નિર્વાસનારૂપી અમૃતકે સમુદ્રમેં મગ્ન હો

ગયે, વશિષ્ટ, વામદેવ, વિશ્વામિત્ર, આદિ જો મુનીશ્વર થે; ઓર જેતે દૃષ્ટિ આદિક જો મંત્રી થે, ઓર રાજા દશરથ અરૂ જેતે મંડલેશ્વર થે, ઓર જેતે ચાકર નોકર થે, ઓર માત કૌશલ્યા આદિક સબ મૌંન હો ગયે. અર્થ યહ જો અચલ હો ગયે હે; અરૂ પિંજરેમેં પંખી જેતે થે સોભી મૌંન હો ગયે; અરૂ બગીચેમેં પશુ આદિ થે, સોભી મૌંન હો ગયે; અરૂ ચારા તૃન ખાત રહી ગયે; અરૂ જો પંછી આલયમેં બેઠે થે, સોભી સુનકર મૌંન હો ગયે; અરૂ આ- કાશકે પંછી જો નિકટ થે, સોભી સ્થિર હો ગયે; અરૂ આકાશમેં દેવ, સિદ્ધ, ગંધર્વ, વિદ્યાધર, કિંનર, થે; સોભી આય સુનને લાગે; અરૂ ફૂલકી બરષા કરને લાગે સબ ધન્ય ધન્ય શબ્દ કરને લાગે। ઓર ફૂલકી બરખા સો માનો બરફકી બરખા હોતી હે; અરૂ છીર સમુદ્રકે તરંગ ઉછલતે આવતે હોય, અરૂ મોતીકી માલાકી બૃષ્ટિ આવત હોય; ઓર જેસે માખનકે પિંડ ઉડતે હોય, ઈસ પ્રકાર આધી ઘડી પર્યંત ફૂલકી બરખા ભઈ; અરૂ બડી સુગંધ આય પસરી, અરૂ ફૂલપરી ભૌંરે ફિરને લાગે; ઓર બડા વિસ્માસ તિસ કાલમેં હો રહા; અરૂ નમોનમઃ શબ્દ કરને લાગે.

દેવોવાચ. હે કમલનેન રઘુવંશી આકાશમેં ચંદ્રમારૂપ આપ રામજી! તુમ ધન્ય હો! તુમને બડે શ્રેષ્ટ સ્થાન દેખે હે, અરૂ બહુત પ્રકારકે બચન શુને હે; પરંતુ જેસે આપ બચન કહે હે, એસે બચન કબહુ નાંહી સુને. ઈસ બચન શુનકે હમારા જો દેવતાકા અભિમાન થા, સો સબ નિવૃત્ત ભયા હે. અમૃતરૂપી બચન શુનકર હમારી બુદ્ધિ પૂરન હો ગઈ હે. હે રામજી! જેસે બચન તુમને કહે હે, એસે

બચન બૃહસ્પતિહુ કહેનેકો સામર્થ નાહી; તુમારે બચન પ-રમાનંદકે કરનહારે હે, તાતેં તુમ ધન્ય હો.

ઇતિશ્રી યોગવાસિષ્ઠે વૈરાગ પ્રકરણે દેવસમાજ બર્નનં નામ સપ્તવિંશતિતમ: સર્ગ: ૨૭

વાલ્મીકોવાચ. હે ભારદ્વાજ! એસો બચન દેવતા કહીકે બિચાર કરત ભયે. રઘુવંશકા કુલ પૂજવે જોગ હે; તિસમેં રામજીને બડે ઉદાર બચન મુનીશ્વરકે વિદ્યમાન કહે હે; અબ જો મુનીશ્વરકા ઉત્તર આપના બોલી શ્રવન કિયા ચહિયે. જેસેં ફૂલકે ઉપર ભોંરા સ્થિર હોત હે, તે-સેં બ્યાસ, નારદ, પુલહ, પુલસ્ત્ય, આદિ સબ સા-ધુ સભામેં આય સ્થિત ભયે; તબ વસિષ્ઠ, વિશ્વામિત્ર આદિ મુનીશ્વર ઉઠકે ખડે હુએ, અરૂ તિનકી પૂજા કરને લાગે. પ્રથમ પૂજા રાજા દશરથને કરી, ફિર, નાના પ્રકા-રસોં સબને વાકી પૂજા કરી, ઓર જથાજોગ્ય આસનકે ઉપર બેઠે; સો કેસો હે અરૂ નારદ બહુત સુંદર મૂર્તિવારે હાથમેં બીનાલેકે બેઠે, અરૂ શ્યામ મૂર્તિ બ્યાસજી આય બેઠે; ઓર નાના પ્રકારકે રંગસોં રંજિત વસ્ત્ર પહિરે હુએ માનો તારામેં મહા શ્યામ ઘટા આઈ હે એસે અરૂ દુર્વાસા, વામદેવ, પુલહ, પુલસ્ત્ય, અરૂ બૃહસ્પતિકે પિતા અંગિરા, અરૂ ભૃગુ, ઓર મેંહુ તહા થા, ઓર બ્રહ્મર્ષિ, રાજર્ષિ, દેવ-ર્ષિ, દેવતા, મુનીશ્વર સબ આયકે સભામેં સ્થિત હુએ. કિસીકી બડી જટા હે, કોઇને મુગટ પેરે હે, કિસીને રૂદ્રાક્ષકી માલા પેરી હે, કિસીને મોતીકી માલા પેરી હે; કિસીકે કંઠમેં રત્નકી

માલા હે; ઓર હાથમેં કમંડલુ, મૃગછાલા, કિસીકે મહા સુંદર વસ્ત્ર; એસે બડે તપસી આયકે બેઠે. તામેં કેઉ રાજસી સ્વભાવકે, કેઉ સાત્વિક સ્વભાવકે; એસે બડે બડે આપે; અરૂ સબ વિદ્વત્ બેદ પઢનહારે પ્રાપ્ત હુએ. ઓર કિસીકા સૂર્યવત, કિસીકા ચંદ્રમાવત્, કિસીકા તારાવત્, એસે બડે પ્રકાશ વારે પુરૂષાર્થપર જતન કરનેહારે, સો જથાજોગ આસનપેં સ્થિર ભયે; ઓર મોહની મૂર્ત્તિ રામજી અરૂ દીન સુભાવવારે હાથ જોરકે સભામેં બેઠે, તિસકી સબ પૂજા કરત ભયે; કહત હે જો હે રામજી! તુમ ધન્ય હો! ઓર નારદ સબકે વિદ્યમાન કહત ભયે, જો હે રામજી। તુમને બડે વિવેક અરૂ બેરાગકે બચન કહે, સો સબકોં પ્યારે લાગે; સબકે કલ્યાન કરનેહારે હે; ઓર પરમ બોધકે કારન હે. હે રામજી। તુમ બડે બુદ્ધિવાન ઉદારાત્મા દૃષ્ટ આવતે હો; અરૂ મહા વાક્યકા અર્થ તુમનેં પ્રગટ કેતા હે; એસા ઉજ્વલ પ્રાન સાધમેં ઓર અનંત તપસીમેં કોઉક હોતે હે; અરૂ જેતે કછુ મનુષ્ય હે, સો સબ પશુ જેસે દૃષ્ટિમેં આવતે હે; કયોં જો જિસકોં સંસાર સમુદ્રકે પાર હોનેકી ઇચ્છા નાંહી, ઓર જો પુરૂષાર્થ પર જતન કરતે હે, સોઈ મનુષ્ય હે. હે સાધો! બૃચ્છ તો બહુત હોતે હે, પરંતુ ચંદનકા બૃચ્છ કોઉ હોતા હે; તેમેં શરીરધારી બહુત હે, પરંતુ એસા કોઉ હોતા હે; ઓર સબ અસ્થિ માંસકે પુતરે ગાય મિલે હુએ બરકતે ફિરતે હે; સો જેસી જંત્રીકી પૂતરી હોતી હે, તેસે અજ્ઞાની જીવ હે; ઓર હસ્તિ તો બહુત હે; પરંતુ જિસકે મસ્તકમેંતેં મોતી નીકસતા હે, સો બિરલા હે. તેસેં મનુષ્ય તો બહુત હે, પરંતુ પુરૂષાર્થ પર

જતન ફુરનેહારે કોઉ હોતે હે. ઐસે પ્રાજ્ઞ ધીરે અર્થ કહાની બહુત હો ગયા હે જેસેં તેલકી બૂંદ થોરી જલમેં ડારી બિસ્તારકો પાવતી હે. તૈસેં થોરે બચન સો આપકે હૃદેમેં બહુત હોતે હે, આપકી બુદ્ધિ બહુત બિશાલ હે. અરુ દીપક જૈસી પ્રકાશ વારી હે; અરુ ઓર પરમ પાત્ર હે, ઓર કહેને માત્રસેં આપકોં શીઘ્ર જ્ઞાન હોવેગા. અરુ જો હમ સબ બેઠે હે, સો હમારે બિદ્યમાન આપકોં જ્ઞાન હોવેગા, તબ જાનના જો હમ સબ મૂર્ખ બેઠે તે.

ઇતિશ્રી યોગવાશિષ્ઠે વૈરાગ્ય પ્રકરણે મુનિ સમાજ વ- ર્નન નામ અષ્ટાવિંશતિતમઃ સર્ગઃ ૨૮

સમાપ્તોઽયં યોગવાશિષ્ઠે વૈરાગ્ય પ્રકરણ

અથ યોગવાશિષ્ઠે મુમુક્ષુપ્રકરણસ્ય પ્રારંભઃ

વાલ્મીકીરુવાચ. હે સાત્તો! યહ જો બચન હે સો પર માનંદરૂપ હે; અરૂ કલ્યાનકા કર્તા હે. ઈસમેં સાધનકીં ઈચ્છા ઉપજતી હે. જબ અનેક જન્મકે બડે પુન્ય આય ઈકઠે હોતે હે; જેસેં કલપ બૃચ્છકે બડે ફલ પરતે હે, તિગકી પ્રીતિ યહ બચનકે શ્રવનમેં હોતી હે; અન્યથા પ્રાતિ નહી હોતી. યહ બચન પરમ બોધકા કારન હે. હે ભારદ્વાજ! ઈસ પ્રકાર જબ નારદજીનેં કહા, તબ વિશ્વામિત્ર બોલે.

વિશ્વામિત્રોવાચ. હે જ્ઞાનવાનમેં શ્રેષ્ઠ રામજી! જેતા કછુ જાનનેં જોગ થા સો તેને જાન્યા હે, ઈગતેં જાનના ઔર નહી રહ્યા. અરૂ તિસમેં વિશ્રામ પાવને કછુક માર્જન કરના હેં. જેમેં આશુદ્ધ આદર્શકી મલિનતા દૂર કરિ હોય, તબ મુખ સ્પષ્ટ ભાસતા હે; તેસેં કછુ ઉપદેશકી તુઝકો અપેક્ષા હે. હે રામજી! તેરે જેસા ભગવાન વ્યાસજીકા પુત્ર શુકજી ભયા હે, સો ભી બડા બુદ્ધીવાન થા તિસને જો જાનને જોગ થા સો જાન્યા હે, અરૂ વિશ્રામકે નિમિત્ત તિસકોભી અપેચ્છા થી, સો વિશ્રામકોં પાય શાંતિવાન ભયે હે.

રામોવાચ. હે ભગવન્! શુકજી કેસા બુદ્ધીવાન અરૂ જ્ઞાનવાન થા; અરૂ કેસી વિશ્રામકી અપેચ્છા થી, ફિર કેસેં વિશ્રામકો પાવત ભયા, સો કૃપા કરિકેં કહો.

વિશ્વામિત્રોવાચ. હે રામજી! અંજનકે પર્વતકી નાંઈ- જિસકા આકાર હે. એસો જો ભગ [illegible]

સિંહાસનપર રાજા દશરથકે પાસ બેઠા હૈ, અરૂ સૂર્યકી
નાઈ પ્રકાશવાન જિસકી કાંતિ હૈ તિસકા પુત્ર શુકજી, સો
સબ શાસ્ત્રકા વેત્તા થા, સત્યકો સત્ય જાનતા થા,
અસત્યકો અસત્ય જાનતા થા, સો શાંતરૂપ, ઔર પર
માનંદરૂપ આત્મામેં વિશ્રામ ન પાવત ભયા, તબ ઉસકો
વિકલ્પ ઉઠતા જો જિસકો મેં જાનતા હૂં સો ન હોવેગા,
કહેનેં જો સુખકો આનંદ નહી જાનતા સો વ્યાસકો ધારકે
એક કાલમેં વ્યાસજી સુમેરુ પર્વતકી કંદરામેં બેઠે થે, તિ
નકે નિકટ આયકર કહત ભયે. હે ભગવન્! યહ અસાર
જગ પ્રમાણક કહાંસેં ભયા ? યાકી નિવૃત્તિ કૈસેં હોવેગી,
ઔર આગેં કાહૂકો ઇસકી નિવૃત્તિ ભઈ હૈ? સો કહો. હે
રામજી! ઇસ પ્રકાર જબ શુકજીનેં કહા તબ વિદ્વત શિ
રોમણિ જો વેદ વ્યાસજી હૈ સો તત્ત્વ ઉપદેશ કરત ભયે
તબ શુકજીનેં કહા હે ભગવન્ જો તુમ કહતે હો સો મેં
આગેસેં જાનતા હોં, પરંતુ મુઝકો શાંતિ પ્રાપ્ત નહી હોતી.
હે રામજી! જબ ઇસ પ્રકાર શુકજીનેં કહા તબ સર્વજ્ઞ
જો વેદ વ્યાસજી હૈ, સો વિચાર કરત ભયે જો મેરે વ
ચનકર ઇસકો શાંતિ પ્રાપ્ત ન હોવેગી ક્યોં જો અપને પિતા
પુત્રકા સબંધ જાનતા હૈ, ઐસેં વિચાર કરકે વ્યાસજી
કહત ભયે, હે પુત્ર! મેં સત તત્ત્વ નાહી, તુ રાજા જનકકે
નિકટ જા, વે સર્વ તત્ત્વ હૈ, અરૂ શાંતાત્મા હૈ ઉસસેં
તેરા મોહ નિવૃત્ત હોવેગા. હે રામજી! જબ ઇસ પ્રકાર
વ્યાસજીનેં કહા, તબ શુકદેવજી ઉહાંસેં ચલે. તબ જો મિ
થિલા નગરી રાજા જનકકી થી તિસમેં આયકર રાજા જ
નકકે દ્વારપેં સ્થિત ભયા તબ દ્વારપાલીનેં જાયકર જનકકો

જેસેં તેલ બિના દીપક નિર્વાંન હો જાતા હૈ, તૈસેં નિર્વાંન હો ગયે, જેસેં સમુદ્રમેં બુંદ લીન હો જાતી હૈ, જેસેં મર્વેકા પ્રકાશ સંધ્યાકાલમેં સૂર્યકે પાસ લીન હો જાતા હૈ તૈસેં કલનારૂપ કલંકકો ત્યાગકર બ્રહ્મ પદકો પ્રાપ્ત ભયે.

ઇતિશ્રી યોગવાશિષ્ઠે મુમુક્ષુ પ્રકરણે શુક નિર્વાણ વ-ર્ણનં નામ પ્રથમઃ સર્ગઃ ૧

વિશ્વામિત્રોવાચ. હે રાજા દશરથ! જેસે શુકજી શુદ્ધ બુદ્ધિવારે થે, તૈસે રામજી હૈ. જેસેં શાંતિકે નિમિત્ત ઉસકોં કછુક માર્જન કર્તવ્ય થા, તૈસેં રામજીકો વિશ્રામકે નિમિત્ત કછુક માર્જન ચહિયેં, કાહેતેં જો આવરન કરનહારે ભોગ હૈ; સો ઇચ્છા તિનતેં નિવૃત્તિ ભઈ હૈ; અરુ જે કછુ જાનને જોગ થા સો જાન્યા હૈ; અબ હમારે કછુક જુગતી કરની હૈ, તિસ કરકેં ઉસકોં વિશ્રામ હોવેગા. જેસેં શુકજીકોં થોડેસે માર્જન કરકેં શાંતિકી પ્રાપ્તિ ભઈ થી તૈસેં ઇનકોંભી હોવેગી. હે રાજન! અબ રામજીકોં ભોગકી ઇચ્છા સ્પર્શ નહી કરતી. જેસેં જ્ઞાનવાનકોં અધ્યાત્મ આદિ દુઃખ સ્પર્શ નહી કરતા, તૈસેં રામજીકો ભોગકી ઇચ્છા સ્પર્શ નહી કરતી. ભોગકી ઇચ્છા સબકોં દીન કરતી હૈ. ઇચ્છાકા નામ બંધન હૈ; અબ ભોગકી વાસનાકા ક્ષય કરના, ઇસીકા નામ મોક્ષ હૈ. જ્યોં જ્યોં ભોગકી ઇચ્છા કરતા હૈ, ત્યોં ત્યોં લઘુ હો જાતા હૈ; અરુ જ્યોં જ્યોં ભોગકી વાસના ક્ષય હોતી હૈ, ત્યોં ત્યોં ગરિષ્ઠ હોતા હૈ. જબલગ ઇસીકોં આત્માનંદ પ્રકાશ નહીં હોતા, તબલગ શાંતી ... હોવી; જબ આત્માનંદ પ્રાપ્ત હોતા હૈ.

મિથિલાનગર રાજા દશરથકે પાસ બૈઠા હૈ. અરૂ સુવંદી નાર્દ પ્રકાશવાન જિનકી કાંતિ હૈ, તિસકા પુત્ર શુકજી, સો સબ શાસ્ત્રકા વેત્તા થા, સત્યકો સત્ય જાનતા થા, અસત્યકો અસત જાનતા થા; સો શાંતિરૂપ, ઓર પરમાનંદરૂપ, આત્મામેં વિશ્રામ ન પાવત ભયા, તબ ઉસકો વિકલ્પ ઉઠા જો જિસકો મેં જાનતા હૂં, સો ન હોવેગા; મૈં જો મુજકો આનંદ નહી ભાસતા, સો ગરાકો પગેં મેંક કાલમેં વ્યાસજી સુમેરૂ પર્વતકી કંદરમેં બેઠે થે, તિનકે નિકટ આયકર કહત ભયે. હે ભગવન! યહ સંસાર સબ ભ્રમાત્મક કહાંસે ભયા હૈ? યાકી નિવૃત્તિ કેસે હોવેગી; ઓર આગે કોઈકો ઇસકી નિવૃત્તિ ભઈ હૈ? સો કહો. હે રામજી! ઇસ પ્રકાર જબ શુકજીને કહા, તબ વિદિત વિગૈમનિ જો વે. વ્યાસજી હૈ સો નાના ઉપદેશ કરત ભયે તબ શુકજીને કહા, હે ભગવન્ જો કછુ તુમ કહતે હો સો મેં આગેહી જાનતા હોં, ઇસકર મુજ કો શાંતિ પ્રાપ્ત નહી હોતી. હે રામજી! જબ ઇસ પ્રકાર શુકજીને કહા, તબ ભગવંત જો વેદવ્યાસજી હૈ, સો વિચાર કરત ભયે જો મેરે ઇસનકો ઇસસે શાંતિ પ્રાપ્ત ન હોવેગી, કયોં જો આપ પિતા પુત્રકા સંબંધ જાનતા હૈ, ઐસેં વિચાર કરકે વ્યાસજી કહત ભયે, હે પુત્ર! મેં સર્વ તત્ત્વ નાંહી, તું રાજા જનકકે નિકટ જા, વે સર્વ તત્ત્વ હૈ, અરૂ શાંતાત્મા હૈ, ઉનસોં તેરા મોહ નિવૃત્ત હોવેગા. હે રામજી! જબ ઇસ પ્રકાર વ્યાસજીને કહા, તબ શુકદેવજી વહાંસે ચલે; તબ જો મિથિલા નગરી રાજા જનકકી થી તિસમેં આયકર રાજા જનકકે દ્વારેપે સ્થિત ભયા. તબ જેષ્ટીને જાયકર જનકકો

કહ્યા, જો વ્યાસજીકે પુત્ર-શુકજી આય ખડે હેં; તબ રાજાનેં જાન્યા, જો ઇસકોં જિજ્ઞાસા હૈ, તબ કહ્યા ખડા રહો; તબ ખડેઈ રહે. ઇસી પ્રકાર જ્યોતીષી જાય કહ્યા, તબ સાત દિન ખડે રહત બીત ગયે, તબ રાજાનેં ફેર પૂછ્યા જો શુકજી ખડે હે કે ચલને રહે હેં; તબ જ્યોતીષી કહા ખડે હેં. તબ રાજાનેં કહા આગેં લે આઓ. તબ આગેં લે આયે; ઉસ દરવાજેતેંભી સાત દિન ખડે રહે, બહુરી રાજાનેં પૂછ્યા, જો શુકજી હે, તબ જ્યોતીષીનેં કહા જો ખડા હૈ. તબ રાજાનેં કહ્યા, અંતઃપુરમેં લે આઓ; ઉસકોં નાના પ્રકારકે ભોગ ભુગતાઓ તબ અંતઃપુરમેં લે ગયે, ઉહાં ત્રિપનકે પાસ સાત દિન ખડે રહે. તબ રાજાનેં જ્યોતીષીકોં પૂછ્યા, જો તિસકી દશા કૈસી હૈ, ઓર આગેં કહા દશા થી? તબ જ્યોતીષીનેં કહા જો આગેં નિરાદર કરકે ન શોકવાન હુઆથા, અહ અબ ભોગકર ન પ્રસંન હુઆ હૈ; ઇષ્ટ અનિષ્ટમેં સમાન હે. જૈસે મંદ પવન કરકે મેરૂ ચલાયમાન નહીં હોયે, તૈસેં યહ બડા ભોગકા નિરાદરકર ચલાયમાન નહીં ભયે. જૈસેં પપૈયેકોં મેઘકે જલ બિના નદી, તાલ, આદિકે જલકી ઇચ્છા નાહી હોતી, તૈસે ઉસકોં કિસી પદારથકી ઇચ્છા નાંહીં. તબ રાજાનેં કહ્યા, ઇહાં લે આઓ તબ વો લે આયે. જબ શુકજી આયે તબ રાજા જનક ઉઠકે ખડે હોય પ્રનામ કિયા, ફિર દોઉ બેઠ ગયે. તબ રાજાને કહ્યા જો હે મુનીશ્વર ! તુમ કિમ નિમિત્ત આયે હો; તુમકોં કહા બાંછા હે સો કહો, તિસકી પ્રાપ્તિ મેં કર દેઉં.

શ્રીશુકોવાચ. હે ગુરુ ! યહ સંસારકા આડંબર કૈસેં ઉત્પન્ન હુઆ હે, ફિર કૈસેં શાંત-હોવેગા, સો તુમ કહો.

વિશ્વામિત્રોવાચ. હે રામજી! જબ ઈસ પ્રકાર શુકદેવજીને કહા તબ રાજા જનકને યથાશાસ્ત્ર ઉપદેશ જો કછુ વ્યાસજીને કહા થા સોઈ કહા. બહુરી શુકજીને કહા, ભગવન્ જો કછુ તુમ કહો હો, સોઈ મેરા પિતાજી કહત થા, અરુ સોઈ શાસ્ત્ર કહત હૈ, ઔર વિચારસેં મૈંકુ ઐસા જાનતા હોં, જો યહ સંસાર અપને ચિત્તમેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, અરુ ચિત્તકા નિર્વેદ હુવે ભ્રમકી નિવૃત્તિ હોતી હૈ, ફિર વિશ્રામ મુઝકોં નહી પ્રાપ્ત હોતા હૈ.

જનક ઉવાચ. હે મુનીશ્વર! જો કછુ મેનેં કહા હૈ, અરુ જો તુમ જાનતે હો. ઇસતે અપર ઉપાય કછુ હૈ, ઐસા જાનના નહી, અરુ કહનાભી નહી. યહ સંસાર ચિત્તકે સંવેદનકર હુઆ હૈ. જબ ચિત્ત ફુરનેંતેં રહિત હોતા હૈ, તબ ભ્રમ નિવૃત્ત હો જાતા હૈ, અરુ આત્મતત્વ નિત્ય શુદ્ધ હૈ, અરુ પરમાનંદ સ્વરૂપ હૈ, કેવળ ચૈતન્ય હૈ; તિસકા અભ્યાસ કરેગા, તબ તું વિશ્રામકો પાવેગા; અરુ તું મુક્તિ સ્વરૂપ હૈ; કાહેતેં જો તેરા જતન આત્માકી ઓર હૈ, દૃશ્યકી ઓર નાંહી, તાતેં તું બડા ઉદારાત્મા હૈ. હે મુનીશ્વર! તું મેરેં અભ્યાસમેં અધિક જાન મેરે પાસ આયા હૈ; ઔર તું મેરેસેંભી અધિક હૈ; કાહેતેં જો હમારી ચેષ્ટા બાહિરતેં દૃષ્ટ આવતી હૈ, ઔર તુમારી ચેષ્ટા બાહિરતેં કુછુભી નાંહી; અરુ અંતરતેં હમારી ઇચ્છાભી નાંહી.

વિશ્વામિત્રોવાચ. હે રામજી! જબ ઇસ પ્રકાર રાજા જનકને કહા, તબ શુકજી નિઃસંગ, નિઃપ્રયત્ન, નિર્ભય હોકર ચલે; સુમેરુ પર્વતકી કંદરામેં જાય નિર્વિકલ્પ સમાધિ દશ સહસ્ર વર્ષ તાંઈ કરી. બહુરી નિર્વાન હો ગયે.

જેમેં તેલ બિના દીપક નિર્વાન હો જાતા હે, તેમેં નિર્વાન હો ગયે, જેસેં સમુદ્રમેં બુંદ લીન હો જાતી હે, જેસેં સૂર્યકા પ્રકાશ સંધ્યાકાલમેં સૂર્યકે પાસ લીન હો જાતા હેં તેસેં કલનારૂપ કલંકકો ત્યાગકર બ્રહ્મ પદકો પ્રાપ્ત ભયે.

ઇતિશ્રી યોગવાશિષ્ઠે મુમુક્ષુ પ્રકરણે શુક નિર્વાણ વર્ણન નામ પ્રથમઃ સર્ગઃ ૧

વિશ્વામિત્રોવાચ. હે રાજા દશરથ! જેસે શુકજી શુદ્ધ બુદ્ધિવાલે થે, તેસેં રામજી હે. જેસેં શાંતિકે નિમિત્ત ઉસકો કછુક માર્જન કર્તવ્ય થા, તેમેં રામજીકો વિશ્રામકે નિમિત્ત કછુક માર્જન ચહિયેં, કાહેતેં જો આવરન કરનહારે ભોગ હેઃ સો ઇચ્છા તિનતેં નિવૃત્તિ ભઇ હેઃ અરૂ જો કછુ જાનને જોગ થા સો જાન્યા હેઃ અબ હમારે કછુક જુગતી કરની હે, તિસ કરકે ઉસકો વિશ્રામ હોવેગા. જેમેં શુકજીકો થોડેસે માર્જન કરકે શાંતિકી પ્રાપ્તિ ભઇ થી તેમેં ઇનકોભી હોવેગી. હે રાજન! અબ રામજીકાં ભોગકી ઇચ્છા સ્પર્શ નહી કરતી. જેમેં જ્ઞાનવાનકોં અધ્યાત્મક આદિ દુઃખ સ્પર્શ નહી કરતા, તેમેં રામજીકાં ભોગકી ઇચ્છા સ્પર્શ નહી કરતી. ભોગકી ઇચ્છા સબકોં દીન કરતી હે, ઇસકાઇ નામ બંધન હે; અબ ભોગકી વાસનાકા ક્ષય કરના, ઇસીકાઇ નામ મોક્ષ હે. જ્યોં જ્યોં ભોગકી ઇચ્છા કરતા હે, ત્યોં ત્યોં લઘુ હો જાતા હે; અરૂ જ્યોં જ્યોં ભોગકી વાસના ક્ષય હોતી હે, ત્યોં ત્યોં ગરિષ્ટ હોતા હે. જબલગ ઇસિકોં આત્માનંદ પ્રકાશ નહીં હોતા, તબલગ વિષયકી વાસના દૂર નહી હોતી; જબ આત્માનંદ પ્રાપ્ત હોતા હે,

તબ વિષય વાસના કોઈ નહી રહતી. જેસેં મરૂથલમેં લ-
તાકી ઉત્પત્તિ નહી હોતી, તેસેં જ્ઞાનવાનકો ફિર વાસનાકી
ઉત્પત્તિ નહી હોતી. હે સાધો! જ્ઞાનવાન જો વિષય ભોગકા
ત્યાગ કરતા હે, સો કિસી ફલકી ઈચ્છા કરકે નહી કરતા;
સુભાવસેંહિ જ્ઞાનવાનકી વિષય વાસના ઉઠ જાતી હે. જેસેં
સૂરજકે ઉદય હુયે અંધકારકા અભાવ હો જાતા હે તેસેં.
રામજીકો અબ કિસી ભોગ પદારથકી ઇચ્છા રહી નાહીં;
અબ વિદિત વેદ હુઆ હે; અબ આપ વિશ્રામકી ઈચ્છા
ચાહતા હે, તાતેં જો કહો, સોઈ કરેં; જિસકર વિશ્રામ-
વાન હોવે. હે રાજન્! યહ જો ભગવાન વશિષ્ઠજી હે, ઇ-
નકી જુક્તિ કરકે શાંત હોવેગા; અર આગેંભી સોઈ રઘુ-
વંશ કુલકે ગુરૂ હે; ઇનકે ઉપદેશદ્વારા આગેંભી રઘુવંશી
જ્ઞાનવાન ભયે હે. જો સર્વજ્ઞ હે, અર સાક્ષીરૂપ હે,
ઓર ત્રિકાલજ્ઞ હે, ઓર જ્ઞાનકે સૂરજ હે, ઇનકે ઉપદેશકર
રામજી આત્મપદકો પ્રાપ્ત હોવેગા. હે વશિષ્ઠજી! વહ બ્ર-
હ્માકા ઉપદેશ તુમારે સમરનમેં હે, ક્યોં જો જબ તુમારા
હમારા વિરોધ હુઆ થા, તબ ઉપદેશ કિયા ઓર જો સબ
ઋષીશ્વર અર બૃર૭ કરી પૂજન હે, એસા જો મંદિરાચલ
પર્વતમેં આયકર બ્રહ્માજીને સંસાર વાસનાકે નિમિત્ત ઉપદેશ
કિયા થા, અર તુમારા હમારા વિરોધ થા, તિસકે નિમિત્ત
અર ઓર જીવકે કલ્યાન નિમિત્ત જો ઉપદેશ કિયા થા;
અબ વહી ઉપદેશ તુમ રામજીકો કરો; યહભી નિર્મલ
જ્ઞાનપાત્ર હે. અર જ્ઞાનભી વહી હે, અર વિજ્ઞાનભી વહી
હે, અર નિર્મલ જુક્તિ વહી હે, જો શુદ્ધ પાત્રમેં અરપન
હોવે; અર પાત્રબિના ઉપદેશ નાહીં સુહાત હે, અર જિ-

સમેં શિષ્યભાવ ન હોવે, અરૂ વિરક્તતા ન હોવે. એસા જો અપાત્ર મૂર્ખ હોવે, તિનકોં ઉપદેશ કરના વ્યર્થ હૈ; અરૂ જો વિરક્ત હોવે, અરૂ શિષ્ય ભાવના ન હોવે, તઉભી ઉપદેશ નહીં કરના, અરૂ દોનો કરી સંપન હોવે તબ કરના; પાત્રબિના ઉપદેશ વ્યર્થ હોતા હૈ; અર્થ યહ જો અપવિત્ર હો જાતા હૈ. જેસેં ગૌકા દૂધ મહા પવિત્ર હૈ, અરૂ શ્વાનકી ત્વચામેં ડારિયે, તબ વહ અપવિત્ર હો જાતા હૈ, તેસેં અપાત્રકોં ઉપદેશ કરના વ્યર્થ હૈ. હે મુનીશ્વર! જો શિષ્ય વૈરાગ કરી સંપન્ન હોતા હૈ, અરૂ ઉદાર આત્મા હૈ સો તુમારે ઉપદેશકે યોગ્ય હૈ; તુમ કૈસે હો; જો વીતરાગ હો, ભય અરૂ ક્રોધતેં રહિત હો; પરમ શાંતિરૂપ હૈ, સો તુમારે ઉપદેશકા પાત્ર રામજી હૈ.

વાલ્મીકિરુવાચ. ઇસ પ્રકાર જબ વિશ્વામિત્રનેં કહ્યા, તબ નારદ અરૂ વ્યાસાદિકનનેં સાધો, સાધો, કરકે કહ્યા, અર્થ યહ જો ભલા, ભલા, કહ્યા; એસેંહી યથાર્થ હૈ. તબ રાજા દશરથકે પાસ બડે પ્રકારકે સાથ હુએ બૈઠે થે.

વશિષ્ઠોવાચ. બ્રહ્માજીકે પુત્ર વશિષ્ઠજીને તિનકોં કહ્યા જો, હે મુનીશ્વર! જો કછુ તુમને આજ્ઞા કરી હૈ, સો હમનેં માની હૈ; એસા સમરથ કોઉ નાંહી, જો સંતકી આજ્ઞા નિવારન કરે. હે સાધો! જેતે કછુ રાજા દશરથકે પુત્ર હૈ, તિન સબકે હૃદયમેં જો અજ્ઞાનરૂપી તમ હૈ; સો મેં જ્ઞાનરૂપી સૂર્યકર નિવારન કરોંગા. જેસેં સૂર્યકે પ્રકાશકર અંધકાર દૂર હોતા હૈ; હે મુનીશ્વર! જો કછુ બ્રહ્માજીનેં ઉપદેશ કિયા થા, સો મુઝકોં અખંડ સુમરન હૈ, સોઈ ઉપદેશ કરોંગા, જિસકર રામજી નિઃસંશય પદકો પ્રાપ્ત હોવેગા.

વાલ્મીકિરુવાચ. ઇસ પ્રકાર વસિષ્ઠજીનેં વિશ્વામિત્રકોં કહા, તાકે અનંતર. મોક્ષકા ઉપાય રાજ રામજીકો કહત ભયા.

ઇતિશ્રી યોગવાસિષ્ઠે મુમુક્ષુ પ્રકરણે વિશ્વામિત્રોપદેશો નામ દ્વિતીયઃ સર્ગઃ ૨

વસિષ્ઠોવાચ. હે રામજી! જો કછુ કમલજ જો બ્રહ્મા જી તિસને પુત્રોંકો જીવકે કલ્યાન નિમિત્ત ઉપદેશ કિયા હૈ, સો જતે પ્રકાર મેરે સુમરનમેં આતા હૈ, સો અબ તુમ-કોં કહતા હોં.

શ્રીરામોવાચ. હે ભગવન્! કછુક પ્રશ્ન કરવેકા અવસર આયા હૈ; અબ એક સંશયકો દૂર કરો. મુખ્ય ઉપાય જો કહતે હો, સો રામ તુમ કહોગે, પરંતુ યહ જો તુમને કહા, જો શુકદેવજી વિદેહ મુક્તિ હો ગયે, તો ભગવાન વ્યાસજી જો સર્વજ્ઞ હૈ, સો વિદેહ મુક્તિ ક્યોં ન હુવે?

વસિષ્ઠોવાચ. હે રામજી! જેસે સૂર્યકિરનમેં ત્રસરેનુ ઉડત દિખ પરતી હૈ, તિનકી સંખ્યા કછુ નહીં હોતી, તેસે પરમ સૂર્યકે સંવેદનરૂપી કિરનમેં ત્રિલોકીરૂપી ત્રસરેનુ હૈ, સો અસંખ્ય હૈ; ઓર અનંત હોકે મિટ જાતે હૈ; અરુ ઓર અનંત હોતે હૈ; ઓર અનંત ત્રિલોકી બ્રહ્મ સમુદ્રમેં હો-વેંગે; તિસકી સંખ્યા કછુ નાહીં.

શ્રીરામોવાચ. હે ભગવન્! જો આગે વ્યતીત હો ગયે હૈ, ઓર આગે જો હોવેંગે, તિનકી સંખ્યા કેતી હૈ; અરુ વર્તમાનકોં તો જાનતા હોં.

વસિષ્ઠોવાચ. હે રામજી! અનંત કોટિ ત્રિલોકીકે ગન ઉપજે હૈ, અરુ મિટ ગયે હૈ, અરુ કેઇ હોવે હૈ, અરુ કેઇ

होवेगे, जिनकेकी संख्या कछु नाही, काहेतें जो जीव अ-संख्य हे. अरु जीव जीव प्रती अपनी अपनी सृष्टि हे; जब यह जीव मृतक हो जाते हे, तब उसी स्थानमें अ-पने अंतवाहक संकल्परूपी पुलमें ईसका बाधव भास आता हे. अरु ईसी स्थानमें परलोक भास आता हे. पृथ्वी, अप, तेज, वायु, आकाश, पंचभूत भासता हे; अरु नाना प्रकारकी वासनाके अनुसार अपनी अपनी सृ-ष्टि भास आती हे. बहुरी जब उहांतें मृतक होता हे, तब उही सृष्टि भास आती हे; नामरूप संयुक्त उही जाग्रत मत्य होकर भास आती हे. बहुरी जब उहांतें मरता हे, तब इस पंचभूत सृष्टिका अभाव हो जाता हे; ओर अवर भासती हे; अरु तहांहि जीव होवे हे, तिनकोभी ईसी प्रकार अनुभव होता हे. ईसी प्रकार एक एक जीवकी सृष्टि होवी हे, अरु मिट जावी हे, तिसकी संख्या कछु नांहीं; तब ब्रह्माकी सृष्टिकी संख्या केसें होवे! जेम पुरुष फिर सेता हे, अरु तिसके मब परारथ भ्रमतें दृष्ट आवते हे, अरु जेमें नौकामें बेठे हुऐ नदी तटके बृच्छ चलते दृष्ट आवते हे; जेसें नेत्रके दोषकर आकाशमें मो-तीकी माला दृष्ट आवती हे; जेसें सुपनेमें सृष्टि भासती हे; तेसें जीवकों भ्रम करके यह लोक परलोक भासता हे; वास्तवतें जगत कछु उपज्यां नांहीं; एक अद्वैत परमात्म तत्व अपने आपविषे स्थित हे; तिसविषे द्वैत भ्रम अ-विद्या करके भासता हे; जेमें बालककों अपने परछैयांमें वैताल भासता हे, अरु भयकों पावता हे, तेमें अज्ञानीकों अपनी कल्पना जगतरूप होय भासती हे. हे रामजी!

યહ બ્યાસદેવ બત્તીસ બેર મેરે દેખનેમેં આયા હે, તિસમેં
દશ તો એક આકારરૂપ હે; અરૂ એકહી જેસી ક્રિયા, અરૂ
એકહી જેસે નિશ્ચા હુઆ હે; અરૂ અગર દશ સમાનહી
સમ હુવે હે; અરૂ બારે વિલક્ષણ આકાર, વિલક્ષણ કિ
યા ચેષ્ટાવારે હુવે હે. જેસેં સમુદ્રમેં તરંગ હોતે હે, તામેં
કેઈ સમ અરૂ કેઈ વિલક્ષણ ઉપજતે હે, તેસેં બ્યાસ હુવે હે;
અરૂ સમજો દશ હુવે હે, તિનમેં દશ બ્યાસ બની હે, અરૂ
આગેંભી અષ્ટબેર યહી હોવેગા બહુરી મહા ભારત કહેગા,
બહુરી નૌમીબેર બ્રહ્મા હોકર વિદેહ મુક્તિ હોવેગા; અરૂ
હમભી હોવેંગે. અરૂ બાલ્મીકભી હોવેગા; અરૂ ભૃગુભી
હોવેગા, અરૂ બૃહસ્પતિકા પિતા અંગિરાભી હોવેગા; ઈત્યા
દિક અવરભી હોવેંગે. હે રામજી! એક સમ હોતે હે, એક
વિલક્ષણ હોતે હે; અરૂ મનુષ્ય દેવતા તિર્યગાદિક જીવ
કેઈ બેર સમાન હોતે હે, કેઈ બેર વિલક્ષણ હોતે હે કેઈ
જીવ સમાન આકાર આગે જેસે કુલ ક્રિયા સહિત હોતે હે
અરૂ કેઈ ગારપકર ઉડતે ફિરતે હે આવના, જાવના, જી
વના, મરના, સુપન ભ્રમકી નાઈ દિખતા હે; અરૂ વાસ્ત
વતેં કોઉ આતા હે ન જાતા હે; ન જનમતા હે, ન મરતા
હે. યહ ભ્રમ અજ્ઞાનસેંકર ભાસતા હે, બિચાર કિયેતેં
કછુ નિકસતા નાહીં. જેસેં કદલીકા થંભ દેખનેમેં બડા પુ
ષ્ટ આતા હે, ફિર. ખોલ દેખીતો સાર કછુ નહી નિકસતા,
તેસેં જગત ભ્રમ અવિચારસિદ્ધ હે; બિચાર કિયેતેં કછુ
ભાસતા નાહી. હે રામજી! જો પુરૂષ આત્મ સત્તામેં જ
ગ્યા હે, તિસકો દ્વૈત ભ્રમ નહી ભાસતા હે. વહ આત્મ દ
ર્શી, સાક્ષાત, આત્મા, પરમાનંદ સ્વરૂપ હે; અરૂ સબ

કલનાતેં રહિત હૈ; એસે જીવન્મુક્તકોં કોઈ અલાપ નહી સકતા; એસે જો બ્યાસદેવજી હે, તિસકોં મેહદ મુક્તિ, અર વિદેહ મુક્તિકી કોઉ કલના નાંહીં. સદા અદ્વૈતરૂપ હૈ; હે રામજી! જીવન મુક્તિકોં સમ સર્વાત્મા પૂરન ભાસતા હે; અર સ્વસ્વરૂપ હે. સ્વરૂપ સાર શાંતિરૂપ અમૃત કરી પૂરન હૈ, અર નિર્વાનમેં સ્થિત હૈ.

ઇતીશ્રી યોગવાસિષ્ઠે મુમુક્ષુ પ્રકરણે અસંખ્ય સૃષ્ટ્યાપત્તિ પ્રતિપાદનં નામ તૃતીયઃ સર્ગઃ ૩

વશિષ્ઠોવાચ. હે રામજી! જીવન્મુક્તિ અર વિદેહ મુક્તિમેં ભેદ કછુ નાંહીં. જેસેં સ્થિર જલ હૈ, તોભી જલ હૈ; અર તરંગ ફિરતે હૈ, તોભી જલ હૈ; તેસેં જીવનમુક્તિ અર વિદેહમુક્તિમેં ભેદ કછુ નાહી. 'હે રામજી!' જીવન્મુક્તિ અર વિદેહમુક્તિકા અનુભવ યુક્તસેં પ્રત્યક્ષ નહીં ભાસતા, કાહેતેં જો સ્વસંવેદ હૈ; અર તિનમેં જો ભેદ ભાસતા હૈ, સો અસમ્યગદર્શીકોં ભાસતા હૈ; જ્ઞાનવાનકોં ભેદ કછુ નહીં ભાસતા હૈ; જેસેં વાયું સંપદરૂપ હોતા હે તોભી વાયુ હૈ; અર નિષ્પદરૂપ હોતા હૈ તોભી વાયુ હૈ; ઉસકે વાયુતેં નિશ્ચય વિષે ભેદ કછુ નાંહીં; પર અવર જીવકોં સંપદ હોતી હૈ, તો ભાસતી હૈ; અર નિષ્પદ હોતી હૈ તો નહી ભાસતી હૈ, તેમ જાનવાન પુરૂષકોં જીવન્મુક્તિ અર વિદેહમુક્તિમેં ભેદ કછુ નાંહીં. ઉહ સદા અદ્વૈત કલનાતેં રહિત હૈ. જબ જીવકોં ઉસકા શરીર ભાસતા હૈ, તબ જીવન્મુક્તિ કહતે હૈ; જબ શરીર અદૃશ્ય હોતા હૈ, તબ વિદેહ મુક્તિ કહેતે હૈ. અર ઉસકોં દોઈ તુલ્ય હૈ. હે

રામજી અબ પ્રકૃત પ્રસંગકો સુન. જો શ્રવનકા ભૂષન હૈ.
જો કછુ સિદ્ધ હોતા હૈ, સો અપને પુરૂષાર્થકર સિદ્ધ હોતા હૈ.
પુરૂષાર્થ બિન સિદ્ધિ કછુ નહીં હોતી. ઔર કહતે હૈ જો
દેવ કરેગા સો હોવેગા, સો મૂર્ખતા હૈ; યહ ચંદ્રમા રૂપસે
શીતલ અરૂ ઉલ્લાસ કર્તા ભાસતા હૈ, સો ઇસમેં શીતલતા
પુરૂષાર્થકર હુઇ હૈ. હે રામજી! જિસ અર્થકી પ્રાર્થના કરે,
અરૂ જતન કરે, અરૂ તિસમેં ફિરે નહીં તો અવિશ્ય કર
જરૂર પાતા હૈ. ઔર પુરૂષમેં જતન કિયાકા નામ હૈ, સો
શ્રવન કર. સંતજન અરૂ સત્ય શાસ્ત્રોંકે ઉપદેશરૂપ ઉપાયકર
તિસકે અનુસાર ચિત્તકા બિચરના હોય સો પુરૂષમેં જતન હૈ.
તિસતેં ઇતર જો ચેષ્ટા કરતા હૈ, તિસકા નામ ઉન્મત્ત ચેષ્ટા
હૈ; અરૂ જિસ નિમિત્ત જતન કરતા હૈ સોઇ પાવતા હૈ;
એક કીટ થા, સો પુરૂષાર્થકર જતન કરત અપુન ઇંદ્રકી
પદવી પાઇ તિનોલોકોંકા પતિ હોય સિંહાસનપર આરૂઢ હુવા.
હે રામચંદ્ર! આત્મ તત્વમેં જો ચૈતન્ય સ્પંદ, ઇસ ગપદ્રૂપ
હોકર સ્ફૂર્તિ હૈ, સો અપને પુરૂષાર્થકર શક્રકે પદકો પ્રાપ્ત
ભઇ હૈ, તાતેં દેખ, જિસકો કછુ સિદ્ધતા પ્રાપ્ત હુઇ સો અ
પને પુરૂષાર્થકર હુઇ. કેવલ ચૈતન્ય જો આત્મતત્વ હૈ,
તિસમેં ચિત્તસંવેદન, સોઇ ગપદ્રૂપ હૈ. યહ ચૈતન્ય સંવેદન
અપને પુરૂષાર્થ કરકે ગરૂડપર આરૂઢ હો વિષ્ણુરૂપ હોતા
હૈ, અરૂ યહ ચૈતન્ય સંવેદન અપને પુરૂષાર્થ કરકે રૂદ્રરૂપ
ભયા હૈ અરૂ અર્ધાંગમેં પાર્વતીકો ધરે રહા હૈ અરૂ મસ્ત
કમેં ચંદ્રમાકો ધરા હૈ, અરૂ નીલકંઠ પરમ શાંતરૂપ હૈ
તાતેં જો કછુ સિદ્ધ હોતા હૈ સો પુરૂષાર્થકર હોતા હૈ. હે
રામજી! પુરૂષાર્થ કરકે સુમેરૂકા ચૂરન કિયા ચાહે, તોભી

કર શકતા હે. જેસેં પૂર્વ દિનમેં દુષ્કૃત કિયા હોય, અર અગલે દિનમેં સુકૃત કરે, તબ દુષ્કૃત દૂર હો જાતા હૈ. જો અપને હાથ દ્વારા ચરનામૃતભી લે નહીં શકતા, અર પુરૂષ કરે તો વહી પૃથ્વી ખંડ ખંડ કરનેકોં સમર્થ હોતા હે.

ઇતિશ્રી યોગવાશિષ્ઠે મુમુક્ષુ પ્રકરણે પુરૂષાર્થોપક્રમો નામ ચતુર્થઃ સર્ગઃ ૪

વશિષ્ઠોવાચ. હે રામજી! જો ચિત્ત કછુ વાંછા કરતા હે, અર શાસ્ત્રકે અનુસાર પુરૂષાર્થ નહી કરતા, સો સુખકોં ન પાવેગા; ઉસકી ઉન્મત્ત ચેષ્ટા હે. અર પુરૂષાર્થભી દો પ્રકારકા હે. એક શાસ્ત્ર અનુસાર હે, એક શાસ્ત્ર વિરૂદ્ધ હે. જો શાસ્ત્રકો ત્યાગ કરી અપની ઇચ્છાકે અનુસાર વિચરતા હે, સો સિદ્ધતાકોં ન પાવેગા; અર જો શાસ્ત્રકે અનુસાર પુરૂષાર્થ કરતા હે, સો સિદ્ધતાકોં પ્રાપ્ત હોવેગા, અર દુઃખભી ન હોવેગા. અનુભવતેં સમરન હોતા હે, અર સુમરનતેં અનુભવ હોતા હે; સો દોનો કસલીતે હોતે હે; દેવનો કછુ ન હુવા. હે રામજી! અવર દેવ કોઉ નહીં, ઇસકા કિયા ઇસકોં પ્રાપ્ત હોતા હે. પરંતુ જો બલિષ્ટ હોતા હે, સો તિસકે અનુસાર બિચરતા હે. જો પૂર્વકે સંસ્કાર બલી હોતે હે, તો ઉસકી જય હોતી હે. અર જો વિદ્યમાન પુરૂષાર્થ બલી હોતા હે, તબ ઉસકો જીતી લેતે હે. જેસેં એક પુરૂષકે દો ઘેટે હે, અર જો તિનકોં લડાવતા હે, તો દોનો બિચ જો બલી હોતા હે, તિસકી જય હોતી હે. પરંતુ દોનો ઉસકે હે; તેસેં દોનો કર્મ ઇસીકે હે, જો પૂર્વકા સંસ્કાર બલી હોતા હે, તોભી ઇસકી જય હોતી હે. હે રામજી!

યહ જો સત્સંગ કરતા હૈ ઔર સત શાસ્ત્રહુકા બિચાર કરતા હૈ, બહુરી પરીક્ષાપૂર્વક સંસાર વૃક્ષહુકી ઓર ઉડતા હૈ તો પૂર્વકા સંસ્કાર બલી હૈ તિસકરી સ્થિર હો નહીં સકતા ઐસેં જાની કરી તેને પુરૂષ પ્રયત્નકા ત્યાગ નહીં કરના જો પૂર્વકે સંસ્કારનેં અન્યથા નહી હોતા, પરંતુ પૂર્વકા સંસ્કાર બલીભી હોવે, પરંતુ જબ સત્સંગ કરે, ઔર સત શાસ્ત્રહુકા દૃઢ અભ્યાસ હોવે, તો પૂર્વકે સંસ્કારકા પુરૂષ પ્રયત્ન જીત લેતા હૈ જેમેં પૂર્વકે સંસ્કારમેં દુષ્કૃત કિયા હૈ આગેં સુકૃત કિયા હૈ, તો અગલેકા અભાવ હો જાતા હૈ, સો પુરૂષ પ્રયત્ન હોતા હૈ સો પુરૂષાર્થ ઐસા હૈ ઔર તિસકર સિદ્ધ ક્યા હોતા હૈ સો શ્રવન કરૌ જ્ઞાનવાન જો સંત હૈ ઔર સતશાસ્ત્ર જો બ્રહ્મ વિદ્યા હૈ, તિસકે અનુસાર પ્રયત્ન કરના, તિસકા નામ પુરૂષાર્થ હૈ, ઔર પુરૂષાર્થ કરકે પાવણે જોગ આત્મા હૈ, જિસકરી સંસાર સમુદ્રકા પાર હોવે હે રામજી જો કુછ સિદ્ધ હોતા હૈ સો અપને પુરૂષાર્થ કરી હોતા હૈ અબ દૈવ કોઉ નહી ઔર જો શાસ્ત્રોં અનુસાર પુરૂષાર્થકોં ત્યાગ કરી કહતા હૈ જો, જો કછુ કરના હૈ સો દૈવ કરેગા સો મનુષ્યમેં ગર્દભ હૈ, તિસકા સંગ ન કરના ઐસેકી સંગતી કરની સો દુઃખકા કારન હૈ ઇસિ પુરૂષકો પ્રથમ તો યહ કર્તવ્ય જો, અપને વર્ણાશ્રમ વિષે શુભ આચારકા ગ્રહન કરના, ઔર અશુભકા ત્યાગ કરના, બહુરી સંતકા સંગ, ઔર સતશાસ્ત્રકા બિચારના ઔર તિસકે બિચાર કર અપને ગુનદોષહુકા બિચાર કરના જો દિન ઔર રાતમેં શુભ ક્યા કરતા હોં ઔર અશુભ ક્યા કરતા હોં આગેં ગુન ઔર દોષહુકા સાક્ષીભૂત હોકર જો સંતોષ, ધૈર્ય,

વૈરાગ, વિચારના; અરૂ અભ્યાસ ગુન હૈ તિસકોં બઢાવના; અરૂ જો દોષ વિપરીત હૈ, તિસકા ત્યાગ કરના. જબ ઐસેં પુરૂષાર્થકોં અંગીકાર કરેગા, તબ પરમાનંદરૂપ આત્મતત્વકોં પ્રાપ્ત હોવેગા. તાતેં હે રામજી! વનકે ઘાયેલ હુએ મૃગકી નાંઈ નહી હોના, જો ઘાસ, તૃન, પાતકોં રસીલા જાનકે પશ્ચા ચુગતા હે; તેસેં સ્રી, પુત્ર, બાંધવ, ધનાદિક વિષે મગ્ન હો રહેના, સો નહી હોના; ઈનિતેં વિરક્ત હોના. દંતકુ સાથ દંતકોં ચવાય કરી સંસાર સમુદ્રકોં પાર હોનેકા જતન કરના; અરૂ બલતેં બંધનકોં તોડી કરી નિકસ જાના. જેસેં કેસરી સિંઘ બલ કરકે પિંજરેમેંતેં નિકસ જાતા હૈ, તેસેં નિકસ જાના સોઈ પુરૂષાર્થ હૈ. હે રામજી! જિનકોં કછુ સિદ્ધતાકી પ્રાપ્તી હુઈ હૈ, સો અપને પુરૂષાર્થકર હુઈ હૈ; પુરૂષાર્થ બિના નહી હોતી. જેસેં પ્રકાશ બિન પદારથકા જ્ઞાન નહી હોતા. જિસ પુરૂષનેં અપને પુરૂષાર્થ ત્યાગ દિયા હૈ; અરૂ દૈવકે આશ્રય હુએ હૈ, જો હમારા દૈવ કલ્યાન કરેગા, સો ન હોવેગા. જેસેં પથરસોં તેલ નિકસ્યા ચાહે, સો નહી નિકસતા; તેસેં ઉનકા કલ્યાન દૈવતેં ન હોવેગા. હે રામજી! તુમ તો દૈવકા આશ્રય ત્યાગકર અપને પુરૂષાર્થકા આશ્રય કરો. જિસનેં અપના પુરૂષાર્થ ત્યાગ્યા હૈ, તિસકોં સુંદર કાંતિ લક્ષ્મી ત્યાગ જાતી હૈ; જેસેં વસંત ઋતુકી મંજરી વસંત ઋતુકે ગયેતેં બિરસ હો જાતી હૈ, તેસેં ઉનકી કાંતિ લઘુ હો જાતી હૈ. જિસ પુરૂષનેં એસા નિશ્ચય કિયા હૈ, જો હમારે પાલનેહારા દૈવ હૈ સો પુરૂષ એસા હૈ, જેસેં કોઉ અપની ભુજાકો સર્પ જાનકે ભયપાયકે રોવતે હૈ, ઔર જાનતે નહી જો અપની ભુજા હૈ; તેસેં અપને પુરૂષાર્થકોં

ત્યાગકે દૈવકા આશ્રય લેત હૈ; અર ભયકો પાવતા હૈ. જો સંતનકા સંગ અર સતશાસ્ત્રોંકા બિચાર કરકે તિનકે અનુસાર બિચરના. અર જો તિનકો ત્યાગકે અપની ઈચ્છાકે અનુસાર બિચરતે હૈ, સો સુખકોં નહીં પાવેંગે; ન સિદ્ધતાકો પાવેંગે. અર જો શાસ્ત્રકે અનુસાર બિચરતે હૈ; સોં ઈહાંભી સુખ પાવેંગે, અર આગેંભી સુખ પાવેંગે, તેસેંઈ સિદ્ધતાકોં પાવેંગે; તાતેં સંસારરૂપી ટોએમેં બિપે નહિ ગિરના, સો પુરૂષાર્થ હૈ; સતજનકુકે સંગ અર સતશાસ્ત્રોંકે અર્થ હૃદયરૂપી પત્રપેં લિખના; બોધરૂપી કાની કરની, અર બિચારરૂપી સ્યાહી કરની. જબ એસે પુરૂષાર્થ કરી નિબેગા, તબ સંસારરૂપી ટોએમેં ન ગિરેગા. હે રામજી! જેસેં યહ આદિનેતિ હુઇ હૈ, જો પટ હૈ સો પટહી હૈ, જો ઘટ હૈ સો ઘટહી હૈ; ઘટ હૈ સો પટ નહીં, ઓર પટ હૈ સો ઘટ નહીં; તેસેં યહભી નેતિ હુઈ હૈ. અપને પુરૂષાર્થ બિના પરમ પદકી પ્રાપ્તિ નહીં હોતી. હે રામજી! જો સંતકી સંગતી કરતા હૈ, અર સતશાસ્ત્રકી વિચારતા હૈ; અર ઉનકે અર્થમેં પુરૂષાર્થ નહીં કરતા, તિસકરી સિદ્ધતા પ્રાપ્ત નહીં હોતી. જેસેં અમૃતકે નિકટઈ બેઠા હોવે, અર પાન કિયે બિના અમર નહીં હોતા, તેસેં અભ્યાસ કિયે બિના સિદ્ધતા પ્રાપ્ત નહીં હોતી. હે રામજી! અજ્ઞાની જીવ અપના જન્મ વ્યર્થ ખોવતે હૈ, જબ બાલક હોતે હૈ, તબ મૂઢ અવસ્થામેં લીન રહતે હૈ; અર જુવા અવસ્થામેં વિકારકુકોં સેવતે હૈ; અર જરામેં જર્જરીભૂત હોતે હૈ; ઈસી પ્રકાર જીવના વ્યર્થ ખોવતે હૈ, અર જો અપના પુરૂષાર્થ ત્યાગ કરકે દૈવકા આશ્રય લેતા હૈ, સો અપને

હંતા હોતે હે, સુખકો નહીં પાવેંગે. હે રામજી! જો પુરૂષ બ્યોહાર બિષે અરૂ પરમાર્થ બિષે આલસી હુવે હે, અરૂ પરમાર્થકોં ત્યાગકે મૂઢ હો રહે હે, સો દીન હુએ હે, માનોં પશુ હે; અરૂ દુઃખકોં પ્રાપ્ત હુવે હે; યહ મેં બિચાર કરકે દેખ્યા હે; તાતેં પુરૂષાર્થકા આશ્રય કરો. સતસંગ અરૂ સતશાસ્ત્રરૂપી આદર્શ કરકે અપને ગુન કરકે દોષકોં દેખકે દોષકા ત્યાગ કરો; અરૂ શાસ્ત્રકા સિદ્ધાંત જો હે, તિસકા અભ્યાસ કરો. જબ દ્રઢ અભ્યાસ કરેગે, તબ શીઘ્રહી આનંદવાન હોહુગે.

વાલ્મીકોવાચ. જબ ઈસ પ્રકાર વશિષ્ટજી કહા, તબ સાયંકાલ સમય હુઆ હે; સબ સ્નાનકે નિમિત્ત ઉઠકે ખડે ભયે. પરસ્પર નમસ્કાર કરકે અપને ઘરકોં ગયે; બહુરી સૂર્યકી કીરનકૂ સાથ આય સ્થિત ભયે.

ઈતિશ્રી યોગવાશિષ્ટે મુમુક્ષુ પ્રકરણે પુરૂષાર્થ વર્ણનં નામ પંચમઃ સર્ગઃ ૫

વશિષ્ટોવાચ. હે રામજી! ઈસકા જો પૂર્વકા કિયા પુરૂષાર્થ હે, તિસકા નામ દૈવ હે, અવરં દૈવ કોઈ નાંહીં. જબ યહ સતસંગ અરૂ સતશાસ્ત્રકા બિચાર પુરૂષાર્થ કરે, તબ પૂર્વકે સંસ્કારકોં જીત લેતા હે. જિસ પુરૂષ ઈષ્ટ પાવનેકા યહ શાસ્ત્ર દ્વાર જતન કરેગા, તિસકોં અવશ્યમેવ અપને પુરૂષાર્થતેં પાવેગા; અન્યથા કછુ નહીં હોતી, ન હુઈ હે, ન હોવેગી. પૂર્વ જો કોઈ પાપ કિયા હોતા હે, તિસકા ફલ જબ દુઃખ પાવતા હે, તબ મૂરખ કેહતા હે જો—હાએ દૈવ, હાએ દૈવ, હાએ કષ્ટ, હાએ કષ્ટ! હે રામજી! ઈ-

સકા જો પુરૂષાર્થ પૂર્વકા હે, તિસકા નામ દૈવ હે, અવર દૈવ કોઉ નહીં. અવર જો કોઉ દૈવ કલ્પતે હે, સો મૂર્ખ હે. અરૂ જો પૂર્વકે જન્મ સુકૃત કરકે આયા હોતા હે; ઉહી સુકૃત સુખ હોયકેં દેખાઈ દેતા હે. જો પૂર્વકા સુકૃત બલી હોતા હે તો ઉસહીકી જય હોતી હે. જો પૂર્વકા દુષ્કૃત બલી હોતા હે, અરૂ શુભકા પુરૂષાર્થ કરતા હે; સતસંગ અરૂ સતશાસ્ત્રહુંકા બિચાર શ્રવન કરતા હે, તો પૂર્વકે સંસ્કારકો જીત લેતા હે. જેસેં પ્રથમ દિન પાપ કિયા હોવે, દુસરે દિન બડા પુન્ય કરે, તો પૂર્વકા પાપ નિવૃત્ત હો જાતા હે, તેમેં જબ ઈહા દૃઢ પુરૂષાર્થ કરે, તો પૂર્વકે સંસ્કારકો જીત લેતા હે. તાતેં જો કછુ સિદ્ધ હોતા હે, સો ઈસકો પુરૂષાર્થ કરકે સિદ્ધ હોતા હે. જો એકત્ર ભાવ કરી પ્રયત્ન કરના, ઈસીકા નામ પુરૂષાર્થ હે; જિસકા યત્ન એકત્ર ભાવ હોયકેં કરેગા, તિસકો અવશ્યમેવ પ્રાપ્ત હોવેગા. જો પુરૂષ અનર દૈવકો જાનકેં અપના પુરૂષાર્થ ત્યાગ બેઠા હે, સો દુઃખકો પાવેગા. શાંતિવાન કબહુ ન હોવેગા. હે રામજી! મિથ્યા દૈવકે અર્થકો ત્યાગકે તુમ અપને પુરૂષાર્થકા અંગીકાર કરો. જો સંતજન અરૂ સતશાસ્ત્રહુકે વચન અરૂ જુગતી સાથ જતન કરકેં આત્મપદકો અભ્યાસ કરકેં પ્રાપ્ત હોના, ઈસીકા નામ પુરૂષાર્થ હે. પ્રકાશ કરકેં જેમેં પદાર્થહુકા જ્ઞાન હોતા હે, તેમેં પુરૂષાર્થકર આત્મપદકી પ્રાપ્તિ હોતી હે. જો પૂર્વકે કિયે બડા પાપી હોતા હે-અરૂ ઈહા દૃઢ પુરૂષાર્થ કિયેતેં ઉસકો જીત લેતા હે. જેસેં બડા મેઘ હોતા હે, અરૂ તિસકા પવન નાશ કરતા હે; અરૂ જેમેં બડે દિનહુકા ક્ષેત્ર પક્યા હોતા હે અરૂ ગિડા

તિસકા નાશ કર દેતા હે; તેસેં પૂર્વકા સંસ્કાર પુરૂષ પ્રયત્ન કરકે નાશ હોતા હે. હે રામજી! શ્રેષ્ઠ પુરૂષ સોઈ હે, જીનેં સતસંગ અરૂ સતશાસ્ત્ર દ્વારા બુદ્ધિકો તીક્ષ્ણ કરકે સંસાર સમુદ્ર તરનેકા પુરૂષાર્થ કિયા હે. અરૂ જિનહૂ સતસંગ અરૂ સતશાસ્ત્રદ્વારા બુદ્ધી તીક્ષ્ણ નહી કરી, અરૂ પુરૂષાર્થકો ત્યાગ બેઠે હે, સો પુરૂષ નીચતેં નીચ ગતીકો પાવેંગે. અરૂ જો શ્રેષ્ઠ પુરૂષ હે, સો અપને પુરૂષાર્થ કરકે પરમાનંદ પદકો પાવેંગે, જિસકે પાયેનેં બહુરી દુઃખ નહી હોતા. અરૂ જો દેખને કરી દીન હોતે હે; અરૂ સતસંગતિ અરૂ સતશાસ્ત્રકે અનુસાર પુરૂષાર્થ કરતા હે, સો ઉત્તમ પદવીકો પ્રાપ્ત હોતે દૃષ્ટ આવતે હે. હે રામજી! જિન પુરૂષનેં પુરૂષ પ્રયત્ન કિયા હે, તિસકો સબ સંપદા આય પ્રાપ્ત હોતી હે, અરૂ પરમાનંદ કરી પૂરન હો રહે. જેસેં રત્નહૂકરી સમુદ્ર પૂરન હે, તેસેં વહ પરમાનંદ કરકે પૂર્ન હુએ હે. તાતેં જો શ્રેષ્ઠ પુરૂષ હે, સો અપને પુરૂષાર્થ દ્વારા સંસારકે બંધનતેં નિકસ જાતે હે. જેસેં કેસરી સિંહ અપને બલસોં પિંજરતેં નિકસ જાતા હે, તેસેં વહ અપને પુરૂષાર્થ કરી સંસાર બંધનતેં નિકસ જાતા હે. હે રામજી! યહ પુરૂષ ઔર કછુ ન કરે તો યહ કરે જો અપને બર્નાશ્રમકે અનુસાર વિચરે, અરૂ સાર પુરૂષાર્થ કરે; જો સંતહુ અરૂ શાસ્ત્રહુકા આશ્રય હોવે તિસકે અનુસાર પુરૂષાર્થ કરે, તબ સબ બંધનતેં મુક્ત હોવેગા. અરૂ જિસ પુરૂષ અપને પુરૂષાર્થકા ત્યાગ કિયા હે; કિસી અવર દેવકો માનકે કહતા હે, જો વહ મેરા કલ્યાન કરેગા; સો જન્મ મરનકો પ્રાપ્ત હોવેગા, હે રામજી! ઇમ જીવકો સંસારરૂપી વિશૂચિકા

रोग हे, तिसकों दूर करनेका उपाय में कहता हों. मतजन अरु सतशास्त्रहुके अर्थविषे दृढ भावना करनी; जो कछु तिनहुमेंते सुन्या हे, तिसका वारंवार अभ्यास करना, अवर सब कल्पना त्यागके एकांत होयके तिसका चिंतवन करना, तब इसकों परमपदकी प्राप्ति होवेगी, अरु द्वैत भ्रम निवृत हो जावेगा. अद्वैतरूप पद भासेगा इसीकाई नाम पुरुषार्थ हे.

इतिश्री योगवाशिष्ठे मुमुक्षु प्रकरणे पुरुषार्थ वर्णन नाम षष्टमः सर्गः ६

वशिष्ठोवाच. हे रामजी! अन्य पुरुषार्थ करके इसकों अध्यात्मक आदि ताप आय प्राप्त होतेहे तिसकी शांतिको नही पावता; तुमहूने रोगी नही होवना अपने पुरुषार्थ द्वारा जन्म मरनके बंधनतें मुक्त होहु. अवर किसी दैव मुक्ति नही करनेका; अपने पुरुषार्थद्वारा संसार बंधनतें मुक्त होना हे. जिस पुरुषने अपने पुरुषार्थका त्याग किया हे, अरु कोसी अवर दैवको मानी करी तिस परायन हुवे हे, तिसका धर्म, अर्थ, काम नष्ट हो जावेगा, अरु नीचतें नीच गतिको प्राप्त होवेगा. हे रामजी! शुद्ध चैतन्य जो इसका अपना आप हे, अरु वास्तवरूप हे, तिसके आश्रय जो आदि चित्त संवेदन स्फुर्ति हे; जो अहं ममत संवेदन होयके फुरने लगती हे, बहुरी इद्रिय अहं स्फुर्ति हे. जब यह स्फुर्ना संत अरु शास्त्रके अनुसार होवे, तब वह पुरुष परम शुद्धताको प्राप्त होता हे. अरु जो संतहु शास्त्रके अनुसार न होवे, तब वासनाके अनुसार भाव अभाव

રૂપ જો ભ્રમ જાલ હૈ, તિસ બિષે પરયા ધકી યંત્રકી નાંઈ ભટકતા હૈ, શાંતિવાન કબહુ નહીં હોતા. હે રામજી! જિસ કિસીકોં સિદ્ધતા પ્રાપ્ત હુઈ હૈ, સો અપને પુરૂષાર્થકર હુઈ હૈ, બિન પુરૂષાર્થ સિદ્ધતાકોં પ્રાપ્ત ન હોવેગા. જબ કિસી પદારથકોં ગ્રહન કરના હોતા હૈ; જો ભુજા પસારિયેં તો ગ્રહન કરના હોતા હૈ; અર જો કિસી દેશકોં પ્રાપ્ત હોના હોવે, તબ જબ ચલૈં તબ જાએ પહુંચીએ; અન્યથા નહી હોતા; તાતેં પુરૂષાર્થ બિના સિદ્ધ કછુ નહી હોતા. જો કોઉ કહતા હૈ, દૈવ કરેગા સો હોવેગા, સો મૂર્ખ હૈ. હે રામજી! અવર દૈવ કોઉ નાંહીં, ઈસ પુરૂષારથકા નામ દૈવ હૈ. યહ દૈવ શબ્દ મૂરખજનોંકા પરચાવા હૈ, જો કિસી કષ્ટ સાથ દુઃખ પાયા; તિસકોં કહેતે હૈં, દૈવકા કિયા હૈ, સો અવર તો દૈવ કોઉ નાંહીં. હે રામચંદ્ર! જો અપના પુરૂષાર્થ ત્યાગકેં દૈવકેં આશ્રય હો રહેગા, સો સિદ્ધતાકોં પ્રાપ્ત ન હોવેગા; કાહેતેં જો અપને પુરૂષાર્થ બિના સિદ્ધતા કિસીકોં પ્રાપ્ત નહી હોતી. અર બૃહસ્પતિ જો દૃઢ પુરૂષાર્થ કિયા હૈ, તબ સબ દેવતાહુકા રાજા ઇંદ્રકા ગુરૂ હુઆ હૈ; અર શુક્રજી અપને પુરૂષાર્થદ્વારા સર્વ દૈત્યહુકા ગુરૂ હુઆ હૈ; અર અવર જો સમાન જીવ હૈ તિસ વિષે જિસ પુરૂષ પ્રયત્ન કિયા હૈ, સો પુરૂષ ઉત્તમ હુવા હૈ; જિસકોં જાતેં સિદ્ધતા પ્રાપ્ત ભઈ હૈ, સો અપને પુરૂષાર્થકરી ભઈ હૈ. અર જિસ પુરૂષને સંત અર શાસ્ત્રહુકે અનુસાર પુરૂષાર્થ નહી કિયા, સો મેરે દેખતે દેખતે બડે રાજા, અર પ્રજા, અર ધનતેં અવર વિભૂતિતેં હીન હો ગયે હૈ; અર નરકકુ વિષે પરે જલતે હૈ. જિસ કરકેં કછુ અર્થ સિદ્ધિ હોવે તિસકા નામ પુરૂષાર્થ હૈ; અર

જિસ કરકે અનર્થ સિદ્ધિ હોવે, તિસકા નામ અપુરૂષાર્થ હૈ.
હે રામજી! ઈસ પુરૂષકા કર્તવ્ય યહી હૈ; જો સતશાસ્ત્ર
અર સતહુકો સંગ કરી બુદ્ધિ તીક્ષ્ણ કરે, અર શુભ ગુ-
નકો પુષ્ટ કરે, દયા, ધીરજ, સંતોષ, વૈરાગકે અભ્યાસ કરકે
બુદ્ધિ તીક્ષ્ણ કરે; અર તીક્ષ્ણ બુદ્ધિ કરકે ઈનકો પુષ્ટ કરે.
જૈસેં બડે તાલનેં મેઘ પુષ્ટ હોતા હૈ, બહુરી વર્ષા કરકે મેઘ
તાલકો પુષ્ટ કરતા હૈ; તૈસેં શુભ ગુન કરકે બુદ્ધિ પુષ્ટ હોતી
હૈ; અર પુષ્ટ બુદ્ધિ કરી શુભ ગુન પુષ્ટ હોતે હૈં. હે રામજી!
જો બાલક અવસ્થાનેં લેકરી અભ્યાસ કિયા હોતા હૈ, ઉસકોં
શુદ્ધતા પ્રાપ્ત હોતી હૈ; અર્થ યહ જો દૃઢ અભ્યાસ બિના
શુદ્ધતા પ્રાપ્ત નહી હોતી હૈ. જો કિસી દેશ અથવા તીર્થ
જાના હોવે, તબ માર્ગ વિષે નિરઆલસ હોયકે ચલ્યા જાવે,
તો જાય પહુચેગા અર જબ ભોજન કરેગા તબ ક્ષુધા નિ
વૃત્ત હોવેગી, અન્યથા નહી હોવેગી. અર જબ મુખવિષે જિવ્હા
શુદ્ધ હોવેગી તબ પાઠ સ્પષ્ટ હોવેગા, ગુંગાસોં પાઠ નહીં હોતા.
તાતેં જો કછુ કારજ સિદ્ધ હોતા હૈ, સો અપને પુરૂષાર્થકર
સિદ્ધ હોતા હૈ, તૃષ્ણા હી રહનેતેં કોઉ કારજ સિદ્ધ નહીં હોતા.
અર સબહી ગુરૂ મિલે હૈ, ઈનતે પૂછ દેખો, આગેં જો તેરી
ઈચ્છા હૈ સો કરો. અર જો મુઝસોં પૂછે, તો સબ
શાસ્ત્રકા સિદ્ધાંત કહતા હોં, જિસકરી સિદ્ધતાકોં પ્રાપ્ત હોવેગા.
હે રામજી! મત જો હૈ, જ્ઞાનવાન પુરૂષ, અર સતશાસ્ત્ર
જો હૈ, બ્રહ્મવિદ્યા; તિનકે અનુસાર સંવેદન અર મન અર
ઈંદ્રીહુકા બિચારના હોવે, અર ઈસતેં વિરૂદ્ધ હોવે તિસતેં
વર્જ રખના; તિસ કરકે તુઝકોં સંસારકા રાગ દ્વેષ સ્પર્શ
નહીં કરેગા; સબતેં નિર્લેપ રહેગા. જૈસેં જલતેં કમલ

નિર્લેપ રહતા હે, તેસેં તું નિર્લેપ રહેગા. હે રામજી! જિસ પુરૂષકુંતેં શાંતિ પ્રાપ્ત હોવે, તિસકી ભલી પ્રકાર સેવા કરિયેં, કાહેતેં જો ઉનકા બડા ઉપકાર હે; જો સંસાર સમુદ્રતેં નિકાસી લેતે હે. હે રામજી! સંત જનભી વહી હે, અરૂ સતશાસ્ત્રભી વહી હે, જિસકે બિચારકરી અરૂ સંગતિ કરી સંસારતેં ચિત્ત ઉદ્દ પ્રતી હોવે, મોક્ષકા ઉપાવ વહી હે: તાતેં અવર સર્વ કલ્પનાકોં ત્યાગકે અપને પુરૂષાર્થકો અંગીકાર કરહુ, તબ જન્મ મરનકા ભય નિવૃત્ત હોં જાવે; હે રામજી! જિસ યહ વાંછા કરતા હે, અરૂ તિસકે નિમિત્ત દૃઢ પુરૂષાર્થ કરતા હે, તબ અવશ્યમેવ તિસકોં પાવે; અરૂ જો બડે તેજ અરૂ વિભૂતિ કરકે સંપંન તુમકોં દૃષ્ટ આવતે હે, અરૂ સુનતા હે; સો અપને પુરૂષાર્થ કરી ભયે હે. અરૂ જો મહાનિષ્ટ સર્પ કીટ આદિક તુમકોં દૃષ્ટ આવતા હે તિનનેં અપને પુરૂષાર્થકા ત્યાગ કિયા હે, તબ એસે હુવે હે. હે રામજી! અપને પુરૂષાર્થકોં આશ્રય કર, નહીં તો પરમ કીટાદિક નીચ યોનિકોં પ્રાપ્ત હોવેગા; જિન પુરૂષોંનેં અપના પુરૂષાર્થ ત્યાગ્યા હે, ઓર કીસી દૈવકા આશ્રય ધર્યા હે, સો મહા મૂર્ખ હે. કાહેતેં જો યહ બારતા બ્યોહારમેંભી પ્રસિદ્ધ હે જો અપને ઉદ્યમ કિયે બિના કિસી પદારથકી પ્રાપ્તિ નહીં હોતી; તો પરમારથકી પ્રાપ્તિ કેસેં હોવે? તાતેં દૈવકોં ત્યાગ કરી સંતજન અરૂ સતશાસ્ત્રોંકે અનુસાર જતન કરહુ; પરમ પદ પાવનેકે નિમિત્ત જો દૃઢ યહીતે મુક્ત હોવહી. હે રામજી! જો જનાર્દન વિષ્ણુજી હે, સો અવતાર ધારી કરી દૈત્યનકોં મારતા હે, અરૂ અવર ચેષ્ટાભી કરતા હે, પરંતુ પાપકા સ્પર્શ ઉનકોં

નહીં હોતા, કાહે તેં જો અપને પુરૂષાર્થ કરકે અક્ષય પદકોં પ્રાપ્ત હુવા હૈ; તુમભી પુરૂષાર્થકા આશ્રય કરો, અરુ સંસાર સમુદ્રકોં તરી જાવહુ.

ઇતિશ્રી યોગવાશિષ્ટે મુમુક્ષુ પ્રકરણે પુરૂષાર્થ ઉપમા વર્ણનં નામ સપ્તમઃ સર્ગઃ ૭.

વશિષ્ઠોવાચ. હે રામજી! યહ જો દૈવ શબ્દ હૈ, સો મૂર્ખોંને કલ્પ્યા હૈ, જો દૈવ હમારી રક્ષા કરેગા. હમકોં દૈવકા આકાર કોઉ દૃષ્ટ નહીં આવતા, ન કોઉ દૈવકા કામ હૈ, ન દૈવ કછુ કરતાહી હૈ; મૂરખ લોક દૈવ દૈવ પરે કહતે હૈ; અવર દૈવ કોઉ નહીં, ઇસીકા પૂર્વકા કર્મહી દૈવ હૈ; હે રામજી! જિન પુરૂષકું અપને પુરૂષાર્થકા ત્યાગ કિયા હૈ; અરુ દૈવ પરાયન હુવે હૈં; જો હમારા કલ્યાન કરેગા સો મૂરખ હૈ; કાહે તેં જો અગ્નિ વિષે યહ જાય પડે, અરુ દૈવ ઇસીકોં નિકાસી લેવે, તબ જાનિયેં જો કોઉ દૈવભી હૈ, સો તો નહીં, અરુ જો દૈવ કરતા હૈ; તો ઇહ સ્નાન, દાન, ભોજન, આદિકકા ત્યાગ કરી તૂશ્ની હોય બેઠે; આપેઈ દૈવ કર જાવેગા; સોભી ઇસકો કિયે બિના નહીં હોતા; તાતેં અવર દૈવ કોઉ નાહીં. અપના પુરૂષાર્થહી કલ્યાન કર્તા હૈ; હે રામજી! જો ઇસીકા કિયા કછુ નહીં હોતા, અરુ દૈવહી કરનેહારા હોતા, તો શાસ્ત્ર અરુ ગુરૂકા ઉપદેશભી નહીં હોતા. સો સતશાસ્ત્રકે ઉપદેશ કરકે અપને પુરૂષાર્થદ્વારા ઇસકોં વાંછિત પદવી પ્રાપ્ત હોતી હૈ; તાતેં અવર જો કોઉ દૈવ શબ્દ હૈ સો વ્યર્થ હૈ; ઇસ ભ્રમકોં ત્યાગ કરકે સંત અરુ શાસ્ત્રકે

અનુસાર પુરૂષાર્થ કરે, તબ દુઃખહુતેં મુક્ત હોવેગા. હે રામજી! અવર દૈવ કોઉ નહી; ઇસિકા પુરૂષાર્થ જો હે સ્પંદ સોઈ દૈવ હે. હે રામજી! જો કોઉ અવર કરનહારા હોતા, તો જબ ઈહ શરીરકોં ત્યાગતા હે, અર શરીર સબ નાશ હો જાતા હે; ક્રિયા શરીરસેં કછુ નહીં હોતી; કાહેતેં જો ચેષ્ટા કરનેહારા ત્યાગ જાતા હે; જો દૈવ હોતા તો સબી શરીરસેં ચેષ્ટા કરાવતા; સો તો ચેષ્ટા કછુ નહી હોતી; તાતેં જાનતા હે જો દૈવ શબ્દ્ય્યર્થ હે. હે રામજી! પુરૂષાર્થકી બાતાં હે, સો અજ્ઞાની જીવહુકોંબી પ્રત્યક્ષ હે. જો અપને પુરૂષાર્થ બિના કછુ હોતા નહીં. ગોપાલબી જાનતાહે જો મેં ગૈયાકોં ચરાઉં નહીં તો ભૂખીહી રહેગી; તાતે દૈવકે આસય બેઠી નહીં રહતા, આપહી ચરાય લે આવતા હે. હે રામજી! અવર દૈવકી કલ્પના શ્રમ કરકે પરે કરને હે; અવર દૈવ તો હમકોં કોઉ દ્રષ્ટ નહી આવતા. હસ્ત, પાદ, શરીર, દૈવકા કોઉ દ્રષ્ટ નહીં આવતા. અપને પુરૂષાર્થ કરી સિદ્ધતા દ્રષ્ટ આવતી હે. અર જો કોઉ આકારતેં રહિત દૈવ કહિયે તો નહીં બનતા; કાહેતેં જો નિરાકાર અર સાકારકા સંયોગ કેસેં હોવે? હે રામજી! અવર દૈવ કોઉ નાંહીં, અપના પુરૂષાર્થહી દૈવરૂપ હે. જો રાજ રિદ્ધિ, સિદ્ધિ, સંયુક્ત ભાસતા હે, સોબી અપને પુરૂષાર્થ કરી હુએ હે. હે રામજી! યહ જો વિશ્વામિત્ર હે, યાનેં દૈવ શબ્દ દૂરહીતેં ત્યાગ કિયા હે; સોબી અપને પુરૂષાર્થ કરકે ક્ષત્રિયતેં બ્રાહ્મન હુવે હે; અર અવર જો બડે વિજ્ઞાનવાન હુવે હે, સોબી અપને પુરૂષાર્થ કરી દ્રષ્ટ આવતે હે. હે રામજી! જો દૈવ પઢે બિના પંડિત કરે તો જાનિયે દૈવનેં કિયા, સોતો પઢે બિના પંડિત

કહૂ નહીં હોતા; અર જો અસાનીને જાનવાન હોતે હે, સોભી અપને પુરૂષાર્થ કરી હોતે હે, તાતેં અવર દેવ કોઉ નાંહીં. મિથ્યા ભ્રમકોં ત્યાગ કરી સંતજન અર સતશાસ્ત્ર- હુકે અનુસાર સંસાર સમુદ્ર તરનેકા પ્રયત્ન કરહુ; તેરે પુરૂષાર્થ બિના અવર દેવ કોઉ નાહીં. જો અવર દેવ હોતા તો બહુત એર જનભી અપની ક્રિયાકોં ત્યાગકે સોઇ રેહેતા, આપે દેવહી પડા કરેગા, સો એંમેં તો કોઉ નહીં કરતા; તાતેં અપને પુરૂષાર્થ બિના કછુ સિદ્ધ નહીં હોતા; અર જો ઇસિકા કિયા કછુ ન હોતા તો પાપ કરનેહારા નરક ન જાતે, અર પુન્ય કરનેહારે સ્વર્ગ ન જાતે; પરંતુ પાપ કરનેહારે નરકમેં જાતે હે; અર પુન્ય કરનેહારે સ્વર્ગમેં જાતે હે, તાતેં જો કછુ પ્રાપ્ત હોતા હે, સો અપને પુરૂષાર્થ કરી હોતા હે. હે રામજી ! જો કોઉ અવર દેવ કરતા હે એસા કહે તિસકા સિર કાટિએ; અર દેવકે આશ્રય જીવતા રહે તો જાનિયેં જો કોઉ દેવ હે, સો તો જીવતા કોઉ નહીં તાતેં દેવ શબ્દકોં મિથ્યા ભ્રમ જાનકે સતજન અર સત- શાસ્ત્રહુકે અનુસાર અપને પુરૂષાર્થકરી આત્મપદ વિષે સ્થિત હોહુ.

ઇતિશ્રી યોગવાશિષ્ટે મુમુક્ષુ પ્રકરણે પરમ પુરૂષાર્થ વર્ણનં નામ અષ્ટમઃ સર્ગઃ ૮.

રામોવાચ. હે ભગવન્ સર્વ ધર્મહુકે વેત્તા ! તુમ કહતે હો ઓર દેવ કોઉ નહીં, પરંતુ બ્રાહ્મણભી દેવ હે એસા કહતે હે, ઓર દેવકા કિયા સબ કછુ હોતા હે, અર સુખ દુખકે દેનેહારે દેવ હે યહ લોકવિષે પ્રસિદ્ધ હૈ.

વશિષ્ઠોવાચ. હે રામજી ! મૈં તુમકોં એસે કહતા હોં, જ્યોં તેરા ભ્રમ નિવૃત્ત હો જાવે, ઈસહીકા કર્મ કિયા હુવા હે. શુભ અથવા અશુભ તિસકા ફલ અવશ્યમેવ ભોગવના હે, સો દૈવ કહો; અવર દૈવ કોઉ નહીં. અર કર્તા, ક્રિયા, કર્મ આદિકહુ વિષે તો દૈવ કોઉ નાહીં; અવર કોઉ દૈવકા સ્થાન નહીં, રૂપ નહીં, તો અવર દૈવ કયા કહિએ. હે રામજી! મૂરખહુકે પરચાવને નિમિત્ત દૈવ શબ્દ કહા હે. જેસેં આકાશ શૂન્ય હે, તેસેં દૈવભી શૂન્ય હે.

રામોવાચ. હે ભગવન્ સર્વ ધર્મહુકે વેત્તા ! અવર દૈવ કોઉ નાહી, સો આકાશકી નાંઈ શૂન્ય હે, સો તુમારે કહને કરભી દૈવસિદ્ધ હોતા હે. તુમ કહતે હો જો ઈસકે પુરૂષાર્થકા નામ દૈવ હે, અર જગત વિષેભી દૈવ શબ્દ પ્રસિદ્ધ હે.

વશિષ્ઠોવાચ. હે રામજી ! મૈં એસેં તુમકોં કહતા હોં, જિસ કરી દૈવ શબ્દ તેરે હિરદેસોં ઉઠી જાવે; અરુ યહ જો શૂન્ય હો જાવે. દૈવનામ અપને પુરૂષાર્થકા હે, અર પુરૂષાર્થ નામ કર્મકા હે, અર કર્મનામ વાસનાકા હે, વાસના મનતેં હોતી હે. અર મનરૂપી પુરૂષ હે, જિસકી વાસના કરતા હે, સોઈ ઉસકોં પ્રાપ્ત હોતા હે. જો ગાંવકોં પ્રાપ્તિ હોનેકી વાસના કરતા હે સો ગાંવકો પ્રાપ્ત હોતા હે; જો પતનકી વાસના કરતા હે સો પતનકોં પ્રાપ્ત હોતા હે; તાતેં અવર દૈવ કોઉ નાંહીં. પૂર્વકા જો શુભ અથવા અશુભ પુરૂષાર્થ કિયા તિસકા પરિનામ સુખ દુઃખ અવશ્ય હોના હે, ઓર વીસીકાઉ નામ દૈવ હે. હે રામજી! તું વિચાર કર દેખ જો અપને પુરૂષ કર્મહુતે ભિન નહીં તો સુખ દુઃખ દેનહારા અર લેનહારા દૈવ કોઉ નહી હુઆ કયોં! યહ જો પાપકી

વાસ્ના કરત હે, અર શાસ્ત્રવિરૂદ્ધ કર્મ કરતા હે સો કિસ કરી કરતા હે? પૂર્વકા જો ઇસકા દ્રઢ પુરૂષાર્થ કર્મ, તિસ કરી યહ પાપ કરતા હે. અર જો પૂર્વકા પુન્ય કર્મ કિયા હોતા હે, તો યહ શુભ માર્ગબિષે બિચરતા હે.

રામોવાચ. હે ભગવન્! જો પૂર્વકી દ્રઢ વાસનાકે અનુસાર યહ બિચરતા હે, તો મેં ક્યા કરોં! મુઝકોં પૂર્વકી વાસ્નાનેં દીન કિયા હે, અબ મુઝકોં ક્યા કર્તવ્ય હે?

વશિષ્ઠોવાચ. હે રામજી! જો કછુ ઇસકી પૂર્વકી વાસ્ના દ્રઢ હો રહી હે, તિસકે અનુસાર યહ બિચારતા હે; અર જો શ્રેષ્ટ મનુષ્ય હે, સો અપુને પુરૂષાર્થ કરકે પૂર્વકે મલીન સંસ્કારકોં શુદ્ધ કરતે હે; તિસકે મેલ દૂર હો જાતે હે. સત શાસ્ત્ર અર જ્ઞાનહુકે બચન અનુસાર દ્રઢ પુરૂષાર્થ કરો, તબ મન વાસ્ના દૂર હો જાવેગી. હે રામજી! પૂર્વકે મલીન પાપ કેસેં જાનિયેં, અર શુદ્ધ કેસેં જાનિયેં. સો શ્રવન કરહુ.— જો ચિત્ત વિષયકી ઓર ધાવે, અર શાસ્ત્ર વિરૂદ્ધ માર્ગકી ઓર જાવે અર શુભકી ઓર ન ધાવે તો જાનિયેં, જો પૂર્વકા કર્મ કોઈ મલીન હે. અર જો સતજનહુ અર સતશાસ્ત્રહુકે અનુસાર ચેષ્ટા કરે, અર અસાર માર્ગતેં વિરક્ત હોવે, તબ જાનિયેં જો પૂર્વકા કર્મ શુદ્ધ હે. તાતેં હે રામજી! તુઝકોં દોનોં કરકે સિદ્ધતા હે; જો પૂર્વકા સંસ્કાર શુદ્ધ હે, તાતેં તેરા ચિત્ત શીઘ્રહી સત્સંગ અર સતશાસ્ત્રહુકે વચનકો ગ્રહન કરી લેવેગા, અર શીઘ્રહી તુઝકોં આત્મપદકી પ્રાપ્તિ હોવેગી. અર જો તેરા ચિત્ત ઇસ શુભ માર્ગ વિષે સ્થિર નહી હો સકતા, તો દ્રઢ પુરૂષાર્થ કરી સંસાર સમુદ્રતેં પાર હોવહુ. હે રામજી! તુ ચેતન હે, જડ તો નહીં,

અપન પુરૂષાર્થકા આશ્રય કરહુ, મેરાભી યહી આશિર્વાદ હે, જો તુમારા ચિત્ત શીઘ્રહી શુભ આચરણ વિષે સ્થિત હોવે, અર બ્રહ્મવિદ્યાકા જો સિદ્ધાંત સાર હે, તિસવિષે સ્થિત હોવે. હે રામજી શ્રેષ્ટ પુરૂષભી યહી હે, જિસકા પૂર્વકા સંસ્કાર યદ્યપિ મલીનભી થા, પરંતુ સંત અર સતશાસ્ત્રકે અનુસાર દ્રઢ પુરૂષાર્થ કિયા હે, સો સિદ્ધતાકોં પ્રાપ્ત ભયા હે; અર જો મૂર્ખ જીવ હે તિનહુંને અપના પુરૂષાર્થ ત્યાગ કિયા હે, તાતેં સંસારતે મુક્ત નહીં હોતા. પૂર્વકા જો કોઉ પાપ કર્મ કિયા હોતા હે, તિસકે મજ્જન કરકે પાપમેં ધાવતા હે; અપના પુરૂષાર્થ ત્યાગનેતેં અંધ હો જાતા હે, અર વિશેષકરી ધાવતા હે. જો શ્રેષ્ટ પુરૂષ હે તિનકોં યહ કર્તવ્ય હે. પ્રથમ તો પાંચોં ઇંદ્રિયાં વશ કરની; શાસ્ત્ર અનુસાર તિનકોં વર્તાવના; શુભ વાસના દ્રઢ કરની, અશુભકા ત્યાગ કરના; જદ્યપિ ત્યાગની દોનો વારના હે. પ્રથમ શુભ વાસનાકોં ઇકઠ્ઠા કરના; અર અશુભકા ત્યાગ કરના. જબ શુદ્ધ વારના કરકે કપાય પરિપક્વ હોવેંગે; અર્થ યહ જો અંતઃકરન જબ શુદ્ધ હોવેગા, તિસ પિછે વિચાર રિદેવિષે સંત અર સતશાસ્ત્રકા જો સિદ્ધાંત હે, તિસકા વિચાર ઉત્પન્ન હોવેગા, ઓર તાતેં તુમકોં આત્મિતાનકી પ્રાપ્તિ હોવેગી. તિસ ગ્યાન દ્વારા આત્મા સાક્ષાત્કાર હોવેગા; બહુરી ક્રિયા ગ્યાનકાભી ત્યાગ હો જાવેગા. કેવલ શુદ્ધ અદ્વૈતરૂપ અપના આપ શેષ ભાસેગા. તાતેં હે રામજી! અપર સબ કલ્પનાકા ત્યાગ કરી સંતજન અર સતશાસ્ત્રહુકે અનુસાર પુરૂષાર્થ કરહુ.

ઇતિશ્રી યોગવાશિષ્ઠે મુમુક્ષુ પ્રકરણે પરમ પુરૂષાર્થ વર્ણનં નામ નવમઃ સર્ગઃ ૯

વશિષ્ઠોવાચ. હે રામજી! મેરે વચનકા ગ્રહન કરો; સો અમૃત બાનત જૈસે હૈ; બાધવ કહિયેં જો તેરે પરમ મિત્ર હોવહિંગે, અર દુખહુતેં તેરી રક્ષા કરેંગે. હે રામજી! યહ જો મોક્ષ ઉપાય તુમકોં કહતા હોં, તિસકે અનુસાર તૂ પુરૂષાર્થ કરહુ. તબ તેરા પરમ અર્થ સિદ્ધ હોવેગા. અર યહ ચિત્ત જો સંસારકે ભોગકી ઓર ધાવતા હૈ, તિસ ભોગરૂપી ખાડ વિષે ચિત્તકોં ગિરને મત દેહુ. ભોગકોં નિરસ જાનકેં ત્યાગ દેહુ; યહ ત્યાગ તેરા પરમ મિત્ર હોવેગા, અર ત્યાગભી એસા કરહુ જો બહુરી ભોગહુકા ગ્રહન ન હોય. હે રામજી! યહ મોક્ષ ઉપાય સિદ્ધાંત હૈ, ચિત્તકોં એકાગ્ર કરકેં ઇસકોં શ્રવન કરી તિસકરી પરમાનંદકી પ્રાપ્તિ હોવેગી. પ્રથમ શમ અર દમકોં ધારો, અર્થ યહ જો સંપૂર્ન સંસારકી વાસનાકા ત્યાગ કરહુ, અર ઉદાસતા કરકેં તૃપ્ત રહના, ઇસકા નામ શમ હૈ. અર દમ અર્થ યહ જો બાહ્ય ઇંદ્રિયકોં વશ કરના. જબ ઇસકોં પ્રથમ ધારેગા તબ પરમ તત્ત્વકા વિચાર આપ ઉત્પન્ન હોવેગા. તિસ વિચારતેં વિવેકદ્વારા પરમપદકી પ્રાપ્તી હોવેગી, જિસ પદકોં પાયેકરી બહુરી દુખ કદાચિત્ ન હોવેગા, અવિનાસી સુખ તુમકોં આપ પ્રાપ્ત હોવેગા. તાતેં જો કછુ મોક્ષ ઉપાય યહ મેં કહતા હૈ, તિસકે અનુસાર પુરૂષાર્થ કરહુ, તબ આત્મપદકોં પ્રાપ્ત હોવહિંગે. પૂર્વ જો કછુ બ્રહ્માજી હમકોં ઉપદેશ કિયા હૈ, સો મેં તુમકોં કહતા હોં.

રામોવાચ. હે મુનીશ્વર! તુમકોં જો બ્રહ્માજી ઉપદેશ કિયા થા, સો કિસ કારન કિયા થા, અર કૈસેં તુમને ધારણા સો કહો.

વશિષ્ઠોવાચ. હે રામચંદ્ર ! શુદ્ધ ચિદાકાશ એક હે અરૂ અનંત હે, અવિનાશી હે, પરમાનંદરૂપ હે, ચિદાનંદ સ્વરૂપ હે, બ્રહ્મ હે; તિસવિષે સંવેદન સ્પંદરૂપ હોઈ હે, સો વિષ્ણુમોં કરી સ્થિત ભઈ હે; સો વિષ્ણુજી કેસા હે, જો સ્પંદ અરૂ નિસ્પંદ વિષે એક રસ હે. કદાચિત્ અન્યથા ભાવકોં નહીં પ્રાપ્ત હુવા. જેસેં સમુદ્ર વિષે તરંગ ઉપજતે હે, તેસેં શુદ્ધ ચિદાકાશનેં સ્પંદ કરકે વિષ્ણુ ઉત્પન્ન હુઆ હે; તિસ વિષ્ણુજીકે સ્વર્નવત્ કીનેં નાભીકમલતેં બ્રહ્માજી પ્રગટ ભયા હે; તિસ બ્રહ્માજી ઋષિ, મુનીશ્વર સહિત સ્થાવર જંગમ પ્રજા ઉત્પન્ન કરી, તિસ મનોરાજ કરી બ્રહ્માજી જગતકોં ઉત્પન્ન કિયા; તિસ જગતકી કોન વિષે જો જંબુ-દ્વીપ, ભરત ખંડ હે, તિસવિષે મનુષ્યકો દુઃખકરી આતુર દેખી કરી બ્રહ્માજીકોં કરૂના ઉપજી, જેસેં જ્યોં પુત્રકોં દેખી પિતાકોં કરૂના ઉપજતી હે. તબ તિસકે સુખ નિમિત્ત બ્ર-હ્માજી તપ ઉત્પન્ન કિયા, જો સુખી હોવહી; અરૂ આજ્ઞા કરી જો તપ કરો; તબ તપ કરત ભયે; તિસ તપ કરી સ્વર્ગાદિકહુકોં ભાગ પ્રાપ્ત હોને લગે; તિન સુખહુકોં ભોગી કરી બહુરી ગીરહી, તબ દુખી રહે. એસેં બ્રહ્માજી દેખી કરી સત્યવાકૂ ધર્મકો પ્રતિપાદન કરત ભયે; તિનકે સુખકે નિમિત્ત આજ્ઞા કરી; તિસ ધર્મકી પ્રતિપાદના કરી લોકહુકોં સુખ પ્રાપ્ત હોવને લગે; તહાં કેતાક કાલ સુખ ભોગ કરી બહુરી ગીરહીં, તબ દુખકે દુખી રહે; બહુરી બ્રહ્માજીનેં દાન તીર્થાદિક પુન્યક્રિયા ઉત્પન્ન કરકે ઉનકોં આજ્ઞા કરી જો ઇનકે સેવને કરી તુમ સુખી હોહુગે. જબ વહ જીવ ઉનકોં સેવને લગે, તબ બડે પુન્ય લોકહુકોં પ્રાપ્ત ભયે; અરૂ

તિનકે સુખ ભોગને લગે બહુરી કેતાક કાલ અપને કર્મકે અનુસાર ભોગ ભોગી ગિરે, તબ તૃષ્ણાકરી બહુત સુખ દુઃખ ભયે અરુ દુઃખકરી આતુર હુવે તબ બ્રહ્માજી દેખત ભયા જો જન્મ અરુ મરનકે દુઃખકરી મહા દીન હોતે હૈ તાતેં કોઈ ઉપાવ કરિયે જિસકરી ઇનકા દુઃખ નિવૃત હોવે હે રામચંદ્રજી! બ્રહ્માજી બિચારત ભયા જો ઇનકા દુઃખ આત્મજ્ઞાન બિના નિવૃત નહીં હોવેગા, તાતેં આત્મજ્ઞાનકોં ઉત્પન્ન કરીયેં, જો યહ સુખી હોવહી, ઇસ પ્રકાર બિચાર કરી આત્મતત્વકા ધ્યાન કરત ભયા આત્મતત્વકે જ્ઞાનતેં મનન કિયા, તિસ જ્ઞાનકે કારનતેં જો શુદ્ધ તત્વજ્ઞાન હૈ તિસકી મૂર્તિ હોકરી મૈં પ્રગટ ભયા સો મૈં કૈસા હોં — બ્રહ્માજીકે સમાન હોં, જૈસેં ઉનકે હાથ વિષે કમંડલુ હૈ, તૈસેં મેરે હાથવિષે કમંડલુ હૈ, જૈસેં ઉનકે કંઠ બિષે રુદ્રાક્ષકી માલા હૈ તૈસેં મેરે કંઠમેંભી રુદ્રાક્ષકી માલા હૈ, જૈસેં ઉનકે ઉપર મૃગ છાલા હૈ તૈસેં મેરે ઉપર મૃગ છાલા હૈ; ઇસ પ્રકાર બ્રહ્માજીકા અરુ મેરા સમાન આકાર હૈ અરુ મેરા શુદ્ધ જ્ઞાન સ્વરૂપ હૈ મુઝે જગત કછુ નહીં ભાસતા સુષુપ્તિકી નાઈં જગત મુઝકોં ભાસતા હૈ તબ બ્રહ્માજી બિચાર કિયા જો, ઇસકોં મૈં જીવહુકે કલ્યાન નિમિત્ત ઉત્પન્ન કિયા હૈ અરુ યહ તો શુદ્ધ જ્ઞાનસ્વરૂપ હૈ, અરુ અજ્ઞાન માર્ગકોં ઉપદેશ તબ હોવે જબ કછુ તમ ઉત્તર હોવે, અરુ તબ મિથ્યાકા વિચાર હોવૈ હે રામજી! જીવહુકે કલ્યાન નિમિત્ત મુઝકોં બ્રહ્માજીને ગોદમેં બૈઠાયા, અરુ શીરપૈં હાથ ફેરયા તિસ કરી મૈં શીતલ હો ગયા. જૈસેં ચંદ્રમાકી કીર્નહુ કરી સીતલતા હોવઈ હૈ, તૈસેં મૈં શીતલ

ભયા. તબ બ્રહ્માજી સુતકોં જેસેં હંસકોં હંસ કહે યોં કહ્યા; હે પુત્ર ! જીતહુકે કલ્યાન નિમિત્ત એક મુહૂર્ત પર્યંત તું અજ્ઞાનકોં અંગીકાર કરહુ, એષ્ટ પુરૂષ જો હે સો અવરહુકે નિમિત્તભી અંગીકારેં કરતે આયે હે. જેસેં ચંદ્રમા બહુત નિર્મલ હે, પરંતુ શ્યામતાકોં અંગીકાર કિયા હે; તેસેં તુંભી એક મુહૂર્ત અજ્ઞાનકો અંગીકાર કરહુ. હે રામજી ! ઈસ પ્રકાર સુતકોં કહી કરી બ્રહ્માજીનેં શાપ દિયા, જો તું અજ્ઞાની હોવેગા; તબ મેં બ્રહ્માજીકી આજ્ઞા માની શાપકોં અંગીકાર કિયા. તબ મેરા જો શુદ્ધ આત્મતત્વ અપુના આપથા તિસતેં મેં અન્યકી નાઈં હોત ભયા, મેરી સ્વભાવ સત્તા સુતકોં વિસ્મરન હોઈ, અરૂ મેરા મન જાગી આયા. ભાવ અભાવરૂપ જગત સુતકોં ભાસને લગા, અરૂ આપકોં મ વશિષ્ટ જાનત ભયા, અરૂ બ્રહ્માજીકા પુત્ર, યોં જાનત ભયા. અરૂ નાના પ્રકારકે પદાર્થ સહિત જગત જાનત ભયા, અરૂ તિનકી ઓર ચંચલ હોત ભયા; તબ મેં સંસાર જાલકોં દુઃખરૂપ જાની કરી બ્રહ્માજીતેં પૂછત ભયા; હે ભગવન્ ! યહ સંસાર કેસેં ઉત્પન્ન ભયા અરૂ કેસેં લીન હોતા હે ? હે રામજી ! જબ ઈસ પ્રકાર પિતા માતાજીસોં પ્રશ્ન કિયા, તબ ભલી પ્રકાર સુતકોં ઉપદેશ કરત ભયા, તિસકરી મેરા અજ્ઞાન નષ્ટ હો ગયા. જેસેં સૂર્ય ઉદય હુવે, તમ નિવૃત હો જાતા હે, તેમેં મેરા અજ્ઞાન નિવૃત્ હો ગયા; અરૂ મેં શુદ્ધતાકોં પ્રાપ્ત ભયા. જેસેં આદર્શકોં માર્જન કરતા હે, અરૂ શુદ્ધ હો આવતા હે; તેસેં મે શુદ્ધ હુવા. હે રામજી ! મેં બ્રહ્માજીતેંભી અધિક હોત ભયા, તબ સુતકોં પરમેષ્ઠી બ્રહ્માજી આજ્ઞા કરી;—હે પુત્ર ! જં-

જંબુદ્વીપ ભરતખંડમેં જાય, તુમકોં સૃષ્ટિ પ્રવૃત્તિવિષે અધિકાર હે તહાં જાઈ કરી જીવહુકોં ઉપદેશ કરહુ; જીસકોં એસા રહે સુખકી ઇચ્છા હોવે, તિસકોં કર્મ માર્ગકા ઉપદેશ કરના; તિસકરી સ્વર્ગાદિક સુખ ભોગેંગે; અરુ સંસારતેં વિરક્ત હોવે, સો જીનકોં આત્મપદકી ઇચ્છા હોવે, તિસકોં જ્ઞાન ઉપદેશ કરનાઃ તાતેં તુ અબ ભૂલોકવિષે જાહુ. હે રામજી! ઇસ પ્રકાર મેરા ઉપદેશ અરુ ઉપજના હુવા હૈ, અરુ ઇસ પ્રકાર મેરા આવના હુવા હૈ.

ઇતિશ્રી યોગવાશિષ્ટે મુમુક્ષુ પ્રકરણે વશિષ્ઠોત્પત્તિ તથા વશિષ્ઠોપદેશાગમન નામ દશમઃ સર્ગઃ ૧૦

વશિષ્ઠોવાચ હે રામજી! ઇસ પ્રકાર પૃથ્વીવિષે મેરા આવના ભયા. મૈં કૈસા હોં — જીસકોં જો જ્ઞાનકી વાંછા હોવે સો પૂર્ણ કરિવેકે નિમિત્ત બ્રહ્માજી મુજકોં ઉત્પન્ન કરત ભયા.

રામોવાચ હે મુનીશ્વર! તિસ જ્ઞાનકી ઉત્પત્તિતેં અનંત જીવનકી શુદ્ધિ કૈસેં ભઈ, સો કહો.

વશિષ્ઠોવાચ. હે રામજી! જો શુદ્ધ આત્મતત્ત્વ હૈ, તિસકા સ્વભાવરૂપ અચેતન સ્ફુર્તિ હૈ, સો બ્રહ્માજીરૂપ હો કરી સ્થિત ભઈ હૈ જૈસેં સમુદ્ર અપની દ્રવતા કરકે તરંગરૂપ હોતા હૈ, તૈસેં બ્રહ્માજી ભયા હૈ બહુરી સંપૂર્ણ જગતકોં ઉત્પન્ન કિયા, અરુ તીનોં કાલ ઉત્પન્ન કિયે, તબ કૈક યુગ વ્યતીત હુવા, અરુ કલિયુગ આયા. તિસકરી જીવહુકી બુદ્ધિ મલીન હો ગઈ, અરુ પાપવિષે વિચરને લગે; શાસ્ત્ર વેદકી આજ્ઞા માનનેતેં રહી ગયે, ઇસ પ્રકાર ધ

મેંકી મરજાદા છપી હો ગઈ, અર પાપ પ્રગટ ભયા; જેતી કછુ રાજ ધર્મકી મરજાદા થી, સો સબ નષ્ટ હો ગઈ; અર અપની ઇચ્છાકે અનુસાર જીવ બિચરને લગે, તાતેં કષ્ટ પાવને લગે; તિનકોં દેખી કરી બ્રહ્માજીકોં કરના ઉપજી, તિસ દયાકોં ધારી કરી ભુમી લોકવિષે મુઝકોં ભેજ્યા, અર કહ્યા,—હે પુત્ર! જાયકરી તુમ ધર્મકી મર્યાદા સ્થાપન કરો; અર જીવનકોં શુદ્ધ ઉપદેશ કરો. જિસકોં ભોગહુકી ઇચ્છા હોવે, તિસકોં કર્મ કાંડકા ઉપદેશ કરના, જો સ્નાન, સંધ્યા, યજ્ઞાદિકકા ઉપદેશ કરના; અર જો સંસારતેં વિરક્ત હુવે હે, અર મુમુક્ષુ હે, જાકોં પરમ પદ પાવનેકી ઇચ્છા હે; તિસકોં બ્રહ્મવિદ્યાકા ઉપદેશ કરના. હે રામચંદ્ર! જિમ પ્રકાર મુઝકોં આજ્ઞા કરી ભૂમિ લોકવિષે ભેજતે ભયે, તેસેંહી સનત્કુમાર, નારદકોંહુ કહતે ભયે; તબ હમ સબ ઋષીશ્વર ઇકઠે હો કરી બિચારત ભયે;—જો જગતકી મરજાદા કિસી પ્રકાર હોવે, અર જીવ શુભ માર્ગ વિષે કેસેં બિચરહી; તબ હમહુંને યહ બિચાર કિયા, જો પ્રથમ રાજ્યહુકા સ્થાપન કરના, જો જીવ તિનકી આજ્ઞા અનુસાર બિચરહીં. પ્રથમ ઉંડ કર્તા રાજ્યસ્થાપન કીયા, સો કેસા રાંજા જો બડા વીર્યવાન, અર તેજવાન, બડા ઉદાર આત્મા ભયા; તિન રાજહુકોં હમ અધ્યાત્મ વિદ્યા ઉપદેશ કરી; તિસકરી પરમ પદકોં પ્રાપ્ત ભયે. જો પરમાનંદરૂપ અવિનાશી પદ હે, તિસ બ્રહ્મવિદ્યાકા ઉપદેશ તિસકોં ભયા, તબ સુખી ભયે. ઇસ કારનતેં બ્રહ્મવિદ્યાકા નામ રાજવિદ્યા હે; તબ હમહુનેં વેદ, શાસ્ત્ર, શ્રુતિ, પુરાન, કરી ધર્મકી મર્યાદા સ્થાપન કરી; સો જપ, તપ, યજ્ઞ, દાન, સ્નાન આદિક ક્રિયાકોં પ્રગટ

કીની; અરે જીવ! તુમ ધર્મકે સેવને કરી સુખી હોહુગે;
તબ સબ કુલકોં ધારી કરી તિનકોં સેવને લગે, તામેં કોઉ
વિરલા ચિત્ત શુદ્ધતાકે નિમિત્ત કર્મ કરતે હે. હે રામજી!
જે મૂરખ હે સો કામનાકે નિમિત્ત મનમેં કૂનેક કર્મ કરતે
હે સો ઘટીયંત્રકી નાઈ ભટકતે ફિરતે હે. ઓર કબહુ ઉર્ધ્વ
અરૂ કબહુ નીચેં આતે હે ઓર જે નિષ્કામ કરતે હે,
તિનકા હૃદય શુદ્ધ હોતા હે ફિર સો બ્રહ્મવિદ્યાકે અધિ-
કારી હોતે હે, તાતે ઉપદેશ દ્વારા આત્મપદ કી પ્રાપ્તિ હોત
હે. ઇસ પ્રકારસોં જીવન્મુક્ત હુવે હે જૈસે રાજા પ્ર
સિદ્ધ હુવે હે સો શાસ્ત્રકો પરંપરા સનાતન હમારે ઉપદેશ
દ્વારા જ્ઞાનકોં પ્રાપ્ત ભયે હે, ઓર રાજા દશરથકું જ્ઞાનવાન
ભયા હે; ઓર તુભી ઇસી નગરકોં આયકે પ્રાપ્ત હુવા હે,
સો તુ સબસેં શ્રેષ્ટ હુવા હે, જૈસેં તુ વિરક્ત આત્મા
હુવા હે, તેસેં આગેંકુ સ્વભાવિક વિરક્ત આત્મા ભયે હે
સો સ્વભાવકરિ દેહ શુદ્ધિ કર હુવા હે ઇસી કારનતેં તુ શ્રેષ્ટ
હે જે કોઉ અતીષ્ટ દુખ પ્રાપ્ત હોતા હે તિસકર વિ
રક્તતા ઉપજતી હે. સો તુજકોં નહીં ભઈ, તુજકોં સબ ઈ
દ્રિયકે વિષય વિદ્યમાન હે. તેસેં હોત તેરેકોં વૈરાગ હુઆ
હે, તાતેં તુ શ્રેષ્ટ હે હે રામજી! જે મસાન આદિક ક
ષ્ટ સ્થાનક હે તા દિખાને સબકોં વૈરાગ ઉપજતા હે. જે
કછુ નહીં, મર જાના હે! તિનમેં જે કોઉ શ્રેષ્ટ પુરૂષ હોતા
હે સો વૈરાગકોં દૃઢકર રખતા હે, ઓર જે મુર્ખ હે, સો
ફિર વિષયમેં આશક્ત હો જાતા હે, તાતેં જિનકોં અકારન
વૈરાગ ઉપજતા હે સો શ્રેષ્ટ હે; હે રામજી! જે શ્રેષ્ટ પુ
રૂષ હે, સો અપને વૈરાગ અરૂ અભ્યાસકે બલ કરકે

સંસાર બંધનતેં મુક્ત હો જાતે હૈ. જેસેં હસ્તિ બંધનકોં તોરકેં અપને બલસોં નિકસ જાતા હૈ, તબ સુખી હોતા હૈ, તેસેં વૈરાગ અભ્યાસકે બલકર બંધનતેં જ્ઞાની મુક્ત હોત હૈ. હે રામજી! યહ સંસાર બડા અનર્થરૂપ હૈ; જો પુરૂષનેં અપને પુરૂષાર્થ કરકેં બંધનકોં નહીં તોરયા, તિનકોં રાગ દ્વેષરૂપી અગ્નિ જરાવત હૈ; અરૂ જિન પુરૂષને અપને પુરૂષાર્થ કરકે શાસ્ત્ર ઓર ગુરૂકોં પ્રમાન કરકેં જ્ઞાન સાધ્યા હૈ, સો ઉત્તમ પદકોં પ્રાપ્ત ભયે હૈ. હે રામજી! શુભ ગુન સાથ તેરી બુદ્ધિ નિર્મલ હોય રહી હૈ; તેરા જો સિદ્ધાંતકા સાર બચન હૈ સો તેરે હિરદેમેં પ્રવેશ કર રહેગા. જેસેં ઉજ્જ્વલ બસ્ત્રકોં કેસરકા રંગ શીઘ્ર ચઢ જાતા હૈ, તેસેં તેરે નિર્મલ ચિત્તકોં ઉપદેશકા રંગ લગેગા. જેસેં સૂર્યકે ઉદયતેં સૂર્યબંસી કમલ ખીલતે હૈ, તેસે તેરી બુદ્ધિ શુભ ગુન કર ખીલ આઈ હૈ. હે રામજી! જો કછુ શાસ્ત્રકા સિદ્ધાંત આત્મતત્વ મેં તુમકોં કહતા હોં, તિસમેં તેરી બુદ્ધિ શીઘ્ર પ્રવેશ કરેગી. જેસેં નિર્મલ જલમેં સૂર્યકી કાંતિ પ્રવેશ કરત હૈ, તેસેં તેરી બુદ્ધિ આત્મતત્વમેં શુદ્ધતા કરકેં પ્રવેશ કરેગી. હે રામજી! મે તુમારે આગેં હાથ જોરકેં પ્રાર્થના કરત હોં, જો કંછુ મેં તુમકોં ઉપદેશ કરતા હોં તિસવિષે તું આસ્તિક ભાવના કરીયો, જો ઈન બચન કર મેરા કલ્યાન હોવેગા; અરૂ જો તુમકોં ધારના ન હોવે, તો પ્રશ્ન મત કરના. જો શિષ્યકોં ગુરૂકે બચનમેં આસ્તિક ભાવના હોતી હૈ, તિસકા શીઘ્ર કલ્યાન હોતા હૈ; તાતેં મેરે બચનમેં આસ્તિક ભાવના કરિયો; ઓર જિસકર તું આત્મપદકોં પ્રાપ્ત હોવેગા સો મેં કહતા હોં. પ્રથમ તો યહ કરજો અજ્ઞાનિ જીવમેં અસત્ય બુદ્ધિ હૈ, તિનકા

સંગ ત્યાગ કર; અરુ મોક્ષ દ્વારકે જુ ચાર દ્વારપાલ હે, તિનમોં મિત્ર ભાવના કર; જબ તિનમોં મિત્રભાવ હોયગા, તબ વહ મોક્ષ દ્વારમેં પહુચાય દેવગે; તબ આત્મ દર્શન તુઝકોં હોવેગા; સો દ્વારપાલકે નામ શ્રવન કર:—સમ, સંતોષ, બિચાર, સત્સંગ. યહ ચારો દ્વારપાલ હે; જિન પુરૂષને ઈનકો બસ કિયા હે તિસ્કા વહ શીઘ્ર મોક્ષરૂપી દ્વારકે અંતર કર દેતે હે. હે રામજી! સો ચારોં બસ ન હોવે, તો તીનકો બસ કરનો, અથવા દોકો બસ કર લે, અથવા એકકો બસ કર, જો એક બસ હોવેગા, તો ચારોંઈ બસ હો જાવગે, ઈસ ચારોંકા પરસ્પર સ્નેહ હે, જહા એક આતા હે તહા ચારો આયકે રહતે હૈ. જા પુરૂષને ઈનમોં સ્નેહ કિયા હે સો સુખી ભયે હે. તિનકોં અધ્યાત્મક, આધિદૈવિક, આધિભૌતિક, તાપ જલાય શકતા નહીં, જેસેં બરખા કાલમેં બહુત અરન્યાકે હોત બનકો દાવાનલ જલાય નહી શકતા, તેમેં જ્ઞાનીકો અધ્યાત્મક આદિ તાપ કષ્ટકો નાહીં દેત. હે રામજી! જિન શ્રેષ્ટ પુરૂષને સંસારકો વિરસ જાનકરે ત્યાગ કિયા હે, તિનકો સંસારકા પદાર્થ ગિરાય નહી શકતા. અરુ જો મૂરખ હે તિનકો ગિરાય દેતે હે, જેસેં અધ્યારી મવત પવનકે બેગસોં વૃક્ષ ગિર જાતે હે. પરન્તુ કલ્પવૃક્ષ ગિરતા નાહીં, તેમેં હે રામજી! શ્રેષ્ટ પુરૂષ વહી જિસકો સંસાર વિરસ હો ગયા હે. સો કેવળ આત્મતત્વકી ઈચ્છા કરેકે તિસ પરાયન ભયે હે, તિનકોંઈ બ્રહ્મવિદ્યાકા અધિકાર હે; સોઈ ઉત્તમ પુરૂષ હે. હે રામજી! તુમી તેસા ઉત્તમ પાત્ર હે, જેસેં કોમલ પૃથ્વીમેં બીજ બોતે હે, તેસેં તુઝકો મેં ઉપદેશ કરતા હોં. "ઓર

જિસકોં મોક્ષકી ઈચ્છા હે, ઓર સંસારકી ઓર જતન કરતા હે, સો પશુવત હે; શ્રેષ્ટ પુરૂષ વહી હે, જિસકોં સંસાર તરનેકા પુરૂષાર્થ હોતા હે. હે રામજી! પ્રશ્ન તિનકે પાસ કરિયેં, જાનનેમેં આવે જો મેરા પ્રશ્નકા ઉત્તર દેનેકોં સમરથ હે; ઓર જિસમેં ઉત્તર દેનેકે સામર્થ્ય દિખનેમેં નહી આવે, તિસસોં પ્રશ્ન કરના નાહીં; ઓર ઉત્તર દેનેકોં જો સમરથ દેખિયેં, ઓર તિસમેં અસત્યકી ભાવના ન હોય, તબ તિસસોં પ્રશ્ન કરિયે, કાહેતેં જો દંભકર પ્રશ્ન કરનેમેં પાપ હોતા હે; ઓર ગુરૂભી ઉપદેશ તિનકોં કરતા હે, જો સંસારતે વિરક્ત હોવે; અરૂ કેવળ આત્મપરાયણ હોનેકી શ્રદ્ધા હોવે; અરૂ અસત્યકા ભાવ ન હોવે, એસા પાત્ર દેખકે ઉપદેશ કરે. હે રામજી! જો ગુરૂ અરૂ શિષ્ય દોનો ઉત્તમ હોતે હે, તબ અત્યંત શોભતે હે; તુમ ઉપદેશકા શુદ્ધ પાત્ર હો; જેતે કછુ ગુન શિષ્યકે શાસ્ત્રમેં બર્નન કિયે હે, સો સબ તેરેમેં પેખત હે; ઓર મેં ઉપદેશ કરનેમેં સમરથ હો, તાતેં કારજ શીઘ્ર હોવેગા. ઓર જિનનેં ઈનકા ત્યાગ કિયા હે, સો દુઃખી હે. હે રામજી! જદ્યપિ પ્રાનકા ત્યાગ હોવે, તોભી એક સાધન તો બશ કરકે બશ કરના; એકકે બશ કિયેતેં સારોહી બશી હોયગે; અરૂ તેરી બુદ્ધિમેં શુભ ગુનનેં આયકે નિવાસ કિયા હે; જેસેં સૂર્યમેં સબ પ્રકાશ આય હુવે હે, તેસેં સંતનેં અરૂ શાસ્ત્રનેં જો નિર્મલ ગુન કહે હે, સો સબ તેરેમેં પેખત હે; હે રામજી! અબ તું મેરે બચનકા અધિકારી ભયાહે; જેસેં ચંદ્રમાકે ઉદયતેં ચંદ્રબંશી કમલ ખીલ આતે હે, તેસેં શુભ ગુનકર તેરી બુદ્ધિ ખીલ આઈ હે. હે રામજી! સત્સંગ અરૂ સતશાસ્ત્રદ્વારા બુદ્ધિકોં

તીક્ષ્ણ કિરણેં શીઘ્ર આત્મતત્ત્વમેં પ્રવેશ હોતા હૈ, તાતેં શ્રેષ્ઠ પુરુષ વહી હૈ, જિનનેં સંસારકોં નિરસ જાનકેં ત્યાગ કિયા હૈ, અરુ મન અરુ સતશાસ્ત્રકે બચન દ્વારા આત્મપદ પાનેકા યત્ન કરતા હૈ, સો અવિનાશી પદકોં પ્રાપ્ત હોતા હૈ ઔર જો સંસારકા ત્યાગ કરકેં સંસારકી ઓર લગે હૈ સો મહા મૂર્ખ જડ હૈ; જૈસેં જલ શીતલતા કરકેં બરફ હો જાતા હૈ તૈસેં અજ્ઞાની મૂર્ખતા કરકેં દૃઢ આત્મા માર્ગતેં જડ હોઈ રહે હૈ હે રામજી અજ્ઞાનીકે હૃદયરૂપી બિલમેં તૃષ્ણારૂપી સર્પ રહતા હૈ, સો કદાચિત શાંતિ નહીં પાવતા, અરુ આનંદમેં કબહુ પ્રફુલિત નહી હોતા અરુ આશા કરકેં સદા સંકુચિત રહતા હૈ. હે રામજી! આત્મપદકે સાક્ષાત્કારમેં વિશેષ આવરણ આશાહી હૈ જૈસેં સૂર્યકે આગેં મેઘકા આવરણ હોતા હૈ, તૈસેં આત્મતત્ત્વકે આગેં તૃષ્ણા આવરણ હૈ જબ આશારૂપી આવરણ દૂર હોવે તબ આત્મપદકા સાક્ષાત્કાર હોવે હે રામજી! આશા તબ દૂર હોવે જબ મનકી સંગતિ અરુ સતશાસ્ત્રકા બિચાર હોવે. હે રામજી! સંસારરૂપી એક બડા બૃક્ષ હૈ, સો બીજરૂપી અંકુરકું છેદા જાતા હૈ, જબ સત્સંગ અરુ સતશાસ્ત્રકર નિરંજન બુદ્ધિ હોવે, તબ સંસારરૂપી બાગકા વૃક્ષ નષ્ટ હો જાતા હૈ જબ શુભ ગુન હોતે હૈ, તબ આત્મજ્ઞાન આપકે બિરાજતા હૈ, જહા કમન હોતે હૈ, તહા ઔરે આપકે સ્થિત હોતે હૈ, તબ શુભ ગુનમેં આત્મજ્ઞાન રહતા હૈ. હે રામજી! શુભ ગુનરૂપ પવનકર જબ તૃષ્ણારૂપી મેઘ નિવૃત્ત હોતા હૈ તબ આત્મારૂપી ચંદ્રમાકા સાક્ષાત્કાર હોતા હૈ. જૈસેં

ચંદ્રમાકે ઉદય હુવે આકાશ શોભતા હૈ, તૈસેં આત્માકે સાક્ષાત્કાર હુવે તેરી બુદ્ધિ ખિલેગી.

ઇતિશ્રી યોગવાશિષ્ઠે મુમુક્ષુ પ્રકરણે વશિષ્ઠોપદેશો નામ એકાદશઃ સર્ગઃ ૧૧

વશિષ્ઠોવાચ. હે રામજી! અબ તું મેરે બચનકા અધિકારી હૈ, કાહેતેં જો, તપ, વૈરાગ, વિચાર, સંતોષ, આદિ જો શુભ ગુન સંત અરુ શાસ્ત્રને કહે હૈ, સો સબ તેરેમેં પ્રગટ હૈ; તાતેં તુ મેરે બચનકોં સુન, સો રજ તમ ગુનકોં ત્યાગકર શુદ્ધ સાત્વિકવાન હોકર સુન.— રાજસ જો વિક્ષેપ અરુ તામસ જો લય નિદ્રામેં હોત હૈ સો દોઉકા ત્યાગ કરકે સુન. જેતે કછુ જિજ્ઞાસુકે ગુન શાસ્ત્રમેં બર્નન કિયે હૈ, સો સબ કર તું સંપંન હો, તાતેં મેરે બચનકા તું અધિકારી હૈ: ઓર મૂર્ખકોં મેરે બચનકો અધિકાર નાંહી. હે રામજી! જૈસેં ચંદ્રમાકે ઉદયતેં ચંદ્રકાંત મની દ્રવીભૂત હોતી હૈ, તબ તામેં તેં અમૃત સ્રવતા હૈ; ઓર પાથરકી શિલા હૈ, તિનતે દ્રવીભૂત નહી હોતા હૈ: તૈસેં જો જિજ્ઞાસુ હોતા હૈ, તિસકોં પરમાર્થ બચન લગતા હૈ; અરુ અજ્ઞાનીકોં નહી લગતા: હે રામજી! શિષ્ય તો શુદ્ધ પાત્ર હોવે, અરુ ઉપદેશ કરનેહારા જ્ઞાનવાન ન હોવે તો ઉસકોં આત્માકા સાક્ષાત્કાર નહી હોવે, જૈસેં ચંદ્રમુખી કમલની નિર્મલ હોય, અરુ ચંદ્રમા ન હોય તબ પ્રફુલિત નહી હોતી તૈસેં. તાતેં તું મોક્ષકા પાત્ર હૈ; અરુ મૈભી પરમગુરુ હોં; મેરે ઉપદેશ કર તેરા અજ્ઞાન નષ્ટ હોય જાયેગા. મૈં મોક્ષકા ઉપાય કહતા હોં, તિસકોં તું ભલે પ્રકાર બિચારેગા. જેતી કછુ

મલીનરૂપી મનકી વૃત્તિ હૈ, તિનકા અભાવ હો જાયગા; જૈસેં મહા પ્રલયકે સૂર્યકર મંદરાચલ પર્વત જલ જાતા હૈ; તાતેં હે રામજી! વૈરાગ્ય અરૂ અભ્યાસકે બલકર ઇસ મનકોં અપને વિષે લીન કર શાંતાત્મા હોવહુ; તૈનેં બાલ્યાવસ્થાસોં લેકર અભ્યાસ કર રખ્યા હૈ, તાતેં મન ઉપસમ પાયકે આત્મપદકોં પ્રાપ્ત હોવેગા. હે રામજી! સત્સંગ અરૂ સતશાસ્ત્ર દ્વારા જો આત્મપદ પાયા હૈ, સો સુખી ભયે હૈ; ફિર તિનકોં દુઃખ નહી લગતા; કાહેતેં જો દુઃખ દેહાભિમાનકર હોતા હૈ, સો દેહકા અભિમાન તો ઉનનેં ત્યાગ દિયા હૈ, જૈસેં જિસનેં દેહકા અભિમાન ત્યાગ દિયા હૈ, અરૂ દેહકા આત્મતા કરકે બહુરી ગ્રહન નહી કરતા, તાતેં સુખી રહેતા હૈ. હે રામજી! જિનનેં આત્માકા બલ ધરકે વિચારદ્વારા આત્મપદકોં પાયા હૈ, સો અકૃત્રિમ આનંદકર સદા પૂર્ન હૈ; સબ જગત તિસકોં આનંદરૂપ ભાસતા હૈ, અરૂ જો અસમ્યકદર્શી હૈ, તિનકોં જગત અનર્થરૂપ ભાસતા હૈ. હે રામજી! સંસારરૂપ જો યહ સંસાર સર્પ હૈ, સો અજ્ઞાનિકે હૃદેમેં દૃઢ હો ગયા હૈ, સો જોગરૂપી ગારૂડ મંત્ર કરકે નષ્ટ હો જાતા હૈ; અન્યથા નહી હોતા, ઔર સર્પકા વિષ હૈ, સો એક જન્મમેં મારતા હૈ; અરૂ સંસરનરૂપ જો વિષ હૈ, તિસકરકે અનેક જન્મ પાયકે મરતા ચલ્યા જાતા હૈ; શાંતિવાન કદાચિત્ નહી હોતા. હે રામજી! જિન પુરૂષ સત્સંગ અરૂ સતશાસ્ત્રકે બચનદ્વારા આત્મપદકોં પાયા હૈ, સો આનંદિત ભયે હૈ; અરૂ અંતર્બાહિર સબ જગત ઇનકોં આનંદરૂપ ભાસતા હૈ, અરૂ સબ ક્રિયા કરનેમેં આનંદ વિશ્રામ હૈ. ઔર જિનનેં સ

ત્સંગ અરૂ સતશાસ્ત્રકા બિચાર ત્યાગા હે, અરૂ સંસારકે સન્મુખ હે, તિસકર તિસકોં સંસાર અનર્થરૂપ હે, સો ઐસા દુઃખ દેને હેઃ—જેસેં સર્પકે દંસતે દુખી હોતે હે, અરૂ શસ્ત્રકર ઘાએલ હોતે હે, અરૂ અગ્નિમેં પરેકી નાંઈ જલતે હે, અરૂ જેવરીકે સાથ બંધ હોતે હે, અરૂ અંધ કૂપમેં ગિરેતેં કષ્ટ પાતે હે; તેસેં સંસારમેં મનુષ્ય દુઃખ પાવતે હે. હે રામજી! જિન પુરૂષ સત્સંગ અરૂ સતશાસ્ત્રદ્વારા આત્મપદકોં નહી પાયા, સો ઐસે કષ્ટ પાતે હે, સો નરકરૂપી અગ્નિમેં જલતે હે; અરૂ ચિંકે બિષ પીતે હે; પાષાનકી બરખાકર ચૂર્ન હોતે હે; કોલુમેં પીડાતે હે; અરૂ શસ્ત્ર સાથ કટતે હે; ઇત્યાદિક જો બડે કષ્ટ હે, સો તિનકોં પ્રાપ્ત હોતે હે. હે રામજી! ઐસા દુઃખ કોઉ નાંહીં! જો ઇસ જીવકોં પ્રાપ્ત નહી હોતા; આત્માકે પ્રમાદસોં સબ દુઃખ હોતે હેઃ અરૂ જિન પદારથકોં યહ રમનીક જાનતે હે, સો સબકી નાંઇ ચંચલ હેં; કબહુ સ્થિર નહી રહતે; સતમારગકોં ત્યાગકર જો ઇનકી ઇચ્છા કરતે હે, સો મહા દુઃખકોં પ્રાપ્ત હોતે હે. અરૂ જિન પુરૂષને સંસારકોં વિરસ જાના હે, ઔર પુરૂષાર્થકી તરફ દૃઢ ભયે હે, તિનકોં આત્મપદકી પ્રાપ્તી હોતી હે. હે રામજી! જા પુરૂષકોં આત્મપદકી પ્રાપ્તિ ભઇ હે, તિનકોં ફિર દુઃખ નહીં હોતા, ઔર તિનકે દુઃખ જો નષ્ટ નહી હોતે, તો નાનકે નિમિત્ત પુરૂપાર્થ કોઉ નહી કરતા. જો અજ્ઞાની હે તિનકોં સસાર દુઃખરૂપ હે, અરૂ જ્ઞાનીકોં સબ જગત આનંદરૂપ હેઃ અપને આપુર્ણ હે; ઉનકોં ભ્રમ કોઉ નહીં રહતા. હે રામજી! જ્ઞાનવાનમેં નાના પ્રકારકી ચેષ્ટાભી દૃષ્ટ આતી

તૌભી સદા શાંતરૂપ હૈ, અરૂ આનંદરૂપ હૈ; સંસારકા દુઃખ કોઉ નહીં પરશ કર શકતા; કાહેતેં જો તિનનેં જ્ઞાનરૂપી કવચ પહિર્યા હૈ. હે ગમજી! જ્ઞાનવાનકોંભી દુખ હોતા હૈ, બડે બડે બ્રહ્મર્ષિ, અરૂ રાજર્ષિ બહોત જ્ઞાનવાન ભયે હૈ, સોભુ દુખકોં પ્રાપ્ત હોતે હૈ, પરંતુ દુખમેં આતુર નહીં હોતે, ક્યોં જો જ્ઞાનવાનનેં જ્ઞાનકા કવચ પહિર્યા હૈ, તાતેં કોઉ દુખ પરશ નહીં કરતા, અરૂ અંતરતે સદા શાંતરૂપ હૈ; ઇસ પ્રકાર ઓરભી જો જ્ઞાનવાન ઉત્તમ પુરૂષ હૈ સો શાંતરૂપ હૈ, તાકો કર્મોકા અભિમાન કોઉ નાહીં ફુરતા. હે ગમજી! અજ્ઞાનરૂપી જો મેઘ હૈ, તિસકર મોહરૂપી કુહાડાકા વૃક્ષ હૈ, સો જ્ઞાનરૂપી ગરજાન કરકે નષ્ટ હો જાતા હૈ તાતેં સ્વસત્તાકો પ્રાપ્ત હોય હૈ; અરૂ સદા આનંદકર પૂરન હૈ. હે રામજી! જો કછુ ક્રિયા કરતે હૈ, સો તિનકા વિનાશરૂપ હૈ અરૂ સબ જગત્ આનંદરૂપ હૈ, અરૂ શરીરરૂપી રથ, ઇંદ્રિયરૂપી અશ્વ, ઔર મનરૂપી રસા, તાસોં અશ્વકોં ખેંચતા હૈ; અરૂ બુદ્ધિરૂપી રથ વહી હૈ, તિસ રથમેં વહ પુરૂષ બૈઠા હૈ, અરૂ ઇંદ્રિયરૂપી અશ્વ ઇસકો ખોટે માર્ગમેં ડારતે હૈ; અરૂ જ્ઞાનવાનકે ઇંદ્રિયરૂપી અશ્વ હૈ સો ઐસે હૈ જો જહાં જાતે હૈ તહાં આનંદરૂપ હૈ, કિસી ઠોરમેં ખેદ નહીં પાવતા; સબ ક્રિયામેં ઉનકા બિનાશ હૈ, સર્વદા આનંદ કર તૃપ્ત રહેતે હૈ.

ઇતિશ્રી યોગવાશિષ્ઠે મુમુક્ષુ પ્રકરણે વશિષ્ઠોપદેશ કથન નામ દ્વાદશઃ સર્ગઃ ૧૨

વશિષ્ઠોવાચ. હે રામજી! દૃશ્યકો આશ્રયકર, જો તેરા હૃદય પુષ્ટ ન હોવે, બહુરી સંસારકે ઇષ્ટ અનિષ્ટ કર્મકર ચળાયમાન ન હોવે; જિસ પુરૂષકોં ઇસ પ્રકાર આત્મપદકી પ્રાપ્તિ ભઈ હે, સો પરમ આનંદિત ભયે હે; સોઉકે કર્તા નાંહીં હે. ન યાંચના કરતા હે, ઉપાધિતેં રહિત પરમ શાંતિરૂપ અમૃતકર પૂરન હોય રહે હે; સો પુરૂષ નાના પ્રકારકી ચેષ્ટા કરતેં દૃષ્ટ આવતે, પરંતુ કછુ નહી કરતે. જહાં ઉનકે મનકી વૃત્તિ જાતિ હે, તહાં આત્મસત્તા ભાસતી હે, સો આત્માનંદકર પૂરન હોય રહે હે. જેસે પૂર્નમાસીકા ચંદ્રમા અમૃતકરી પૂર્ન રહતા હે, તેમેં જ્ઞાનવાન પરમાનંદકરી પૂરન રહતા હે. હે રામજી! યહ જો મેં તુઝકોં અમૃતરૂપી વૃત્તિ કહી હે, ઇસીકોં જબ જાનેગા તબ તુઝકોં સાક્ષાત્કાર હોવેગા; જબ જિસકોં આત્મજ્ઞાનકી પ્રાપ્તિ હોતી હે, તબ સબ દુઃખ નષ્ટ હો જાતે હે; જેસેં ચંદ્રમાકે મંડલમેં અંધકાર નહી હોતા, તેમેં જ્ઞાનીકોં અશાંતિ કબહુ નહી હોતી. ઓર જો કછુ ક્રિયા કરતા હે, તિસમેં દુઃખ પાવતા હે; જેસેં કક્કરકે વૃક્ષમેં કંટકકી ઉત્પત્તિ હોતી હે, તેમેં અજ્ઞાનીકોં દુઃખકી ઉત્પત્તિ હોતી હે. હે રામજી! ઇસ જીવકોં મૂરખતા કરકે બડે દુઃખ પ્રાપ્ત હોતે હે, એસા દુઃખ અદ્ભુત ઓર કોઉ નાંહી, અરૂ કિસી આપદા કરકેં ભી એસા દુઃખ નહી હોતા; જેસા દુઃખ મૂર્ખતા કરકેં પાતે હે એસા દુઃખ કોઉ નાંહીં. હે રામજી! હાથમેં ઠીકરા લે ચંડાળકે ઘરકી ભિક્ષા ગ્રહન કરે, ઓર આત્મતત્વકી જિજ્ઞાસા હોવે, તબ અવર ઇશ્વર જિતને શ્રેષ્ઠ હે, તામેં મુરખ [illegible] ર્ય હે; [illegible] મુર [illegible] દર

કરનેકોં મોક્ષ ઉપાય મેં કહતા હો હે રામજી! યહ મોક્ષ ઉપાય પરમ બોધકા કારન હે; કછુક બુદ્ધિ સંયુક્ત હોવે, અર્થ યહ જો પદ પદાર્થકે જાનનેહારી હોવે, ઓર મોક્ષ ઉપાય શાસ્ત્રકોં બિચારે, તો તિસકી મૂર્ખતા નષ્ટ હો જાવેગી, ઓર આત્મપદકી પ્રાપ્તિ હોવેગી. જેસા આત્મબોધકા કારન યહ શાસ્ત્ર હે તેસા ઓર શાસ્ત્ર તિનોંકી વિષે કોઉ નાહી નાના પ્રકારકે દૃષ્ટાન્ત સહિત ઇતિહાસ હે જામેં તિસકોં જબ બિચારેગા તબ પરમાનંદકોં પ્રાપ્ત હોવેંગા, અજ્ઞાનરૂપી તિમિર નાશ કરનેકોં જ્ઞાનરૂપી દિવાકા હે. જેસેં અંધકારકોં સૂર્ય નાશ કરતા હે, તેસેં અજ્ઞાનકોં યહ શાસ્ત્રકા બિચાર નાશ કરતા હે હે રામજી જિસ પ્રકાર ઇસકા વ્યાખ્યાન હોતા હે સો શ્રવન કર ગુરુ જો જ્ઞાનવાન હે સો શાસ્ત્રકા ઉપદેશ કરે, ઓર અપના અનુભવમેં જ્ઞાન પાવે. જબ ગુરુ ઓર શાસ્ત્ર ઓર અપના અનુભવ યહ તીનો ઇકઠે ન મિલે તબ ઇસકા કલ્યાન ન હોવે, જબ લગી અકૃત્રિમ આનંદકો પ્રાપ્ત નહી ભયા, તબલગી દૃઢ અભ્યાસ કરે. તિસ અકૃત્રિમ આનંદકો પ્રાપ્તિ કરનેહારા મેં ગુરુ હોં; જીવ માત્રકા મેં પરમ મિત્ર હોં એસા મિત્ર અપર કોઉ નાહી, હમારી સંગતી જીવકો આનંદ પ્રાપ્ત કરનેહારી હે; તાતેં જો કછુ મેં કહેતા હોં સો તૂ કર. હે રામજી! યહ જો સંસારકે રંગ હે, સો છિનમાત્ર હે તાતેં ઇનકો ત્યાગ કરહુ. ઓર વિષયકે પરિનામમેં દુઃખ અનંત હે, ઇનકો દુઃખરૂપ જાનકરે ત્યાગ દે, ઓર હમ સરિખે જ્ઞાનવાનકા સંગ કર ઓર હમારે બચનકે બિચારતેં તેરે

હમારે સંગ પ્રીતી કરી હે, તિસકોં હમનેં આનંદ પદકી પ્રાપ્તિ કર દીની હે, જિસ આનંદતેં બ્રહ્માદિક આનંદિત ભયે હે; ઓર જ્ઞાનવાનહુ આનંદિત ભયે હે, સો નિર્દુઃખ પદકોં પ્રાપ્ત ભયે હે. હે રામજી! શ્રેષ્ટ પુરૂપ સોઈ હે; જીનને હમારે સાથ પ્રીતિ કીની હે. જિસને સંત અર શાસ્ત્રકે બિચારદ્વારા હૃદયકોં અદ્રશ્ય જાન્યા હે, અર નિર્બંધ હુવા હે; આત્માકા પ્રમાદ જીવકોં દીન કરતા હે: અજ્ઞાનીકા હૃદયરૂપી કમલ તબલગ સકુચ્યા રહતા હે, જબલગ તૃષ્ણારૂપી રાત્ર હોવી હે; જબ જ્ઞાનરૂપી સૂર્ય ઉદય હોતા હે, તબ તૃષ્ણારૂપી રાત્ર નષ્ટ હો જાતી હે. અર હૃદયરૂપી કમલ આનંદકર ખિલી આતે હે. હે રામજી! જો પુરૂપનેં પરમારથ મારગકોં ત્યાગ્યા હે, અર સંસારકા ખાનપાન આદિ ભોગમેં મગન હુવા હે, તિનકોં તું મેંડક જાન, જેસેં કીચમેં મેંડક પડ્યા શબ્દ કરતા હે, તેસા વહ પુરૂપ હે. હે રામજી! યહ સંસાર બડા આપદાકા સમુદ્ર હે; તામેં જો કોઉ શ્રેષ્ટ પુરૂષ હે, સો સત્સંગ અર સત્શાસ્ત્રકે બિચાર કરકે સંસાર સમુદ્ર ઉલંઘતા હે, અર પરમાનંદકોં પ્રાપ્ત હોતા હે. આદિ, અંત, મધ્ય, રહિત નિર્બંધ પદકોં પ્રાપ્ત હોતા હે; અર જો સંસાર સમુદ્રકે સન્મુખ હુવા હે, સો દુઃખતેં દુઃખરૂપ પદકોં પ્રાપ્ત ભયા હે, કષ્ટતેં કષ્ટ, નરકકોં પ્રાપ્ત હોતા હે. જેસેં બિપકોં અિપ જાન તિસકા પાન કરતા હે, સો બિષ ઉસકોં નાશ કરતા હે, તેમેં જિસ પુરૂપને અસત્ય જાનકે બહુરી સંસારકે ઓર જતન કરતા હે, સો મૃત્યુકોં પ્રાપ્ત હોતા હે. હે રામજી! જો પુરૂષ આત્મ પદતેં બિમુખ હે, અર આ-

ત્યાગ કરે સંસારકી ઓર ધાવતા હે, સો જેસેં કિસીકે ધ
રમેં અગ્ની લગી, અરુ તૃનકા ઘર, અરુ તૃનકી સજ્યા
કરીકે શયન કરતા હે સો જેસેં નાશકો પાવે તેસેં જન્મ
મૃત્યુકો પ્રાપ્ત હોવહિંગે; ઓર સંસારકે પદારથ દેખનેકો ર
મ ણીયવાન હુતે હે, સો સુખ બિજુરીકા ચમત્કા જેસા હે,
કહીં જો હોયકે મિટ જાવે, સ્થિર નહી રહે, તેસા સંસારકા
સુખ આગમા પાઈ હે. હે રામજી! યહ સંસાર અવિ
ચાર કરકે ભાસતા હે અરુ બિચાર કિયેસેં લીન હો જાતા
હે; બિચાર કિયેતેં લીન જો નહી હોતા, તો તુમકો ઉપદેશ
કરનેકા કામ નાહી થા, સો તો બિચાર કિયેતેં લીન હો
જાતા હે, ઇસી કારનતેં પુરુષારથ ચહિયે. જેસેં હાથમેં
દીપક હોવે, અરુ અંધ કૂપમેં ગિરે સો મૂર્ખતા હે તેસેં ■
સાર ભ્રમકે નિવારનહારે ગુરુ શાસ્ત્ર વિદ્યમાન હે તિનકી
શરન ન આવે સો મૂર્ખ હે હે રામજી! જો પુરુષ સતકી
સંગતિ, અરુ સતશાસ્ત્રકે વિચારદ્વારા આત્મપદકો પાયા હે
સો પુરુષ કેવલ કૈવલ્ય ભાવકો પ્રાપ્ત ભયે અર્થ યહ જો
શુદ્ધ ચૈતન્યકો પ્રાપ્ત હુવે હે, અરુ સંસાર ભ્રમ તિનકા
નિવૃત હો ગયા હે હે રામજી! યહ સંસાર મનકે સુમરનતેં
ઉપજ્યા હે, સો ઇસકા કલ્યાન બાધર કરકે નહી હોના હે
અરુ ધન કરકેભી નહી હોના હે, પૂજા કરકેભી નહી હોના હે
અરુ તીર્થ અરુ દેવદ્વાર કરકેભી નહી હોના હે, ઐશ્વર્ય
કરકેભી નહી હોના હે, એક મનકે જીતનેતેં કલ્યાન હોના હે
હે રામજી! જિસકોં જ્ઞાન પરમપદ કહતે હે ઓર જિસકોં
રસાયન કહતે હે, જિસકે પાયેતેં ઇસકા નાશ નહી હોય,
અરુ અમર હોવે, અરુ સબ સુખકી પૂર્નતા હોવે, ઇસકા

સાધન સમતા અરૂ સંતોષ હૈ: ઇનકર જ્ઞાન ઉત્પન્ન હોતા હૈ સો આત્મજ્ઞાનરૂપી એક વૃક્ષ હૈ, તિસકા ફૂલ શાંતિ હૈ; અરૂ શાંતિ ઇસીકા ફલ હૈ: જિસ પુરૂષકોં યહ જ્ઞાન પ્રાપ્ત હુવા હૈ, સો શાંતિવાન હુવા હૈ: સો નિર્લેપ રહતા હૈ, તિસકોં સંસારકા ભાવાભાવરૂપ સ્પર્શ નહી હૈ. જૈસેં આકાશમેં સૂર્ય ઉદય હોતા હૈ, તબ જગતકી ક્રિયા હોતી હૈ, ફિર જબ સો અદૃશ્ય હોતા હૈ, તબ જગતકી ક્રિયાભી લીન હો જાતી હૈ: જૈસેં તિસ ક્રિયા હોને ન હોનેમેં આકાશ જ્યોં કા ત્યોં હૈ તૈસેં જ્ઞાનવાન સદા નિર્લેપ હૈ. તિસ આત્મ જ્ઞાનકી ઉત્પત્તિકા ઉપાય યહ સંગ। એહ શાસ્ત્ર હૈ. હે રામજી! જો પુરૂષ ઇસ મોક્ષોપાય શાસ્ત્રકોં શ્રદ્ધા સંયુક્ત પઢે અથવા સુને તો વાહ દિન સો મોક્ષકા ભાગી હોય રહે; અરૂ મોક્ષકે ચાર દ્વારપાલ હૈ સો મૈં તુમકોં કહતા હોં; સો ઇનમેંને એકહુ જબ અપને વશ હોય તબ મોક્ષદ્વારમેં ઇસકા શીઘ્ર પ્રવેશ હોવે; સો આગેકા નામ કહોં સો સુન. હે રામજી! યહ સમ ઇસકોં પરમ વિશ્રામકા કારન હૈ, અરૂ યહ સંસાર જો દિખાતા હૈ. સો મરૂથલકી નદીવત હૈ: ઇસકો દેખકર મૂર્ખ અજ્ઞાનીરૂપી જો મૃગ હૈ, સો સુખરૂપ જલ જાનકર દૌરતા હૈ, અરૂ શાંતિકોં નહી પ્રાપ્ત હોતા; જબ સમરૂપી મેઘકી બરખા હોવે, તબ સુખી હોવે. હે રામજી! સમમો પરમ આનંદ હૈ, અરૂ સમસો પરમપદ હૈ, ઓર શિવપદ હૈ; જિસ પુરૂષને સમ પાયા હૈ સો સંસાર સમુદ્રતે પાર હુવા હૈ: તિસકો શત્રુ ભી મિત્ર હો જાતે હૈ. હે રામજી! જબ ચંદ્રકા ઉદય હોતા હૈ, તબ અમૃતકી કણા ફુરતી હૈ, અરૂ શીતલતા હોતી હૈ; તૈસેં જિસકે હૃદયમેં સ-

સરૂપી ચંદ્રમા ઉદય હોતા હે, તિસકે સબ તાપ મિટ જાતે હે, અરૂ પરમ શાંતિવાન હોતે હે. હે રામજી! યહ દેવતાકે અમૃત સમાન હે, વહી પરમ અમૃત હે; સમ કરકે ઇસકો પરમ શોભા પ્રાપ્ત હોતી હે જેસેં પૂર્નમાસિકે ચંદ્રમાકી કાંતિ પરમ ઉજ્વલ હોતી હે, તેસેં સમકો પાયકે ઉસકી ઉજ્વલ કાંતિ હોતી હે. જેસેં નિશ્ચયકે દો હૃદય હે સો એક તો અપને શરીરમેં હે, દુસરા સાત્ત્વિક હે; તેસેં ઇસકે દો હૃદય હોતે હે, એક અપને શરીરમેં દુસરા સમભી ઇનકા હૃદય હેતા હે. એસા આનંદ અમૃતકે પાન કિયેતેં નહી હોતા. અરૂ લક્ષ્મીકી પ્રાપ્તિતેંભી નહી હોતા; જો આનંદ સમતાનેકો હોતા હે. હે રામજી! પ્રાનહુતેંભી પ્રિય કોઈ હોવે, સો અંતર્ધાનકર ફિર પ્રાપ્ત હોવે, તેસા આનંદ નહી હોવે, એસા આનંદ સમતાનેકો હોવે. તીસકે દર્શન કરભી આનંદ પ્રાપ્ત હોતા હે; અરૂ એસા આનંદ રાજ્યકેભી નહી હોતા, જો બાહિરતેં ઇષ્ટ મિત્રી હોતા હે, અરૂ અંતરતેં સુંદર ક્રિયા હોતિહે, તિનકરભી એસા આનંદ નહી હોતા, જેસા આનંદ સમતાવાન પુરૂષકો હોતા હે હે રામજી! જિસ પુરૂષકો સમકી પ્રાપ્તિ ભઈ હે, સો બંદના કરને જોગ હે અરૂ પૂજને જોગ હે; જિસકો સમકી પ્રાપ્તિ ભઈ હે, તિસકો ઉદ્વેગ નહી આવે, અરૂ લોકહુ તે ઉદ્વેગ નહી પાવે, ઉસકી ક્રિયા અમૃત સમાન હે, અરૂ બચનભી ઉસકે અમૃતકી નાંઈ મીઠે હે; જેસેં ચંદ્રમાકી કીરન શીતલ અરૂ અમૃતરૂપ હે સો સબકો હૃદયારામ હે તેસેં સત જનકે બચન હે. જિસ પુરૂષકો સમકી પ્રાપ્તિ ભઈ હે, તિસકી સંગતિ જબ ઇશ જીવકો પ્રાપ્ત હોતી હે, તબ

સબ પરમ આનંદિત હોતે હૈ. હે રામજી! જૈસે બાલક માતાકોં પાયકે આનંદિત હોતા હૈ, તૈસે જિસકોં સમકી પ્રાપ્તિ ભઈ હૈ. તિસકા સંગકર જીવ અધિક આનંદવાન હોતા હૈ. જૈસે કિસકા બાંધવ મુવા હુઆ ફિર આવે, ઔર ઇસકો આનંદ પ્રાપ્ત હોવે, તીસનેભી અધિક આનંદ સમ સંપન્ન પુરૂષોંકોં પાયકે હોતા હૈ. હે રામજી! ઐસા આનંદ ચક્રવર્તી રાજકે પાયેસેભી નહીં હોતા, અરૂ ત્રિલોકીકા રાજ પાયેસેભી નહીં હોતા. જિસકોં સમકી પ્રાપ્તિ ભઈ હૈ, તિસકે શત્રુભી મિત્ર હો જાતે હૈ. તિસકર કછુ ભયભીત નહીં હોતા અરૂ સર્પકા ભયભી તિસકો નહીં રહતા; સિંહકા ભયભી તિસકો નહીં રહતા; ઔરહુ કિસીકા ભય નહીં રહતા; સદા નિર્ભય શાંતરૂપ રહતા હૈ. હે રામજી! જો કોઉ કષ્ટ આય પ્રાપ્ત હોવે, ઔર કાલકી અગ્નિ આય લગે, તોભી સો ચલાયમાન નહીં હોતા, સદા શાંતિરૂપ રહતે હૈ; જૈસે શીતલ ચાંદની ચંદ્રમામેં સ્થિત હૈ, તૈસે જો કછુ શુભ ગુન અરૂ સંપદા હૈ, સો સબ સમવાનકે હૃદયમેં આય સ્થિત હોતે હૈ. હે રામજી! જો પુરૂષ 'આધ્યાત્મિકાદિ' તાપકર જલતા હૈ, તિસકોં હૃદયમેં સમકી પ્રાપ્તિ હોવે, તબ તાપ મિટ જાતે હૈ. જૈસે તપ્ત પૃથ્વી વર્ષા કરકે શીતલ હો જાતી હૈ, તૈસે ઉસકા હૃદય શીતલ હો જાતા હૈ. જિસકોં સમકી પ્રાપ્તિ ભઈ હૈ, સો સબ ક્રિયામેં આનંદરૂપ હૈ, તિસકોં દુઃખ કોઉ નહીં સ્પર્શ કરતા; જૈસે વજ્ર શિલાકોં બાન બેધ નહીં સકતા, તૈસે જિસ પુરૂષને સમરૂપી કવચ પહિરયા હૈ, તિનકોં આધ્યાત્મિકાદિ તાપ બેધ નહીં સકતા; વહ સર્વદા શીતલરૂપ રહતા હૈ. હે રામજી! તપશી, પંડિત, યાજ્ઞિક, ધનાઢ્ય, સોં

પૂજન્ માન કરને યોગ્ય હૈ, પરંતુ જિસકો સામગ્રી પ્રાપ્તિ ભઈ
હૈ સો શાન્તમેં ઉત્તમ હૈ. સો ગુણોંકો પૂજને જોગ હૈ ઉસકે
મનકી વૃત્તિ આત્મતત્ત્વકો ગ્રહણ કરતી હૈ અરુ સબ ક્રિયાનમેં
મોહન હૈ. જિસ પુરુષકો શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ, ગંધ
યહ ઇંદ્રિયકે વિષય ઇષ્ટ અનિષ્ટમેં રાગ દ્વેષ નાહીં હોત,
તિસકો શાન્તાત્મા કહતે હૈ. હે રામજી! જો નાનાકે રમનીય
પદાર્થમેં અભિમાન નહીં હોત, અરુ આત્માનંદકર પૂરન હૈ,
તિસકો શાન્તિવાન કહતે હૈ, જાકો સમાધિકે શુભ અશુભકર
મલીનપના નહીં લગતા; સદા નિર્લેપ રહતા હૈ. જૈસે
આકાશ સબ પદાર્થનમેં નિર્લેપ હૈ, તૈસે શાન્તિવાન સદા
નિર્લેપ રહતા હૈ. હે રામજી! ઐસા જો પુરુષ હૈ સો
ઇષ્ટ વિષયકી પ્રાપ્તિમેં હર્ષવાન હોતે નહીં, અરુ અનિષ્ટ
વિષયકી પ્રાપ્તિમેં શોકવાન હોતા નહીં, અરુ અંતરમેં સદા
શાન્ત રહતે હૈ; ઉસકો કોઈ દુઃખ સ્પર્શ નહીં કરતા, અપને
આપમેં સદા પરમાનંદરૂપ રહતા હૈ; જૈસે સૂર્યકે ઉદય હુવે
અંધકાર નષ્ટ હો જાતા હૈ; તૈસે શાન્તિકે પાવે સબ દુઃખ
નષ્ટ હો જાતા હૈ; સદા નિર્વિકાર રહતે હૈ. હે રામજી! સો
પુરુષ સબ ચેષ્ટા કરતે દૃષ્ટ આતે હૈ, પરન્તુ સદા નિર્લેપ રૂપ
હૈ; કોઈ ક્રિયા ઉનકો સ્પર્શ નહીં કરતી. જૈસે જલમેં કમલ
નિર્લેપ રહતા હૈ, તૈસે શાન્તિવાન સદા નિર્લેપ રહતા હૈ. હે
રામજી! જો પુરુષ બડે રાજ્ય નગરકો પાયકર અરુ બડી
આપદાકો પાકર જ્યોંકા ત્યોં અચલ રહતા હૈ, સો શાન્તિવાન
કહિયે. હે રામજી! જો પુરુષ શાન્તિસે રહિત હૈ, તિસકા
ચિત્ત નિત્ય ક્ષિણ રાગ દ્વેષકર તપતા હૈ; અરુ જિસકો
શાન્તિકી પ્રાપ્તિ ભઈ હૈ, સો અંતર્મેં શીતલ હૈ; અરુ

સદા એકરસ હે; જેસેં હિમાલય સદા શીતલ રહતા હે, તેસેં વહ સદા સીતલ રહતા હે; વાકે મુખકી કાંતિ બહોત સુંદર હો જાતી હે; જેસેં નિઃકલંક ચંદ્રમા હોવે, તેસેં શાંતિવાન પુરૂષ નિઃકલંક રહતા હે. હે રામજી! જિસકોં શાંતિ પ્રાપ્ત ભઈ હે, સો પરમ આનંદિત હુવે હે; પરમ લાભ તિસકોં પ્રાપ્ત હોત હે. જ્ઞાની ઈસીકોં પરમપદ કહતે હે; જિસકોં પુરૂષાર્થ કરના હે, તિસકોં શાંતિકી પ્રાપ્તિ કરની ચહિયે. હે રામજી! જેસેં મેંને કહા હે, તિસ ક્રમ કરકે શાંતિકા ગ્રહણ કરો, તબ સંસાર સમુદ્રકે પાર પહુંચોગે.

ઇતિશ્રી યોગવાશિષ્ઠે મુમુક્ષુ પ્રકરણે સમ નિરૂપણં નામ ત્રયોદશઃ સર્ગઃ ૧૩

વશિષ્ઠોવાચ. હે રામજી! અબ બિચારકા નિરૂપન સુન. જબ હૃદય શુદ્ધ હોતા હે, તબ બિચાર હોતા હે; અર શાસ્ત્રાર્થ બિચારદ્વારા બુદ્ધિ તીક્ષ્ણ હોતી હે. હે રામજી! અજ્ઞાનરૂપી જોબન હે, તિસમેં આપદારૂપી બેલીકી ઉ-ત્પત્તિ હોતી હે; તિસકોં બિચારરૂપી ખડ્ગ કરકે કાટેંગા, તબ શાંત આત્મા હોવેગા; અર મોહરૂપી હસ્તી હે, સો જીવકા હૃદય કમલકા ખંડ ખંડ કર ડારતા હે, અભિપ્રાય યહ જો ઇષ્ટ અનિષ્ટ પદાર્થમેં રાગ દ્વેષકર છેદ્યા જાતા નાહીં; જબ બિચારરૂપી સિંહ પ્રગટે, તબ મોહરૂપી હસ્તિકા નાશ કરે; ફિર શાંતાત્મા હોવે. હે રામજી! જિસકોં કછુ સિદ્ધતા પ્રાપ્ત હુઈ હે, સો બિચાર અર પુરૂષાર્થકર ભઈ હે; જો રાજા હોતા હે, સો પ્રથમ બિચારકર પુરૂષાર્થ કરતા હે, તિસકર રાજકોં પ્રાપ્ત હોતા હે. બલ, બુદ્ધિ અર તેજ,

ચતુર્થ જો પદાર્થકા આગમન, અરૂ પંચમ પદાર્થકી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ, સો પાંચોંકી પ્રાપ્તિ બિચારકર હોતી હૈ; અર્થ યહ જો ઇંદ્રિયોંકા જીતના; અરૂ બુદ્ધિ સો આત્મા વ્યાપીની, અરૂ તેજ પદાર્થકા આગમન ઇનકી પ્રાપ્તિ બિચારસોં હોતી હૈ. હે રામજી! જિસ પુરૂષને બિચારકા આશ્રય લિયા હૈ, સો બિચારકી દૃઢતા કરકે જિસકી વાંછા કરતે હૈ, તિસકો પાવતે હૈ. તાતેં બિચાર ઇસકા પરમ મિત્ર હૈ. જો બિચારવાન પુરૂષ હૈ, સો આપદામેં મગ્ન નહી હોતા. જૈસેં તુંબી જલમેં ડુબત નાહી, તૈસે વહ આપદામેં ડુબત નાહી. હે રામજી! વહ બિચાર સંયુક્ત જો કરતા હૈ, દેતા હૈ, લેતા હૈ, સો સબ ક્રિયા સિદ્ધતાકા કારનરૂપ હોતી હૈ. ધર્મ, અર્થ, કામ મોક્ષ બિચારકી દૃઢતા કરકે સિદ્ધ હોતે હૈ, બિચારરૂપી કલ્પવૃક્ષ હૈ, તિસમેં જિસકા અભ્યાસ હોતા હૈ, સોઈ પદાર્થકી સિદ્ધિકો પાવતા હૈ. હે રામજી! શુદ્ધ બુદ્ધિકા બિચાર ગ્રહન કર આત્મજ્ઞાનકો પ્રાપ્ત હોઉ, જૈસે દીપકસોંકર પદાર્થકા જ્ઞાન હોતા હૈ, તૈસે પુરૂષ બિચારસોંકર સત્ય અસત્યકો જાનતા હૈ. અસત્યકો ત્યાગકર સત્યકી ઓર જતન કિયા હૈ, સો બિચારવાન કહતે હૈ. હે રામજી! સંસારરૂપી સમુદ્રવિષે આપદારૂપી તરંગ ચલતે હૈ, જો બિચારવાન પુરૂષ હૈ, સો સંસારકે ભાવ અભાવમેં કષ્ટવાન નહીં હોતા હૈ. જો કછુ બિચાર સંયુક્ત ક્રિયા હોતી હૈ, તિસકા પરિનામ સુખ હૈ. જો બિચારબિન ચેષ્ટા હોતી હૈ, તિસકર દુઃખ પ્રાપ્ત હોતા હૈ. હે રામજી! અવિચારરૂપી કંટક વૃક્ષ હૈ, તિસતેં દુઃખરૂપી કંટક પત્ર ઉત્પન્ન હોતે હૈ, અરૂ અવિચારરૂપી રાત હૈ, તિસમેં તૃષ્ણારૂપી

पिशाचनी आप बिचरती है. जब बिचाररूपी सूर्य उदय होता है, तब अविचाररूपी रात्रि अरु तृष्णारूपी पिशाचनी नष्ट हो जाती है. हे रामजी ! हमारा यही आशिर्वाद है, जो तुमारे हृदयमों अविचाररूपी रात्र नष्ट होहु. बिचाररूपी सूर्य करके अविचारित संसार दुःखका नाश होता है; जैसे बालक अविचार करके अपनी परछैयांको बैताल कल्पके भयको पावता है, अरु बिचार किये ते भय नष्ट हो जाता है; तैसें अविचार करके संसार दुःखको देता है, और रात साहस युक्तिकर बिचार किये तें संसार भय नष्ट हो जाता है. हे रामजी ! जहा बिचार है तहा दुःख नहीं है; जैसें जहां प्रकाश होता है, तहां अंधकार नहीं रहता है; जहां प्रकाश नहीं तहां अंधकार रहता है; तैसें जहा बिचार है, तहां संसार भय नहीं है, अरु जहां बिचार नहीं तां संसार भय रहता है; अरु जहां आत्मबिचार होता है, तहां सुखको देनहारे शुभ गुन आप स्थित होते है. जैसें मान सरोवरमें कमलकी उत्पत्ति होती है, तैसें बिचारमें शुभ गुनकी उत्पत्ति होती है. जहा बिचार नहीं तहां दुःखका आगमन होता है. हे रामजी ! जो कछु अविचारकर क्रिया करते है, सो दुःखका कारन होता है. जैसें सुद्दा भीलोंको खोदके मृत्तिका निकासता है, सो जहां इकठी होती है, तहां बेलीकी उत्पत्ति होती है; तैसें अविचारकर मूढ पुरुष मृत्तिकारूपी पापक्रियाको इकठी करता है, तिसतें आपदारूपी बेली उत्पन्न होती है, अरु अविचाररूपी धुनाका खाया सूका वृक्ष है, तिसको सुखरूपी फल चाहाते है, तेउ नहीं निकसते है; सो अविचार फीसका

નામ હે, જિસ કરકે શુભ ક્રિયા ન હોવે; અરુ જિસકર શાસ્ત્રાનુસાર ક્રિયા હોવે, તિસકા નામ વિચાર હે. હે રામજી! વિવેકરૂપી રાજા હે, અરુ વિચારરૂપી ધુજા હે, જહાં વિવેકરૂપી રાજા આવતા હે, તહા વિચારરૂપી ધુજા તિનકે સાથ ફિરતી હે; અરુ જહાં વિચારરૂપી ધુજા આતી હે, તહાં વિવેકરૂપી રાજાભી આતા હે. જો પુરૂષ વિચાર કરકે સંપન્ન હે, સો પૂજને જોગ હે, તિસકો સબ કોઇ નમસ્કાર કરતે હે. જૈસેં દુતિયાકે ચંદ્રમાકો સબ નમસ્કાર કરતે હે, તૈસેં વિચારવાનકોં સબ નમસ્કાર કરતે હે. હે રામજી! હમારે દેખત દેખત અલ્પ બુદ્ધિ વિચારકી દ્રઢતાસેં મોક્ષ પદકો પ્રાપ્ત ભયે હે; તાતેં વિચાર સબકા પરમ મિત્ર હે; વિચારવાન પુરૂષ અંતર્બાહિર શીતલ રહતે હે, જૈસેં હિમાલય પર્વત અંતર્બાહિર શીતલ રહતા હે, તૈસેં ઉહભી શીતલ રહતા હે. દેખો! વિચાર કરકે ઐસે પદકોં પ્રાપ્ત હોતા હે. જો પદ નિત્ય હે, અરુ સ્વચ્છ હે, અનંત હે, પરમાનંદરૂપ હે, તિસકોં પાકર તિસકા ત્યાગકી ઇચ્છા હોતી નાહીં; ઔરકા ગ્રહનકી ઇચ્છા નહીં હોતી હે; ઉનકો ઇષ્ટ અનિષ્ટ વિષે સબ સમાન હે; જૈસેં તરંગકે હોનેમેં અરુ લીન હોનેમેં સમુદ્ર સમાન રહતા હે, તૈસેં વિવેકી પુરૂષકોં ઇષ્ટ અનિષ્ટ વિષે સમતા રહતી હે, અરુ સંસારભ્રમ મિટ જાતા હે; આધારાધેયસેં રહિત કેવલ અદ્વૈત તત્વ ઉસકો પ્રાપ્ત હોતા હે. હે રામજી! યહ જગત અપને મનકે મોહસેં ઉપજતા હે, અરુ અવિચાર કર દુઃખ દાઇ દિખાતા હે, જૈસેં અવિચાર કરકે બાલકોં વૈતાલ ભાસતા હે, તૈસેં ઇસકોં જગત ભાસતા હે. જબ બ્રહ્મ

બિચારકી પ્રાપ્તિ હોવે, તબ જગત ભ્રમ નષ્ટ હો જાવે. હે રામજી! જિસકે હૃદયમેં બિચાર હોતા હૈ, તહાં સમતાકી ઉત્પત્તિ હોતી હૈ. જૈસેં બીજતેં અંકુર નિકસ આતા હૈ, તૈસેં બિચારતેં સમતા હોત આતી હૈ; અરૂ બિચારબાન પુરૂષ જિસકી ઓર દેખતા હૈ, તિસ ઓર આનંદ દ્રષ્ટ આતા હૈ; દુઃખ કોઉ નહી ભાસતા હૈ. જૈસેં સુર્યકોં અંધકાર દ્રષ્ટ નહી આવતા, તૈસેં બિચારવાનકોં દુઃખ દ્રષ્ટિમેં નહી આવતા; જહા અવિચાર હૈ તહાં દુઃખ હૈ; જહાં બિચાર હૈ તહા સુખ હૈ; જૈસેં અંધકારકે અભાવ હુવે બૈતાલકા ભયકા અભાવ હો જાતા હૈ, તૈસેં બિચાર કિયેતેં દુઃખકા અભાવ હો જાતા હૈ. હે રામજી! સંસારરૂપી દીર્ઘ રોગ હૈ; તિસકા નાશ કરનેકા બિચાર બડા ઔષધ હૈ. જિસકોં બિચારકી પ્રાપ્તિ ભઇ હૈ, તિસકે મુખકી કાંતિ ઉજ્વલ હો જાતી હૈ; જૈસેં પૂર્નમાસિકે ચંદ્રમાકી ઉજ્વલ કાંતિ હોતી હૈ, તૈસી બિચારવાનકે મુખકી ઉજ્વલ કાંતિ હોતી હૈ. હે રામજી! બિચાર કરકેં ઇસકોં પરમ પદકી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ; જિસ કરી અર્થ સિદ્ધિ હોવે તિસકા નામ બિચાર હૈ; અરૂ જિસ કરી અનર્થ સિદ્ધિ હોવે તિસકા નામ અવિચાર હૈ. અવિચારરૂપી મદિરા હૈ; જો ઇસકા પાન કરતા હૈ સો ઉન્મત્ત હો જાતા હૈ, તિસતેં શુભ બિચાર કોઉ નહી હો આવતા; શાસ્ત્રકે અનુસાર જો કછુ ક્રિયા હૈ, સો તાતેં નહી હોતી; તાતેં અવિચાર કરી અર્થ સિદ્ધ નહી હોતા; હે રામજી! ઇચ્છારૂપી રોગ હૈ, સો બિચારરૂપી ઔષધ કરકેં નિવૃત્ત હોતા હૈ. જિન પુરૂષનેં બિચાર દ્વારા પરમાર્થ સત્તાકા આશ્રય લિયા હૈ, સો પરમ શાંત

હો જાતા હૈ; અરૂ યહ ઉપાધિ બુદ્ધિ નિસાકી નહીં રહતી; સબ દૃશ્યકો સાક્ષીભૂત હોકર દેખતા હૈ; અરૂ સંસારકે ભાવ અભાવ વિષે જ્યોં કા ત્યોં રહતા હૈ; અરૂ ઉદય અસ્તતેં રહિત નિ રસરૂપ હૈ. જૈસેં સમુદ્ર જલકરી પૂરન હૈ, તૈસેં બિચારવાન આત્મતત્વ કરી પૂર્ન હૈ. જૈસેં અંધા કૂપ વિષે પર્યા હુવા હસ્તકે બલ કરી નિકસતા હૈ, તૈસેં સંસારરૂપી અંધ કૂપમેં ગિર્યા હુવા બિચારકે આશ્રય હોકર બિચારવાન પુરૂષ નિકસનેકો સમર્થ હોતા હૈ. હે રામજી! રાજ્યકો જો કોઈ કષ્ટ આપ પ્રાપ્ત હોતા હૈ, તબ ઉહ બિચાર કરકે જતન કરતે હૈ, તબ કષ્ટ નિવૃત્ત હો જાતા હૈ, તાતેં તુ બિચાર કર દેખ જો કિસીકો કષ્ટ પ્રાપ્ત હોતા હૈ સો બિચારતેં મિટતા હૈ. તુમભી બિચારકા આશ્રય કરકે સિદ્ધિકો પ્રાપ્ત હોહુ; સો બિચાર બુદ્ધિ કર પ્રાપ્ત હોતા હૈ, જો વેદ અરૂ વેદાંતકે સિદ્ધાંતકો શ્રવન કર, પાઠ કર, બારે પ્રકાર બિચારેગા, તબ બિચારકી દૃઢતા કર આત્મતત્વકો પ્રાપ્ત હોવેગા. જિસ પ્રકાર કર પદાર્થોંકા જ્ઞાન હોતા હૈ, તૈસેં ગુરૂ અરૂ શાસ્ત્રકા બચન કર તત્વજ્ઞાન હોતા હૈ. જૈસેં પ્રકાશમેં અંધેકો પદારથકી પ્રાપ્તિ નહીં હોતી હૈ, તૈસેં ગુરૂ અરૂ શાસ્ત્રમોં જો બિચારતેં શૂન્ય હોવે તિસકો આત્મપદકી પ્રાપ્તિ નહીં હોતી. હે રામજી! જો વિચારરૂપી નેત્રકર સંપન્ન હૈ, સોઈ દેખતે હૈ, અરૂ વિચારરૂપી નેત્રતેં જો રહિત હૈ, સો અંધ હૈ. હે રામજી! ઐસા બિચાર કર, જો મૈં કવન હૌં, અરૂ યહ જગત કવન હૈ; અરૂ ઇસીકી ઉત્પત્તિ કૈસી હુઈ હૈ; અરૂ લીન કૈસેં હોતા હૈ; ઇસ પ્રકાર સંત અરૂ શાસ્ત્રકે અનુસાર બિચાર

કર સત્યકોં સત્ય જાન, અરુ અસત્યકોં અસત્ય જાન; જિ-
સકોં અસત્ય જાના હે, તિસકા ત્યાગ કર, અરુ સત્યમેં
સ્થિત હોય ઇનોંકા નામ બિચાર હે; ઇસ બિચારકર આ-
ત્મપદકી પ્રાપ્તિ હોતી હે. હે રામજી! બિચારરૂપી દિવ્ય
દૃષ્ટિ જિનકો પ્રાપ્ત ભઈ હે, તિનકોં સબ પદાર્થકા જ્ઞાન
હોતા હે; બિચારસોં આત્મપદકી પ્રાપ્તિ હોતી હે, તિસકો
પાયકેં પરિપૂર્ણ હોતા હે, ફિર શુભ અશુભ સંસારનેં ચલાયમાન
નહી હોતા, જ્યોંકા ત્યોં રહતા હે. જબલગ પ્રારબ્ધ ભોગ
હોતા હે, તબલગ શરીરકી ચેષ્ટા હોતી હે, જબલગ
અપની ઇચ્છા હોવે, તબલગ શરીરકી ચેષ્ટા કરે, બહુરી
શરીરકોં ત્યાગકર કેવલ શુદ્ધરૂપ હો જાતા હે; તાતેં હે
રામજી! ઐસા બિચારકા આશ્રય કર, સંસાર સમુદ્રકોં તર
જા; જો કોઈ રોગી હોતા હે, સો ઐસા રુદન નહી ક-
રતા, જૈસા રુદન બિચાર રહિત પુરુષ કરતા હે; જિસકોં
કષ્ટ પ્રાપ્ત હોતા હે, સોભી ઐસા રુદન નહી કરતા. હે રા-
મજી! જો પુરુષ બિચારતેં શૂન્ય હે, તિનકોં સબ આપદા
આય પ્રાપ્ત હોતી હે; જૈસેં સબ નદી સ્વભાવસોં સમુદ્રમેં
આય પ્રવેશ કરતી હે, તૈસેં અવિચારમેં સબ આપદા આ-
ય પ્રવેશ કરતી હે. હે રામજી! કીચકા કીટ હોના સો ભલા
હે, અરુ સર્પકા કંટક હોના સોભી ભલા હે, અરુ આંધરે
ખાનમેં સર્પ હોના સો ભલા હે, પરંતુ બિચારતેં રહિત
હોના સો તુચ્છ હે. જો પુરુષ બિચારતેં રહિત હે, અરુ
ભોગમેં દોરતા હે, સો શ્વાન હે. હે રામજી! બિચારતેં
રહિત પુરુષ બડે કષ્ટકોં પાવતા હે. તાતેં એક છિનહુ બિ-
ચારતેં રહિત નહી રહના; બિચારસોં દૃઢ હોકર નિર્ભય ર-

હોતા; જો મેં કવન હો, અરુ દૃશ્ય ક્યા હૈ, ઐસા બિચાર કરૈં મતરૂપ આ માકો જાનકર દૃશ્યકા ત્યાગ કરના. હે રામજી જો પુરુષ બિચારવાન હૈ સો સંસાર ભોગમેં નહી ગિર જાતા, અરુ ગતમેં ભિન હોતા હૈ, બિચાર જબ થિર હોતા હૈ, તબ તિસમેં તત્વજ્ઞાન હોતા, તબ ત જ્ઞાનતેં વિશ્રામ હોતા હૈ વિશ્રામતેં ચિત્તકા ઉપસમ હોતા હૈ, અરુ ચિત્તકે ઉપસમતેં સબ દુઃખ નાશ હોતા હૈ

ઇતિશ્રી યોગવાસિષ્ઠે મુમુક્ષુ પ્રકરણે વિચાર નિરૂપણ નામ ચતુર્દશઃ સર્ગઃ ૧૪

વશિષ્ઠોવાચ. હે અબિચાર શત્રુકે નાશ કરી રામજી! જિસ પુરુષને મનોનાશ બના હૈ સો પરમ આનંદિત હુવા હૈ અરુ ત્રિલોકીકા ઐશ્વર્ય ઉસકો તૃણકી નાઈ તુચ્છ ભાસતા હૈ, હે રામજી! જો આનંદ અમૃતપાન કિયેતેં નહી હોતા હૈ ઔર જો આનંદ ત્રિલોકીકે રાજ્યકર નહી હોતા, તૈસા આનંદ મનોનાશતેં હોતા હૈ હે રામજી! ઇચ્છારૂપી રાત્રી હૈ અરુ સો દુઃખરૂપી કમલકી સંકુચાય દેતી હૈ ઔર જબ મનોનાશરૂપી સૂર્ય ઉદય હોતા હૈ, તબ ઇચ્છારૂપી રાત્રીકા અભાવ હો જાતા હૈ જૈસેં ક્ષીર સમુદ્ર ઉજ્વલતા કરકે શોભતા હૈ તૈસે મનોનાશકી કાંતિ સુશોભિત હોતી હૈ હે રામજી! ત્રિલોકીકા રાજ્યકી ઇચ્છા નિવૃત્ત ન ભઈ, તબ સો દરિદ્રી હૈ અરુ જો નિર્ધન હૈ ઔર સો મનોનાશ હૈ સો સબકા ઈશ્વર હૈ. મનોનાશ તિસકાઈ નામ હૈ જબ કછુ ભી અપ્રાપ્ત વસ્તુકી ઇચ્છા ન કરૈ, અરુ પ્રાપ્ત હોઈ ઇષ્ટ અનિષ્ટમેં રાગ દ્વેષ

ન ધરે, ઈસકા નામ સંતોષ હે; સંતોષ સોઇ પરમપદ હે; સંતોષવાન પુરૂષ સદા આનંદરૂપ હે; અરૂ આત્મસ્થિતિમેં તૃપ્ત હુવા હે, તિસકોં ઓર ઈચ્છા કછુ નહી સ્ફુરતી. અરૂ સંતુષ્ટતા કર તિસકા હૃદય પ્રફુલ્લિત હુવા હે, જેસેં સૂર્યકે ઉદય હુવે સૂર્યમુખી કમલ પ્રફુલ્લિત હોતા હે, તેસેં સંતોષવાન પ્રફુલ્લિત હો જાતા હે. જો અપ્રાપ્ત વસ્તુ હે તિનકી ઈચ્છા નહી કરતા; અરૂ જો અનિચ્છિત પ્રાપ્ત ભઈ હે, તિસકોં યથાશાસ્ત્ર ક્રમ કરકે ગ્રહન કરતા હે, તિસકા નામ સંતોષવાન હે. જેસેં પુર્નમાસિકા ચંદ્રમા અમૃતકર પૂરન હોતા હે, તેસેં સંતોષવાનકા હૃદય સંતુષ્ટતા કરકે પૂર્ન હોતા હે; અરૂ જો સંતોષતેં રહિત હે, તિસકે હૃદયરૂપી બનમેં સદા દુઃખ અરૂ ચિંતારૂપી ફૂલ ફલ ઉત્પન્ન હોતેઈ હે. હે રામજી! જાકા ચિત્ત સંતોષતેં રહિત હે, તિસકોં નાના પ્રકારકી ઈચ્છા જેસેં સમુદ્રમેં નાના પ્રકારકે તરંગ હોતે હે, તેસેં ઉપજતી હે; સંતુષ્ટાત્મા પરમ આનદિત હે, તિસકોં જગતકે પદારથમેં હેયોપાદેય બુદ્ધિ નાહી હોત. હે રામજી! જેસા આનંદ સંતોષવાનકોં હોતા હે, તેસા આનંદ અષ્ટસિદ્ધિકે ઐશ્વર્ય કરકેભી નહી હોતા; અરૂ અમૃતકે પાન કિયેતેંભી નહી હોતા.' સંતોષવાન સદા શાંતિરૂપ હે, ઓર સદા નિર્મલ રહતા હે. ઈચ્છારૂપી ધૂર સર્વદા ઉડતીથી સો સંતોષરૂપી બરખા કર શાંત હો ગઈ હે; તિસ કારનતેં સંતોષવાન નિર્મલ હે. હે રામજી! સંતોષવાન પુરૂષ સબકોં પ્યારા લગતા હે. જેસેં આંબકા પરિપક્વ ફલ સુંદર હોતા હે, અરૂ સબકોં પ્યારા લગતા હે, તેસા સંતોષવાન પુરૂષ સબકોં પ્યારા લગતા હે; અરૂ

મુનિ કરને જોગ હૈ; જિસ પુરૂષકોં સંતોષ પ્રાપ્ત ભયા હૈ, તિસકોં પરમ લાભ ભયા હૈ. હે રામજી! જહાં સંતોષ હૈ, તહાં ઇચ્છા નહી રહતી હૈ. અરૂ સંતોષવાન ભોગમેં દીન હોકર નહી રહતા; વહ ઉદારાત્મા હૈ; સર્વદા આનંદકર પૂર્ન રહતા હૈ; જેસેં મેઘ પવનકે આવેસેં નષ્ટ હો જાતા હૈ, તેસેં સંતોષકે આવેસેં ઇચ્છા નષ્ટ હો જાતી હૈ; અરૂ જો સંતોષવાન પુરૂષ હૈ; તિસકોં દેવતા, ઋષીશ્વર, સબ નમસ્કાર કરતે હૈ, અરૂ ધન્ય ધન્ય કહતે હૈ. હે રામજી! જબ ઇસ સંતોષકોં ધરેગા, તબ પરમ શોભા પાવેગા.

ઇતિશ્રી યોગવાશિષ્ઠ મુમુક્ષુ પ્રકરણે સંતોષ નિરૂપણં નામ પંચદશઃ સર્ગઃ ૧૫

વશિષ્ઠોવાચ. હે રામજી! અપર જેતે કછુ દાન તીર્થાદિક સાધન હૈ, તિનકર આત્મપદકી પ્રાપ્તિ નહી હોતી, સાધુસંગકર આત્મપદકી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ, સાધુસંગરૂપી એક વૃક્ષ હૈ, તિસકા ફૂલ આત્મજ્ઞાન હૈ. જિસ પુરૂષનેં ફુલકી ઇચ્છા કરી હૈ, સો અનુભવરૂપી ફલકો પાવતા હૈ. હે રામજી! જો પુરૂષ આત્માનંદસેં રહિત હૈ, સો સંતસંગકર આત્માનંદસોં પૂરન હોતે હૈ. અરૂ અજ્ઞાન કરકે જો મૃત્યુકોં પાવતા હૈ સો સંતકે સંગસેં જ્ઞાન પાયકર અમર હોતા હૈ, અરૂ જો આપદા કરકે દુઃખી હૈ, સો સંતકે સંગકર સંપદાકોં પાવતા હૈ; આપદારૂપી કમલકા નાશ કરનહારા સત્સંગ રૂપી બરફકી વરખા હૈ; સતસંગસોં કર આત્મ બુદ્ધિ પ્રાપ્ત હોતી હૈ, તિસકર મૃત્યુસેં રહિત હોતા હૈ, ઔર સબ દુઃખસેં રહિત હોતા હૈ; અરૂ પરમાનંદકો પ્રાપ્ત હોતા હૈ. હે રામજી!

મનકી મગનીકર ઈસકે હૃદયમેં જ્ઞાનરૂપી દીપક જલતા હૈ, તિસકર અજ્ઞાનરૂપી તમ નષ્ટ હો જાતા હૈ; અરૂ બડે ઐશ્વર્યકોં પ્રાપ્ત હોતા હૈ, બહુરી કિસી ભોગ પદારથકી ઇચ્છા નહી રહતી, અરૂ બોધવાન હોતા હૈ; સબનેં ઉત્તમ પદમેં બિરાજતા હૈ, જૈસેં કલ્પ વૃક્ષકે નિકટ ગયેનેં વાંછિત ફલકી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ, તૈસેં સંસાર સમુદ્રકે પાર ઉતારનહારે સતજન હૈ; જૈસેં ધીવર નૌકા કરકે પાર લગાતા હૈ, તૈસેં સંતજન જુક્તિ કરકે સંસાર સમુદ્રતેં પાર કરતે હૈ. અરૂ મોહરૂપી મેઘકા નાશ મતકા મગ પવન હૈ; જિનકોં દેહાદિક અનાત્મસોં સ્નેહ નષ્ટ ભયા હૈ, અરૂ શુદ્ધ આત્માવિષે જાકી સ્થિતિ હૈ, તિસકર તૃપ્ત ભયે હૈ, બહુરી સંસારકે ઇષ્ટ અનિષ્ટતે જાકી ચલાયમાન બુદ્ધિ નહી હોતી, સદા સમતા ભાવમેં સ્થિત રહે હૈ ઐસે સંસાર સમુદ્રકે પાર ઉતારનેમેં પુલ જૈસે, અરૂ આપદારૂપી વેલીકોં જડ સમેત નાશ કરનંહારે હૈ રામજી! સંત જન પ્રકાશરૂપ હૈ; તિનકે સંગતેં પદારથકી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ. અરૂ જો અપને પુરૂષાર્થરૂપી નેત્રતેં હીન હુવે હૈ, ઇસિકોં પદારથકી પ્રાપ્તિ નહી હોતી, જિન પુરૂષનેં સત્સંગકા ત્યાગ કિયા હૈ, સો નરકરૂપી અગ્નીમેં લકડીકી નાઈં જલેંગે; અરૂ જિન પુરૂષનેં સત્સંગ કિયા હૈ, તિનકોં નરકરૂપી અગ્નીકા નાશ કરનહારા સત્સંગરૂપી મેઘ હૈ; હે રામજી! સત્સંગરૂપી ગંગા હૈ; જાને સત્સંગરૂપી ગંગાકા સ્નાન કિયા, તાકોં બહુરી તપ, દાન, આદિ સાધનકા પ્રયોજન નાહી; વહ સત્સંગ કરકે પરમ ગતિકોં પ્રાપ્ત હોનેકા હૈ; તાતે અવર સબ ઉપાય ત્યાગકર સત્સંગકોં ખોજના. જૈસેં નિર્ધન ચિંતામન આદિક ધનકોં ખોજતા હૈ, તૈસેં

મુમુક્ષુ સત્સંગકોં ખોજતા હે; અધ્યાત્માદિ તીન તાપસોં જલતા હે, તિસકોં શીતલ કરનેહારા સત્સંગ હે. જેસેં તપી હુઈ પૃથ્વી મેઘકર શીતલ હોતી હે, તેસેં સત્સંગકર હૃદય શીતલ હોતા હે; હે રામજી! મોહરૂપી વૃક્ષકા નાશ કરનેહારા સત્સંગરૂપ કુહાડા હે; સત્સંગ કરકે યહ પુરૂષ અવિનાશી પદકોં પ્રાપ્ત હોતા હે, જિસ પદકે પાવેનેં ઓર પાવનેંકી ઇચ્છા નહીં રહતી; એસા સબતેં ઉત્તમ સત્સંગ હે. જેસેં સબ આભૂષણોંનેં લક્ષ્મી ઉત્તમ હે, તેસેં સત્સંગ કર્તાં સબનેં ઉત્તમ હે; તાતેં અપને કલ્યાનકે નિમિત્ત સત્સંગ કરના તુમકોં યોગ્ય હે. હે રામજી! યહ જો ચારોં મોક્ષકે દ્વારપાલ હે, સો તુમકોં કહે, જો પુરૂષનેં ઇનકે સાથ પ્રીતિ કરી હે, સો શીઘ્ર આત્મપદકોં પ્રાપ્ત હોહિંગે, ઓર જો ઇનકી સેવા નહીં કરતે સો મોક્ષકોં પ્રાપ્ત નહીં હોતે. હે રામજી! ઇન ચારોંમેંનેં એકહુ જહાં આતા હે, તહાં તીનોં ઓરહુ આય જાતે હે; જહાં સમુદ્ર રહતા હે, તહાં સબ નદી આય જાતી હે; તેસેં જહાં શમ આતા હે તહાં સંતોષ, બિચાર, અરૂ સત્સંગ યે તીનોં આય જાતે હે જહાં સાધુ સંગમ હોતા હે, તહાં સંતોષ, બિચાર, અરૂ શમ યે તીનોં આય જાતે હે; જહાં કલ્પવૃક્ષ રહતા હે તહાં સબ પદારથ આય સ્થિત હોતે હે; અરૂ જહાં સંતોષ આતા હે, તહાં શમ બિચાર, સત્સંગ, યે તીનોં આય જાતે હે. જેસેં પૂર્નમાસીકે ચંદ્રમામેં સુન કલા સબ ઇકઠી હો જાતી હે, તેસેં જહાં સંતોષ આતા હે, તાહાં ઓર તીનોં આય જાતે હે; અરૂ જહાં બિચાર આતા હે, તહાં સંતોષ, ઉપસમ, અરૂ સત્સંગ, યે આય રહતે હે. જેસેં એક મંત્રીસેં કરે રાજ્ય

લક્ષ્મી આપ સ્થિત હોતી હૈ, તૈસેં જહાં બિચાર હોતા હૈ, તહાં ઓરભી તીનો આતે હૈ; તાતેં હે રામજી! જહાં ચારે ઈકઠે હોત હૈ, તહાં પરમ શ્રેટ જાનનો; તાતે હે રામજી! ચારોં ન હોહી, તો એકકા તો અવશ્ય આશ્રય કરના; જબ એક આવેગા, તબ ચારોં આપ સ્થિત હોવેંગે. મોક્ષકી પ્રાપ્તિ હોનેકે યહ ચાર પરમ સાધન હૈ; ઓર ઉપાયસોં મુક્તિ હોનેકી નાંહી.

श्लोक.

संतोषः परमो लाभः। सत्संगः परमधनं॥

विचारः परमज्ञानं। शमंच परम सुखं॥ १॥

હે રામજી! યહ પરમેં કલ્યાન કર્તા, સો ઈન ચારોં કરી સંપંન હૈ, જિસકી બ્રહ્માદિક સ્તુતિ કરતે હૈ; તાતેં દંતકોં દંત લગાય, ઈનકા આશ્રય કરકેં, મનકોં બશી કર લે. હે રામજી! મનરૂપી હસ્તિ બિચારરૂપી અંકુશ કરકે બશ હોતા હૈ, ઓર મનરૂપી બનમેં વાસનારૂપી નદી ચલતી હૈ, તિસકે શુભ અશુભ દો કિનારે હૈ; ઓર પુરૂષાર્થ કરના યહ હૈ જો અશુભકી ઓરતેં રોકકેં શુભકી ઓર ચલાવના; જબ અંતર્મુખ આત્માકે સન્મુખ વૃત્તિકા પ્રવાહ હોવેગા, તબ તું પરમ પદકોં પ્રાપ્ત હોવેગા. હે રામજી! પ્રથમ તો પુરૂષાર્થ કરના યહી હૈ જો અવિચાર રૂપી ઉંચાઈકોં દુર કરના; જબ અવિચારરૂપી બેટ દુર હોવેગા, તબ આપહી પ્રવાહ ચલેગા. હે રામજી! દ્રશ્યકી ઓર જો પ્રવાહ ચલતા હૈ, સો બંધનકા કારન હૈ;

જબ આત્માકી ઓર અંતર્મુખ પ્રવાહ હોવે, તબ મોક્ષકા કારન હોય જબ; આગેં જો તેરી ઈચ્છા હોવે સો કર.

ઈતિશ્રી યોગ વાશિષ્ઠે મુમુક્ષુ પ્રકરણે સાધનંગ નિરૂપણં નામ ષોડશઃ સર્ગઃ ૧૬

વશિષ્ઠોવાચ- હે રામજી' યહ મેરે બચન હે સો પરમ પાવન હે; જો બિચારવાન શુદ્ધ અધીકારી હે, તિસકોં વહ બચન પરમ બોધકા કારન હે; જો પુરુષ શુદ્ધ પાત્ર હે, સો યહ બચનકોં પાયકે સોહત હે; ઓર બચનહુ ઉનકોં પાયકે શોભા પાવતે હે, જેસેં મેઘકે અભાવતેં શરદકાલમેં ચંદ્રમા, અરુ આકાશ સોહતે હે, તેસેં શુદ્ધ પાત્રમેં યહ બચન શોભતે હે; અરુ જિજ્ઞાસુ નિર્મલ બચનકા મહિમા શુનકે પ્રસંન હોતા હે. હે રામજી! તુમ પરમ પાત્ર હો, અરુ મેરે બચન પરમ ઉત્તમ હે, યહ મહા રામાયન મોક્ષોપાયક શાસ્ત્ર હે, સો આત્મ બોધકા પરમ કારન હે; અરુ પરમ પાવન વાક્યકી સિદ્ધતા હે; અરુ યુક્તિ યુક્તાર્થ વાક્ય હે; અરુ નાના પ્રકારકે દ્રષ્ટાંત કહે હે; જિનકે બહુત જનમકે પુન્ય આય ઈકઠે હોતે હે, તિનકોં કલ્પવૃક્ષ મિલતા હે, સો ફલ દેકર ઝુક પડતા હે; તબ તિસકોં યહ શાસ્ત્ર શ્રવન હોતા હે; અરુ નીચકોં ઈનકા શ્રવન પ્રાપ્ત નહી હોતા હે, ઉસકી વૃત્તિ ઈનકે શ્રવનમેં નહી આવતી હે; જેસેં ધર્માત્મા રાજાકી ઈચ્છા ન્યાય શાસ્ત્રકે શ્રવનમેં હોતી હે, અરુ જો પાપાત્મા રાજા હે, તિસકી ઈચ્છા નહી હોતી; હે રામજી! તેસેં પુન્યવાનકી ઈચ્છા ઈસકે શ્રવનમેં હોતી હે; અરુ અધમકી ઈચ્છા નહી હોતી; જો કોઈ મોક્ષોપાયક યહ રામાયનકા અધ્યયન

કરેગા, અથવા નિષ્કામ સંતકે મુખતેં શ્રદ્ધાયુક્ત શ્રવન કરેગા, અરૂ આદિતેં લેકર અંત પર્યંત એકત્ર ભાવ હોકર બિચારેગા, તબ તિસકા સંસાર ભ્રમ નિવૃત્ત હો જાવેગા. જૈસેં જેવરીકે જાનનેતેં સર્પકા ભ્રમ દૂર હો જાતા હૈ. તૈસેં અદ્વૈતાત્મા તત્વકે જાનનેતેં તિસકા સંસાર ભ્રમ નષ્ટ હો જાવેગા. સો ઇસ મોક્ષોપાયક શાસ્ત્રકા બત્તિસ સહસ્ર શ્લોક હૈ, અરૂ ખટ પ્રકરન હૈ; પ્રથમ વૈરાગ પ્રકરન હૈ, સો બૈરાગકા પરમ કારન હૈ. હે રામજી! મરૂથલમેં બૃચ્છ નહી હોતા, પરંતુ બડી વર્ષા હોવે તબ તહાં બૃચ્છ હોતા હૈ; તૈસેં અજ્ઞાનીકા હૃદય મરૂથલકી નાંઈ હૈ, તિનમેં વૈરાગરૂપી બૃચ્છ નહી હોતા, પરંતુ યહ શાસ્ત્રરૂપી જો બડી વર્ષા હોવે, તિસકર બૈરાગરૂપી બૃચ્છ ઉત્પન્ન હોતા હૈ; તિનકે એક સહસ્ર પાંચસો શ્લોક હૈ; તિનકે અનંતર મુમુક્ષુ બ્યવહાર પ્રકરન હૈ તિસમેં પરમ નિર્મલ બચન હૈ તિસકરકે મલીન મણી હુઈ તાકા માર્જન કિયેતેં ઉજ્વલ હો આતી હૈ તૈસેં યહ બચનતેં જ્ઞાનીકા હૃદય નિર્મલ હોતા હૈ; અરૂ બિચારકે બલતેં આત્મપદ પાવનેકોં સમર્થ હોતા હૈ. તિસકા એક સહસ્ર શ્લોક હૈ; તિસકે અનંતર ઉત્પત્તિ પ્રકરન હૈ; તિસકે પંચ સહસ્ર શ્લોક હૈ; તિસમેં બડી સુંદર કથા દૃષ્ટાંત સહિત કહી હૈ, જિસ બિચારતેં જગતકા સત્યતા ભાવ મનતેં ચલાયમાન રહતા હૈ; અર્થ યહ જો જગતકા અત્યંત અભાવ જાન પરતા હૈ. હે રામજી! યહ જગતમેં જો મનુષ્ય, દેવતા, દૈત્ય, પર્વત, નદી, આદિ સ્વર્ગલોક પૃથ્વી, અપ, તેજ, વાયુ, આકાશ, આદિ સ્થાવર જંગમ ભાસતા હૈ, સો અજ્ઞાન કરકે હૈ; અરૂ ઇસકી ઉત્પત્તિ

રૈમેં ભઇ હૈ; જૈસે જેવરીમેં સર્પ હોતા હૈ, ઔર છીપમેં રૂપા હોતા હૈ, ઔર સૂર્યકી કિરનમેં જલ દિખતા હૈ, આકાશમેં તરવર દિખતા હૈ, ઔર જૈસેં દુસરા ચંદ્રમા દિખતા હૈ; જૈસે ગંધર્વ નગર ભાસતે હૈ, મનોરાજકી સૃષ્ટિ ભાસતી હૈ; ઔર નદકે પૂર હોતા હૈ ઔર સુપન-નમેં સૃષ્ટિ હોતા હૈ સમુદ્રમેં તરંગ હોતા હૈ, આકાશમેં નીલતા દિખતી હૈ; જૈસેં નાવમેં બૈઠેકું કિનારેકે વૃક્ષ પર્વત ચલતે દૃષ્ટ આતે હૈ, ઔર બાદરકે ચલનેસેં ચંદ્રમા ધાવતા દિખતા હૈ, ઔર ભ્રમમેં પૃથ્વી ભ્રમતી હૈ, ભવિષ્યત નગરતેં આદિ લેકર અસત પદાર્થ જૈસેં સત ભાસતે હૈં, તૈસેં સબ જગત આભાસરૂપ હૈ; અજ્ઞાન કરકેં અહંકાર ભાસતા હૈ; સો અજ્ઞાન કરકે ઉત્પત્તિ દિખાતી હૈ, ઔર જ્ઞાન કરકે લીન હો જાતા હૈ, જૈસેં નિદ્રામેં સુપન સૃષ્ટિકી ઉત્પત્તિ હોતી હૈ, ઔર જાગેતે નિવૃત્ત હો જાતી હૈ, તૈસેં અવિદ્યા કરકે જગતકી ઉત્પત્તિ હોતી હૈ; ઔર સમ્યક્ જ્ઞાન કરકે નિવૃત્ત હો જાતા હૈ, સો અવિદ્યા કછુ વસ્તુ નાહિ, સર્વ બ્રહ્મ ચિદાકાશરૂપ હૈ, સો શુદ્ધ હૈ, અનંત હૈ; પરમાનંદ સ્વરૂપ હૈ, જિસમેં ન જગત ઉપજતા હૈ, ન લીન હોતા હૈ, ક્યોંકી વો આત્મસત્તા આપને આપ વિષે સ્થિત હૈ, તિસમેં જગત ઐસા હૈ જૈસેં બીજમેં ચિત્ર હોતા હૈ; જૈસેં થંભમેં પૂતળિયાં હોતી હૈ, ઔર હુવે બિના ભાસતી હૈ; તૈસેં યહ સૃષ્ટિ મનમેં રહી હૈ, વાસ્તવતેં કછુ બની નાહિ, સબ આકાશરૂપ હૈ; જબ ચિત્ત અચેતન ઇસ સ્વરૂપ હોતા હૈ, તબ નાના પ્રકારકા જગત હોયકે ભાસતા હૈ; ઔર જબ નિષ્પંદ હોતા હૈ

તબ જગત મિટ જાતા હૈ: ઇસિ પ્રકાર જગતકી ઉત્પત્તિ કહી હૈ. તિસકે અનંતર સ્થિતિ પ્રકરન હૈ: તિસમેં જગતકી સ્થિતિ કહી હૈ: જૈસેં ઇંદ્રકા ધનુષ આકારારૂપ હૈ, ઔર અવિચાર કરકે રંગ સહિત ભાસતા હૈ; જૈસેં સૂર્યકી કીરનમેં જલ ભાસતા હૈ; જૈસેં જેવરીમેં સર્પ ભાસતા હૈ, સો સબ સંભ્રમદૃષ્ટિ કરકે નિશ્ચ હોતા હૈ: તૈસેં અજ્ઞાન કરકે જગતકી પ્રતીતિ હોતી હૈ, સો મનોરાજ કરકે જગત રચ લેતા હૈ, સો કછુ ઉત્પન્ન હુવા નહી હૈ: તૈસેં યહ જગત સંકલ્પ માત્ર હૈ: જબ લગી મનોરાજ હૈ, તબ લગી ઉહ નગર હોતા હૈ: જબ મનોરાજકા અભાવ હુવા. તબ નગરકા અભાવ હો જાતા હૈ. જબલગ અગ્યાન હોતા હૈ, તબલગ જગતકી ઉત્પત્તિ હોતી હૈ; જબ સંકલ્પકા લય હુવા, તબ જગતકા અભાવ હો જાતા હૈ: જૈસેં ઇંદ્ર, બ્રહ્માકે પુત્રહુકી દસ સૃષ્ટિ સંકલ્પ કરકે સ્થિત ભઈ, તૈસેં યહ જગતભી હૈ; કોઉ પદારથ અર્થરૂપ નાંહી. હે રામજી! ઇસ પ્રકાર સ્થિતિ પ્રકરન કહ્યા હૈ: તિસકે તીન સહસ્ર શ્લોક હૈ; તિસકે બિચાર કરકે જગતકી સતતા જાત રહતી હૈ; તિસકે અનંતર ઉપશમ પ્રકરન હૈ: તિસકે પંચ સહસ્ર શ્લોક હૈ; તિસકે બિચારેતેં અહંતતાદિક વાસના લીન હો જાતી હૈ; જૈસેં સુપનેતેં જાગેતેં વાસના જાત રહતી હે, તૈસેં બિચાર કિયેતેં અહંતાદિક વાસના લીન હોતી જાતી હૈ; કાહેતેં જો ઉસકે નિશ્ચયમેં જગત નહી રહતા; જૈસેં એક પુરૂષ સોવા હૈ, તિસકો સુપનેમેં જગત ભાસતા હૈ, ઔર ઉસકે નિકટ જો જાગૃત પુરૂષ હૈ; તિસકે સુપનકા જગત આકારારૂપ હૈ; જબ આકારારૂપ હુવા તબ વાસના કૈસેં રહૈ; જબ વાસના નષ્ટ

જાઈ, તબ મનકા ઉપશમ હો જાતા હૈ, તબ દેખને માત્ર ઉસકી સબ ચેષ્ટા હોતી હૈ, ઔર ઇસકે મનમેં અર્થરૂપ ઇચ્છા નહી હોતી; જૈસેં અગ્નિકી મૂર્તિ દેખને માત્ર હોતી હૈ, અર્થાકાર નહી હોતી; તૈસેં ઉસકી ચેષ્ટા હોતી હૈ. હે રામજી! જબ મનતેં ઇચ્છા નષ્ટ હોતી હૈ, તબ મનભી નિર્વાન હો જાતા હૈ, જૈસેં તેલતેં રહિત દીપક નિર્વાન હોતા હૈ, તૈસેં ઇચ્છાતેં રહિત મન નિર્વાન હોતા હૈ; ઇસ પ્રકાર ઉપશમ પ્રકરન હૈ, તિસકે અનંતર નિર્વાન પ્રકરન હૈ; જો ઐસા હૈ તિસમેં પરમ નિર્વાન કથન કહે હૈ; અજ્ઞાન કરકે ચિત્ત અરૂ ચિત્તકા સબંધ હૈ; સો બિચાર કિયેતેં નિર્વાન હો જાતા હૈ, જૈસેં શરદ કાલમેં મેઘકે અભાવતેં શુદ્ધ આકાશ હોતા હૈ, તૈસેં પુરૂષ બિચાર કરકે નિર્મલ હોતા હૈ. હે રામજી! અહંકારરૂપી પિશાચ હૈ, સો બિચારે કરકે નષ્ટ હોતા હૈ; જેતી કછુ ઇચ્છા ફુરતી હૈ, સો નિર્વાન હો જાતી હૈ. જૈસેં પથરકી શિલા ફુરનેતેં રહિત હોતી હૈ તૈસેં જ્ઞાનવાન ઇચ્છાતેં રહિત હોતા હૈ; તબ જેતી કછુ જગતકી જાત્રા હૈ, સો ઇસકો હોય ચુકતી હૈ; જો કછુ કરના હૈ સો કર ચુકતા હૈ. હે રામજી! શરીર હોતહી ઉહ પુરૂષ અશરીરી હો જાતા હૈ, અરૂ નાના પ્રકારકા જગત ઉસકોં નહી ભાસતા. જગતકો જીતકે વહ રહતા હૈ, અહં તત્વાદિક તમરૂપ જગત તિસકો નહી ભાસતા હૈ; જૈસેં સૂર્યકો અંધકાર દૃષ્ટ નહી આતા, તૈસેં ઉસકો જગત દૃષ્ટિમેં નહી આતા, અરૂ ઐસે બડે પદકો પ્રાપ્ત હોતા હૈ. જૈસેં સુમેર પર્વતકે કિસી કોનમેં કમલ હોતા હૈ, તિસકે પર ભૌરા સ્થિત રહતે હૈ તૈસેં બ્રહ્મકે કિસી કોનમેં જગત હૈ.

અરુ જીવરૂપી ભૌંરે તિસપર સ્થિત હે; ઉહ પુરુષ અચિંત્ય ચિન્માત્ર હે, રૂપ, અવલોકન, મન, તિમકા આકારારૂપ હો જાતા હે. તિસ પદકોં વહ પ્રાપ્ત હોતા હે, જિસ પદકી ઉપમા યોગ્ય બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, રુદ્ર સમર્થ નાંહી; ઐસે અનુપમતાકે સદરા કોઉ નાહી હે.

ઇતિશ્રી યોગવાશિષ્ઠે મુમુક્ષુ પ્રકરણે ષટ્ પ્રકરણ વિવરણં નામ સપ્તદશ: સર્ગઃ ૧૭

વશિષ્ઠોવાચ. યહ પરમ ઉત્તમ વાક્ય હે, ઉસકોં બિચારનહારા ઉત્તમ પદકોં પ્રાપ્ત હેતા હે; જેસેં ઉત્તમ ખેતમેં ઉત્તમ બીજ બોયેનેં ઉત્તમ ફલકી ઉત્પત્તિ હોતી હે, તેસેં ઇસકોં બિચારનહારા ઉત્તમ પદકોં પ્રાપ્ત હોતા હે; યહ વાક્ય કેસે હે જો જુક્તિપૂર્વક વાક્ય. ઓર યુક્તિતેં રહિત વાક્ય આર્ષભી હોહી, તો તિનકા ત્યાગ કરિયે; ઓર જુક્તિપૂર્વક વાક્યકા અંગીકાર કરીયે. હે રામજી! જો બ્રહ્માકે બચન યુક્તિતેં રહિત હોહી, તબ તિનકોંભી સૂખે તૃનકી નાઈ ત્યાગ કરિયેં; અરુ બાલકકે બચન જુક્તિ પૂર્વક હોહી, તો તિનકા અંગીકાર કરિયેં; ઓર પિતાકે કૂપકા ખારા જલ હોવે, તો ઉસકા ત્યાગ કરિયેં, ઓર નિકટ મિષ્ટ જલકા કૂપ હોવે, તબ તિનકા પાન કરિયેં; તેસેં બડે અરુ છોટેકા બિચાર ન કરિયેં; યુક્તિ પૂર્વક બચનકા અંગીકાર કરના. હે રામજી! મેરે બચન સબં યુક્તિ પૂર્વક હે, અરુ બોધકે પરમ કારન હે; જો પુરુષ એકાગ્ર હોયકેં ઇસ શાસ્ત્રકોં આદિતેં અંત પર્યંત પઢે અથવા પંડિતસોં શ્રવન કરકેં બિચારે તબ તિસકી બુદ્ધિ સંસ્કારિત હોવે; પ્રથમ વૈરાગ

પ્રકરનકો બિચારેગા, તબ બૈરાગ ઉપજેગા; જેતે કછુ જગતકે રમનીય ભોગ પદાર્થ હૈ, તિસકો બિરસ જાનેગા, અરૂ કિસી પદારથકી વાછા ન કરેગા, જબ ભોગમેં બૈરાગ હોતા હૈ, તબ શાંતિરૂપ આત્મતત્વમેં પ્રતીતિ હોતી હૈ, જબ બિચાર કરકે બુદ્ધિ સંસ્કારિત હોવેગી, તબ શાસ્ત્રકા સિદ્ધાંત બુદ્ધિમેં આય સ્થિત હોવેગા; ઔર સંસારકે વિકાર રહિત બુદ્ધિ નિર્મલ હોવેગી. જૈસેં શરદ કાલમેં બાદરકે અભાવ હુવેસેં આકાશ સબ ઓરતેં નિર્મલ હોતા હૈ, તૈસેં બુદ્ધિ નિર્મલ હોવેગી; બહુરી આધિબ્યાધિકી પીડા ઉસકો ન હોવેગી. હે રામજી! જ્યોં જ્યોં બિચાર દૃઢ હોવેગા, ત્યોં ત્યોં શાંતાત્મા હોવેગા, તાતેં જેતે કછુ ભ્રમાત્મક જતન હૈ, તિનકા ત્યાગ કર ઇસ શાસ્ત્રકો બારંબાર બિચારિતેં ચેતન્ય સત્તા ઉદય હોવેગી, ત્યોં ત્યોં ભોગ મોહાદિ બિકારકી સત્તા નષ્ટ હોવેગી. જ્યોં જ્યોં સૂર્ય ઉદય હોતા હૈ, ત્યોં ત્યોં અંધકાર નષ્ટ હોતા હૈ; તૈસેં બિકાર નષ્ટ હોવેગા તબ તિસ પદકી પ્રાપ્તિ હોવેગી. જિસકે પાયે સંસારકે ક્ષોભ મિટ જાયગે, જૈસેં શરદકાલમેં મેઘ નષ્ટ હો જાતા હૈ, તૈસેં સંસારકે ક્ષોભ મિટ જાતે હૈ. હે રામજી! જ્ઞાનવાન પુરૂષકો સંસારકે રાગ દ્વેષ બેધી નાહીં શકતે. જૈસેં જિસ પુરૂષને કવચ પેહેરયા હોય, તિસકોં બાન બેધ નહી શકતે; ઐસેકોં ભોગકી ઇચ્છા નહી રહતી, જબ બિષયભોગ વિદ્યમાન આન રહે, તબ તિનકોં બિષયજૂત જાનકે બુદ્ધિ ગ્રહન નહી કરતી અર્થ જાનકર બાહિર નહી નિકસતી, અંતર આત્મામેંહી સ્થિત રહતી હૈ, જૈસેં પતિવ્રતા સ્ત્રી અપને અંતપુરતેં બાહિર નહી નિ

ફસતી, તેસેં તાકી બુદ્ધિ અંતરતેં બાહિર નહી નિકસતી. હે રામજી! બાહિરતેં તો ઉહબી પ્રકૃતિ જન્યકી નાંઇ દૃષ્ટ આતે હે, જો કછુ અનિચ્છિત પ્રાપ્ત હોતે હે, તિસકોં ભુગતતા હુવા દૃષ્ટિમેં આતા હે; ઔર અંતરતેં ઉસકોં રાગ દ્વેષ નહી ફુરતા. હે રામજી! જેતા કછુ જગતકી ઉત્પત્તિ પ્રલયકા ક્ષોભ હે, સો જ્ઞાનવાનકોં નષ્ટ નહી કર શકતા; જેસેં ચિત્રકી બેલીકોં આંધી ચળાય નહી શકતી, તેસેં ઉસકોં જગતકા દુઃખ ચળાય નહી શકતા; અરુ સંસારકી ઓરતેં જડ હો જાતા હે. સમુદ્રકી નાંઇ ગંભીર હો જાતા હે, અરુ પર્વતકી નાંઇ સ્થિર હો જાતા હે, અરુ ચંદ્રમાકી નાંઇ શીતલ હો જાતા હે. હે રામજી! સો આત્મજ્ઞાન કરકે એસેં પદકોં પ્રાપ્ત હોતા હે, જિસકે પાયેતેં ઔર કછુ પાવને જોગ નહી રહતા; આત્મજ્ઞાનકા કારન યહ મોક્ષોપાય શાસ્ત્ર હે, જામેં નાના પ્રકારકે દૃષ્ટાંત કહે હે. જો વસ્તુ પરિછિન્ન હોવે, અરુ દેખનેમેં ન આઇ હોઇ, તિસકા ન્યાય દેખનેમેં હોવે; તિસકોં દૃષ્ટાંતકર વિધિ પૂર્વક સમુઝાવે ઉસકા નામ દૃષ્ટાંત હે. હે રામજી! યહ જગત કાર્ય કારણરૂપ હે; અરુ આત્મા જગતકી એકતા કેમેં હોવે; તાતેં જો મેં દૃષ્ટાંત કહોંગા, તિસકા એક અંશ અંગીકાર કરના; સબ દેશકર અંગીકાર નહી કરના. હે રામજી! કાર્ય કારનકી કલ્પના મૂર્ખનેં કરી હે, તિસકોં નિષધને નિમિત્ત મેં સુપન દૃષ્ટાંત કહો હોં, સો સમુઝનેતેં તેરા મનકા સંશય નષ્ટ હો જાયેગા. દ્રગ અરુ દૃશ્યકા ભેદ મૂરખકોં ભાસતા હે; તિસકે દૂર કરનેકે અર્થ સુપન દૃષ્ટાંત કહોંગા, તિસકે બિચારને કરી મિથ્યા વિભાગ કલ્પનાકા અભાવ હોતા હે. હે રામજી!

એસી કે પનાકો નાશ કર્તા યહ જોગ મોક્ષ ઉપાય શાસ્ત્ર હૈ જો
પુરૂષ આદિતે અંત પર્યંત બિચારેગા સો મસકારી હોવેગા.
જો પદ પદાર્થકો જાનનહારા હોવે, અર ઇસકો વારવાર બિ
ચારે, તબ તિસકો દૃઢ ભ્રમ નાશ પાવે, ઇસ શાસ્ત્રકે બિ
ચાર બિષે અવર કિસી તીર્થ, તપ દાન આદિકી અપેક્ષા
નહી જહા સ્થાન હોવે તહા બેઠે, જેસા ભોજન ગ્રહ
બિષે હોવે તેસા કરે, અર વારવાર ઇસકા બિચાર કરે
તબ અજ્ઞાન નષ્ટ હો જાવે, અર આત્મપદકી પ્રાપ્તિ હોવે
હે રામજી! યહ શાસ્ત્ર પ્રકાશરૂપ હૈ, જેસે અંધકાર બિષે
પદાર્થ નહી દિખતા, અર દીપકકે પ્રકાશ કરી ચક્ષુ સહિત
દેખતા હૈ તેસે શાસ્ત્રરૂપી દીપક બિચારરૂપી નેત્ર સહિત
હોવે, તબ આત્મપદકી પ્રાપ્તિ હોવે હે રામજી! આત્મ
જ્ઞાન બિચાર બીના તપ આદિ કરી પ્રાપ્ત નહી હોતા જબ
બિચાર કરી દૃઢ અભ્યાસ કરિયે તબ પ્રાપ્ત હોતા હૈ તાતે
મોક્ષ ઉપાય જો પરમ પાવન શાસ્ત્ર તિસકે બિચારતે જ
ગત ભ્રમ નષ્ટ હો જાવેગા જગતકે દેખતે દેખતે જગત
ભાવ મિટ જાવેગા જેસે સર્પકી મૂર્તિ લિખી હોતી હૈ
અર અબિચાર કરકે તિસતે ભય પાતા હૈ જબ બિચાર
કરી દેખીયે તબ સર્પ ભ્રમ મિટ જાતા હૈ સો સર્પકા આ
કાર દૃષ્ટ આવતા હૈ પરંતુ ઉસકા ભય મિટ જાતા હૈ
તેસે યહ જગત ભ્રમ બિચાર કિયેતે નષ્ટ હો જાતા હૈ અર
જન્મ મરનકા ભય નહી રહતા હે રામજી! જન્મ મર
નકા ભયભી બડા દુઃખ હૈ પરંતુ ઇસ શાસ્ત્રકે બિચારતે
નષ્ટ હો જાતા હૈ જિનકુને ઇસકા બિચાર ત્યાગ્યા હૈ સો
માતાકે ગર્ભ બિષે કીટ હોવેંગે, અર કદે નહી છૂટેંગે અર

બિચારવાન પુરૂષ આત્મપદકોં પ્રાપ્ત હોવેગા; અરૂ જો એષ્ટ સાની અનંત હે તિસકો અપના રૂપ ભાસતા હે, કોઉ પદાર્થ આત્માતેં બિન નહી ભાસતા; જેસેં જિસકોં જલકા જ્ઞાન હુવા હે તિસકોં લહરી આવર્ત સબ જલરૂપહી ભાસતા હે તેસેં જ્ઞાનવાનકોં સબ આત્મરૂપ ભાસતા હે. અરૂ ઇંદ્રિયહુકે ઇષ્ટ અનિષ્ટકી પ્રાપ્તિમેં ઇચ્છા દ્વેષ નહી કરતા, સદા એક રસ મનકે સંકલ્પતેં રહત શાંતરૂપ હોતા હે. જેસેં મંદરાચલ પર્વતકે નિકસેતેં ક્ષીર સમુદ્ર શાંતિકો પ્રાપ્ત ભયા, તેસેં સંકલ્પ વિકલ્પ રહિત યહ પુરૂષ શાંતિરૂપ હોતા હે. હે રામજી! અવર જો તેજ હોતા હે, સો દાહક હોતા હે; પરંતુ જ્ઞાનરૂપી તેજ જિસ ઘટ વિષે ઉદય હોતા હે, સો શીતલ શાંતિરૂપ હોતા હે, બહુરી તિસ બિષે સંસારકા વિકાર કોઉ નહી રહતા. જેસેં કળિયુગ વિષે શિખાવારા તારા ઉદય હોતા હે, સો કળિયુગકે અભાવ હુયે નહી ઉદય હોતા; તેસેં જ્ઞાનવાનકે ચિત્તમેં વિકાર ઉત્પન્ન નહી હોતા. હે રામજી! સંસાર ભ્રમ આત્માકે પ્રમાદ કરી ઉત્પન્ન હોતા હે, સો આત્મજ્ઞાનકે પ્રાપ્ત ભયે મન બિના શાંત હો જાતા હે. ફૂલ પત્ર કાટણેતેંભી કછુ જતન હોતા હે, પરંતુ આત્માકે પાવનેમેં કછુ જતન નહી હોતા; કાહેતેં જો બોધરૂપી બોધહી કરકે જાનતા હે. હે રામજી! જો જાનને માત્ર જ્ઞાન સ્વરૂપ હે, તિસમેં સ્થિત હોનેકા ક્યા જતન હે; આત્મા શુદ્ધ અદ્વૈતરૂપ હે; અરૂ જગત ભ્રમ માત્ર હે. જો પૂર્વ અપર બિચાર કિયેતેં જિસકી સત્યતા ન પાઇયે તિસકોં ભ્રમ માત્ર જાનિયે, અરૂ પૂર્વ અપર બિચાર કિયેતેં સત્ય હોવે તિસકા રૂપ જાનિયે; સો ઇસ જગતકા સત્યતા આદિ અંત વિષે

નાંહી હૈ, તાતેં સુપનવત હૈ; જૈસેં સુપન આદિ અંતમેં કછુ હૈ નહી, તૈસેં જાગ્રતભી આદિ અંતમેં નહી હૈ; તાતેં જાગ્રત સુપન દોનો તુલ્ય હૈ. હે રામજી! યહ બાર્તા બાલકભી જાનતા હૈ; જો આદિ અંતમેં જિસકી સત્યતા ન પાઈયે, સો સુપનવત હૈ; જો આદિમેં ન હોવે અરૂ અંતમેં ન રહે, તિસકોં મધ્યમેંભી અસત્ય જાનિયે; તિસ વિષે યહ દૃષ્ટાંત કહે હૈઃ— સંકલ્પ પુરીવત, ધ્યાન નગરકી નાંઈ, સુપન પુરીકી નાંઈ, વર શાપ કરકે જો ઉપજતા હૈ તિસકી નાંઈ, ઔષધીતેં ઉપજકી નાંઈ; ઈસિ પદારથકી સત્યતા ન આદિ હોતી હૈ, ન અંતર હોતી હૈ; અરૂ મધ્યમેં જો ભાસતા હૈ સોભી ભ્રમ માત્ર હૈ તૈસેં યહ જગત અકારન હૈ; અરૂ કાર્ય કારન ભાવ સંબંધમેં ભાસતા હૈ, તો કાર્ય કારન જગત ભયા, અરૂ આત્મ સત્તા અકારન હૈ; જગત સાકાર હૈ, અરૂ આત્મા નિરાકાર હૈ. ઈસ જગતકા દૃષ્ટાંત જો આત્મા વિષે દેખોગા તિસકા તુમ એક અંશ ગ્રહન કરના. જૈસેં સુપનકી સૃષ્ટિ હોતી હૈ, તિસકા પૂર્વ અપર ભાવ આત્મતત્વ વિષે મિલતા હૈ, કાહેતેં જો અકારન હૈ, અરૂ મધ્ય ભાવકા દૃષ્ટાંત નહી મિલતા, કાહેતેં જો ઉપમેય અકારન હૈ; તો તિસકા ઈસ સમાન દૃષ્ટાંત કૈસેં હોવે? તાતેં અપને બોધકે અર્થ દૃષ્ટાંતકા એક અંશ ગૃહન કરના. હે રામજી! જો વિચારવાન પુરૂષ હૈ, સો ગુરૂ અરૂ શાસ્ત્રકે વચન કરકે સુખબોધકે અર્થ દૃષ્ટાંતકા એક અંશ ગૃહન કરતે હૈ. હે રામજી! તિસકોં આત્મતત્વકી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ, કાહેતેં જો સાર ગ્રાહક હોતે હૈ; અરૂ જો અપને બોધકે અર્થ દૃષ્ટાંતકા એક અંશ ગૃહન નહી કરતે, અરૂ

વાદ કરતે હે, તિસકોં આત્મતત્વકી પ્રાપ્તિ નહી હોતી; તાતેં દૃષ્ટાંતકા એક અંસ ગૃહન કરના, સર્વ ભાવ કરકેં દૃષ્ટાંતકોં નહી મિલાવના અરૂ પૃથક્કોં દેખી કરી તર્ક નહી કરના. એક અંસ દૃષ્ટાંતકા આત્મબોધકે નિમિત્ત સારભૂત ગ્રહન કરના. જેસેં અંધકારમેં પદાર્થ પરયા હોવે, સો દીપકકે પ્રકાસસોં દેખ લેના, જો દીપકકે સાથ પ્રયોજન હે; ઓર એસેં નહી કહના જો દીપક કિસકા હે, અરૂ તેલ બાતી કેસા હે, અરૂ કિસ સ્થાનકા હે; દીપકકા પ્રકાસહી અંગીકાર કરના; તેસેં એક અંસ દૃષ્ટાંતકા આત્મબોધકે નિમિત્ત અંગીકાર કરના. હે રામજી ! જિસ કરી વાદ્ અર્થ સિદ્ધિ હોવે, તિસકા ત્યાગ કરના; જો બચન અનુભવકો પ્રગટ કરે તિસકા અગીકાર કરના. જો પુરૂષ અપને બોધકે નિમિત્તે બચનકોં ગૃહન કરતા હે, સોઈ શ્રેષ્ટ હે; અરૂ જો વાદકે નિમિત્ત ગ્રહન કરતા હે સો યોગભ્રંષ્ય હે; ઉહ અરથકોં સિદ્ધ નહી કરતા; જો કોઉ અભિમાનકોં લે કરી કહતા હે, સો હસ્તિકી નાંઈ સિરપર માટી ડારતા હે, તિસકા અર્થ સિદ્ધ નહી હોતા; અરૂ જો અપને બોધકે નિમિત્ત બચનકોં ગૃહન કરતા હે, અરૂ બિચાર કરી તિસકા અભ્યાસ કરતા હે, તબ ઉહ આત્મા શાંતિકોં પાવતા હે. હે રામજીં આત્મપદ પાવને નિમિત્ત અવશ્યમેવ અભ્યાસ ચહિતા હે; જબ સમ, બિચાર, સંતોષ, અરૂ સંત સમાગમ કરી બોધકી પ્રાપ્તિ હોવે, તબ પરમ પદકોં પાવતા હે. હે રામજી ! જિસકા દૃષ્ટાંત કહતા હે, સો એક દેશ લે કરી કહતા હે, સર્વ સુખ કહને કરી અખંડતાકા અભાવ હોય જાતા હે; અરૂ જો સર્વ સુખ દૃષ્ટાંત મુખ્યકોં જાનિયે, સો સત્યરૂપ હોતા હે, એ-

સે તો નહીં, આત્મા સ્વરૂપ હૈ કારકારનતે રહિત શુદ્ધ ચેતન્ય હૈ તિસકે દિખાવને નિમિત્ત કહીં સ્વપ્નજગતકા દૃષ્ટાંત કહેતે દિખિયે, યહ જગતકા જો દૃષ્ટાંત કહતા હૈ સો એક અંશ સર્વ કહતા હૈ, અરુ બુદ્ધિમાનભી દૃષ્ટાંતકે એક અંશકો ગ્રહન કરતે હૈ જો શ્રેષ્ઠ પુરુષ હૈ સો અપને બોધકે નિમિત્ત સારેકો ગ્રહન કરતે હૈ અરુ જિજ્ઞાસુકોભી યહી ચહિતા હૈ, જો અપને બોધકે નિમિત્ત સારેકો ગ્રહન કરે, અરુ વાદ ન કરે, જેસે ક્ષુધાર્થીકો અન્નપાક આપ બાત હોનહી, તાકો ભોજન કરનેકા પ્રયોજન હૈ, અરુ ઉસકી ઉત્પત્તિ અરુ સ્થિતિકા વાદ કરના વ્યર્થ હૈ હે રામજી! વચન સો ઈહે જો અનુભવકો પ્રગટ કરે અરુ જો અનુભવકો પ્રગટ ન કરે તિસકા ત્યાગ કરના જો સ્ત્રીકા વાક્ય હોવે અરુ આત્મઅનુભવકો પ્રગટ કરે તિસકા ગ્રહણ કરના અરુ ૨૫મતુર કે સમાન હોવે અરુ અનુભવકો પ્રગટ ન કરે તિસકા ત્યાગ કરના જબલગ વિશ્રામકો નહીં પાયા, તબલગ વિચાર કર્તવ્ય હૈ વિશ્રામકા નામ તુર્યા હૈ જબ વિશ્રામકી પ્રાપ્તિ ભઈ તબ અક્ષય શાંતિ હોતી હૈ. હે રામજી! જો તુર્યાપદ પ્રાપ્ત ભયા હૈ તિસકા શ્રુતિ સ્મૃતિ વેદ કર્મદ્રુકે કરને કરી પ્રયોજન સિદ્ધિ કછુ નહીં હોતા અરુ ન કરને કરી કછુ પ્રતિવાય નહીં હોતા સંદેહ હોવે ભાવે વિદેહ હોવે ચરત હોવે ભાવે વિરક્ત હોવે તિસકો કર્તવ્ય કછુ નહીં વહ પુરુષ સંસાર સમુદ્રતેં પારી હુવા હૈ હે રામજી! ઉપમેયકો ઉપમા કરી જાનતા હૈ, સો એક અંશકો ગ્રહન કરી જાનતા હૈ તબ બોધકી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ, અરુ જો બોધતેં રહિત હૈ, સો મુક્તિકા પ્રાપ્ત

વાદ કરતે હે, તિસકોં આત્મતત્ત્વકી પ્રાપ્તિ નહી હોતી; તાતેં દૃષ્ટાંતકા એક અંસ ગૃહન કરના, સર્વ ભાવ કરકેં દૃષ્ટાંતકોં નહી મિલાવના અરૂ પૃથક્કોં દેખી કરી તર્ક નહી કરના. એક અંસ દૃષ્ટાંતકા આત્મબોધકે નિમિત્ત સારભૂત ગ્રહન કરના. જૈસેં અંધકારમેં પદાર્થ પરચા હોવે, સો દીપકકે પ્રકાસસોં દેખ લેના, જો દીપકકે સાથ પ્રયોજન હે; ઔર એસેં નહી કહના જો દીપક કિસકા હે, અરૂ તેલ બાતી કેસા હે, અરૂ કિસ સ્થાનકા હે; દીપકકા પ્રકાસહી અંગીકાર કરના; તેસેં એક અંસ દૃષ્ટાંતકા આત્મબોધકે નિમિત્ત અંગીકાર કરના. હે રામજી! જિસ કરી વાક્ અર્થ સિદ્ધિ હોવે, તિસકા ત્યાગ કરના; જો બચન અનુભવકોં પ્રગટ કરે તિસકા અંગીકાર કરના. જો પુરૂષ અપને બોધકે નિમિત્તે બચનકોં ગૃહન કરતા હે, સોઈ શ્રેષ્ટ હે; અરૂ જો વાદકે નિમિત્ત ગ્રહન કરતા હે સો યોગ્યુંય હે; ઉહ અરથકોં સિદ્ધ નહી કરતા; જો કોઉ અભિમાનકોં લે કરી કહતા હે, સો હસ્તિકી નાંઈ સિરપર માટી ડારતા હે, તિસકા અર્થ સિદ્ધ નહી હોતા; અરૂ જો અપને બોધકે નિમિત્ત બચનકોં ગૃહન કરતા હે, અરૂ બિચાર કરી તિસકા અભ્યાસ કરતા હે, તબ ઉહ આત્મા શાંતિકોં પાવતા હે. હે રામજી! આત્મપદ પાવને નિમિત્ત અવશ્યમેવ અભ્યાસ ચહિતા હે; જબ સમ, બિચાર, સંતોષ, અરૂ સંત સમાગમ કરી બોધકી પ્રાપ્તિ હોવે, તબ પરમ પદકોં પાવતા હે. હે રામજી! જિસકા દૃષ્ટાંત કહતા હે, સો એક દેશ લે કરી કહતા હે, સર્વ સુખ કહને કરી અખંડતાકા અભાવ હોય જાતા હે; અરૂ જો સર્વ સુખ દૃષ્ટાંત સુખ્યકોં જાનિયે, સો સત્યરૂપ હોતા હે, એ-

ઐસે નહીં; આત્મા સત્‌રૂપ હૈ; કારણકારનતે રહિત શુદ્ધ ચૈતન્ય હૈ; તિસકે દિખાવને નિમિત્ત કારં કારણ જગતકા દૃષ્ટાંત દેતે દિયે; યહ જગતકા જો દૃષ્ટાંત કહતા હૈ સો એક અંશ વર્ણ કહતા હૈ; અરુ બુદ્ધિમાનભી દૃષ્ટાંતકે એક અંશકો ગૃહન કરતે હૈ. જો શ્રેષ્ઠ પુરુષ હૈ સો અપને બોધકે નિમિત્ત સારકો ગૃહન કરતે હૈ, અરુ જિતાગુહોભી વહી ચહિતા હૈ, જો અપને બોધકે નિમિત્ત સારકો ગૃહન કરે, અરુ વાદ ન કરે. જૈસે ક્ષુધાવંતકો અન્નસપાક ખાય પ્રાપ્ત હોવહી, તબ ભોજન કરનેકા પ્રયોજન હૈ; અરુ ઉસકી ઉત્પત્તિ અરુ સ્થિતિકા વાદ કરના વ્યર્થ હૈ. હે રામજી! વાક્ય સોઈ હૈ જો અનુભવકો પ્રગટ કરે; અરુ જો અનુભવકો પ્રગટ ન કરે તિસકા ત્યાગ કરના. જો ઐસા વાક્ય હોવે અરુ આત્મઅનુભવકો પ્રત્યક્ષ કરે તિસકા ગૃહન કરના, અરુ પરમગુરુ વેદ વાક્ય હોવે ઔર અનુભવકો પ્રગટ ન કરે તિસકા ત્યાગ કરના. જબલગ વિશ્રામકો નહીં પાયા, તબલગ વિચાર કર્તવ્ય હૈ, વિશ્રામકા નામ તુર્યપદ હૈ; જબ વિશ્રામકી પ્રાપ્તિ ભઈ તબ અક્ષય શાંતિ હોતી હૈ. હે રામજી! જો તુર્યપદ સંયુક્ત પુરુષ હૈ, તિસકો શ્રુતિ-સ્મૃતિ, શુભ કર્મોકે કરને કરી પ્રયોજન સિદ્ધિ કછુ નહીં હોતા, અરુ ન કરને કરી કછુ પ્રતિવાય નહીં હોતા, સદેહ હોય ભાવે વિદેહ હોવે, અસક્ત હોવે ભાવે વિરક્ત હોવે, તિસકો કર્તવ્ય કછુ નહીં. વહ પુરુષ સંસાર સમુદ્રતે પાર હૂવા હૈ. હે રામજી! ઉપમેયકો ઉપમા કરી જાનતા હૈ; સો એક અંશકો ગૃહન કરી જાનતા હૈ, તબ બોધકી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ; અરુ જો બોધતે રહિત હૈ, સો મુક્તિકો પ્રાપ્ત

નહી હોતા, ઉહ વ્યર્થ વાદ કરતા હે. હે રામજી! શુદ્ધ સ્વરૂપ આત્મ સત્તા જિસકે ઘટવિષે વિરાજમાન હે, તિસકોં ત્યાગ કરી અવર વિકલ્પ ઉઠાવતા હે સો યોગચંદ્ર હે અરૂ મૂરખ હે. હે રામજી! જે અર્થ પ્રત્યક્ષ હે, સો પ્રમાન માનને જોગ હે; અવર જે અનુમાન, અર્થાપત્તિ; આદિ પ્રમાન સોં તિસકી સત્તા પ્રત્યક્ષ કરી હોતી હે. જેસેં સબ નદીકા અધિષ્ઠાન સમુદ્ર હે, તેસેં સબ પ્રમાનહુકા અધિષ્ઠાન પ્રત્યક્ષ પ્રમાન હે; સો પ્રત્યક્ષ કયા હે, સો શ્રવન કરોહુ. હે રામજી! ચક્ષુરૂપી જ્ઞાન સંમત સંવેદન હે, તિસ ચક્ષુ કરકે વિદ્યમાન હોતા હે, તિસકા નામ પ્રત્યક્ષ પ્રમાન હે; તિન પ્રમાનહુકોં વિષય કરનેહારા જીવ હે; અપને વાસ્તવસ્વરૂપકે અજ્ઞાન કરી અનાત્મારૂપી દૃશ્ય બની હે; તિસવિષે અહંકૃતિ કરકે અભિમાન ભયા હે. અભિમાન સબ દૃશ્ય હે, તાતેં હેયોપાદેય બુદ્ધિ ભઈ હે; અરૂ રાગ દ્વેષ કરકે પંચ્યા જલતા હે; આપકોં કર્તા માની કરી બહાર મુખી પરચા ભટકતા હે. હે રામજી! જબ બિચાર કરકે સંવેદન અંતર્મુખી હોવે, તબ આત્મપદ પ્રત્યક્ષ હોતા હે, અરૂ નિજ ભાવકોં પ્રાપ્ત હોતા હે,પ્રકૃત ભાવ નહી રહતા; શુદ્ધ શાંતિકોં પ્રાપ્ત નહી હોતા. જેસેં સુપનેતેં જાગેતેં સુપનકા શરીર અરૂ દૃશ્ય ભ્રમ નષ્ટ હો જાતા હે; તેસેં આત્માકે પ્રત્યક્ષ હુવેતેં સબ ભ્રમ મિટ જાતા હે; અરૂ શુદ્ધ આત્મસત્તા ભાસતી હે. હે રામજી! યહ જો દૃશ્ય અરૂ દૃષ્ટા હે, સો મિથ્યા હે; જો દૃષ્ટા હે સો દૃશ્ય હોતા હે, અરૂ જો દૃશ્ય હે સો દૃષ્ટા હોતા હે, સો યહ ભ્રમ મિથ્યા આકારા રૂપ હે. જેસેં પવનમેં સ્પંદ શકિત રહતી હે, તેસેં આત્મામેં સંવેદન રહતી હે, જબ

સંવેદન સ્પંદરૂપ હોતી હૈ, તબ દૃશ્ય રૂપ હોકે સ્થિત હોતી હૈ. જૈસેં સુપનેમેં અનુભવ સત્તા દૃશ્યરૂપ હોકે સ્થિત હોતી હૈ, તૈસેં યહ દૃશ્ય હૈ; તાતેં સબ આત્મ સત્તા હૈ, એસેં બિચાર કરી આત્મપદકો પ્રાપ્ત હોહુ. ઔર જો એસેં બિચાર કરકે આત્મપદકોં પ્રાપ્ત ન હોય સકો, તબ અહંકાર જો ઉત્થાન ફુરતા હૈ તિસકા અભાવ કરો; પાછે જો શેષ રહેગા સો શુદ્ધ બોધ આત્મ સત્તા હૈ. જબ શુદ્ધ બોધકોં તુમ પ્રાપ્ત હોહુગે, તબ એસેં ચેષ્ટા પડી હોવેગી. જૈસેં જંત્રીકી પુતળી સંવેદન બિના ચેષ્ટા કરતી હૈ, તૈસેં દેહરૂપી પુતળીકા ચાલનહારા મનરૂપી સંવેદન હૈ, તિસ બિના પડી રહેગી; પરંતુ અહંકારકા અભાવ હોવેગા; તાતેં જતન કરિકે તિસ પદ પાવને। અભ્યાસ કરો, જો નિત્ય શુદ્ધ જ્ઞાનરૂપ હૈ. હે રામજી! ઔર દૈવ શબ્દકો ત્યાગ કરી અપના પુરુષાર્થ કરો, ઔર આત્મપદકોં પ્રાપ્ત હોહુ. જે પુરુષાર્થમેં સુરમા હૈ સો આત્મ પદકોં પ્રાપ્ત હોતા હૈ, ઔર જો નીચ પુરુષાર્થકા આશ્રય કરતા હૈ સો સંસાર સમુદ્રમેં ડુબતા હૈ.

ઇતિશ્રી યોગવાશિષ્ઠ મુમુક્ષુ પ્રકરણે દૃષ્ટાંત પ્રમાણ નામ અષ્ટાદશ: સર્ગ: ૧૮।

વશિષ્ઠોવાચ. હે રામજી! જબ સત્સંગ કરકે યહ પુરુષ શુદ્ધ બુદ્ધિ કરે તબ આત્મપદ પાવનેકો સમર્થ હોવે; પ્રથમ સત્સંગ યહ હૈ — જિનકી ચેષ્ટા શાસ્ત્રકે અનુસાર હોવે તિસકા સંગ કરે; તિસકે ગુનનકો હૃદય બિષે ધરે; બહુરી મહા પુરુષનકે સમ, સંતોષ આદિક ગુનનકા આશ્રય કરે; સમ સંતોષાદિક કરી જ્ઞાન ઉપજતા હૈ. જૈસેં મેઘનકરી અંન

ઉપજતા હે; અરૂ અંન કરી જગત હોતે હે; અરૂ જગતહુતેં મેઘ હોતા હે; તેસેં સમ સંતોષબી હે; શમાદિક ગુન અરૂ આત્મજ્ઞાન પરસ્પર હોતા હે; શમાદિક ગુન કરી જ્ઞાન ઉપજતા હે, અરૂ આત્મજ્ઞાન કરી શમાદિક ગુન આયસ્થિત હોતે હે. જેસેં બડે તાલ કરી મેઘ પુષ્ટ હોતા હે, અરૂ મેઘકરી તાલ પુષ્ટ હોતા હે; તેસેં શમાદિક ગુન કરી આત્મ જ્ઞાન હોતા હે, અરૂ આત્મજ્ઞાનતેં શમાદિક ગુન પુષ્ટ હોતે હેં; એસેં બિચારે કરકેં શમ સંતોષાદિક ગુનોકા અભ્યાસ કરેહુ. તબ શીઘ્રહી આત્મતત્વકોં પ્રાપ્ત હોવેગા. હે રામજી! જ્ઞાનવાન પુરૂષકોં શમાદિક ગુન સ્વાભાવિક આય પ્રાપ્ત હોતે હે; અરૂ જિજ્ઞાસીકોં અભ્યાસ કરકેં પ્રાપ્ત હોતે હેં: અરૂ જેસેં ધાન્યકી પાલન સ્ત્રી કરતી હે, ઉંચે શબ્દ કરતી હે, જિસ કરી પંછી- હુકોં ઉડાવતી હે; જબ ઈસ પ્રકાર પાલના કરવી હે, તબ ફલકોં પાવતી હે; તિસકરી પુષ્ટ હોવી હે; તેસેં સમ સંતો- ષાદિકકે પાલને કરી આત્મતત્વકી પ્રાપ્તિ હોતી હે. હે રામજી ઇસ મોક્ષ ઉપાય શાસ્ત્રકોં આદિતેં લે કરી અંતપર્યંત બિચારે, તબ ભ્રાંતિ નિવૃત્ત હોવે. ધર્મ, અર્થ, કામ, મોક્ષ સર્વ પુરુ- ષાર્થ કર સિદ્ધ હોતે હે; પરંતુ યહ મોક્ષ ઉપાય શાસ્ત્રકા પરમ કારન હે, જો શુદ્ધ બુદ્ધિવાન પુરૂષ ઈસકો બિચારેગા, તિસકોં શીઘ્રહી આત્મપદકી પ્રાપ્તિ હોવેંગી, તાતેં ઇસ મોક્ષ ઉપાય શાસ્ત્રકા ભલી પ્રકાર અભ્યાસ કરો.

ઇતિશ્રી યોગવાશિષ્ટે મુમુક્ષુ પ્રકરણે આત્મપ્રાપ્તિ વર્ણનં નામ એકોનવિંશતિમઃ સર્ગઃ ૧૯.

સમાપ્તોઽયં યોગવાશિષ્ઠે મુમુક્ષુ પ્રકરણં.